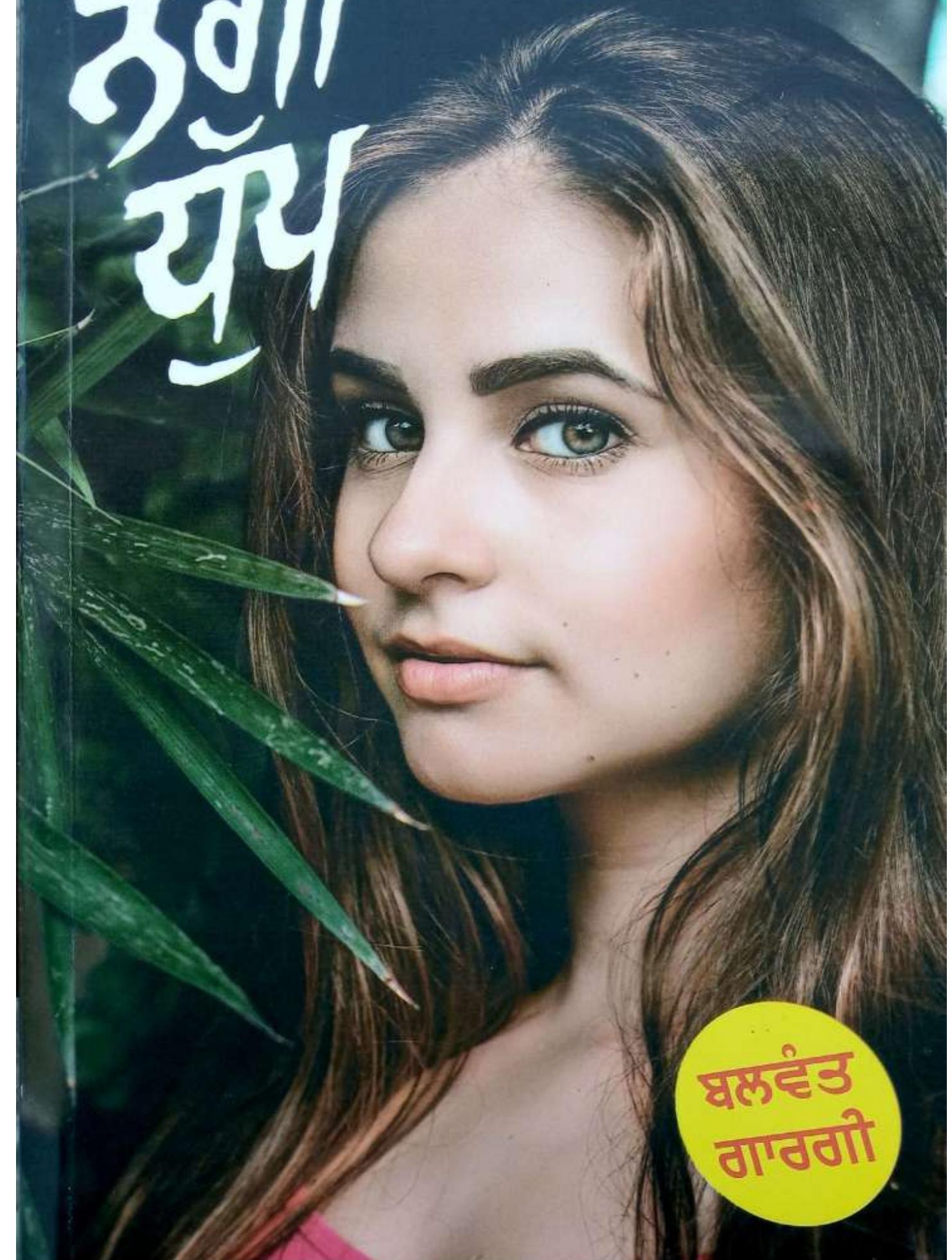

श्री कृष्ण

बलदंड
गारगी

ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ

ਨਾਟਕ : ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ, ਸੈਲ ਪੱਥਰ, ਨਵਾਂ ਮੁੱਢ, ਕੇਸਰੋ, ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ, ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਂਵਾਲ, ਧੂਣੀ ਦੀ ਅੱਗ, ਗਗਨ ਮੈਂ ਥਾਲੁ, ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ, ਸੁਲਤਾਨ ਰਜ਼ੀਆ, ਸੌਂਕਣ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਾਹਿਬਾਂ।

ਇਕਾਂਗੀ : ਕੁਆਰੀ ਟੀਸੀ, ਦੋ ਪਾਸੇ, ਚਾਕੂ, ਪੱਤਣ ਦੀ ਬੇੜੀ, ਪੈਂਤੜੇ ਬਾਜ਼।

ਨਾਵਲ : ਕੱਕਾ ਰੇਤਾ।

ਕਹਾਣੀ : ਡੁਲ੍ਹੇ ਬੇਰ, ਕਾਲਾ ਅੰਬ, ਮਿਰਚਾਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧ।

ਖੇਜ : ਰੰਗ ਮੰਚ, ਲੋਕ ਨਾਟਕ।

ਲੇਖ : ਨਿੰਮ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਸੁਰਮੇ ਵਾਲੀ ਅੱਖ, ਕੌਡੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੱਧ, ਹੁਸੀਨ ਚਿਹਰੇ, ਕਾਸ਼ਨੀ ਵਿਹੜਾ, ਸ਼ਰਬਤ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ।

ਯਾਤਰਾ : ਪਤਾਲ ਦੀ ਧਰਤੀ।

ਨੰਗੀ ਧੁਪ

(ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ)

ਬਲਵੰਤ ਰਾਚਰਗੀ

ਜਨਤ ਤੇ ਮਨ
ੴ

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਹਾਂ, ਚੰਗੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸੁਚਕ ਨਹੀਂ। ਲਿਖਣ ਲਗਿਆਂ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਰਾਜ਼ ਤੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਗਤੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸੂਝ ਤੇ ਚਾਨਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ — ਮਨ ਦੀਆਂ ਤੁਪਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ, ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਅਚੇਤ ਦੀ ਟੱਕਰ, ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਮਹਿਬੂਬ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ-ਸਿੰਮੇ ਚਿਤਰ, ਪਿਆਰ-ਤੜਪਾਂ ਤੇ ਨਫਰਤ ਦੀਆਂ ਚਿਣਗਾਂ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ।

‘ਨੰਗੀ ਧੁੱਪ’ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਇੱਮੇਜ ਨੂੰ ਲਿਸ਼ਕਾਉਣ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸੇ ਥਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾ ਇਕ ਨਵਾਂ ਸਫਰ ਤੇ ਨਵੀਂ ਸਵੈ-ਖੋਜ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਇੱਮੇਜ ਨਹੀਂ। ਜੋ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵਾਂ ਇੱਮੇਜ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇੱਮੇਜ, ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਇੱਮੇਜ, ਸਬਾਪਤ ਇੱਮੇਜ ਇਕ ਮੁਰਦਾ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਨਵੀਂ ਧੜਕਣ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਾਹ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਪਾਤਰ ਨੰਗੇ ਹਨ, ਆਦਮ ਤੇ ਹਵਾ ਵਾਂਗ। ਇਹੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼। ਮੈਂ ਜਿਸ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਨੂੰ ਤੇ ਨੰਗੇਜ ਨੂੰ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪੇਂਟਰ ਜਾਂ ਬੁਤ-ਘਾੜਾ ਨਗਨ-ਮੂਰਤੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਜਾਂ ਮਹਿਬੂਬ ਦੇ ਨਿਤੰਭ ਤੇ ਮੰਮੇ ਹੀ ਸਿਰਜ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ — ਉਹ ਆਦਿ ਅਨੁਭਵ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੰਗੇ ਹਨ। ਸੱਚ ਖੁਦ ਨੰਗਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨੰਗੇ ਸੱਚ ਦਾ ਪੂਜਾਰੀ ਹਾਂ। ਨੰਗੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹਾਂ। ਮਨੁੱਖ ਖੁਦ ਵੀ ਇਕੱਲਾ ਤੇ ਨੰਗਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਧੇਰੇ ਨਿੱਘ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।

ਮੈਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅਸਲੀ ਨਾਂ, ਅਸਲੀ ਥਾਵਾਂ, ਅਸਲੀ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਅਸਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਰਤੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਕਾਲਪਨਿਕ ਨਾਂ ਤੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਚਿਹਰੇ ਵੀ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਤੱਥ ਦਸਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੱਚ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਹਨ।

ਹੈ...ਛੁੰਘੀਆਂ ਤੇ ਲੁਕੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ, ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਟੂਣਾ, ਲਹੂ ਵਿਚ ਮਚਦੀਆਂ
ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਰਚਨਾ ਦੇ ਆਪ-ਹੁਦਰੇ ਅਮਲ ।

ਮੇਰੀ ਇਸ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਮੇਂ-ਬਧ ਤੇ ਲੜੀ-ਬਧ ਨਹੀਂ ਹਨ।
ਅਤੀਤ ਤੇ ਭਵਿਖ ਅੱਗੜ ਪਿੱਛੜ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਘਟਨਾਵਾਂ, ਬਿੰਬ ਤੇ ਪਿਛਲ-
ਝਾਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਜਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ
ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਪਵੇ; ਬਿਲਕੁਲ
ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਉਡਦੀ ਹੋਈ ਅਧਾਲ ਦੇਖਾਂ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪੌੜ ।

ਯਥਾਰਥ ਕਈ ਵਾਰ ਬੜਾ ਅੱਟਲਾ ਤੇ ਪੁੱਠਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਬਲਵੰਤ

ਗਾਰਗੀ

100/28-A

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਜਨਵਰੀ, 1997

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਤਿੰਨ ਇਸ਼ਕ ਚਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਤਿੰਨੇ ਕੁੜੀਆਂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਛੁੱਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਤਿੰਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ, ਤਿੰਨੇ ਵੇਗ-ਮੱਤੀਆਂ, ਤਿੰਨੇ ਕੌਲ-ਕਰਾਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ। ਮੈਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਂ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਲਾਰਾ ਲਾਵਾਂ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਵਾਂ?

ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ਼ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲਾਸ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜੋ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਜੁੜਦੀ ਸੀ। ਦਰਅਸ਼ਲ ਇਹ ਕਲਾਸ ਉੱਨੀ ਸਾਲ ਦੀ ਕੁੜੀ ਮਾਰਸ਼ਾ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਲਗਵਾਈ ਸੀ। ਮਾਰਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਜਾਬਰ ਬਾਪ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਇਸਤਿਹਾਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇਕ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਰਸ਼ਾ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਨਾ ਆਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਪਸ

ਆਉਂਦਿਆਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਲਿਫਟ ਦਿਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਕ ਮਿੰਟ ਰੁਕਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਉਹ ਦੌੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਗਈ ਜੋ ਇਕ ਵੀਰਾਨ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੈਕਟ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜੀ। ਬੋਲੀ, “ਲਉ, ਇਹ ਘਰ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਕੇਕ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਕੇਕ ਨਹੀਂ ਖਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਮੇਰੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਆਈ ਤੇ ਮੇਰੇ ਅਣਧੋਤੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਗੰਢੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਈ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਉਹ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਚ ਧੋ ਕੇ ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੈਸ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਆਈ। ਜਦੋਂ ਜਾਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਛਡ ਆਵਾਂ?”

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਪੈਦਲ ਚਲਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।”

ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲੰਮੀਆਂ ਤੇ ਚਾਲ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ੀ ਤੇ ਲਚਕ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈਰ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ। ਤਨਖਾਹ ਤਿੰਨ ਡਾਲਰ ਫੀ ਘੰਟਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਮੜੇ ਦਾ ਪਤਲਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕੋਟ, ਲੰਮੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸਿਆਹ ਜੁਰਾਬਾਂ, ਮੇਮਣੇ ਦੀ ਖੱਲ ਦੇ ਉੱਚੇ ਕਾਲੇ ਬੂਟ ਮਿਲਦੇ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪਾਲਤੂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੈਰ ਕਰਾਉਣ ਲੈ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ। ਅਮੀਰ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਫੱਕੇ ਹੋਏ ਅਲਸੇਸ਼ੀਅਨ ਤੇ ਬੁਲਡਾਗਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਣ ਲਿਜਾਂਦਾ? ਅਮੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਵਿਹਲ ਕਿਥੇ? ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਬੋਫਨਾਕ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗਲੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ

ਬੈਪੜਕ ਨਿਊਯਾਰਕ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਸੈਰ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਖਾਬ ਲੈਂਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੁੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਗੁੰਡੇ ਦੀ ਮਜਾਲ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇੜ ਸਕੇ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੈਦਲ ਸੈਰ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਅ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਮਿਲਣਗੇ। ਕਮ-ਅਜ਼-ਕਮ ਯਾਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਿਭਾਗ ਵਿਚ ਕੁਗਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਕਿਤੇ ਚੰਗਾ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਪਿਛੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਸਭ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਾ ਬਾਬਲ ਦਾ ਵਿਹੜਾ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਕੁੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਰਹੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਜੁਆਨ ਕੁੜੀ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਹੋ ਕੋਈ ਚੁਬਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਵੇ।

ਜੀਨੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਝੀਲ ਤੋਂ ਪਾਰ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਵਡੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੈਂਕ ਦਾ ਵਾਈਸ ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ।

ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਤੇ ਜੀਨੀ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕੈਡੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਕਈ ਕਈ ਘੰਟੇ ਬੈਠਦੇ। ਉਹ ਚਾਕਲੇਟ ਆਈਸ ਕੀਮ ਦਾ ਆਰਡਰ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਢੀ ਦਾ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਖੁਰਾਕ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਪੇਰਦੀ। ਆਖਦੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਡਬਲ ਰੋਟੀ ਘੱਟ ਖਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ, ਰੋੜਾ ਮੀਟ, ਦੁੱਧ ਤੇ ਨਿੰਬੂ ਤੇ ਸੰਗਤਰੇ ਤੇ ਮਾਲਟੇ ਖਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਤੜਕੀ ਹੋਈ ਮਾਂਹ ਦੀ ਦਾਲ ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਮਿਰਚਾਂ ਤੇ ਅਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਾਂ।

ਮੇਰਾ ਫਲੈਟ ਦੇ ਮੰਜ਼ਲੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਵਧੀ ਹੋਈ ਖੁਲ੍ਹੀ ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਰਖਤਾਂ ਤੇ ਘਾਹ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀ ਢਲਵਾਨ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਚੌੜੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸੜਕ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬਾਰਾਂ ਕਾਰਾਂ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਦੌੜ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਖੁਬਸੂਰਤ ਝੀਲ। ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੇਜ਼ ਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ੂਕਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀ ਜਿਵੇਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਹਵਾ ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂ ਕਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਗੀ ਜਿਹੀ ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਭਿੱਜਿਆ ਹੋਇਆ।

ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਝੀਲ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ। ਇੱਕੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਢਲਵਾਨਾਂ ਤੇ ਉੱਚੀ 'ਸਪੇਸ ਨੀਡਲ' ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਜਿਸ ਉਤੇ ਇੱਕ ਗੋਲ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਕੀੜੀ ਦੀ ਚਾਲ ਘੁੰਮਦਾ। ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਲਾਟੂ ਵੀਹ ਮੀਲ ਦੀ ਵਾਦੀ ਵਿਚ ਟਿਮਕਦੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਿੱਥ ਨੂੰ ਤਕਦਾ ਹੋਇਆ ਇਕੱਲ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਟੈਲੀਡੋਨ ਮੇਰਾ ਸਾਬੀ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਲੰਮੀ ਬਾਂਹ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਦੂਰ ਬੈਠੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੁਹ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਟੈਲੀਡੋਨ ਨਾ ਕਰੇ। ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਕਦੈ ਆਵੇ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਚਲੇ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਡੇਢ ਕਮਰੇ ਦਾ ਸੀ - ਇਕ ਲੰਮਾ ਕਮਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਬਿਸਤਰ, ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਡੇਢ ਕਮਰੇ ਦਾ ਸੀ - ਇਕ ਲੰਮਾ ਕਮਰਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਬਿਸਤਰ, ਲਿਖਣ-ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਮੇਜ਼, ਦੋ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਸੈਲਫ਼ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕਾ ਮੋਟਾ ਸਾਮਾਨ। ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਿਚਨ ਸੀ ਜਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਕਾਲੀਨ ਵਿਛਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਿਚਨ ਸੀ ਜਿਸ

ਵਿਚ ਡਰਿੱਜ, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਤੇ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਾਮਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਤੇ ਵਡੇ ਹਾਲ ਦੇ ਬੁਰੇ ਦੀ ਡਬਲ ਚਾਬੀ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਚਿਰਕਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੈਠੀ ਸਵੈਟਰ ਬੁਣਦੀ ਹੋਈ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਉਤੇ ਆਵਾਂਗਾ। ਅਚਾਨਕ ਮਾਰਸ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆ ਗਈ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਰਹੀ। ਉਹ ਇਕ ਜੰਗਲੀ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਕਾਲੀਨ ਉਤੇ ਲੇਟੀ ਸਿਗਾਰਟ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਟੇਬਲ-ਲੈਪ ਲਾਲ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੁੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਟੇਬਲ-ਲੈਪ ਮੈਂ ਇਕ ਕਬਾੜੀ ਤੋਂ ਮੁੱਲ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਚਿਮਨੀ ਉਤੇ ਲਾਲ ਪੇਂਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਜੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਘੰਟੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜੀਨੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਸੁਖਮ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਇਕ ਯੋਗ ਸਾਧਨਾ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਪਰਾਭੌਤਿਕ ਭਾਂਪਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਟਰਨ ਟਰਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਨੁਮਾਨ ਲਾ ਲੈਂਦੀ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਦਾ ਟੈਲੀਫੋਨ ਸੀ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਦਾ ਯੰਤਰ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਤੂਰੇ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਕੌਣ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਟਰਨ ਟਰਨ ਦੀ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਟੋਨ ਦੀ ਪਰਖ ਸੀ। ਇਹ ਟੋਨ ਹੁਕਮ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਮਿੰਨਤਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਘਰੀ ਵੱਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਝਿੜਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਜੂਡੀ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਦੇ ਡਾਸਲੇ ਤੋਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫੌਰਨ ਹੀ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਮੁਲਾਇਮ ਮਖਮਲੀ ਟੋਨ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਟੈਲੀਫੋਨ ਜੀਨੀ ਦਾ ਸੀ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਹੀ ਜਜ਼ਬਾ, ਉਹੀ ਤਰਲਾ, ਉਹੀ ਮਿੱਠੀ ਸਨਸਨੀ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਜੀਨੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਾਂ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਯਕਦਮ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ। ਮੈਂ ਮਾਰਸ਼ਾ ਨੂੰ ਚੌਦਾਂ ਮੀਲ ਦੂਰ ਖਾੜੀ ਤੇ ਪੁਲ ਤੋਂ ਪਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਤੇਜ਼ ਕਾਰ ਵਿਚ ਢਲਵਾਨਾਂ ਉਤੋਂ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਤ ਦੇ ਇਕ ਵਜੇ ਜੀਨੀ ਦੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਪੁੱਜਾ। ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਬਾਰਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਠੰਢ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ ਕੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਬੁਹਾ ਖੋਲਿਆ। ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਬੈਠੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਜੁਗਾਬਾਂ ਬੁਣ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਹ ਦੌੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਗਲ ਲਗ ਗਈ ਤੇ ਸਿਸਕੀਆਂ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਣ ਕਿਥੇ ਸੀ? ਤੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਬੈਠੀ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲਗਣ ਲੱਗਾ।” ਉਹ ਛੁਟ ਛੁਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਚੁੰਮਿਆ ਤੇ ਦਲਾਸਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਬੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁਸਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸੂਪ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ

ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਮੇਰਾ ਤੀਜਾ ਖਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮੁਤਾਸਰ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਰਾਤ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਰਾਦੀ ਹੋਈ ਵੇਗ-ਭਰੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਰੋਂ ਉਸ ਦਾ ਹੁਸਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਜਾਲੀਦਾਰ ਪਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਡੁੱਬਦੇ ਸੁਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਛਣ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਲੰਮੀ, ਹਸੀਨ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਜੀਨੀ ਦੀਆਂ ਨੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਵਾਂ ਤੇ ਝਿੰਮਣੀਆਂ ਕੱਕੀਆਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਆਬਸ਼ਾਰ ਵਾਂਗ ਡਿਗਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸੌ ਵਾਰ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਵਾਹੁੰਦੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਭਾਹ ਮਾਰਦੀ ਸੀ।

ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਰਮ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅੱਲੜ੍ਹ ਕੰਬਣੀ ਸੀ - ਬਦਲੋਟੀ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਕਿਰਨਾਂ ਛੁਹ ਗਈਆਂ ਹੋਣ। ਉਸ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਜਿਵੇਂ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਛੁੱਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਨਾ ਸਿਗਾਰਟ ਪੀਂਦੀ ਸੀ ਨਾ ਸ਼ਰਾਬ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ। ਗਾਂਜਾ, ਸੁਲੜਾ ਜਾਂ ਚਰਸ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਫੈਮਿਲੀ ਵਿਚ ਮੁੱਢਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦੀ ਕੱਟੜਦਾ ਦੀ ਲਕੀਰ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋਸਤ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਉਡੀਕੇ ਤਾਂ ਜੁ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕਾਂ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਆਸ਼ਕੀ ਸੌਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਜੁ ਪੁਰਾਣੇ ਲੈਣ ਦੇਣ ਮੁਕਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲਿਆ। ਮਾਰਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਦਮਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਟਾਪੂ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਬਹਿਲ ਸਕੇ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਉਥੋਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤੇ ਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਮੇਰੇ ਹਾੜੇ ਕੱਢੇ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਇਤਨਾ ਸਖ਼ਤ ਦਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਹੋ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੈਥੋਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਖੇ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਮਾਰਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੁਰਦੀ ਗਈ ਜਿਥੇ ਕਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉੱਛਲ ਉੱਛਲ ਕੇ ਅਗੇ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਫੇਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਆਇਆ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ। ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਗਾਲੂਂ ਕੱਢਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੈਂ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਮਾਰਸ਼ਾ ਵਾਪਸ ਨਾ ਆਈ, ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਦੋ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਦੂਰ ਤੀਕ ਮਾਰ

ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਟਾਰਚਾਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਮਾਰਸ਼ਾ ਗੋਡਿਆਂ ਤੀਕ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਤੁਗੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ।

ਜੀਨੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਰਸਮ ਗਰੀਨ ਲੇਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੱਲੇ ਵਾਲੀ ਬਨਾਰਸੀ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੱਜਲ, ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਲਾਲ ਬਿੰਦੀ, ਤੇ ਭਵਾਂ ਉਤੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਚੰਦਨ ਦੀਆਂ ਟਿਮਕਣੀਆਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲਿਆ। ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਉਤੇ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਨੌਂ ਕਲਾਕਾਰ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਸਨ।

ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕਸਮ ਖਵਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਈਏ। ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ਬਦ ਦੁਹਰਾਏ : “ਅਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਗਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ; ਸਿਰਫ ਮੌਤ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਜੁਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।” ਮੈਂ ਜੇਥੇ ਵਿਚੋਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੁੰਦਰੀ ਕੱਢੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀ ਦੂਜੀ ਉੱਗਲੀ ਵਿਚ ਪਾਇਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸ਼ਗਨਾਂ ਭਰੀ ਚੁਮਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਰਸਮ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰੋਲੀਆਂ ਨੇ ਪੋਲੇ ਜਿਹੇ ਆਖਿਆ, “ਹੁਣ ਚੁਮਣ ... ਚੁਮ - ।” ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਨੂੰ ਚੁਮਣ ਦਿਤਾ, ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮੁਹਰ।

ਜੀਨੀ ਸੁਘੜ ਸੀ ਤੇ ਕਫ਼ਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਉਹ ਮਹਿੰਗੇ ਕਪੜੇ ਖਰੀਦਣ ਜਾਂ ਮਹਿੰਗੇ ਰੈਸਤੇਰਾਂ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਖਾਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨੋਟ ਕਰ ਲਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖ ਲਈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਚੀਨੀ ਖਾਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਖੱਟੇ-ਮਿੱਠੇ ਕੇਕੜੇ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਬਚਾ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਜੀਨੀ ਵੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਸਟਾਂ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲੈ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾ-ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਕੰਮ ਦਾ ਰੇਟ ਚੋਖਾ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਟਾਈਪਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੋ ਤਾਂ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਦੋ ਡਾਲਰ ਫੀ ਘੰਟਾ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਪਾਰ-ਘਰ ਜਾਂ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਟਾਈਪ ਕਰੋ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਡਾਲਰ ਫੀ ਘੰਟਾ, ਤੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ

ਜੀਨੀ ਵੱਡੇ ਮੁਆਮਲੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਫੈਸਲੇ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦੇਂਦੀ। ਪਰ ਨਿੱਕੀਆਂ ਜਾਂਦਾ। ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਅੰਗੂਠੀ ਖਰੀਦਣ ਲਗਿਆਂ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦਾ ਸਾਂ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੁਖਰਾਜ ਚੁਣਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਬਗੀਕ ਵਾਲੀਆਂ ਪਸੰਦ

ਸਨ, ਜਾਲੀਦਾਰ ਪਰਦੇ, ਕਰੋਸ਼ੀਏ ਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਬਰੀਕ ਕਢਾਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੜਕੀਲੀ ਨਮਾਇਸ਼ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਬਰਡ ਐਵੀਨਿਊ ਬੋਨੀ-ਮਾਰਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਪੁਲਓਵਰ ਖਰੀਦਣ ਗਏ। ਵੱਡੀ ਕਲੀਅਰੈਂਸ ਸੇਲ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੇਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਸਵੈਟਰਾਂ, ਪੁਲਓਵਰਾਂ ਤੇ ਕਾਰਡੀਗਨਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਤੀਵੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਉਨੀਂ ਰੂੜੀਆਂ ਨੂੰ ਫਰੋਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਚੁਕ ਚੁਕ ਕੇ ਸਵੈਟਰਾਂ ਨੂੰ ਟਰਾਈ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਸੁਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਖਿਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜੀਨੀ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਰਮ ਰੰਗ ਦਾ ਪੁਲੋਵਰ ਚੁਣ ਰਹੀ ਸੀ - ਬਦਾਮੀ, ਭੁਗਾ, ਹਲਕਾ ਸਲੇਟੀ ਜਾਂ ਹਵਾ-ਪਿਆਜ਼ੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਸਵੈਟਰ ਦੀ ਲੰਮੀ ਚਿਤਕਬਰੀ ਬਾਂਹ ਦੇਖੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਚ ਲਿਆ। ਇਹ ਦੂਹਰੀ ਬੁਣਤੀ ਦਾ ਹੱਥ ਦਾ ਬੁਣਿਆ ਫੁਲੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਵੱਡਾ ਸਵੀਡਿਸ਼ ਪੁਲਓਵਰ ਸੀ। ਇਸ ਪੁਲਓਵਰ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਉੱਨ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਉਤੇ ਮੋਟੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਤੀਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਉਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪੁਲਓਵਰ ਟਰਾਈ ਕੀਤਾ।

ਭਾਗੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਦੂਹਰੀ ਬੁਣਤੀ ਵਾਲੇ ਪੁਲਓਵਰ ਨੇ ਜੀਨੀ ਦੇ ਛਮਕ ਵਰਗੇ ਜਿਸਮ ਉਤੇ ਇਕ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਹੁਸਨ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਇਕ ਮਾਡਰਨ ਸਟਾਈਲ, ਇਕ ਲਾਪਰਵਾਹ ਅਮੀਰੀ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ। ਕਾਲੀਆਂ ਉਨੀਂ ਧਾਰੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਉਤੇ ਫਬ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਜੈਬਰੇ ਵਾਂਗ ਲਗਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਸੰਦ ਇਹ ਜੈਬਰਾ!”

ਮੈਂ ਕਾਊਂਟਰ ਉਤੇ ਗਿਆ ਤੇ ਸੇਲਜ਼ ਗਰਲ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੁੱਛੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ-ਚਿਟ ਲੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਅਸਲੀ ਕੀਮਤ ਬੱਤੀ ਡਾਲਰ; ਦੜਾ ਕੀਮਤ ਨੌ ਡਾਲਰ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਠੀਕ, ਮੈਂ ਖਰੀਦਾਂਗਾ।”

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਤੁਹਾਡੀ ਅੱਖ ਬਹੁਤ ਪਾਰਖੂ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਲਓਵਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਉਤੇ ਖੁਬ ਫਬਦਾ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਲ ਵੇਚਣ ਦੀ ਚਾਲ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਰ ਕੇ ਜਾਣਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਜੈਬਰਾ ਪੁਲਓਵਰ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਹਲਕੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸਵੈਟਰ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਵਲ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਦੋ ਔਰਤਾਂ ਉਸ ਵਲ ਲਲਚਾਈਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਤਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਪੁਲਓਵਰ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਲੈਣ। ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਪੁਲਓਵਰ ਪਸੰਦ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੀਖ ਉਠੀ, “ਏਨਾ ਸਸਤਾ !”

ਜੀਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦੀ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਚਮੜੀ ਤੋਂ ਚਿੜ ਸੀ - ਗਾਚਣੀ ਵਰਗੀ ਪਿੱਲੀ ਚਮੜੀ ਤੋਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਗੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਰੰਗੇ ਚਿਹਰੇ ਪਸੰਦ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪਸੰਦ ਸੀ ਕਣਕ ਭਿੰਨਾ ਰੰਗ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਲਾ ਸੰਬੰਧੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਸਨ : ਅਜੰਤਾ ਤੇ ਅਲੋਰਾ ਦੀਆਂ, ਭਰਵੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੇ ਕੱਜਲ-ਭਿੰਨੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁੰਦਰੀਆਂ ਦੀਆਂ, ਤਾਜ ਮਹੱਲ ਦੀਆਂ, ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਦੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਐਲਬਮ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਨਰਤਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਾ ਲਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਂ। ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸਾਂ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੂਪਏ ਦੀ ਤੋਟ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਬੜੀ ਅੱਖੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਦੰੜ-ਭੱਜ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ। ਕਤਲ, ਝਗੜੇ, ਖੁਦਗਰਜੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਵਹਿਸ਼ੀ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਸਮਾਜ। ਉਹ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜੋ ਉਹ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਸ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਬਦਹਾਲੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਆਖਿਆ, “ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਹੈ, ਗਰੀਬੀ, ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਤੇ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਗਰਮੀ।” ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਇਗਾਦੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਦਿੜ੍ਹ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਬੋਲੀ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਸਮ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁਖ ਸੁਖ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾਧੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ ਛੱਡ ਕੇ ਤੇਰੇ ਦੇਸ ਦੀ ਵਾਸੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਿੰਦੂ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਅਹਿੰਸਾ ਨੂੰ ਤੇ ਗਾਂਧੀ ਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁਧ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੈਰੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਹੀ ਹਾਂ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਨੂੰ। ਪਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਰਹੀ ਹੈਂ ਕਿ ਤੂੰ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂਗੀ, ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਯਕਦਮ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖਲਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਤੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਛਤਾਵੇਂ। ਫਿਰ ਤੂੰ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਕੌਮੀ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਦੇਖੇਂਗੀ, ਤਾਰਿਆਂ ਤੇ ਧਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ,

ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਯਕਦਮ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਵੇ ਤੇ ਤੂੰ ਰੋ ਉਠੋਂ। ਤੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨਸ਼ਿਪ ਕਾਇਮ ਰਖੋਂ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹੋਂ। ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਨਰਮ ਦਿਲ ਤੇ ਭੋਲੀ ਕੁੜੀ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਤੇਰੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰੋ।”

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ, “ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਬਹੁਤ ਸੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ।”

ਅਸੀਂ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਲੱਠੀ ਰੰਗਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਫਰਿੱਜ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਹਾਂ-ਫਰਿੱਜ ਨੂੰ ਪੈਕ ਕਰਨ, ਵੱਡੇ ਖੋਖੇ ਵਿਚ ਜਕੜਨ, ਬੰਨ੍ਹਣ, ਨੂੜਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਚੁਕਣ ਧਰਨ ਤੇ ਲਿਜਾਣ ਵਿਚ, ਇਸ ਦੀ ਇਨਸ਼ੋਰੇਂਸ, ਇਸ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਤੇ ਏਜੰਟ ਦੀ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਇੰਪੋਰਟ ਡਿਊਟੀ ਤੇ ਹੋਰ ਖਰਚਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ ਕਸਟਮ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵੱਡੇ ਦੇਉ-ਕੱਦ ਫਰਿੱਜ ਦੇ ਖੋਖੇ ਨੂੰ ਤੋਡਿਆ ਤੇ ਇਸ ਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਨੂੰ ਟੋਹਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵੱਡੇ ਖੋਖੇ ਵਿਚ ਦੁਬਾਰਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਉਤੇ ਫੱਟੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਏਜੰਟ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਕ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਭਾੜੇ ਭਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਿਆ। ਡਰਦਾ ਸਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਫਰਿੱਜ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੇਗਾ ਵੀ ਕਿ ਨਹੀਂ।

ਅਸੀਂ ਬੰਬਈ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪੂਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰ ਸਖੀਸ਼ ਪੰਡਿਤ ਕੋਲ ਠਹਿਰੇ। ਸਖੀਸ਼ ਫਿਲਪਸ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ ਸੀ ਤੇ ਮਾਲਾਬਾਰ ਹਿੱਲ ਉੱਤੇ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਆਇਆ - ਹਰੀਆਂ ਛਤਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨਾਗੀਅਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧੀਮੀ ਚਾਲ, ਚਮਕੀਲੀ ਧੁੱਪ, ਸਮੁੰਦਰ ਜੋ ਸਰਕਸ ਦੇ ਨੀਲੇ ਤੰਬੂ ਵਾਂਗੂ ਵਿਛਿਆ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੈਰੀਨ ਡਰਾਈਵ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਅਰਧ-ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਹਵਾ ਦੇ ਨਮਕੀਨ ਝੌਕੇ, ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸਾਂਵਲੇ ਤੇਲੀਆ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਘਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਿਰਜੀ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਮਛੇਰਨਾਂ ਦੀ ਲਚਕੀਲੀ ਚਾਲ। ਨੀਲੇ ਆਕਾਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਖਪਰੈਲ ਦੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ, ਉੱਚੇ ਝੁਮਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਖਾੜੀਆਂ, ਧੂਆ ਛੱਡਦੀਆਂ ਚਿਮਨੀਆਂ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਖਹਿੰਦੀਆਂ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ।

ਗਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਜੋ ਉਗਦੂ ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਹਾਣੀ ਲੇਖਕ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਦੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੰਬਈ ਦੇ ਡੈਸ਼ਨੇਬਲ ਹੋਟਲ ਸਨ-ਐਨ-ਸੈਂਡ ਵਿਚ ਪਾਰਟੀ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਹੋਟਲ ਜੁਹੂ ਦੇ ਰੇਤਲੇ ਤੱਟ ਉੱਤੇ

ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਸੀ। ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕਈ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਤੇ ਫਿਲਮ ਹੀਰੋਇਨਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿੱਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ, ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਮੀ ਕਪੂਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਪਾਰਟੀ ਹੋਟਲ ਦੀ ਛੱਤ ਉਤੇ ਸੀ, ਜੋ ਪੌਦਿਆਂ ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਅੰਰਤਾਂ ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਲੱਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਪਟੀਆਂ ਭਾਰੇ ਜੂਝਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅਮੀਰ ਅੰਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੱਛਾਂ ਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਇਤਰ ਫੁਲੇਲ ਨਾਲ ਤਰੈਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਰਸੀਆਂ ਉਤੇ ਸਜੀਆਂ ਸੰਗਤਰੇ ਦਾ ਰਸ ਪੀ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮਰਦ ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਗਲਾਸ ਚਾੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਬਤਖਾਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਜਾਨੀ ਨੂੰ ਭੁੱਖ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ।

ਅੱਠ ਅੱਠ ਪੈੱਗ ਪੀ ਕੇ ਮਰਦ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ ਤੇ ਖੌਰੂ ਪਾਉਣ ਲਗੇ। ਪਿੱਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਨੇ ਚਿੱਟਾ ਖੱਦਰ ਦਾ ਕੁੜਤਾ ਤੇ ਚੜੀਦਾਰ ਪਜਾਮਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਸ਼ਮੀ ਨੂੰ ਘੂਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਬਾਪ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਕਈ ਪੈੱਗ ਆਪਣੇ ਹਲਕ ਹੇਠ ਸੁਟ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਤੀਵੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਬੋਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਤੀਵੀਆਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਡਾਈਨਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਡਿਨਰ ਲਈ ਜਾਣ ਲਗੀਆਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਮਹਿਮਾਨ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੇਦੀ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਹਿੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਬਸ ਆਖਗੀ ਪੈੱਗ!” ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਹੋਰ ਲਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਫੇਰ ਲੜਖੜਾਉਂ ਦੇ ਹੋਏ ਚੌੜੀਆਂ ਮਖਮਲੀ ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ ਤੇ ਡਾਈਨਿੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਚਿੱਟੀ ਵਰਦੀ ਵਾਲੇ ਬਹਿਰੇ ਭਾਫਾਂ ਛਡਦਾ ਸੂਪ, ਤੰਦੂਰੀ ਮੁਰਗੇ, ਮੁਗਲਈ ਬਰਿਆਨੀ ਤੇ ਲਾਟਾਂ ਛਡਦੇ ਕੋਨੀਅਕ ਵਾਲੇ ਸੀਖ ਕਬਾਬ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜੀਨੀ ਤੇ ਮੈਂ ਪਿੱਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਨਾਲ ਇਕੋ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਬੈਠ ਗਏ। ਅੱਠ ਪਕਾਰ ਦਾ ਖਾਣਾ। ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਤਿੰਨ ਵਡੀਆਂ ਸੋਮਬਤੀਆਂ। ਜੀਨੀ ਇਕ ਵਡੀ ਤੰਦੂਰੀ ਮੱਛੀ ਨੂੰ ਕੱਟ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉੱਚਾ ਸ਼ੋਰ ਸੁਣਿਆ। ਇਹ ਸ਼ੋਰ ਝੱਟ ਹੀ ਬੜੁਕਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠਿਆ, “ਨਿਕਲ ਬਾਹਰ ਚੋ - ਆ!”

ਪਿੱਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਨੇ ਫੌਰਨ ਖਾਣਾ ਛਡ ਦਿਤਾ, ਉਠਿਆ, ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਜੀਨੀ ਵੀ ਉਸਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਗਏ। ਦੋ ਹੱਟੇ ਕੱਟੇ ਐਕਟਰ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਸੂਟ ਪਾਈਂ, ਝੇਟਿਆਂ ਵਾਗ ਸਿੰਗ ਅੜਾਈ

ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਢੁੱਡਾਂ ਮਾਰਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਧੰਹਦੇ, ਧਕਦੇ, ਖਿਚਦੇ ਹੋਏ, ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਤਿਲੁਕਦੇ ਹੋਏ, ਝੱਗਾਂ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਈ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੁੱਡਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਲ ਹੀ ਖਿਚੇ ਤੇ ਧੂਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ - ਚਕਰਦਾਰ ਗਤੀ ਵਿਚ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਇਉਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਪਾਗਲ ਚਿੰਘਿਆੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਕੇਟਿੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਬਹਿਰੇ ਖਾਣੇ ਦੀਆਂ ਟਰੇਆਂ ਚੁੱਕੀ ਪੱਕੇ ਤੇ ਹੁੱਜਾਂ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਚਕਰਚੂੰਢੇ ਵਾਂਗ ਘੁੱਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਕਦਮ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤਿਲਕਣ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਇਕ ਟਰੇਅ ਵਿਚੋਂ ਮੀਟ ਤੇ ਮੱਛੀ ਛਿਗ ਪਏ ਸਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਮਿਥੇ ਗਏ ਸਨ।

ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਗਰਜਿਆ, “ਬੰਦ ਕਰੋ ਇਹ ਬਕਵਾਸ!”

ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਚੀਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਡਾ ਪੰਜਾ ਇਕ ਐਕਟਰ ਦੀ ਧੌਣ ਉਤੇ ਜਾ ਗੱਡਿਆ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਿਚ ਕੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜਿਆ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਟਕ ਦਿਤਾ। ਇਕਦਮ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਛਾ ਗਈ। ਦੌੜੇਂ ਐਕਟਰ ਹਫੇ ਹੋਇਆਂ ਸੰਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਭਾਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਪਾਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਜੀਨੀ ਇਸ ਵਹਿਸ਼ੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਡਰ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਮੱਛੀ ਤੇ ਬਰਿਆਨੀ ਗੋਹੇ ਵਰਗੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਇਕ ਗੰਦੀ ਪੀਲੀ ਲਿੜਲਿੜੀ ਰਾਬ। ਉਸ ਦਾ ਜੀਅ ਕਚਿਆਉਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ।

ਉਹ ਸਿਸਕਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੀ...ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿਥ ਕੇ ਗਾਰਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ...ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਲਟੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੋਵੇ...ਮੈਂ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੀ।”

ਬੇਦੀ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਛੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖਾਣਾ ਖਾਣ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੇਹੁੰਦ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਲੜਖੜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਖਾਣ ਲਗੇ। ਉਹ ਝੂਮਦੇ ਹੋਏ ਮੀਟ ਨਾਲ ਲਿਬੜੀਆਂ ਉੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਬਰਿਆਨੀ ਤੇ ਮੱਛੀ ਤੇ ਮੀਟ ਨਿਗਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸੂਟਾਂ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਨਿਕਟਾਈਆਂ ਉਤੇ ਮੀਟ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਪਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜਹੁ ਵਾਲੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਲੰਚ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਮੱਛੀ ਬੇਹੁੰਦ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪਾਂਫਰੇ ਮੱਛੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

ਅਸੀਂ ਨਾਗੀਅਲ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠੇ ਸਾਂ। ਲੰਚ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਆਪਣੇ

ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਤੇ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਬਾਰੇ ਜੋ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ! ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਖਿਚੇ, ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲਾਡ ਨਾਲ ਰਾਜੂ ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨੇ ਪੁੱਤਰ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਕੇ ਐਕਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਨੇ 1944 ਵਿਚ ਉਸ ਵੇਲੇ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਛਡੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਮਾਈ ਹਿੰਦੀ ਬੀਏਟਰ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਲਈ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੇ ਬੀਏਟਰ ਦਾ ਉਸ ਨੇ ਨਾਂ ਰਖਿਆ “ਪਿਥਵੀ ਬੀਏਟਰ”। ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ ਇਹ ਬੀਏਟਰ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅੱਠ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਝਾਕੀਆਂ ਸਨ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ। ਉਸ ਦੇ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਵਡੇ ਨਾਟਕ, ਵਡੇ ਪਸਾਰ ਵਾਲੇ ਸੀਨ, ਗੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਤੇ ਬਹੁਪੱਖੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਝਾਕੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨੱਬੇ ਐਕਟਰਾਂ ਤੇ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਸੀਨ ਸੀਨਰੀ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਨਾਟਕ ਖੇਡੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ‘ਦੀਵਾਰ’ ਤੇ ‘ਪਠਾਣ’ ਖਾਸ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀਰੇ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਨਾਟਕ ਉਸ ਦੇ ਨਾਟ-ਬੰਡਾਰ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਸਨ।

ਲਗਾਤਾਰ ਨਾਟਕ ਖੇਡਦੇ, ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਗਾਲ ਲਈ। ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਆਖਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬੀਏਟਰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉਹ ਫਿਰ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਛਮਕ ਵਰਗੇ ਪਤਲੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਇਹਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਭਾਰਾ ਤੇ ਮੋਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਉਹ ਵਡੇ ਭਰਾ ਜਾਂ ਮੇਟੇ ਬੁੱਢੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਜਗੀਰਦਾਰ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਦਾ।

ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲੰਚ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਪਿਥਵੀ ਰਾਜ ਛੇ ਤੰਦੂਰੀ ਮੁਰਗੇ ਚੱਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਤੰਦੂਰੀ ਪਾਂਫਰੇ ਖਾਈ। ਮੈਂ ਮੱਛੀ ਤੇ ਮੁਰਗਾ ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲਿਆ।

ਇਸ ਭਾਗੀ ਲੰਚ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਦਿਖਾਇਆ ਤੇ ਬੀਏਟਰ ਦਾ ਸਾਜ਼ਸ਼ਾਨ: ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ, ਤਾਜ, ਜਟਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ, ਪਾਚੀਨ ਗੜਵੀਆਂ, ਪਗੜੀਆਂ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਚਕਣਾਂ, ਛੜ੍ਹਹੀਆਂ, ਤੇ ਸੀਨ-ਸੀਨਰੀਆਂ ਦੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਟੁਕੜੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਗਰਦ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੇਂਟ ਦੀ ਗੰਧ ਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਮੰਚ ਸਮਗਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ

ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਟਕ ਕਈ ਵਾਰ ਦੇਖੇ ਸਨ।
ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਬਤੌਰ ਯਾਦਗਾਰ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ?”

“ਕੀ ?” ਉਸ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵੀ... ਮਸਲਿਨ ਇਹ ਪਗੜੀ।”

ਇਹ ਉਨਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀ ਪੱਗ ਸੀ, ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਕੁੱਲੇ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ -ਪਠਾਣ ਦੀ ਪੱਗ ਜਿਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਪਿਖਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਖੇਡਿਆ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ।” ਉਹ ਬੋਲਿਆ।

“ਸੁਕਰੀਆ”, ਮੈਂ ਆਖਿਆ। ਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਪੱਗ ਚੁਕ ਲਈ। ਕੁੱਲੇ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪੱਗ ਜਿਸ ਦੀ ਤਾਬ ਸਮੇਂ ਨੇ ਮਾਂਦ ਪਾ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਪਾਚੀਨ ਸੀ, ਪਿਖਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਖੁਦ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ।

ਧੁੱਪਾਂ ਟੇਢੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਰੇਤਲੇ ਤਟ ਉਤੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗਤਰੀ ਰੰਗ ਤੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਘੁੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਇਕ ਪਤਲੇ ਬੱਦਲ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਢੱਕ ਰਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਦਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਤਪੈ ਹੋਏ ਥਾਲ ਵਾਂਗ ਲਗਿਆ, ਫੇਰ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵਾਂਗ, ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਮਹੱਤ ਦੇ ਰੋਡੇ ਸਿਰ ਵਾਂਗ, ਫਿਰ ਅੱਧ ਖਾਧੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇਉ ਨੇ ਚੱਕ ਮਾਰੇ ਹੋਣ, ਫਿਰ ਇਕ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਘੜੇ ਵਾਂਗ... ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਲਥ ਗਿਆ।

ਮਖਮਲੀ ਲਹਿਰਾਂ ਨੀਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਫਿਰ ਗਹਿਰੀਆਂ ਸਲੇਟੀ। ਵਡੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਉਮੂਲ ਉਮੂਲ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੀਆਂ ਤੇ ਰੇਤਲੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਝੱਗਾਂ ਵਾਲੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੁੰਮਦੀਆਂ। ਵੱਡਾ ਪੀਲਾ ਚੰਦ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਚਮਕਣ ਲਗਾ। ਪਿਖਵੀ ਰਾਜ ਗਿੱਲੀ ਰੇਤ ਉਤੇ ਤੁਰਦਾ ਹਫ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਹ ਧੌਂਕਣੀ ਵਾਂਗ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਖਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ :

ਮੈਂ ਜੁਹੂ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੀਏਟਰ ਕਾਇਮ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਐਕਟ ਕਰਾਂਗਾ ਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਾਂਗਾ। ਕੁਝ ਪਾਤਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਉਤੇ ਛਾਏ ਹੋਏ ਹਨ.... ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਸਤੀਆਂ... ਚਾਣਕਯ, ਅਕਬਰ, ਲੋਕਮਾਨਯ ਤਿਲਕ, ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ....।”

ਜੀਨੀ ਬੋਲੀ, “ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦੇ ਹੋ। ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰੇਤੇ ਉਤੇ ਦੌੜ ਲਾਵਾਂ।”

ਪਿਖਵੀ ਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜ਼ਰੂਰ। ਆਪਣੇ ਜੁੱਤੇ ਲਾਹ ਲਉ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥੇ ਛੱਡ ਦਿਉ, ਮੇਰੇ ਕੋਲ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਾਂਗਾ।”

ਅਸੀਂ ਜੁੱਤੇ ਲਾਹ ਲਏ ਤੇ ਉਥੋਂ ਰਖ ਦਿਤੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਨਮਕੀਨ ਹਵਾ ਫੱਕਦੇ ਇਕ ਮੀਲ ਤੋਂ ਉਤੇ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਪੈਰ ਗਿੱਲੇ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਧੱਸ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਰਮ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਪਕੜਵਾਂ ਅਹਿਸਾਸ, ਇਸ ਦੀ ਖਿੱਚ, ਇਸ ਦੀ ਮਮਤਾ। ਅਸੀਂ ਰੇਤੇ ਉਤੇ ਵਡੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਛਡਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ - ਸੱਖਣੀਆਂ ਝਾਕਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ।

ਰੇਤਲੇ ਤਟ ਉਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਚੰਦ ਦੁੱਧ ਛੋਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਮੈਬੋਂ ਅੱਗੇ ਦੌੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਚਾਂਦੀ ਨਾਲ ਛੰਡੀ ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਈ।

ਮੈਂ ਖੜ੍ਹਾ ਗਰਜਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਮਖਮਲੀ ਲਹਿਰਾਂ ਜੋ ਦੁਮੇਲ ਤੀਕ ਫੈਲੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਯਕਦਮ ਮੇਨੂੰ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਪੈਂਫ ਆਉਣ ਲਗਾ। ਲਹਿਰਾਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਮਾਤਮੀ ਰਾਗ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਰੇਤਲੇ ਤਟ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੜੱਪ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਾਣੀ ਦਾ ਇਹ ਕਾਲਾ ਅਜਗਰ ਅੱਗੇ ਸਰਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਵਾਪਸ ਆਈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਵਾਪਸ ਮੁੜੇ। ਰੇਤਲੇ ਤਟ ਉਤੇ ਨਾਗੀਅਲ ਦੇ ਉੱਚੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਪਿਬਵੀ ਰਾਜ ਚੌਕੜੀ ਮਾਰੀ ਬੈਠਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਗੀਤ ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਧਾਰਮਿਕ ਭਜਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਸਨ ਤੇ ਸਿਰ ਝੂਮ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੀਤ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਅਗਾਧਨਾ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲੀਆਂ, “ਅੱਹ ਲਉ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਾਲ, ਤੇ ਇਹ ਸੰਭਾਲੋ ਆਪਣੇ ਜੁੱਤੇ।”

ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਈ ਉਸ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ।

2

ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਆਏ ਤੇ ਕਰਜ਼ਾਨ ਰੋਡ ਦੇ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗੇ ਜਿਸ ਦੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਦਰੱਖਤ ਸਨ। ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਘਰ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਪਤਲਾ ਕਮਰਾ ਸੀ, ਨਿੱਕਾ ਫਰਨੀਚਰ, ਚਟਾਈਆਂ ਤੇ ਰੂੰ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਤੇ ਨੀਵਾਂ ਮੋਟੇ ਪਾਵਿਆਂ ਵਾਲਾ ਤਖਤਪੋਸ਼। ਇਹ ਕਮਰਾ ਫਰਨੀਚਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ - ਇਕ ਪਾਸੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਜ਼, ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ, ਟੈਲੀਫੋਨ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੌਣ ਵਾਲੀ ਥਾਂ। ਵਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਮਹਿਰਾਬਾਂ। ਨਿੱਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲਾਲ ਬੋਗਨਵਿਲੀਆ। ਦੱਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੰਧ ਵਿਚ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਕਾਲੇ ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਜੜੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ ਇਸ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ... ਹਰ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ

ਸਵਾਰੀ ਚੂਹਾ ਹੈ। ਕਿਤਨਾ ਗੋਲ ਮਟੋਲ ਤੇ ਸੁਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਇਹ ਦੇਵਤਾ ਮੇਟਾ
ਛਿਡ, ਛੁੰਗੀ ਧੁੰਨੀ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਸਿਰ। ਕਮਾਲ ਹੈ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਦੇਵਤਾ!"
ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਾ ਦੁਲਹਨ
ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੱਛਮੀ ਪਰੰਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ।

ਬੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਸਾਮਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਲੱਕੜ ਦੇ ਬਕਸੇ ਖੋਲੇ
ਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਟੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢਿਆ: ਜੀਨੀ
ਦੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਟੀ ਸੈੱਟ ਤੇ ਪਲੇਟਾਂ, ਟੋਸਟਰ, ਮਿਕਸਰ, ਗਿਪਸਨ ਗਟਾਰ,
ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਦੀ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਬੰਸਰੀ।

ਫਰਿੱਜ ਇਕ ਗੱਡੇ ਉਤੇ ਆਇਆ। ਇਕ ਝੋਟਾ ਗੱਡੇ ਨੂੰ ਖਿਚਦਾ ਹੋਇਆ
ਸਾਡੇ ਘਰ ਅਗੇ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, 'ਫਰਿੱਜ ਆ ਗਿਆ'। ਪਰ
ਇਹ ਮਲੱਠੀ-ਰੰਗਾ ਫਰਿੱਜ ਇਤਨਾ ਵੱਡਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੇ ਤੰਗ ਬੂਹੇ ਵਿਚ ਦੀ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੰਘ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ
ਜਾਵੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜਨਾ ਪਵੇ। ਫੀਤੇ ਨਾਲ ਮਾਪ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ
ਤੋੜਨ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ।

ਫਰਿੱਜ ਗਲੀ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ - ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਕੜਿਆ, ਜ਼ਿਦ ਦਾ ਮਾਰਿਆ।
ਘੂੰਗੀ ਵੱਟੀ ਆਫਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਕ
ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨੇ ਮਗਰਰ ਅਮਰੀਕਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ
ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਰਚਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੋਸ ਕੇ ਅੰਦਰ
ਲਿਆਵਾਂ। ਇਥੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਕੰਧ ਉਪਰੋਂ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਰੇਨ ਵੀ ਨਹੀਂ
ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਦਦ ਭਾਲੁਣ ਲਈ ਗਿਆ। ਗਲੀ ਦੇ ਮੌਜੂਦ ਉਤੇ ਛੇ
ਮਜ਼ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਬੀੜੀਆਂ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਝਟ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਤੇ ਦੋ
ਰੁਏਂ ਫੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ
ਜਣਿਆਂ ਨੇ ਫਰਿੱਜ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਤੇ ਉਤਾਂਹ ਕੰਧ ਉਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੰਧ
ਉਤੇ ਟਿਕਾ ਲਿਆ। ਫੇਰ ਉਹ ਚਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਦੌੜ ਕੇ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ
ਮੁਸ਼ਕੀ ਜਿਸਮ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪੱਠੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਫੜਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਸਕਟ ਬਾਲ ਦੇ
ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਫਰਿੱਜ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ
ਉਤੇ ਬੋਚ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਵਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਰਖ ਦਿਤਾ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪਾਰਟੀਆਂ, ਸਮਾਰੋਹਾਂ ਤੇ ਕਲਾਤਮਕ
ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਦੇਸਤਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ।

ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰਸ ਸੱਕ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ
ਦੂਜੀ ਤੀਜੀ ਸ਼ਾਮ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੇ। ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਬਕਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ

ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੰਜਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਢਲੇ ਛੇਤੀ ਖਾਣਾ ਤੇ ਮੀਆਂ ਬੀਵੀ ਦੀ ਇਕਾਂਤ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਦੂਜੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ : ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਾਮਲ - ਸ਼ਾਇਰ ; ਉਮਾ ਵਾਸੂਦੇਵ - ਜਰਨਲਿਸਟ ; ਤੇ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ - ਪੈਂਟਰ।

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਮਾ ਮੈਨੂੰ ਵੱਡੇ ਤੰਬੂ ਵਾਲੇ ਕੌਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ, ਦੋਵੇਂ ਵਖ ਵਖ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠਦੇ। ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮਰਦਾਵੈਂ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬੈਠਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਫੱਕੜ ਸ਼ਾਇਰ, ਭੁਖੜ ਤੇ ਬੇਕਾਰ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਜ਼ਨੈਸਮੈਨ ਹੁੰਦੇ। ਉਮਾ ਫੈਮਲੀ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠਦੀ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਕੌਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਫ਼ਤਰ ਬਣਾ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਇਥੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦੇ, ਆਪਣੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਐਡਿਟ ਕਰਦੇ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦੇ।

ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ। ਬਸ ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਟੁਟੀ ਫੁੱਟੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਗੱਲ ਦੀ ਤਹਿ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਨ, ਹੱਥੜਿਆਂ ਵਰਗੇ। ਉਸ ਦੇ ਪੱਕੇ ਰੰਗ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਛਿਦਰੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਨੀਲੀ ਪੱਗ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਉਧਾਲਿਆਂ, ਕਾਲ-ਗਰਲਜ਼, ਕੁਰਪਟ ਬਿਜ਼ਨੈਸਮੈਨ, ਭੁਖੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਵਿਭਚਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਲੁਚੇ ਲਤੀਫੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਮੋਟੀਆਂ ਐਨਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਸੂਝਵਾਨ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕ ਉਠਦੀਆਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਗਿਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਦਾ ਤੰਬੂ ਕਿਤੋਂ ਕਿਤੋਂ ਚੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਕੌਫ਼ੀ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੀਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਨੋਟ-ਬੁੱਕ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਉਸ ਨੇ ਨੋਟ-ਬੁੱਕ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖ ਦਿਤੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੌਫ਼ੀ ਦੇ ਪਿਆਲੇ ਦਾ ਆਰਡਰ ਦਿਤਾ।

“ਕੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਏਂ ?” ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ।

“ਝੂਠ ਰਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ....ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਸਾਲੀ ਝੂਠ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ... ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਵਿਖਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜੋ ਦਰਅਸਲ ਹੈ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਾਧਾਰਣ ਦਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ। ਮਸਲਨ ਮੇਰਾ ਆਸਮਾਨ ਹਰੀ ਮੁਖਮਲ ਹੈ ਜਿਸ ਉਤੇ ਚੌਲਾਂ ਦੇ ਦਾਣੇ ਖਿੰਡੇ ਪਏ ਨੇ। ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੰਧ ਮਾਰਖੁੰਢੀ ਮੱਝ ਵਾਂਗ ਝਾਕਦੀ ਹੈ। ਮੁਟਿਆਰ ਦੇ ਘੜੇ ਨੇ ਲਿਪਸਟਿਕ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ.. ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕੁੱਬੀ ਬੇਗੀ ਇਉਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਠਣੀ ਬੈਠੀ ਹੋਵੇ... ਬਸ ਇਹੋ ਕਵਿਤਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ, “ਤੂੰ ਪਰਚਾ ਕਢਦਾ ਹੈਂ ਜੋ ਮਸਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਤੇਰਾ ਖਰਚ ਕਿਵੇਂ ਚਲਦਾ ਹੈ ?”

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੇਰਾ ਪਰਚਾ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਲਈ ਛਡੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਬਦੇਸ਼ੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਲਈ ਛਡੀ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਪੱਥਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਟਾਂ ਪੱਥਰ ਮਾਰਨ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਤਾਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਪੱਥਰ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਜਣਾ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਵਜੇਗਾ। ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਮਾਰਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵਜਣਾ, ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਵਜੇਗਾ। ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਾਰੀਆਂ ਚਪੇੜਾਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਮਾਰ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਠੱਕੇਦਾਰ ਤੇ ਜਬੇਦਾਰ ਤੇ ਕੁਰਪਟ ਬਿਜ਼ਨੈਸਮੈਂਨ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਜ਼ ਉਘਾੜਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨੰਗਿਆਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਮਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਬੱਸ ਇਹੋ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਖਰਚ ਵਰਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ।”

ਉਮਾ ਵਾਸੂਦੇਵ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਸਰਜ’ ਕਦੇ ਕਦੇ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੇ ਮੂਡ ਤੇ ਮੁਤਾਬਿਕ।

ਉਮਾ ਉਹਨਾਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅੰਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੀ, ਜੋ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਖੂਦ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਸ਼-ਸੁੰਦਰੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਕਸ਼ਿਸ਼। ਉਹ ਆਪਣਾ ਦਰਬਾਰ ਕੰਢੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾਉਂਦੀ ਤੇ ਇਥੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸਤਾਂ ਨਾਲ ਸਿਆਸਤ, ਸੰਗੀਤ, ਸਾਹਿਤ, ਫਿਲਮ ਤੇ ਸਕੈਂਡਲਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਖਾਤਰ ਪੁਰਾਣੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੀ ਹੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ, ਫਿਰ ਕਮਾਨੀ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਰਤਕੀ ਦਾ ਨਾਚ ਦੇਖਣ ਪਹੁੰਚਦੀ, ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਢਾਬੇ ਉਤੋਂ ਪਤੀਲੇ ਵਿਚ ਉਬਲੀ ਹੋਈ ਚਾਹ ਦਾ ਗਲਾਸ ਪੀਂਦੀ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਫਾਈਵ ਸਟਾਰ ਅਸ਼ੋਕਾ ਹੋਟਲ ਜਾਂ ਇੰਟਰਕਾਂਟੀਨੈਟਲ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਕੰਢੀ ਪੀਂਦੀ। ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਐਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਮੁੜਦੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੁਸਨ ਦਾ ਜਲਵਾ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁ-ਰੂਪੀ ਸੁੰਦਰੀ ਸੀ ਜੋ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਚਾਰ ਪੰਜ ਬਾਵਾਂ ਉਤੇ ਪਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਕਈ ਕਈ ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਮਹਿਫਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮ੍ਭਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਇਸ ਕੰਢੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋ।”

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ ਪਲ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੀ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਥੈਕ ਦੇ ਲਾਕਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ... ਖਰਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ... ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਸੂਦ ਨਹੀਂ ਖਾ ਸਕਦੇ।”

ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਮਰਦ ਦੀ ਮੁਦਗਰਜੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਲਮ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਿਲਾਵ ਬੋਲਦੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਹਾਂ ਭਰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਤੇ ਲਿਖਣੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਿਖੀ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਰਤ ਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਪੜ੍ਹੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਤਾਰੀਫ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੇਨ੍ਹੂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਫੋਕਾ ਤੇ ਖੋਖਲਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਨਿਰਾ ਝੂਠ ਹਾਂ।”

“ਨਿਰੀ ਬਕਵਾਸ! ਤੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਿਵੇਂ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕਾਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਆਉਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇਰੇ ਵਰਗੀ... ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਸ ਹੈ, ਅੱਗ ਹੈ, ਖੁਰਦਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ...ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ... ਖੂਨ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ। ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਹੇਗਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਰ ਮਿਟ ਜਾਣਗੇ।”

ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਲੈਕਚਰ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਚਿੜ ਹੋ ਗਈ। ਹਰ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਓਪਰੀ ਸ਼ਰਧਾਂ ਜਲੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਲੇਚਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਖੇਤਰ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤੇ। ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਕੇ ਵਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਭਿਆਤਾ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਦੋਸਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਪਖ ਪੂਰਦੇ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਜੁਆਨ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਗੁਢਾ ਵਿਚ ਧਕ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣ ਤੇ ਆਪ ਬਾਹਰ ਹੱਸਣ ਖੇਡਣ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਪੁੱਠਾ ਰੂਪ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਟੰਗ ਕੇ, ਕੋਈ ਵਹਿਸ਼ੀ ਰੰਗ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਭੜਕਾ ਪਏ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਜੇ ਉੱਡ ਜਾਣ।

ਉਮਾ ਅਕਸਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ। ਮੈਂ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ, ਦਲੀਲਾਂ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਆਖ ਦੇਂਦਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਂਦੀਆਂ। ਉਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਟੇਢੀ ਤੇ ਪੁੱਠੀ ਦਿਸਦੀ। ਇਸ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਠਾ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਦੰਦ ਦਿਸਦੇ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਪੜ੍ਹੀਬਿੰਬ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਾਂ।

ਜਿੰਦਗੀ ਤੁਰਦੀ ਗਈ ਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਜੀਨੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਲਿਖਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਨਾ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਮੈਂ ਹੋਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਥੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਤਨਖਾਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਬਤੌਰ ਟਾਈਪਿਸਟ ਕੰਮ ਕਰਾਂ... ਤਾਂ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ? ਮਸਾਂ ਸੱਠ ਢਾਲਰ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਤਨਖਾਹ। ਸਾਡੇ ਦੋਸਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੈਸਾ ਮਹੀਨੇ ਦੇ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਤਨਖਾਹ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਇਸ ਮਲੱਠੀ-ਰੰਗੇ ਫਰਿਜ਼ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਦੇ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਇਸ ਮਲੱਠੀ-ਰੰਗੇ ਫਰਿਜ਼ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਮੀਰ ਹਾਂ।”

ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲਿਖ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਮਨ ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਉਧਰੋਂ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ। ਬੱਸ ਧਰਮ ਦੇ ਖਾਤੇ। ਇਕ ਅੱਧਾ ਰੱਡੀਓ ਤੇ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਰੂਪਏ। ਮੈਂ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਖਰ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਲਾਲਾ ਸੁਰਜ ਭਾਨ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸਾਲ ਲਈ ਉਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਪਣੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਸੁਰਜ ਭਾਨ ਕੱਟੜ ਆਗੀਆ ਸਮਾਜੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵੇਲਿਆਂ ਦੇ ਕਈ ਗੁਣ ਸਨ। ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨਿਤ ਸੰਧਿਆ ਕਰਦਾ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਨ ਯੱਗ ਦਾ ਹਾਮੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਤੌਰ ਪ੍ਰਫੈਸਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਧੀ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਦੇਣ, ਸੱਤ ਸੌ ਰੁਪਿਆ ਮਹੀਨਾ, ਤੇ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਦਾ ਕੰਮ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਹ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੰਜ ਵਜੇ ਦਿੱਲੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪੁਰੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੱਧੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਨੌਕਰੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਲਈ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਘਰ ਛੱਡਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਇਥੋਂ ਦੇ ਦੋਸਤ, ਸਰਗਰਮੀਆਂ, ਕਲਾਤਮਕ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ, ਤੇ

ਰਚਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮਹਿਫਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੈਂ ਆਦੀ ਸਾਂ।

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਘਰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਜੀਨੀ ਲਈ ਅਲਵਿਦਾਈ ਪਾਰਟੀ ਸੀ।

ਸਤੀਸ਼ ਵੱਡਾ ਅਮੀਰ ਪੇਂਟਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰਚਨ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਚਮਕ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਤਰਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਦਾਹੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਜਰ ਬੋਲਾ ਸੀ। ਚਾਹੇ ਢੋਲ ਵਜਦੇ ਹੋਣ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁਣਦੇ। ਉਹ ਨੌ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬੀਮਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਲਦੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਨ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਤੇ 1947 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿਛੋਂ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਬਲਿਕ ਗੀਲੇਸ਼ਨਜ਼ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਇਕ ਡੀਜ਼ਾਈਨਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਭੈੜੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾਉਣੇ ਪੈਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸਤੀਸ਼ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ, ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨ 'ਨਿਰੇ ਘੀਚ-ਮਚੋਲੇ' ਸਨ। ਉਹ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਇੰਦਰ ਗੁਜਰਾਲ ਕੋਲ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗਾ। ਇਥੇ ਇਸ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਦੁਖਦਾਈ ਦਿੱਸ ਪੇਂਟ ਕੀਤੇ: ਪੀੜਿਤ ਚਿਹਰੇ, ਲਾਟਾਂ ਛਡਦੇ ਚੌੜੇ ਨੱਕ, ਬੁਖਾਲਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ, ਰੋਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੀਵੀਆਂ, ਜੰਗਲੀ ਦਰਿੰਦਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੱਥ, ਭਖਦੇ ਹੋਏ ਲਾਲ, ਕਾਲੇ, ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਪੇਚੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਤੇ ਕੁਰੂਰਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕਰਚਰਲ ਕਾਊਂਸਲਰ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਕਸੀਕੋ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਉਥੇ ਉਹ ਦੋ ਸਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਤੇ ਮਹਾਨ ਆਰਟਿਸਟ ਸਕੀਰੋ ਤੇ ਰਿਵੀਰਾ ਦੀ ਸਾਂਗਿਰਦੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪਕਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਮੁੜਿਆ।

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੋਰਟਰੇਟ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਈ — ਸੰਦਲੀ ਚਿਹਰਾ, ਵਡੀਆਂ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਸੰਦਲੀ ਉੰਗਲਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਸਾੜੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਪੋਰਟਰੇਟ ਬਣਵਾਈ। ਬੇਹਦ ਮਸਰੂਦ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਸਤੀਸ਼ ਲਈ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਟਿੰਗ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਸਤੀਸ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਫੈਲ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਕੁੜੀ ਕਿਰਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਿਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਅਮੀਰ ਡਾਕਟਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਕਿ ਬਾਪ ਇਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਮੀਰ ਡਾਕਟਰ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਧਮਕੀ ਦਿਤੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾੜੀ ਵਾਲੇ ਬੋਲੇ ਕੁਕੜ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ

ਉਮਰ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਕਿਰਨ ਨੇ ਜੋ ਖੁਦ ਇਕ ਸੁਹਣੀ ਪੇਂਟਰ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੇ ਸਤੀਸ਼ ਮਿਉਰਲ (ਕੰਪ ਚਿਤਰ) ਬਣਾਉਣ ਲਗਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਡੇ ਖੁਬਸੁਰਤ ਮਿਉਰਲ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਹੋਇਆ। ਵਡੇ ਖੁਬਸੁਰਤ ਮਿਉਰਲ ਬਣਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਹੋਇਆ। ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰੂਪਏ ਦੇ ਮਿਉਰਲ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮਨਵਾਇਆ। ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰੂਪਏ ਦੇ ਮਿਉਰਲ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਮਨਵਾਇਆ।

ਅਸੀਂ ਸਤੀਸ਼ ਦੀ ਛਿਨਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਦਸ ਜਣੇ ਸਾਂ : ਦੋ ਪਤਲੇ ਲੰਮੇ ਅਸੀਂ ਸਤੀਸ਼ ਦੀ ਛਿਨਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਦਸ ਜਣੇ ਸਾਂ : ਦੋ ਪਤਲੇ ਲੰਮੇ ਪੇਂਟਰ, ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਯੁਰਪੀਨ ਬੀਵੀ, ਉਮਾ ਵਾਸੂਦੇਵ, ਫਿਲਮ ਆਲੋਚਕ ਬਿੰਦੂ ਬਤਰਾ, ਆਰਟ ਟੀਚਰ ਬਿੰਸ਼ਭਰ, ਮੈਂ ਤੇ ਜੀਨੀ ਤੇ ਸਟੇਜ ਐਕਟੈਂਸ ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ। ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਸਿਗਰਟਾਂ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਿਰਫ਼ ਸਤੀਸ਼ ਤੇ ਜੀਨੀ ਨਿੰਬੂ ਪਾਣੀ।

ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਤੀਸ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਸੈਕਸ ਬਾਰੇ, ਆਰਟ ਬਾਰੇ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਹੜੇ ਦਾ ਮੱਖੌਲ, ਠੱਠਾ ਤੇ ਸੂਝ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਆਦਿ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੰਹ ਇਕ ਦਹਿਕਦੀ ਹੋਈ ਗੁਫਾ ਵਾਂਗ ਲਗਦਾ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਆਰਟ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਇਕ ਘੋਰ ਛੜਯੰਤਰ। ਆਰਟਿਸਟ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਦਬਲਾਉ ਵਾਂਗ ਚਲਾਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਣੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਰਹਿ ਸਕੇ।”

ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ ਮਾਰਟੀਨੀ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਪਤਲਾ ਲੰਮਾ ਸਿਗਾਰ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਦੁਤਾਵਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ, ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੀ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਹਾਸਾ ਹਸਦੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਰਾਵੜ ਨਸਲ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹੂ ਤੇ ਭਰਵੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਕਿਸੇ ਗੁਫਾ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਧੋਖਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਛੂੰਘੀ ਸੈਕਸੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਬੂਰਜੁਵਾ ਆਰਟ ਤੇ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਭੰਡਦੀ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਆਰਟ ਤੇ ਨਕਸਲਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੀ।

ਉਸ ਨੇ ਸਿਗਾਰ ਦਾ ਕਸ਼ ਖਿਚਿਆ ਤੇ ਧੁੰਏ ਦਾ ਬੱਦਲ ਛਡਦੀ ਹੋਈ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ, “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਦੇਂਦਾ?”

ਕੰਪ ਉਤੇ ਲਟਕੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਚ ਤਾਂਤਰਿਕ ਚਿੰਨ ਸਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪੱਖਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸਤੀਸ਼ ਨੇ ਕੈਨਵਸ ਉਤੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਦੇ ਤੇ ਸਣ ਦੇ ਰੇਸ਼ਿਆ ਨਾਲ ਗੁੰਨਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਗਾਰਾ ਤੇ ਗੰਦ ਤੇ ਬਰੋਜ਼ਾ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗ ਚਮਕਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੋਈ ਖੂਲ੍ਹੀ ਘਟਨਾ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਕਿਉਂ ਦੇਵਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ? ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਦਿਤਾ ਹੈ ? ਮੈਂ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਨਹੀਂ ਦਿਤੀ। ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਇਕ ਰੰਡੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਭਲਾ ਦਸ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਮੁੰਗੀਆਂ ਪੇਟਿੰਗਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਦੇ ? ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਬੰਗਲੇ ਹਨ, ਮੇਟਰਕਾਰਾਂ ਹਨ, ਕੁੱਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਨੂੰ ਬਦਸੂਰਤ ਸੋਫ਼ਿਆਂ, ਚਿਪਸ ਦੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਮੋਟੇ ਕਾਲੀਨਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਪਰ ਉਹ ਦੋ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਲਾ ਕੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਹੀਂ ਖਰੀਦਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਆਰਟਿਸਟ ਲੋਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਰੂਪਏ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦੇ। ਬਾਹਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਡੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਉਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਾਡੀਆਂ ਆਰਟ ਗੈਲਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਕਣ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪੇਂਟਿੰਗ ਖਰੀਦ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਸਿਰ ਫਿਰਿਆ ਐਮ.ਪੀ. ਚੀਖ ਉਠਦਾ ਹੈ, ‘ਸਾਡਾ ਆਰਟ ਬਾਹਰ ਕਿਉਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ !’ ਤੇ ਫਿਰ ਇੰਜਨੀਅਰਾਂ ਤੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਇਹੋ ਬਕਵਾਸ। ਸਾਡੇ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾ ਸਿਰਫ ਸਪੀਚਾਂ ਝਾੜਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ....”

ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਜੈ ਸ਼ਿਗੀ ਦੇ ਮੌਚੇ ਉਤੋਂ ਦੀ ਝੁਕ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਤੀਸ਼ ਬੋਲਿਆ, “ਉਹ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਖੁਬਸੂਰਤ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ? ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਰੰਨ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ.....।”

ਅਸੀਂ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਹਸਣ ਲਗੇ। ਜੈ ਸ਼ਿਗੀ ਨੂੰ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਨਾ ਪਈ।

ਸਤੀਸ਼ ਬੋਲਿਆ, “ਤੇਰੇ ਪੱਟ ਬੜੇ ਸੁਹਣੇ ਨੇ, ਬੜੇ ਤਕੜੇ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੂੰ ਪੱਟਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਰਜ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈਂ।”

ਜੈ ਸ਼ਿਗੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰੀ ਜਾਹ ! ਤੂੰ ਬਰਜਵਾ ਪੇਂਟਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈਂ। ਭਲਾ ਦੱਸ ਤੇਰੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ? ਇਹ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਹੀਂ ਦਸਦੀਆਂ... ਬਸ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਲੀਕਾਂ ਦੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨ....ਨਿਰਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਆਈਡੀਆ ਨਹੀਂ !”

ਸਤੀਸ਼ ਕੌੜੀ ਹਾਸੀ ਹਸਿਆ। ਬੋਲਿਆ, “ਆਈਡੀਆ ? ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਆਈਡੀਆ ? ਜੇ ਆਈਡੀਆ ਨਾਲ ਹੀ ਕਲਾ ਜਾਂਚੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਅਫਲਾਤੂਨ ਕਿਤੇ ਵਡਾ ਸ਼ਾਇਰ ਹੁੰਦਾ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਨਾਲੋਂ। ਵਾਨਗਾਗ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਜੁਤਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਪੇਂਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਰੀਅਮ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੇਂਟਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਹੈ ਜੋ ਮਰੀਅਮ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਚਿਹਰਾ ਪੇਂਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਜੁਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।

ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖ। ਮੈਂ ਜ਼ਾਅਨੀ ਵੇਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਛਕ ਚੁਕਾਂ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਲਗ ਗਏ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਲਈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੈਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪੈਂਟ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਤਾਕਤ ਆਈਡੀਏ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਾਵੇ। ਤਾਕਤ ਆਈਡੀਏ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਤੀ ਦੁਖ ਸੀ ਜਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਘਰਨਾ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਝੰਜੋਤਿਆ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਇਸ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਬਲਦੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਕ ਕਲਪਿਤ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਰਚ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਬੁਰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਕਲਾ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਆਈਡੀਆਜ਼ ਨਹੀਂ, ਜਜ਼ਬੇ ਨਹੀਂ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਪਰੇਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਬਸ ਸ਼ਕਤੀ... ਇਕ ਤਾਂਤਰਿਕ ਰਚਣ ਸ਼ਕਤੀ... ਇਕ ਲੇਡੀ ਨੇ ਪਿਕਾਸੋ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, ‘ਤੇਰੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈਂ?’ ਪਿਕਾਸੋ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ‘ਮੈਡਮ, ਮੈਂ ਬੁਰਸ਼ ਨਾਲ ਪੇਂਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲਿੰਗ ਨਾਲ।’

ਸਤੀਸ਼ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਭਖ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਥਨੇ ਫੁੰਕਾਰੇ ਛਡਣ ਲਗੇ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਪਿਕਾਸੋ ਠੀਕ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਦਮੀ ਦਿਲ ਤੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਪੇਂਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਉਹ ਧੁੰਨੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹੈ... ਪੇਂਟਿੰਗ ਮਨ ਹੀਣ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਯੱਗ... ਆਹੂਤੀ... ਰਸਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਰਟਿਸਟ ਉਨਾਂ ਹੀ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਦਰਸ਼ਕ। ਉਹੀ ਤਾਂਤਰਿਕ ਨਿਯਮ ਤੇ ਰਚਨਾ ਸ਼ਕਤੀ। ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਤੇ ਇਕਬਾਲ ਵਲ ਦੇਖੋ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਦਿਤੇ ਜਾਂ ਅਛੂਤੇ ਖਿਆਲ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਦਿਤੀ – ਉਹ ਸੀ ਇਕ ਬਿਜਲਈ ਝਟਕਾ। ਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਧਮਾਕਾ। ਇਕ ਦੈਵ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੀਜ਼ਿਆ ਕਿ ਪੰਕਤੀਆਂ ਮਘਣ ਲਗੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਸੀ ਤੇ ਫੰਗ। ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਮਾਮੂਲੀ ਖਿਆਲ ਤੇ ਘਿਸੇ ਪਿਟੇ ਵਿਚਾਰ ਇਲਹਾਮ ਬਣ ਗਏ। ਰੱਬੀ ਪੈਗਾਮ। ਮੰਤਰ... ਜੋ ਮੁਰਦੇ ਵਿਚ ਜਾਨ ਪਾ ਦੇਣ। ਚਕਾ ਚੌਂਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਅਨੋਖਾਪਣ।”

ਬਿੰਦੂ ਬੈਠੀ ਗਹੁੰ ਨਾਲ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭਵਾਂ ਸਕੋੜੀਆਂ ਤੇ ਨਖਰੇ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈਂ – ਇਹ ਉਡੀ ਵੱਡੀ ਕਲਾ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਕਮਰਸ਼ਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈਂ।”

ਸਤੀਸ਼ ਦਾ ਮੂੰਹ ਖਲ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਾੜੀ ਕੰਬ ਉਠੀ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਮਿਉਰਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਸਮਝਦੀ ਹੈਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ? ਇਹ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਆਰਟ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ, ਚਿਤਰ ਕਲਾ ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਲਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ, ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤ੍ਰੈਮੂਰਤੀ ਹੈ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸਿਤਾਰ ਵਜਾਵੇ। ਮਿਉਰਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ ਆਰਕੈਸਟਰੇ ਵਿਚ ਪੱਚੀ ਤੀਹ ਸਾਜ਼ ਇਕੱਠੇ ਵਜਣ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਪਾਈਵੇਟ ਕਲਾ ਹੈ, ਮਿਉਰਲ ਪਬਲਿਕ ਕਲਾ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਚਾਹੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਫੁੱਲ ਦੀ ਕਰੋ ਚਾਹੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ, ਇਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਇਹੋ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਦੇ ਡਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਟੰਗੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਫਰਨੀਚਰ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਅਮੀਰਾਂ ਦੀ ਦਾਸੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਮੇਰੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਉਰਲ ਵਲ ਲੈ ਆਂਦਾ। ਮਿਉਰਲ ਫਰਾਸੀਸੀ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਕੰਧ’, ਅਜਿਹੀ ਕੰਧ ਜੋ ਜਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਬੋਲਦੀ ਹੈ, ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਮੁਰਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਆਰਟਿਸਟ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਕਰ ਕੇ ਕੰਧ ਉੱਤੇ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਬੱਧ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਕਰੂਪ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਨੂੰ ਮਿਉਰਲ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਨਿਰੀ ਜਹਾਲਤ! ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਖਿਚ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਵੱਡਾ ਨਾਵਲ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਮਿਉਰਲ ਦੀ ਕਲਾ ਚਿਤਰਕਲਾ ਨਾਲੋਂ ਵਖ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ, ਪਸਾਰ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਖਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਈ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ? ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਮਿਉਰਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੇ ਤੁਹਾਨੂੰ। ਕਰਜ਼ਨ ਰੋਡ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਪੀਲੇ ਚੱਕਰ ਤੇ ਹਰੇ ਤੇ ਨੀਲੇ ਤੇ ਲਾਲ ਥੇਥੇ — ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਉਰਲ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਦਸਰਤ ਡੀਜ਼ਾਈਨ। ਨਿਰੀ ਬਕਵਾਸ! ਹੁੰਹ!”

ਜੇ ਸਿਰੀ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਤੇ ਮਲ੍ਹਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਤੂੰ ਬੜਾ ਕਮੀਨਾ ਹੈਂ। ਮੈਨੂੰ ਅੰਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ?”

ਸਤੀਸ਼ ਨੇ ਉਸ ਵਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਫੁੱਗੀ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਉੱਤੇ।”

“ਕੀ?”

“ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਸਟੂਲ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਜਾਹ। ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਦੇਹ, ਤੇ ਨੰਗੀ ਉਸ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਲ ਚਲੀ ਜਾਹ।”

ਸਿਗਾਰਟਾਂ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਤੇ ਹਾਸੇ ਤੇ ਸ਼ੋਰ ਵਿਚਕਾਰ ਜੈ ਸਿਰੀ ਉਠੀ, ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸਟੂਲ ਉੱਤੇ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਢਾਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਲ ਇਕ ਨਖਰੀਲੀ ਐਕਟਰੈਂਸ ਵਾਂਗ ਦੇਖਿਆ। ਇਕ ਮਿੰਟ ਉਹ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਨੂੰ ਜਾਂਚਦੀ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਸਸਪੈਂਸ।

ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਅੰਰਤਾਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬੋਲਦੀਆਂ

ਤੇ ਮਾਡਰਨ ਪੱਛਮੀ ਨਿਸ਼ਗਤਾ ਤੇ ਨਿਡਰਤਾ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਤੇ ਬੇਬਾਕੀ ਹੇਠ ਭਾਰਤੀ ਨਾਗੀ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗ ਤੇ ਜਿਨਸੀ ਇਜਕ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਮੀਨਾਰ ਤੋਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਨ ਲਗੀ ਹੋਵੇ।

ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਲ ਸ਼ਗਾਰਤ ਭਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਹੀ ਛੁੱਝੀ ਸੈਕਸੀ ਹਾਸੀ ਹੋਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਝਟਕ ਕੇ ਕਪੜੇ ਉਤਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ — ਪਹਿਲਾਂ ਸਾੜੀ ਲਾਹੀ, ਫਿਰ ਬਲਾਉਜ਼, ਫਿਰ ਪੇਟੀ ਕੋਟ — ਪਿਆਜ਼ੀ ਅੰਗੀ ਤੇ ਕੱਢੀ ਵਿਚ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ।

ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਮਰਦ ਇਸ ਚੀਰ ਹਰਨ ਦੀ ਖੇਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਝੂਮ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਜੁਲਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਝਟਕਿਆ ਤੇ ਅੰਗੀ ਦੀਆਂ ਤਣੀਆਂ ਖੋਲ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁਟਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਹੁਸੀਨ ਜਲਵਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਰਵੀਆਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਲਸੇ-ਰੰਗੀਆਂ ਡੋਡੀਆਂ ਖੜੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਲੂਹਰੀ ਦੰੜ ਗਈ — ਹੈਗਨੀ ਦੀ, ਸ਼ਲਾਘਾ ਦੀ, ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ।

ਤੀਵੀਆਂ ਚੀਖ ਉਠੀਆਂ, “ਬਸ ਬਸ! ਹੋਰ ਨਹੀਂ!”

ਸਤੀਸ਼ ਗਰਜਿਆ, “ਨਹੀਂ, ਹੋਰ!”

ਜੈ ਸ਼ਿਗੇ ਹੋਸੀ, ਬਿਰਕੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੱਢੀ ਲਾਹ ਕੇ ਠੋਕਰ ਮਾਰੀ। ਇਕ ਮਾਡਲ ਵਾਂਗ ਉਹ ਪੱਬਾਂ ਭਾਰ ਘੁੰਮ ਗਈ।

ਉਹ ਮੇਲੂਦੀ ਹੋਈ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਲ ਵਧੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਦਰ ਛਾਤੀਆਂ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ਰਾਰੇ ਛਡਦੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਠਹਿਕੀਆਂ। ਉਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣ ਖਾਤਰ ਪੱਬਾਂ ਭਾਰ ਖੜੀ ਸੀ। ਧੂੰਏ ਦੀ ਸਲੇਟੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਲੰਮੀ ਮਰਮਰੀ ਬਾਂਹ, ਕਾਲੇ ਚਮਕੀਲੇ ਨਹੂੰ, ਤੇ ਵਡੇ ਨਿਤੰਭ — ਜਿਵੇਂ ਹਦਵਾਣੇ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਰਖਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਸ ਨੇ ਪੇਂਟਿੰਗ ਲਾਹੀ, ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਚੁਕੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ।

ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਤੇ ਸਾੜੀ ਲਪੇਟਦੀ ਹੋਈ ਸਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ।

ਸਤੀਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਸੌਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਪਸੀਨਾ ਪਸੀਨਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕਪੜੇ ਲਥ ਗਏ ਹੋਣ।

3

ਅਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ ਦੇ ਇਕ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗੇ ਜੋ ਓਪਨ ਏਅਰ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਸੀ। ਇਹ ਓਪਨ ਏਅਰ ਥੀਏਟਰ ਮੋਟੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਿਲਾ ਸੀ — ਭੂਤੀਆ ਮਹਿਲ ਜੋ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਸੁੰਨਾ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਸ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਮਾਤਮੀ ਸਮਾਰੋਹ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂ ਜੁ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਆਦਮੀ ਜੁੜ ਬੈਠਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਘੱਟ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵਿੰਗਜ਼ ਬੰਦ ਸਨ। ਅੰਦਰ ਚਿਮਗਾਦੜਾਂ ਤੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ ਬੂ ਸੀ, ਤੇ ਖੌਫਨਾਕ ਚੁੱਪ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਬੰਦ ਪੱਥਰੀਲੀ ਕੰਧ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੋਟੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਮਹਿਰਾਬੀ ਬੂਹਾ ਲਗਵਾ ਦਿਤਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਗੁੜਾ ਦੇ ਮੁੰਹ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।

ਬੀਏਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਲੈਪ ਲਗਵਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਬੀਏਟਰ ਕਮਰਿਆਂ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਗਰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚਮਕਾ ਦਿਤਾ। ਮੰਚ ਪਿਛਲੇ ਦਲਾਨ ਨੂੰ ਜਿਥੇ ਕਾਠ ਕਬਾੜ ਪਿਆ ਸੀ, ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਕ ਸਟੂਡਿਊ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਮੰਚ ਸਾਗਰਵਾਨ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਟੂਡਿਊ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਨਗੀਨੇ ਵਾਂਗ ਜ਼ਿੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਗੱਦੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਡਰਾਮਾ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਨਿੱਘੇ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਸਟੂਡਿਊ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਡੇਢ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦਰਸ਼ਕ ਜੁੜ ਬੈਠਦੇ। ਇਸੇ ਸਟੂਡਿਊ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹਾਇਆ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਫੋਟੋਗਰਾਫ ਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਇੱਕਠੀਆਂ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਚਿੱਠੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਲਿਪਸਟਿਕ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਨ, ਇਤਰ ਫਲੇਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਸੀ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਲਫਾਂ ਤੇ ਤਿਤਲੀਆਂ ਦੇ ਪਰਾਂ ਦੇ ਤੋਹਫੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਕੌਣ ਸਨ : ਹਿਲਡਾ ਜੋ ਵਾਰਸਾ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਸੀ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮਹੀਨਾ ਠਹਿਰੀ ਸੀ ; ਜੂਡੀ ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਨੂੰ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਆਉਂਦੇ ; ਇਕ ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਟਰੈਸ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ; ਮਾਰਸ਼ਾ ਜੋ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦੀ ਸੀ ; ਤੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ।

ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਫੋਟੋਗਰਾਫ ਜੀਨੀ ਨੇ ਬੜੀ ਇਹਤਿਆਤ ਨਾਲ ਨੰਬਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾ ਕੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿਚ ਰਖ ਦਿਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਹੋਰ ਸੂਟਕੇਸ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਦਿਤਾ।

“ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਇਥੇ ਦਫਨ ਹਨ। ਤੇਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਹਿਸੂਬਾਵਾਂ। ਇਹ ਸਭ ਸਾਂਭੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ ਇਥੇ। ਪਿਆਰੇ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਚੁਣਿਆ। ਤੇਰੀ ਆਖਰੀ ਦਮਾਂ ਦੀ ਸਾਥਣ।”

ਜੀਨੀ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਾਵਲ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ; ਅਮਰੀਕਨ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਤੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਪਾਲਣ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੀ। ਉਸ ਨੇ ‘ਲਾਈਫ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚੋਂ ਰੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਤੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਬਦਲੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਕੱਟ ਕੇ ਰਖ ਛਡੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੱਚੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੂਪ ਦਿਖਾਏ – ਝੱਗ ਵਰਗਾ ਨਰਮ ਮਾਸ, ਬਰੀਕ ਤਰਦੀਆਂ ਨਾਝਾਂ, ਨੀਲੇ ਤੇ ਪਿਆਜ਼ੀ ਲਹਿਰੀਏ, ਅਣਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਤਰਲ ਪਦਾਰਥ। ਉਹ ਗਰਭਵਤੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਸਖਤ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਹ ਅੰਖਾ ਅੰਖਾ ਆਉਂਦਾ। ਮੇਰਾ ਘਰ

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਥੀਏਟਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਪਲੰਘ ਤੇ ਪਈ ਹੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਅੱਲੜ੍ਹ ਕੁੜੀ ਵਾਂਗ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਗਰਮੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁਦੀ। ਇਤਨੀ ਗਰਮੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦੀ ਲੋੜ ਐ। ਆਈਸ ਕਰੀਮ ਦੀ। ਮਿਲਕਸ਼ੇਕ ਦੀ। ਮੈਂ ਪਸੀਨੇ ਨਾਲ ਭਿੱਜੀ ਪਈ ਆਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਗਰਮੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ...”

ਮੈਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਹਰ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਚਾਹੇ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲਵਾਂ ਚਾਹੇ ਖਰੀਦਾਂ। ਆਖਰ ਇਕ ਸੈਕਿੰਡ ਹੈਂਡ ਬਦੇਸ਼ੀ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਨਕਦ ਤੇ ਅੱਧੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਹੁੰਡੀ ਵਰਗਾ ਚੈਕ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਬੈਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਫਿੱਟ ਕਰਵਾ ਲਿਆ।

ਘਰ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ, ਜੀਨੀ ਮੁਸਕਰਾਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਹੱਸਣ ਲਗੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਜਦੋਂ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲੇ ਸੁਟਣ ਲਗਾ।

ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤੀਂ ਦਰਦਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਨੌਜਵਾਨ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਵਿਸ਼ਵਾਨਾਥ ਤਿਵਾੜੀ, ਕੈਂਪਸ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਬਜਰੰਗਬਲੀ, ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆਇਆ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਸੁਟਕੇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਰਖੀ ਸੀ। ਦੋ ਦਰਜਨ ਪੋਤੜੇ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਫਰਾਕਾਂ, ਨਿੱਕੇ ਸਿਰਹਾਣੇ, ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੋਤਲ, ਸੁਗਾਹੀ, ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਜਨੋਪੇ ਵਿਚ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਲਿਬਾਸ। ਮੇਰੀ ਵਿਧਵਾ ਭੈਣ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤਿਵਾੜੀ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਗਈ।

ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਪਤਾ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਬਣਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗਰੂਰ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਜੀਨੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਲਿਸਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ — ਪੰਜਾਹ ਨਾਂ ਪੁੱਤ ਲਈ ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਨਾਂ ਧੀ ਲਈ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨੀ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਟਣਕਾਉਂਦੀ ਤੇ ਸੁਣਦੀ। ਸਰਵਣ, ਅਰਜਨ, ਲਛਮਣ...ਸੀਤਾ, ਰੀਤਾ, ਗੀਤਾ... ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸ਼ਕਲ ਉਭਰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਨਾਂ ਦੇ ਉਹ ਨਕਸ਼ ਸੋਚਦੀ। ਇਹ ਨਾਂ ਮੋਟਾ ਹੈ ਕਿ ਪਤਲਾ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਲਿਸਟ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦੀ। ਕੁਝ ਨਾਂ ਹੋਰ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਕੁਝ ਕੱਟ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਕਈ ਨਾਂ ਸੋਚਦੀ।

ਦੂਜੀ ਸਵੇਰ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਉੱਠ ਖੜੋਤਾ। ਘਰ ਬੜਾ ਖਾਲੀ ਜਾਪਿਆ। ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਹਿੱਸਾ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ

“ਘਰੇਲੂ ਕਤਣੀਆਂ ਤੁਮਣੀਆਂ। ਉਹ ਫਰਾਕ ਸਿਉਂਦੀ ਤੇ ਉਨੀਂ ਸਵੈਟਰ ਬੁਣਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਰਾਮ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਫਰਾਕਾਂ ਸੀਣ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸ਼ਗਾਨ ਸਮਝਦੀ। ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਇਹਨੀ ਦਿਨੋਂ ਤੈਨੂੰ ਕਪੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀਣੇ ਚਾਹੀਦੇ।” ਜੀਨੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿਉਂ? ਸ਼ਾਂਤੀ ਬੋਲੀ; “ਬੱਚੇ ਦਾ ਮੰਹ ਸੀਤਾ ਜਾਏਗਾ। ਕਿਤੇ ਗੁੰਗਾ ਹੀ ਨਾ ਜੰਮ ਪਵੇ।”

ਜੀਨੀ ਹੱਸੀ, “ਮੈਂ ਚਾਹੁਨੀ ਆਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬੱਚਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਪੜ ਚਪੜ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਮਾਰੀ ਜਾਏ। ਰੱਬ ਨੇ ਸੁੱਖ ਰਖੀ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤ ਯੋਗੀ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਮੈਂ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਹੋਇਆ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਸੂਤਕ ਪੀੜਾਂ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਧੀ ਜੰਮੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਜੀਨੀ ਵਰਗੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸੇ ਦਾ ਰੰਗ ਰੂਪ ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਉੱਗਲਾਂ। ਜੇ ਪੁੱਤ ਹੋਇਆ... ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੰਗ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਰੰਗ? ਹੋ ਸਕਦੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਲ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਹੋਣ... ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਣਕ ਭਿੰਨਾਂ ਤੇ ਨੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ।

ਮੈਂ ਲਾਅਨ ਦੇ ਕਿਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਤੋੜੇ, ਗੁਲਦਸਤਾ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਾਉਂਟਰ ਉਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਨਰਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸਲੀਪਰ ਪਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸੂਤਕ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਈ, ਜੀਨੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਈ ਦਰਦ ਨਾਲ ਮੇਹਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਫੈਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਡੀਅਰ... ਦਰਦਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਮਿਚ ਮਿਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ... ਸ਼ਾਇਦ... ਸ਼ਾਇਦ ਹਾਲੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਗੇਗੀ। ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਦਾ। ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਲਿਆਉਣ ਦਾ।”

ਉਸ ਨੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਫੁੱਲ ਚੁੰਮੇ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿਤੇ।

ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ, “ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ?”

“ਆਈਸ ਕਰੀਮ ਖਾਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ।”

ਮੈਂ ਦੁਪਿਹਰ ਪਿਛੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਹਸਪਤਾਲ ਗਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਪਹਿਲਾ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਹਾਲੇ ਵਕਤ ਲਗੇਗਾ। ਸ਼ਾਇਦ... ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਵਜੇ ਤੀਕਰ। ਤੁਸੀਂ ਹਾਲੇ ਆਰਾਮ ਕਰੋ। ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਥੀਏਟਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਪਾਚੀਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਟਕ ‘ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਗਡੀਹਰਾ’ ਦੀ ਗੀਹਰਸਲ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੇਕ ਖਾ ਕੇ ਆਈਸ ਕੀਮ ਖਾਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਯਕਦਮ ਜੀਨੀ ਯਾਦ ਆਈ।

ਇਕ ਜਰਨਲਿਸਟ ਦੋਸਤ ਮੇਰੇ ਵਲ ਤੁਰ ਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਮੁਬਾਰਕਾਂ!”

“ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਸ਼ਾਦੀ ਐ,” ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਪਾਈਪ ਖਿਚਿਆ ਤੇ ਧੂਆਂ ਛਡਦੇ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹੁਣ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲੋ ਨਾ। ਸ਼ੈਮਪੇਨ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਲਵਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤ ਹੋਇਆ ਏ।”

“ਕੀ ਆਖਿਆ... ?”

ਉਹ ਦਰਅਸਲ ਹਸਪਤਾਲ ਕਿਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਨੇ ਪੁੱਤ ਜੰਮਿਆ ਹੈ।

ਮੈਂ ਝਟਪਟ ਵਡੇ ਬਹਿਰੇ ਨੂੰ ਆਈਸ ਕੀਮ ਦਾ ਇਕ ਡੋਂਗਾ ਭਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤੇ ਡੋਂਗਾ ਲੈ ਕੇ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸੇ ਨਰਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੁਧਰੀ ਸੁਣਾਈ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਉਹੀ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਸਲੀਪਰ ਪਾਏ ਤੇ ਵਾਰਡ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਜੀਨੀ ਇਕ ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਲਈ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਪਤਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਗਰਮ ਹਲਵਾ ਜਾਂ ਪੰਜੀਰੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਜੀਨੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹੋਰ ਸਨ। ਉਹ ਝਟ ਆਈਸ ਕੀਮ ਖਾਣ ਲਗ ਪਈ, ਤੇ ਯਕਦਮ ਚੀਖ ਉੱਠੀ, “ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖ ਲੈ।”

ਨਰਸ ਫਲਾਲੈਨ ਵਿਚ ਲਿਪਟੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਮੈਂ ਇਸ ਨਰਮ ਬੰਡਲ ਨੂੰ ਚੁਕਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਕਣਕ ਭਿੰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਲੇਟੀ ਸਨ। ਉਹਦੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਮੀਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਹੁਝਕਾ ਲਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਚਾਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਗੋਰਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਰਤਾ ਕੁ ਧੱਕਾ ਲਗਾ। ਪਰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਕਣਕ ਭਿੰਨੇ ਰੰਗ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਸਾਂ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ। ਸ਼ਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮੇਰਾ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਜਿਹੜੇ ਦੇਸੀ ਤੇ ਵਲੈਤੀ ਜੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੀਲੀਆਂ, ਰੰਗ ਗੰਦਮੀ ਤੇ ਵਾਲ ਕੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਬੜੇ ਪਿਆਰੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋ ਸਭਿਆਤਾਵਾਂ ਤੇ ਦੋ ਨਸਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਦੀ ਪੂਰਨਤਾ ਵਿਚ ਇਕ ਤਿਸ਼ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਿੰਦਗੀ ਤੁਰਦੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਨਿਤ-ਚਰੀਆ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ : ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਨਾਟਕ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਨਾ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ, ਤੇ ਚਾਹ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਪਿਆਲੇ ਪੀਣਾ।

ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਾਜ ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਿੱਕੇ ਪੁੱਤ ਮਨੂੰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਇਕ

ਬੁੱਢੀ ਪਹਾੜਣ ਆਇਆ ਨੇ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਸੁਰਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਸੁਰਤੀ ਜਦੋਂ ਆਈ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਚਿੱਟੇ ਵਾਲ, ਝੁਰਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਚਿਹਗਾ, ਲੰਮੀ ਚੁੰਡ ਵਰਗਾ ਨੱਕ, ਪੁਰਾਣਾ ਘਰਗਰਾ। ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ ਹੋਰ ਲੰਮਾ ਜਾਪਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੁੱਢੀ ਜਾਦੂਗਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਸਾਰ ਛਰ ਕੇ ਦੋੜ ਗਿਆ। ਪਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਰਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਮਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਚਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਮਨੂੰ ਦੀ ਦਾਦੀ ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਨੂੰ ਨੂੰ ਲੱਗੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਸੁਲਾਉਂਦੀ।

ਲਗਆ ਦ ਕ ਸੁਲਾਉਂਦਾ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੇ ਇਕ ਧੀ ਜੰਮੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਜੱਨਤ ਰਖਿਆ। ਇਹ ਨਾਂ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦਾ ਹੈ ਭੁੰਨਣ ਵਾਲੀ ਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਹਣੀ ਮੰਨੀ ਗਈ ਸੀ।

ਸੁਰਤੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਹਾਉਂਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀ, ਲਾਡ ਕਰਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਥੇਲੀਆਂ ਤੇ ਘੱਲ ਕੰਢੇ ਕਢਦੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗਰਾਹੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖੁਆਉਂਦੀ ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੁਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ, ਅਮਰੀਕੀ ਖਾਣੇ ਪਕਾਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਣ ਦੇ ਰਿਆਜ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਖੁਲਾ ਵਕਤ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਥੀਏਟਰ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਉਸ ਨੂੰ ਬੈਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾਉਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ । ਅਮਰੀਕਨ ਹਥਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗੀਤ ਜਾਂ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਥਾਂ ਦੇ ਲੋਤ੍ਰ ਗੀਤ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਰੋ ਕੇ ਆਖਣ ਲਗੀ, ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਮੈਂ ਇੰਟਲੈਕਚਰਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਦੇਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਪਾਲਿਟਿਕਸ ਤੇ ਆਰਟ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ - ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਨਾਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਹਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਤੇਰੇ ਕਰਕੇ... ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੇਰਾ ਸ਼ਰੀਰ ਭਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਤੇਰੇ ਵਾਲ ਵੀ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਉਪਰ ਤਕ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਤੈਨੂੰ ਖਾਣੇ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ... ਸੰਗਤਰੇ ਦਾ ਰਸ, ਭਾਡ ਵਿਚ ਬਣੀ ਨਰਮ ਖੁਰਾਕ। ਤੂੰ ਆਲੂ ਤੇ ਗੋਬੀ ਵਾਲੇ ਪਰਾਂਠੇ ਖਾ ਕੇ ਸਿਹਤ ਖਰਾਬ ਕਰ ਰਿਹਾਂ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੈਠਾ ਮਿੱਠੀ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਐ ਤੇਰੇ ਲਈ। ਘਿਉ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾ ਤੇ ਦਾਲ ਤੇ ਆਲੂ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ, ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਮਰ ਭੋਗਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਜਿੰਦਾ

ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਗੈਰ ਕੀ ਕਰਾਂਗੀ ? ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਵੀਹ ਸਾਲ ਛੋਟੀ ਹਾਂ। ਜੇ ਰੱਬ ਨਾ ਕਰੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁਛ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕਿਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਰਹਾਂਗੀ ? ਕੌਣ ਏਂ ਮੈਂਗਾ ?”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰੂ ਭੁਲ੍ਹਕ ਪਏ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ।

ਸਾਡੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਚੂਹੇ, ਕਿਰਲੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਮੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਕੀੜੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਘਰ ਸਨ। ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਸਿਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਕਈ ਵਾਰ ਜੱਨਤ ਕਿਸੇ ਕਿਰਲੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ, ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਅੱਡੀ ਕਿਸੇ ਭਮੱਕੜ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਕਰਨ ਪਾਤਰ ਕੰਧ ਉਤੇ ਤਾੜ ਲਾਈ ਬੈਠੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਖਦੀ “ਪਾਪਾ, ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲਗਦੇ।” ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਲੈਂਦੀ।

ਜੱਨਤ ਤੇ ਮਨੂੰ ਬਾਹਰ ਘਾਹ ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਾਂ ਜਾਂ ਗੁਲੜ ਜਾਂ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਦੌੜਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਗ ਦੇ ਹਰ ਖੂੰਜੇ ਤੇ ਖੁਡ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ। ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਦੇ ਮੇਟੇ ਟਾਹਣੇ ਝੁਕ ਕੇ ਨਿੱਕੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਛੋਹਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦਰਖਤ ਉਤੇ ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਫੜਦੇ, ਦੌੜਦੇ ਤੇ ਝੂਲਦੇ। ਇਹ ਦਰਖਤ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਦਾਈ-ਦੁੱਕੜ ਖੇਡਣ ਦਾ ਵੀ ਅੱਡਾ ਸੀ।

ਗਤ ਨੂੰ ਚੂਹੇ ਰੋਟੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚੋਂ ਕੁਤਰਨ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਇਕ ਸਵੇਰੇ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਚੂਹੇ ਨੇ ਲੱਕੜ ਦੀ ਡੋਲੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੀਟ ਪਿਆ ਸੀ, ਨੂੰ ਕੁਤਰ ਕੇ ਮੌਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਸੁਰਤੀ ਨੇ ਚੂਹੇਦਾਨ ਵਿਚ ਮੀਟ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਟੰਗ ਕੇ ਰਖ ਦਿਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੋਟਾ ਚੂਹਾ ਫਸ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਡਾਕੂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਚੂਹਾ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਦੌੜਦਾ ਚੱਕਰ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਸਰਕਸ ਵਿਚ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਸਵਾਰ ਮੌਤ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ।

ਯਕਦਮ ਚੂਹਾ ਰੁਕ੍ਖ ਗਿਆ, ਇਸ ਦੀ ਗੁਲਾਬੀ ਬੂਬੀ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤਰਲਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਨਿਕੇ ਮਾਸੂਮ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਪਿੰਜਰਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੂਰ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਛੱਡਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੌੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਸ ਗਰੀਬ ਚੂਹੇ ਉਤੇ ਲਗੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਦੂਰ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਨਿਕੇ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੁੱਢੀ ਸੁਰਤੀ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਈ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਮਿਆਂਕੀ, “ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ, ਚੂਹਾ ਕੇਕ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਾ ਗਿਆ। ਵੈਰੀ ਬੈਡ। ਹਮ ਲਾਈਕ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ ਚੂਹੇ ਲੋਕ ਕੋਈ।”

ਜੀਨੀ ਸਟੋਰ ਰੂਮ ਵਿਚ ਗਈ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚੀਖ ਮਾਰੀ, ਮੈਂ ਦੌੜ ਕੇ ਗਿਆ। ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਦੇਖ ਚੂਹੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਕੁਤਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।” ਮੈਂ ਗੱਤੇ ਦੇ ਬਕਸੇ ਨੂੰ ਖੋਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਚੈਖੇਵਾ ਦੇ ਡਰਾਮੇ, ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਾਰਜਾਤ ਰਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਮੀਂਗਣਾ ਖਿੰਡੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢ ਕੇ ਝਾੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਦੇਖਿਆ, ਚੂਹਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਕੁਤਰ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਤੇ ਚੈਖੇਵਾ ਦੇ ਡਰਾਮੇ ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ‘ਪੀਤ ਲੜੀ’ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੁੱਕਿਆ। ਮੈਂ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਰਖ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਸ ਅਜੀਬ ਵਾਕਿਆ ਦੀ ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਸੀ। ਉਹ ਹੱਸਿਆ, “ਚੂਹੇ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਟੁੱਕ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਉੰਗਲਾਂ ਦੇ ਖਿੰਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਨ।”

ਜੀਨੀ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦੀ ਪੈਕਟਿਸ ਕਰਦੀ, ਹਿੰਦੇਸਤਾਨੀ ਖਾਣੇ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਆਪਣੀ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਨੋਟ ਕਰਦੀ, ਕੇਕ ਤੇ ਨਾਨ ਖਤਾਬੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਪੜੇ, ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਨਿਕੇ ਜ਼ੇਵਰ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਤੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਤੋਹਫੇ ਤੇ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਗੱਤੇ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਬਕਸਾ ਖੋਲਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੋਗੇ, ਸਿੱਪੀਆਂ, ਮੰਗੇ, ਬਚਪਨ ਦੇ ਫੋਟੋਗਾਹ ਤੇ ਯਾਦਾਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਐਲਬਮ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਬੱਲੀ, “ਦੇਖ, ਇਹ ਤਿਤਲੀ ਦੇ ਖੰਭ ਹਨ, ਕਿੰਨੇ ਰਾਂਗਲੇ ਤੇ ਸੋਹਣੇ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬਾਤਿਕ ਨਮਨਾ।”

ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕੀਮਤੀ ਖੜਾਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਛੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੀਲੇ ਚੱਕਰ ਸਨ, ਚਮਕੀਲੇ ਜੰਮੁਰਦ, ਖੰਭਾਂ ਉਤੇ ਕਾਲੀਆਂ ਧਾਰੀਆਂ, ਸੁੱਕੇ ਤਾਂਬੇ-ਰੰਗੇ, ਬਰੀਕ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਲ ਤੇ ਨੀਲੀਆਂ ਤੇ ਹਰੀਆਂ ਲੀਕਾਂ। ਸੁਨਹਿਰੀ ਜਾਲੇ... ਅਜੀਬੇ ਗਰੀਬ ਲਹਿਰੀਏ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਭੇਦਾਂ - ਭਰਿਆ ਰੰਗੀਨ ਜਾਦੂ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ।

ਉਸ ਨੇ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਬੇਂਬਰਿਜ ਟਾਪੂ ਉਤੇ ਖੇਡਦੇ ਹੋਏ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸੌਂਗਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਨੇ ਕਿੰਨੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਸੀ।

ਜਕਦਮ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਤੈਨੂੰ ਛੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ?”

“ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਹੈ।”

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਡੇ ਨੀਲੇ ਛੁੱਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਦਸ ਇਸ ਛੁੱਲ ਦਾ ਨਾਂ।”

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਛੁੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਦਰਅਸਲ ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਾਏ ਗੇਂਦੇ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਛੁੱਲ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਛੁੱਲ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਪਛਾਣ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਰੇਤਲੇ ਟਿੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆਂ ਪਲਿਆ ਸਾਂ। ਰੇਤੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਗਿਣਾ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਛੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ।

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕੈਂਪਸ ਬਹੁਤ ਨਵਾਂ ਤੇ ਸੱਜਗਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਘਾਹ ਦੇ ਲਾਅਨ, ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਤੇ ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੂਝ ਨਾਲ ਤਰਤੀਬ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਮੋਟੀ ਤੇ ਵਡੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਸੀ ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਦਾ ਦਫਤਰ — ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲਾ ਉੱਚਾ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਦਿਉ।

ਸਭ ਤੋਂ ਸਰੋਦੀ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ ਸੀ ਗਾਂਧੀ ਭਵਨ ਜੋ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕ ਤਲਾਅ ਦੇ ਖੂੰਜੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇਸ ਭਵਨ ਦੇ ਉਤੇ ਇਕ ਲਿਸ਼ਕਵਾਂ ਖੰਭ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚਾਂਦੀ ਚਿੱਟਾ ਪੰਛੀ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਤੀਕ ਦੇ ਤੌਰ ਉਤੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਜੰਗ ਛਿੜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਖੰਭ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਖੰਭ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੰਬ ਨਾ ਮਾਰਨ। ਜੰਗ ਮੁੱਕ ਗਈ, ਪਰ ਇਹ ਖੰਭ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਲਾ ਹੀ ਰਿਹਾ — ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਾਲਾ ਕੁਹਾੜਾ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਸ਼ੋਹਰਤ ਮਿਲ ਗਈ। ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ‘ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ’ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਕੋਈ ਵਡਾ ਸ਼ਾਇਰ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਈ, ਸੀ, ਨੰਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੋਈ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿੱਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸਾਂ। ‘ਲੋਹਾ ਕੁੱਟ’ ਲਿਖਣ ਲਗਿਆਂ ਨਾਟ ਪੱਧਰ ਦਾ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੇਰਾ ਖੂਬ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲੰਡਨ ਜਾ ਕੇ ਉਥੋਂ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਾਂ ਫਿਰਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਾਂ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖਾਂ।

ਉਸੀ ਵਡੀ ਜੰਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਤੇ ਪਰਚਿਆਂ

ਨੇ ਮੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। 1944 ਵਿਚ ਹੀ ਇਤਨੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਮਿਲ ਗਈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤਾਰੀਫ਼ ਦੇ ਭੰਵਰ ਵਿਚ ਘਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਮੇਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਪੇਸ਼ਗੀ ਦਿਤੇ। ਬੋੜੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਾਂ ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਰੁਪਏ ਆਉਣ ਲਗੇ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪੋਫੈਸਰ ਬਣ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੁੜੇ ਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਦੂਰੋਂ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਕਿ ਉਹ 'ਗਾਰਗੀ' ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਬੋੜੇ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕੈਂਪਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੇ ਸਫ਼ੈਦੇ ਦੇ ਦਰਖਤ। ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਦਾ, ਬਿਲਡਿੰਗਾਂ ਦਾ, ਖੰਬਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਲ ਮਿਲ ਗਿਆ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਐਮ. ਏ. ਵਿਚ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਅਧਿਆਪਕ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਉਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਦੇ ਤੇ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਦੇ ਬੀਸਿਸ 'ਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਛੋਟੇ ਕੱਦ ਦਾ ਲਾ-ਪਵਾਹ ਉਲੱਝੇ ਤੇ ਉਡੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲਾ ਗਾਰਗੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਣਾ ਸਾਂ। ਉਹ ਉਸ 'ਗਾਰਗੀ' ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਰਿਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜੋ ਬੰਬਈ, ਨਿਊਯਾਰਕ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਮਹਿਫਲਾਂ ਵਿਚ ਚਹਿਕਦਾ ਸੀ, ਕੈਂਪਸ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਕਲੀ ਗਾਰਗੀ ਜਾਪਦਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਮਿਥਹਾਸਕ ਹੋਂਦਾ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਉਪਰਾ ਲੱਗਾ। ਮੇਰੇ ਅਸਤਿਤਵ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਜੀਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਹੋਂਦ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਗਵਾਚ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਗਾਰਗੀ ਰੁਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਢਾਬੇ ਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ, ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਤੁਰਦੇ, ਡਾਕਖਾਨੇ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲੰਮੀ ਲਈ ਉਡੀਕਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੀ ਆਬ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਨਵਾਂ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਡਾਕਟਰ ਆਰ. ਸੀ. ਪਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਜੁਆਨੀ ਨਿੱਕੀਆਂ ਤਰਾਸੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਉੱਚਾ ਲੰਮਾ ਕੱਦ। ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਛੌਜੀ ਬਲੋਚ ਲਗਦਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੈਮਿਸਟਰੀ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਪੋਫੈਸਰ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ। ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ

ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਖਾਂ ਮੰਨ ਮੰਨ ਪਾਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਟੋਬੇ ਵਿਚ ਆਟੇ ਦੀਆਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਗੋਲੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਹਰ ਗੋਲੀ ਸੁਟਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਂ ਜਪਦੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੂੰਤ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਬਣ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਪਾਲ ਦੀ ਇਹ ਦਿਲੀ ਖਵਾਇਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਖੇ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਹੱਥ ਮਲਦਾ ਤੇ ਹਰ ਦੋਸਤ ਤੇ ਸਵਾਲੀ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨਦਾ। ਪਰ ਬੋੜੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ, ਇਸ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ।

ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਖੇਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾਟਕ “ਐਂਤੀਗਨੀ” ਦੇਖਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਇਹ ਨਾਟਕ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਯੋਰਪ ਵਿਚ। ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਨਾਟਕ ਹੈ... ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ... ਮੈਂ ਆਵਾਂਗਾ ਤੇਰੀ ਪੋਡਕਸ਼ਨ ਦੇਖਣ।”

ਉਹ ‘ਐਂਤੀਗਨੀ’ ਦੀ ਟੈਜਿਕ ਹੀਰੋਇਨ ਨੂੰ ‘ਰਾਜਾ ਈਡੀਪਸ’ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਸਿੰਡੀਕੇਟ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰ ਦਰਬਾਰੀ ਸਨ, ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ। ਹਰ ਕੋਈ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਮਦਦ ਜਾਂ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਦਾ ਯਾਚਕ ਸੀ। ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਵਾਲ ਲਈ ਹੱਥ ਅੱਡ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਸੋਚਦਾ : “ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਲੋੜ ਐ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਦੀ ਰਾਇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲਣ ਦੀ ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਕਰਾਂ ?” ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਮੈਂਬਰੀ, ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਕਮੇਟੀ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਰੁਤਬੇ ਲਈ ਤਾਂਘਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਤਿਆਨਵੇਂ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਚਾਰ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰਾਂ ਤੇ ਡੀਨ ਆਫ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਨਸਟ੍ਰੈਕਸ਼ਨ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਇਕ ਮੀਟਿੰਗ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਟੈਗੋਰ ਚੇਅਰ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਸ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਲੈਕਚਰਾਂ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਸੇਵਾ ਫਲ ਦੇਣੇ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਨਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਂ ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ ਦਾ ਸੀ। ਡੀਨ ਜੋ ਇਕ ਫੁਕਰਾ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਤੇ ਬਿਜ਼ਨਿਸ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ, ਆਖਣ ਲੱਗਾ, “ਇਹ ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ? ਕੀ ਕੁਆਲੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ?”

ਡਾਕਟਰ ਬੀ.ਐਨ.ਗੋਸਵਾਮੀ ਜੋ ਲਲਿਤ ਕਲਾ ਦਾ ਸੁਝਵਾਨ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਸੀ,

ਬੋਲਿਆ, “ਉਸ ਦੀ ਕੁਆਲੀਫਿਕੇਸ਼ਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ
ਹੈ।” ਪਰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟਾਂ ਦੇ ਆਧਿਕ ਢੀਨ ਨੇ ਫਿਰ ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ ਦੀਆਂ
ਪਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਮੰਗੀ। ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖ ਮੰਗਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ
ਲਿਆਕਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਨਾ
ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਦੇ ਯਕੀਨ ਨਾ ਕਰਦਾ ਕਿ ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੂੜ੍ਹ ਮੱਤ,
ਅੜ੍ਹਬ ਤੇ ਜਾਹਿਲ ਤੀਸ ਮਾਰ ਖਾਂ ਵੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਵਾਈਸ
ਚਾਂਸਲਰ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਆਖਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਚਿੱਟੀ
ਦਾਹੜੀ ਵਾਲੇ ਡਾਕਟਰ ਮੇਹਨ ਸਿੰਘ ‘ਦੀਵਾਨਾ’ ਨੂੰ ਇਸ ਆਦਰ ਲਈ ਚੁਣਿਆਂ,
ਜੋ ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਹੀ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਤਯਜੀਤ
ਰੇਅ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾ ਮਨਜ਼ੂਰ!

ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਹਿਮਾਲੀਆ ਬੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਨਾਟਕ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਹੀਰੋਇਨ ਇਕ ਨਰਤਕੀ ਸੀ।

ਇਹ ਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਹਰ ਕੁੜੀ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਤੁਰ ਕੇ ਨਰਤਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ। ਨਰਤਕੀ ਦੀ ਉਮਰ, ਸੁਭਾਅ, ਨਖਰਾ ਤੇ ਕਲਾ। ਇਹ ਨਰਤਕੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੈ? ਕਮੀਨੀ? ਦਰਿਆ ਦਿਲ? ਲੋਭਣ? ਅਸ਼ਲੀਲ? ਜਾਂ ਉੱਤਮ? ਉਸ ਦੇ ਜਜਬੇ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਚਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਉਭਰ ਕੇ ਆਵੇ।

ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਤਕਨੀਕੀ ਚੈਕ ਅਪ ਸੀ ਐਕਟਰੈਂਸਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ। ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਠੰਢਾ, ਦਰਜੀ ਦੇ ਮਾਪ ਵਾਂਗ। ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਪੈਨਸਲ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਜਦੋਂ ਰਾਜੀ ਦੀ ਵਾਗੀ ਆਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਖਿੰਡ ਗਏ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਜੰਗਲੀ ਲਚਕ ਸੀ। ਇਕ ਲਾਪਵਾਹੀ ਤੇ ਜੇਥੇਨ ਮੱਤੀ ਕਸ਼ਿਸ਼। ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਵਸਤਰ ਨਾ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹੋਣ... ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ, ਪਿੱਠ, ਨਿਤੰਭ ਤੇ ਲੱਤਾਂ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੁੜੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਡੌਲ, ਸ਼ਰਬਤੀ ਛਾਤੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ। ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਸ ਮਰਦ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁੜੀ ਵਿਆਹ ਕਰੇਗੀ ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਰੂਪ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਲੁਕੇ ਗਰਮ ਜਜਬੇ ਦਾ ਗਿਆਨ, ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਸ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ, ਜੋ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੁਪਹਿਰ ਪਿਛੋਂ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਰਾਜੀ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, “ਚਾਹ ਪੀਏਂਗੀ?”

ਉਸ ਨੇ “ਹਾਂ” ਆਖੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੇਤਲੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਕੇ ਬਟਨ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ। ਜੀਨੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੁਰਤੀ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮੰਜ਼ੀ ਉਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ ਕਿਉਂ ਜੁ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦਰਦ ਸੀ। ਮੈਂ ਮੁੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜੀ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਲਿਆਉਣੀ ਆਂ ਚਾਹ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ।”

ਉਹ ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਈ।

ਉਹ ਮੰਜ਼ੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਈ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ... ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ ਆਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਮਸਰੂਫ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਘੁਰੋਂ ਹੋਏ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਨਸ਼ੀਲੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ... ਸ਼ਾਇਦ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ... ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਜਬੇ ਦੀ? ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ... ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਲੋੜ ਐ। ਤੁਹਾਡੀ ਦੋਸਤੀ ਦੀ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ। ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਾਂ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਬਾਰੇ, ਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹੋ। ਮੇਰੀ ਤਮਨਾ ਵੱਧ ਗਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸਾਂ ਤੇ ਫਿਰ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ‘ਕੁਆਗੀ ਟੀਸੀ’ ਤੇ ‘ਕਣਕ ਦੀ ਬੱਲੀ’ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹੇ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੀਰੋਇਨ ‘ਤਾਰੇ’ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਤਾਰੇ ਦਾ ਬਲਦਾ ਵੇਗ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪਿਆਰ, ਉਸ ਦੀ ਤੜਪ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸਾਂ। ਸੋਚਦੀ ਸਾਂ ਕਿ

ਇਹ ਆਦਮੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਔਰਤ ਤੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਛੰਘਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਸਕਾਂ। ਮੈਂ ਡਰਦੀ ਸਾਂ...।”

ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦੇ ਘਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਡਿਨਰ ਤੇ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੱਲਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਤੁਮਕੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਡਿਨਰ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਇਆ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਯਾਦ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹਲਕਾ ਹਲਕਾ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ।

ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਜਜ਼ਬਾ, ਗਰਮ ਰੌਆ ਵਾਂਗ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਵਲੋਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਪਸ਼ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਯਕਦਮ ਅਮੁਕ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਤੇ ਇਕਾਂਤ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਡਰ ਦਾ ਲਰਜ਼ਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੇਰੀ ਦੋਸਤੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ਨਾ?”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ।”

ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਡਰਨਾਹਟ ਜਿਹੀ ਦੌੜ ਗਈ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ। ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੀ? ਜਦੋਂ ਇਕ ਤੀਵੀ ਮਰਦ ਨੂੰ ਦੋਸਤੀ ਲਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਦੋਸਤੀ ਮਦਦ ਲਈ ਹੈ ਕਿ ਪਿਆਰ ਲਈ? ਰਾਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕਰ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਜੀਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਤੋਹਫੇ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਜੀਨੀ ਤੇ ਰਾਜੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਉਜ਼ਕ ਤੇ ਖਾਣੇ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਸ਼ੇਕ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਦੋਵੇਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੇਕ ਜਾਂ ਪੁਡਿੰਗ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਸੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹੇਲਪੁਣੇ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵਧਦੇ ਜਜਬੇ ਨੂੰ ਪਾਲ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਖੁਲ੍ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਐਕਟਰਾਂ ਤੇ ਐਕਟਰੈਂਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜਾਂ ਜੀਨੀ ਨਾਲ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਹੁਲਾਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ।

ਗਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੀਏਟਰ ਤੋਂ ਘਰ ਮੁੜਿਆ। ਰਾਜੀ ਤੇ ਜੀਨੀ ਬੈਂਡਰੂਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਨੋਟ ਬੁੱਕਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਸੀਆਂ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗੀਆਂ ਕਿ ਮੈਂ ਐਨ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਘਰ ਮੁੜਿਆ ਸਾਂ। ਬਸ ਹੁਣੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਤੇ ਕੇਕ ਬਨਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਤੋਂ ਸਿਖ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ।

ਗਾਜੀ ਉਠੀ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਜਾਣਾ

ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਡਨਾਈਟ ਆਖਿਆ ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ੋਰਬੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਚਮਚਾ ਭਰ ਕੇ ਚਖਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਭੁਖ ਲਗੀ ਸੀ। ਕਿਚਨ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਐਵੇਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤੇ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਵੱਡੇ ਫਾਟਕ ਕੋਲ ਆਇਆ। ਗਾਜੀ ਉਥੇ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਲਗੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਗ ਭਰੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਗ ਭਰੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਾਂ?

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਵਾਪਸ ਗੈਰਾਜ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਮੈਂ ਖਿੜਕੀ ਦੀ ਜਾਲੀ ਵਿਚੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜੀਨੀ ਬਿਸਤਰ 'ਤੇ ਪਈ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕਦਮ ਪੋਲੇ ਹੋ ਗਏ।

ਗਾਜੀ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਤੁਰ ਕੇ ਗੈਰਾਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਬੂਹੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਸਾਂ। ਇਕ ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਾਹਿਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਂਦਨੀ ਝਰ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਖਿੰਡ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਵਤ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਸੇਕ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਗੈਰਾਜ ਦੇ ਬੂਹੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਹ ਜੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਰਿਸ਼ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ ਫੁਲ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆ, ਬੜੀ ਸੰਜਮ ਵਾਲੀ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ। ਬੂਹਾ ਹਲਕੀ ਘਿਸਰ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹਿਆ। ਅਸੀਂ ਚੁਪ ਚਾਪ ਅੰਦਰ ਗਏ, ਕੰਬਦੇ ਤੇ ਖੌਫ਼ਨ ਨਾਲ ਕੀਲੇ ਹੋਏ, ਜਿਵੇਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਖੰਦਕ ਵਿਚ ਉਤਰ ਗਏ ਹੋਈਏ। ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚੁੰਮਣ ਲਗੀ, ਇਕ ਲੰਮਾ ਨਾ ਮੁਕਣ ਵਾਲਾ ਚੁੰਮਣ ਚੁੱਕਰ। ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਪਰੋਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਰਿਹਾਂ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਮੁੰਹ ਵਿਚ ਚੰਗਿਆੜੇ ਛੁਟ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਠੰਡੀਆਂ ਤੇ ਗਰਮ ਰੋਵਾਂ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਦੌੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਹਲਕੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲੋਹੇ ਦੇ ਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਝੀਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਛਣ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੂਪੀਆ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਇਉਂ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਹੇਠ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤੈਰਾਕ ਹੋਣ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਭਿੱਜੀ ਤੇ ਛੁੱਬੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਪੜੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਤਾਰ ਸੁਟੇ, ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਅੰਗੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਕਬੂਤਰ ਵਾਂਗ ਫੜਫੜਾ ਕੇ ਢਿੱਗੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਸਮੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦੇ ਗੁੰਦਵੇਂ

ਜਿਸਮ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੀ ਭਖਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ। ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਪਿੱਠ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਦੇ ਨੰਗੇ ਨਿਤੰਭਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ -ਸਡੌਲ ਤੇ ਭਰਵੇਂ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕੱਚੇ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਇਕ ਮਹਾਂ-ਸੰਭੋਗ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਕਾਲੇ ਵਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਉੱਗਲਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਫਸ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਨੰਗੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉਤੇ ਇਕ ਟੁਣੇ ਭਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਕਰ ਰਹੇ ਸਨ... ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕੈਈ ਗਿੱਲੀ ਰੇਤ ਉਤੇ ਸਿਆਹ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਧਸਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਪਿੱਘਲਦੇ ਤੇ ਜਜ਼ਬ ਹੁੰਦੇ... ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਚੁਭਦੀ ਹੋਈ ਲੂੰ ਤੇ ਗਰਮ ਗਰਮ ਸਾਹ... ਗੁੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਮਾਸ ਤੇ ਕੰਬਦੀ ਹੋਈ ਸ਼ਹਿਵਤ ਦਾ ਸੇਕ... ਜਿਵੇਂ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਪਿੱਛ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਉਬਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ... ਫਿਰ ਚਿੱਟੀਆਂ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਦਾ ਲਹਿਰੀਆ ਚਮਕਿਆ ਤੇ ਇਕ ਧਮਾਕੇ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਅਦੁਤੀ ਨੂਰ ਖਿੰਡ ਗਿਆ... ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਬੁਰ ਤੌਰਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਭਿੱਜੀ ਭਿੱਜੀ ਗੰਧ ਫੈਲ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਗਿੱਲੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਬਾਸ, ਇਕ ਅਜੀਬ ਕੱਚੀ ਕੱਚੀ ਬਾਸ... ਨਿਸਲ ਤੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਬਾਸ...

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਚੰਦ ਦੀ ਦੂਧੀਆ ਰੌਸ਼ਨੀ ਘਾਹ ਦੇ ਲਾਅਨ ਉੱਤੇ ਢੁਲ੍ਹ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਘੁਕ ਸੁਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਖਾਣਾ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਾ ਲਿਆ, ਬੈਂਡਰੂਮ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਮਲੁਕੜੇ ਜਿਹੇ ਜੀਨੀ ਨਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਅਜੀਬ ਝਰਨਾਟਾਂ ਤੇ ਸਵਾਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਗਿਆ ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਜੀਨੀ ਦੇ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ।

ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਰਾਜੀ ਅਕਸਰ ਗੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਢਾਬੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ।

ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਗੀਟਾਇਰ ਬਰਗੇਡੀਅਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਭਰਾ ਸਨ ਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੇ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੀ ਜਾਬਰ ਮਾਂ। ਰਾਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਇਕ ਠੇਕੇਦਾਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਗਾਬੀ ਕਬਾਬੀ ਜੂਈਬਾਜ਼ ਸੀ। ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੀ ਜੰਮੀ।

ਰਾਜੀ ਬੋਲੀ, “ਉਹ ਨਿਰਾ ਜਾਨਵਰ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਟਾਈਪਿਸਟ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਚੁੜੇਲ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਨੇ ਮੇਰੇ ਚਪੇੜ ਕਢ ਮਾਰੀ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਗਾਬ ਪੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਗਾਲੂਂ ਕਢੀਆਂ... ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਗਰਭਵਤੀ ਸਾਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ

ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਜਾ ਫੜਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿੱਧੀ ਦਫ਼ਤਰ ਗਈ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ ਗਈ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਪੱਟਾਂ ਤੇ ਬਿਠਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਜੂੰਡੇ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੰਜ਼ੜਿਆ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਕੰਧ ਨਾਲ ਵੱਜਿਆ ਤੇ ਉਹ ਛਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਈ ਤੇ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਾ ਗਈ। ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਮੈਰੇ ਘਰ ਪੁੱਤ ਜੰਮਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ - ਸਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਦਾ ਰੂਪ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਰੋਂਦਾ ਤੇ ਦੰਦ ਪੀਂਹਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਵਾਂਗ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੀਵੀਂ ਕੀ ਕਰੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਪੁੱਤ ਜੰਮ ਕੇ ਉਹ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਬੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ।

ਉਹ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਰੁਕੀ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਤੇ ਦੌੜ ਗਈ ਹੁੰਦੀ... ਅਮਰੀਕਾ... ਜਾਂ ਬੰਬਈ... ਬਸ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਬਾਂ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਦੂਰ। ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਗਵਾ ਦਿਤੇ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਏਂ।

ਜੀਨੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟਿਸ ਕਰਨ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਸਟੱਡੀ ਰੂਮ ਵਿਚ। ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਉਥੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਬੈਠੀ ਦੇਖ ਕੇ।

ਰਾਜੀ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਹਦਾ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਧੱਕ ਧੱਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ... ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਸਵੇਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲਾਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਹਾਂ... ਤੇਰੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖ, ਤੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਤੋਹਫਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਡੱਬੀ ਖੋਲ੍ਹੀ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਸੰਧਰ ਦੀ ਚੂੰਢੀ ਭਰੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤਲੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਲੈ, ਇਹ ਸੰਘੂਰ ਮੇਰੀ ਮਾਂਗ ਵਿਚ ਭਰ ਦੇ। ਆਖ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਬੀਵੀ ਹਾਂ। ਆਖ ਇਹ ਸ਼ਗਨਾਂ-ਭਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ‘ਬੀਵੀ’। ਤੇਰੀ ਸੱਜ-ਵਿਆਹੀ ਵਹੁਟੀ... ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਹਾਂ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ। ਮੈਂ ਇਹ ਸਰੀਰ ਤੇਰੇ ਅਰਪਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ... ਹਰ ਚੀਜ਼... ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਦਾ ਮੁਸ਼ ਰਖਾਂਗੀ। ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਜਿੰਨਾ ਮੈਂ। ਤੂੰ ਹੀ ਇਕ ਐਸਾ ਆਦਮੀ ਅੰਤ ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤੜਪ ਭਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ, ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਦਾ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਖੂਨੀ ਨਿੱਘ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਮਈ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਅਸਲੀਅਤ ਝਾਕਦੀ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਭਾਵੂਕਤਾ ਦੀ ਖਿੱਲੀ ਉਡਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਟੂਣਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ” ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਏ ਗਏ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਸੱਜਰੇ ਸਨ।

ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ। ਮੈਂ ਦੁਪਾਸੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ : ਬੀਵੀ ਨਾਲ ਤੇ ਰਾਜੀ ਨਾਲ।

ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਦਸ... ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਏਤੂੰ? ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਸ਼ਕ ਹੋਏ।”

“ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ... ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤੇ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਕੁੜੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦੀਆਂ - ਦੋਸਤ, ਆਰਟਿਸਟ, ਪੇਂਟਰ, ਤੁਰਤ ਮਿਲੀਆਂ ਵਾਕਿਫਕਾਰ। ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੀਬ ਲਗੇ, ਪਰ ਸੁੱਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੇ ਪਹਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਲਾ-ਪਰਵਾਹ ਸਾਂ। ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਘਰ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਕਈ ਕੁੜੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਸਮਝੋ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਗਸ਼ਤੀ ਸਾਂ, ਅਵਾਰਾ ਅੰਰਤ, ਭਟਕੀ ਹੋਈ ਤੀਵੀਂ ਜੋ ਸਰੀਰ ਦੀ ਤਿ੍ਹਤੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਏ। ਬਸ ਗਰਮ ਖੂਨ ਤੇ ਗਰਮ ਸਾਹਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਰਾਹ। ਪਰ ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਆਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ।”

ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਲੁਕੋਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਹਰ ਸੁੱਚ ਨੂੰ, ਲੁਕੇ ਪਾਪ ਨੂੰ, ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖੋਹਲ ਕੇ ਦਸਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ। ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮ ਜਾਂ ਨਮੋਸ਼ੀ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਸ਼ੀਲਵੰਤੀ ਤੇ ਸੁੱਚੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਝੀ ਕਰ ਕੇ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਈ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਅਠਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਇਕ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁੱਤੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹ ਲੋਹਾ ਲਾਖਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਇਹ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੇਰੀ ਧੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਆਂ। ਉਹ ਮਾਸੂਮ ਆਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੇਠ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ... ਇਹ ਪਾਪ ਆਂ।” ਮੈਂ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਣ ਲਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਰਖਿਆ ਤੇ ਮਮਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਪਲੋਸਣ ਲਗੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਆਈ ਤੇ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁਮਣ ਲਗੀ ਤੇ ਫਿਰ ਇਹੋ ਮਮਤਾ ਨੰਗੀ ਸ਼ਹਿਵਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮਾਂ ਤੇ ਧੀ ਦੋਵੇਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੌਣ ਲਗੀਆਂ।

ਰਾਜੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ।”

ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਰਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਜੱਬਾ ਸਿਆਟਲ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕਲਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੀਡਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਿਲਫਲ ਰੋਜਰਜ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਿਆਟਲ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਏ। ਬੇਹੱਦ ਗਰਮੀ ਸੀ। ਦੋ ਤੀਵੀਆਂ ਲੂ ਲਗਣ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਅਮਰੀਕਨ ਖਾਣੇ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ : ਠੰਢਾ ਸਲਾਦ, ਠੰਢਾ ਚਿਕਨ, ਠੰਢੀ ਕੌਫ਼ੀ, ਠੰਢਾ ਦੁੱਧ।

ਮੌਸਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਅਸੀਂ ਫਰਾਸੀਸੀ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਕਾਰਬੂਜੀਏ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਫਿਰ ਲੋਕ-ਕਲਾ, ਕਾਂਗੜੇ ਦੀ ਚਿਤ੍ਰਕਲਾ, ਅਜੰਤਾ, ਤਾਜ-ਮਹਿਲ ਤੇ ਆਖਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਗਲੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਉਹ ਆਖਣ ਲਗੇ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿਚ ਦੋਗਲਾਪਨ ਹੈ - ਦੁਪੱਖੀ ਗੱਲ, ਦੁਪੱਖੀ ਸੋਚ, ਦੁਪੱਖੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ। ਮਰਦ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੀ ਦੋਗਲੀਆਂ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਰਤ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਮਰਦ। ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਮਰਦ ਕਈ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਓਟਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਜਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਮਿਕਾ ਨੂੰ। ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਰਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਗਲਾ ਝੂਠਾ ਪਿਆਰ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਮਰਦ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਮਰਦ ਬਦਲ ਲਵੇ, ਪਰ ਇਕ ਵੇਲੇ ਇਕੋ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਕਈ ਤੀਵੀਆਂ ਰਖਣੀਆਂ ਬਕਵਾਸ ਹੈ। ਘਟੀਆ, ਏਸ਼ੀਆਈ ਪਰੰਪਰਾ!

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮਰਦ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਵੱਖਗ ਹੈ। ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਪਰਾਈ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਸੌਂ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਹੈ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਹ ਪਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਭਾਰਤੀ ਜਾਂ ਏਸ਼ੀਆਈ ਮਰਦ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਵਾਲ ਹੈ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦਾ। ਮਰਦ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਬੇਲਾਗ ਤੇ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਤੀਵੀਂ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੱਜ ਕੇ ਹੀ ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।”

ਮਿਸਿਜ਼ ਰੋਜਰਜ਼ ਨੇ ਜੋ ਸੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਪਤਲੀ ਜ਼ਹੀਨ ਜਨਾਨੀ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਭਵਾਂ ਸਿਕੋੜੀਆਂ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਬਲਵੰਤ, ਤੁੰ ਕਿਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਨੈ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ...? ਤੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਜਾਬਰ ਮਰਦ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨੈ। ਕੋਈ ਇਮਾਨਦਾਰ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੋ ਵਿਚਾਰ ? ਤੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।”

ਦੂਜੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਈਆਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭੰਡਣ ਲਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ‘ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਰਹੀਆਂ। ਇਹ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਤੇ ਬਗੀਕ ਜਿਹਾ ਭੇਦ ਹੈ... ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸਖਮ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਅੰਤਰ, ਇਕ ਪਰਕਾਰ ਦਾ ਸਰੀਰਕ ਵਿਤਕਰਾ। ਇਹੋ ਫਰਕ ਮਰਦ ਤੋਂ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ... ਮਤਲਬ ਹੈ... ਇਹ ਗੱਲ ਸੈਕਸ ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਤੀ ਹੈ... ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਮਰਲਿਨ ਮਨਰੋ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹੁਸੀਨ ਅੰਰਤ ਨਾਲ। ਸਾਡੀ ਸੁਹਾਗ ਰਾਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਸੇਜ ਉਤੇ ਪਿਆ ਹਾਂ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਬੰਗਲਾ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਚੰਦ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਲੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਰਲਿਨ ਨੂੰ ਚੰਬੇਲੀ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਪਸੰਦ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਆਂ ਤੇ ਮਲ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਕਲੀਆਂ ਤੋੜਣੇ ਨਿਕਲਦਾ ਹਾਂ। ਫਿੱਕੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਠੋਕਰ ਖਾ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਧੜਾਕੇ ਨਾਲ ਮਾਲੀ ਦੀ ਧੀ ਜਾਗ ਉੱਠਦੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਬੇਵਕੂਫ, ਬੇ-ਪਵਾਹ ਕੁੜੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਰੂੜੀਆਂ ਦੀ ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਲੀਆਂ ਤੋੜਣੇ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਕ ਢੂਜੇ ਨਾਲ ਖਾਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਫੜ ਕੇ ਮਧੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਕਲੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੇਜ ਤੇ ਪਈ ਮਰਲਿਨ ਮੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਮਰਲਿਨ ਮਨਰੋ, ਮੇਰੀ ਮਹਿਬੂਬ...। ਮਰਦ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਨਜਾਣੀ ਬੇਵਕੂਫ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਣਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ। ਬੂਟਿਆਂ ਵਿਚ ਸੰਭੋਗ ਬੇਲਾਗ ਸੀ, ਨਿਰਲੇਪ - ਬਸ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉੱਬਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਡੁੱਲ੍ਹ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ... ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਮਰਲਿਨ ਨੂੰ ਦਿਲ ਤੇ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹਾਂ।”

ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜ ਪਈਆਂ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਈਆਂ, ਕਿ ਜੀਨੀ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਿਉਂ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਨ ਤੀਵੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਅੱਜ - ਕਲ੍ਹੂ ਮੈਂ ਪਰਲ ਬੱਕ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਏਸ਼ੀਆਈ ਅੰਰਤ ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ

ਮੈਂ ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਕੀ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਸ਼ੱਕ ਸੀ? ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ
ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਬਕਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ? ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ
ਇਸ ਚੁਆਨ ਐਕਟਰੈਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਾਂ?

ਜੀਨੀ ਸਵੇਰੇ ਮਿਉਨਿਕ ਦੇ ਰਿਆਜ਼ ਲਈ ਘਰੋਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੁੜਦੀ। ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਦਾ ਇੰਡੀਅਰ ਕਰਦਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਵਹਿਜ਼ੀ ਪਿਆਰ ਦਾ

ਜਜ਼ਬਾ ਮੱਚਦਾ। ਕੋਠੀ ਦਾ ਫਾਟਕ ਜੀਨੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਜੁ ਕੋਈ ਕੁੱਤਾ ਜਾਂ ਮੰਗਤਾ ਅੰਦਰ ਨਾ ਵੜ ਆਵੇ। ਲੋਹੇ ਦਾ ਫਾਟਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਇਕ ਘਸਰਦੀ ਟਣਕਾਰ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਇਸ ਟਣਕਾਰ ਤੋਂ ਆਸ਼ਨਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਘਸਰਦੀ ਟਣਕਾਰ ਸੁਣੀ। ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਕਪੜੇ ਪਾਏ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਇਹ ਜੀਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੰਸਰੀ ਭੂੱਲ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਈ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਸ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ। ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਚਾਰ ਵਜੇ ਮੁੜਾਂਗੀ। ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਡਬਲ-ਰੋਟੀ, ਜੈਮ ਤੇ ਆਉਲੇ ਪਏ ਹਨ। ਖਾ ਲਵੀਂ ਚਾਹ ਨਾਲ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਉਹ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਫਿਰ ਫਾਟਕ ਦੀ ਘਸਰਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ।

ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੀਨੀ ਕੋਈ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਅੰਰਤ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। ਪਰ ਇਕ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਤੀਵੀਂ ਵੀ ਈਰਖਾ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਈਰਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਸੀ, ਕੋਈ ਚੇਤੰਨ ਮਨਸੂਬਾ... ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਵਾਂ? ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਤੇ ਬੰਸਰੀ ਵਿਚ ਇੰਨੀ ਵਿਆਸਤ ਕਿਉਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ? ਕੀ ਇਹ ਕੋਈ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨਾਲ ਭੋਗ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਫਿਰੇ? ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਹ? ਕਿਹੜੀ ਸੀ ਉਹਦੀ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੀ ਟੋਲੀ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛਿਆ।

ਅਸੀਂ ਇਬਸਨ ਦਾ ਨਾਟਕ ‘ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਘਰ’ ਦੀ ਗੀਹਰਸਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਸਟੂਡਿਓ ਵਿਚ ਐਕਟਰਾਂ ਤੇ ਐਕਟਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਘੋਖ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਸਾਡੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਸੀ? ਨਾਟਕ ਦੀ ਗੀਰੋਇਨ ਨੋਰਾ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੇ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਠੰਢੀ ਬਰਫੀਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਦਿਨ ਉਹ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਮੰਤਵ ਤੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਬਹਿਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਇਬਸਨ ਨੇ ਨੋਰਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਸ਼ਿਕ ਨਾਲ ਦੌੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਯੌਰਪ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਸਦੇ ਰਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਬੀਵੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਗੈਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਦੌੜ ਜਾਣਾ ਘੋਰ ਪਾਪ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਲਿਖਣਾ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਨਾ ਉਨਾਂ ਹੀ ਪਾਪ। ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਨੂੰ ਉਪੇੜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਾਟਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਲਗਾ, ਅਜੇਕੇ ਯੁੱਗ ਦਾ। ਅੱਜ ਤੀਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਛਡਦੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਸ਼ਿਕ ਉਸ ਨੂੰ ਉਧਾਲ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਾਨਸਿਕ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਿੰਦਗੀ ਬੋਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਬੇਫਾਇਦਾ। ਅਰਥ ਹੀਣ। ਤੀਵੇਂ ਇਕੱਲ ਦੀ ਟਾਪੂ ਹੈ। ਪਤੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਬੀਏਟਰ ਤੋਂ ਰੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਮੁਝਿਆ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਬੈਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਉੱਚੇ ਪਤਲੇ ਸੁਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਗਿਰਜਾਘਰ ਵਿਚ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੀਤ ਦੀ ਤੁਹਾਨੀ ਗੂੰਜ ਸੁਣੀ... ਵਿਸਮਾਦੀ, ਰੂਹ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਉੱਚੀ ਗੂੰਜ। ਇਕ ਪਕਾਰ ਦੀ ਤਰਲੇ ਵਾਲੀ ਪਾਰਥਨਾ ਜੋ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਦਾਲ ਤੇ ਰੋਟੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਗਰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਟਰੇਅ ਵਿਚ ਰਖ ਕੇ ਬੈਂਡਰੂਮ ਵਿਚ ਲੈ ਆਇਆ ਤੇ ਚਟਾਈ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਗਾ।

ਜੀਨੀ ਬੋਲੀ, “ਮੈਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਟੋਲੀ ਛੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਅਕਾਰਡੀਅਨ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਘਰ ਘਰ ਜਾ ਸਾਰੇ ਰਲ ਕੇ ਗਾਉਂਦੇ ਤੇ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਕਿਸਮਿਸ ਲਈ ਬੜਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਮਝਦੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਟੋਲੀ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਇਹ ਗੀਤ ਗਾ ਸਕੇਗੀ ?”

“ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ? ਕਿਉਂ ?”

“ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਮੁੱਢ ਵਿਚ ਜੇ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੁਹਣਾ ਲਗੇ। ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਦੋਂ ਬੱਤੀਆਂ ਗੁਲ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦਾਖਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੰਚ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਉ। ਤੂੰ ਜੇ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾ ਸਕੋਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਸੁਗੀਲੀ ਦਿਲ ਟੁੰਬਣ ਵਾਲੀ ਗੂੰਜ... ਇਹ ਨਾਟਕ ਇਕ ਵਸਦੇ-ਹਸਦੇ ਘਰ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਟੁੱਟ ਜਾਣਾ ਹੈ।”

ਜਿਸ ਦਿਨ ‘ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਘਰ’ ਖੇਡਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜੀਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਬੀ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕੋਰਸ ਗਾਉਣ ਲਈ ਆਏ। ਜੀਨੀ ਬੰਸਰੀ ਵਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਅਕਾਰਡੀਅਨ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਉੱਚੇ ਪਤਲੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਹੀਰੋਇਨ ਨੌਰਾ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਤੋਹਫੇ ਲਈ ਮੰਚ ਉਤੇ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੀਤ ਮੁਕਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਟੋਲੀ ਚਲੀ ਗਈ, ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕੀਤਾ ਨਾਟਕ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਜੀਨੀ ਹੀ ਨੋਗ ਹੋਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਮੈਨੇਜਰ। ਉਹ ਇਕ ਖੁਬਸੂਰਤ ਗੁੱਡੀ ਵਾਂਗ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਇਕ ਸ਼ੋ ਵਿੰਡੇ ਪੀਸ ਵਾਂਗ... ਇਕ ਅੱਲੜ੍ਹ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਕੁੜੀ, ਇਕ ਖੁਬਸੂਰਤ ਕਾਟੇ, ਇਕ ਗਾਊਂਦੀ ਹੋਈ ਬੁਲਬੁਲ ਜੋ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਕੇਕ ਪਕਾਊਂਦੀ ਹੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗੀਤ ਗਾਊਂਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਅ ਨਾਲ ਤੁਰਦੀ ਸੀ।

ਰਾਤ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੌਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਖਬਰ ਘੁਕ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ : ਮੇਰੀ ਕੀ ਜਿੰਦਗੀ ਹੈ ? ਕੀ ਇੱਹ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ? ਮੈਂ ਇਕ ਬੇਕਾਰ, ਫਿੱਕੀ, ਸੱਖਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹੀ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ, ਉਹੀ ਤੜਪ, ਉਹੀ ਭਟਕਣ। ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਜਿੰਦਗੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਪਏ ਮੈਨੂੰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਸੂਝ ਮਿਲੀ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਚੋਲੇ ਬਦਲ ਦਿਤੇ... ਮੈਨੂੰ ਲਗਿਆ ਮੈਂ ਹੀ ਨੋਗ ਸਾਂ। ਇਕ ਭਟਕੀ ਹੋਈ ਆਤਮਾ। ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ਲ ਕੀ ਸੀ ? ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ। ਇਥਸਨ ਕਿਸੇ ਸਾਊਂ ਪਤਨੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ। ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਦੀ। ਇਕ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਜੋ ਖੋਖਲੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ, ਮੀਆਂ ਬੀਵੀ ਦੇ ਬੇਰਸ ਤੇ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਵਾਲੇ ਸਖਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ ਹਨੇਰੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਚੇਤੰਨਤਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੋਗ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਪਾਇਆ, ਉਹੀ ਸਮੱਸਿਆ, ਉਹੀ ਮਨ ਦੀ ਵੀਰਾਨੀ, ਉਹੀ ਝੂਠਾਪਨ... ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੱਤ ਸਾਲ, ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੱਤ ਸਾਲ... ਇਕ ਕਾਲੀ ਸੁਰੰਗ ਜੋ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਸੇਧ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ... ਬਸ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਮਾਨ ਅੰਤਰ ਪਟੜੀਆਂ ਉਤੇ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ...

ਮੇਰਾ ਥੀਏਟਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ। ਜੇ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਸਟਲ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦੀਆਂ ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਸੀਟੀਆਂ ਤੇ ਚਾਂਗਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਆਖਦੇ, “ਹਾਏ ਨੀ ਬਿੱਲੇ! ਮਰ ਜਾਵਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਫਾਹਾ ਲੈ ਕੇ। ਆ ਜਾ ਇਧਰ। ਚੜ੍ਹ ਆ ਪੰੜੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਸਾਲੇ ਦੀਏ! ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਘੁੰਮਦੀ ਅੈਂ, ਅਸੀਂ ਵੱਡਦੇ ਆਂ ਤੈਨੂੰ?” ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਓ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿਤੀ। ਬਸ, ਚਾਰ ਬੋਲੀਆਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਨੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਜਮਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋ, ਕਿਸੇ ਇਸ਼ਕੀਆ ਸੀਨ ਵਿਚ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋ। ਅੰਬਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੌਂਢੀ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹੋ, ਹੋਸਟਲਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਸੜਦੇ ਨੇ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਤਾ ਹੱਸ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰ ਲਓ ਤਾਂ ਉਹ ਵਧੀਆ ਦੋਸਤ ਬਣ ਜਾਣਗੇ।”

ਮੈਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਓਪਨ ਏਅਰ ਬੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਗੀਹਰਸਲ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਢਾਹਣੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਬੰਨ੍ਹ ਆਏ' ਗੀਹਰਸਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਉਚੇ ਲੰਮੇ ਗਭਰੂ। ਜੁਆਨੀ ਤੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਕੰਧਾਂ ਭੁੰਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੰਡੇ ਸੁਫਨਿਆ ਵਿਚ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸੌਂਦੇ ਹੋਣ। ਪਰ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਤੜਫ਼ਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਕਿਉਂਬੀਕਲਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਘੁਰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਮੁੰਡੇ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਵਿਚ ਡੱਕੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਈ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁਕਦੇ ਕਾਮ ਵੇਗ ਨੂੰ ਰੋਕੀ 'ਮਾਲਬਸ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਅਗਸਤੂ ਦੇ ਕਾਵਿ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨੂੰ ਘੋਟੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸੰਤਾਪ ਕਟ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਮੱਧ ਕਾਲ ਦੇ ਭੋਰੇ ਸਨ, ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਕ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਸਾਰ ਜੰਦਰੇ ਲਗ ਜਾਂਦੇ। ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਮਾਈਆਂ ਤੇ ਵਾਰਡਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਇਸ਼ਕ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਖੁਰਾਕ, ਸੈਕਸ ਅਪੀਲ ਦੇ ਗੁਦਾਮ। ਗਰੀਬ ਮੁੰਡੇ ਇਹਨਾਂ ਹੁਸਨ ਦੇ ਜਖੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਦਾਰੂ ਪੀ ਕੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲਾਂ ਵਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੱਪੇ ਹੋਏ ਕਾਮ ਵੇਗ ਦੇ ਧੂੰਏਂ ਉਠਦੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਚੀਕਾਂ ਵੀ ਨਾ ਮਾਰਨ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲਾਂ ਉਤੇ ਜਿਨਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹੋਵੇ ਧਾਵਾ ਹੀ ਨਾ ਬੋਲ ਦੇਣ। ਮਾਲ ਗੁਦਾਮ ਵਿਚ ਸਾਂਭੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਬੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ। ਕੀ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਨਾਲ ਖਲਾਅ ਨੂੰ ਵਿੰਨ੍ਹਣ ਤੇ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੁੰਨੀਆਂ ਮੰਜ਼ੀਆਂ ਉਪਰ ਬੇਹੋਸ਼ ਜਾ ਡਿੱਗਣ।

ਮੁਲਕ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਸਾਦ, ਹੜਤਾਲਾਂ, ਘਿਰਾਉ। ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਭਾਅ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕੇਗਾ? ਲੋਕ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਦੇ ਕੋਹਲੂ ਅੱਗੇ ਚੁਤੇ ਹੋਏ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ, ਕਮਾਉਂਦੇ, ਰੋਂਦੇ, ਝਗੜਦੇ ਸੂਨ ਕੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਗਰਾਮ ਜਾਗੀ ਸੀ, ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛਾਈਵ ਸਟਾਰ ਹੋਟਲ ਤੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਬੰਗਲੇ ਉਸਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੋਟੇ ਲੀਡਰ ਹੋਰ ਮੋਟੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ।

ਵਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਜਲੂਸ ਨਿਕਲੇ। ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਲਸੇ ਹੋਏ, ਨਾਹਰੇ ਲਗੇ, "ਇੰਦਰਾ ਕੋਂ ਹਟਾਉ!" "ਗੱਦੀ ਛੋੜ ਦੋ!" ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਪਰੋਸ਼ਾਨ ਤੇ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਲ

ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਫਤਵਾ ਦੇ ਦੇਣ। ਪਰ ਲੋਕ ਕਾਹਲੇ ਸਨ। ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਰਾਇਣ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਭਾਰੀ ਸੰਗਰਾਮ ਚਲਾਇਆ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਚੌਖਟਾ ਹਿਲ ਗਿਆ। ਆਪਾ ਧਾਪੀ ਮਚ ਗਈ। ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਖਿੱਝ ਕੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਠੋਕ ਦਿਤੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੀਡਰ ਅੰਦਰ ਕਰ ਦਿਤੇ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਉਤੇ ਸੈਂਸਰ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਪੁਲਸ ਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਕਰੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿਤਾ। ਸਾਰੀ ਪੁਲਸ, ਫੌਜ ਤੇ ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਮੁਲਕ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ, ਬੁਧੀਜੀਵੀ, ਲੇਖਕ, ਚਿਤਰਕਾਰ ਤੇ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਕ ਨਵਾਂ ਯੁੱਗ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ : ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦਾ ਯੁੱਗ।

ਜੇ ਸ਼ਿਗੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਾਫ਼ਤਾਰ ਕਰ ਲਿਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਨਕਸਲ-ਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਅੰਡਰ ਗਗਾਉਂਡ ਤਹਿਰੀਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ ਤੇ ਬਾਗੀ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦੀ ਪੱਟਿੰਗ ਇਕ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸੇਨ ਨੂੰ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ 'ਚ ਵੇਚੀ ਤੇ ਇਹ ਰੁਪਏ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਹਿਰੀਕ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੇ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਵਡੀ ਇਨਕਲਾਬਣ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਜੁੜੀ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪੱਟਿੰਗ ਵੇਚਣ ਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਦੇਣ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਗਹਿਰਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਚੰਦਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਰੇ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬੋਲਣ ਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਪੱਕੇ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੁਕਮ ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਧਨੀ। ਕੁਝ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਫੜੇ ਗਏ ਤੇ ਕੁਝ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਅੱਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਫੌਰਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਬੁਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਚਮਤਕਾਰ ਆਖਣ ਲਗੇ ਤੇ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਦੇਵੀ।

ਕਈ ਫੌਰਮ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ : ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਫੌਰਮ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਦਾ ਫੌਰਮ, ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਫੌਰਮ, ਵਕੀਲਾਂ ਦਾ ਫੌਰਮ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦਾ ਫੌਰਮ। ਕੈਂਪਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਵੀਹ ਨੁਕਾਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਣ ਲਗੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੁੱਨ ਨਾਲ ਦਸਖਤ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਫੌਰਮ ਦੇ ਕਈ ਚੌਧਰੀ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭੁੱਚਰ-ਮੇਲ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲੇਟ ਫਾਰਮ ਤੋਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦਾ ਨਿਮੰਤ੍ਰਣ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ

ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਪੰਜ ਸੌ ਟੀਚਰਾਂ ਲਈ ਤੰਦੂਰੀ ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੇ ਲੰਚ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ। ਬੱਸ, ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਆਖੋ ਕਿ ਘਣਾ ਜੰਗਲ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਹੈ, ਅਗੇ ਤੁਫ਼ਾਨੀ ਦਰਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਰੇਤਲੇ ਤਟ ਤੇ ਫ਼ਨੀਅਰ ਨਾਗ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਤੰਦੂਰੀ ਮੁਰਗੇ ਦਾ ਲੰਚ। ਪੰਜਾਬੀ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਖਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਏਗਾ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਹਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਟੀਚਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀਆਂ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿਚ ਘੱਟ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਕਿਸੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਘੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਇਥੇ ਰਟੇ ਰਟਾਏ ਭਾਸ਼ਨ, ਚਿੱਥੇ ਚਗਲੇ ਫਿਕਰੇ ਤੇ ਬਾਸੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਵਕਤ ਕਾਹਵਾ ਪੀਣ, ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ। ਜਾਂ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਰੀਹਰਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚ।

ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਕਨਵੋਕੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਹਰ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਗਾਉਨ ਪਾ ਕੇ ਇਕ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਤੁਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਾਲੇ ਕਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਕੇ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕਨਵੋਕੇਸ਼ਨ ਦੀ ਬੇਜਾਨ ਰਸਮ ਤੱਕਣ। ਵਾਈਸ ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਗਿਰੀ ਚੌਵੀ ਸਫ਼ੇ ਦਾ ਛਪਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਸ਼ਨ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ — ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਸਾਹ ਧੋਂਕਣੀ ਵਾਂਗ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਫਿਕਰੇ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕੇ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਹਫ਼ੀ ਹੋਈ ਗਤੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਚੌਧਵੇਂ ਸਫ਼ੇ ਤੇ ਪੁੱਜਾ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੈਠਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਝੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸੇ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਸਾਂ।

ਵਕਤ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉਤੇ ਬੋਰੀਅਤ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਭੁੱਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਰ ਵਕਤ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਦੰੜਨਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ ਤੇ ਡੀਨ ਕੁਰਸੀਆਂ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤ ਪਾਈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਆਇਆ। ਕੀਮਤੀ ਜਿੰਦਗੀ ਤਬਾਹ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਆਫ਼ ਕਰਾਂਗਾ। ਹਾਲੇ ਗਿਰੀ ਸਾਹਿਬ ਸੋਲਵੇਂ ਸਫ਼ੇ ਉਤੇ ਹੀ ਸਨ। ਹਰ ਸਫ਼ਾ ਲੰਬਾ ਹੋ ਕੇ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਕਨਵੋਕੇਸ਼ਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਵਾਂ ਤੇ ਦੱਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਭਿੱਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ

ਲਿਖਾਗੀ ਸਭਾ ਦੇ ਮੁਫ਼ਤ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਂ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਘੋਲ ਤੇ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ 1956 ਪਿਛੋਂ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੋਂ ਦਰਬਾਰੇ ਆਦਰ ਮਿਲਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਸੱਜੇ ਪੱਖੀ ਚੌਪਰੀ ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫੇਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 'ਹਮਦਰਦ' ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿੱਚੂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਉਤੇ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ 'ਹਮਦਰਦ' ਦਾ ਠੱਪਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਇਹ ਗਸ਼ਤੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਲਿਖਾਗੀ ਸਭਾ ਦੇ ਚੌਪਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਰੇਖਾ ਚਿੱਤਰ 'ਕਾੜੂਨੀ' ਵਿਚ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਬਾਰੇ ਸੀ, 'ਮੰਮਾ' ਸ਼ਬਦ ਕਿਉਂ ਵਰਤਿਆ। ਇਹ ਲੁੱਚਾ-ਪਨ ਸੀ। ਅਸਲੀਲ। ਬਕਵਾਸ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਸ਼ਤੀ ਚਿੱਠੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੇ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਨਾ ਛਾਪਣ। ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕੋਈ ਐਵੇਂ ਅਵੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਹੱਥ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਚਹਿਗੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਆਖਿਆ।

ਮੈਂ ਇਸ ਚਿੱਠੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚਾਰ ਟੋਟੇ ਕਰ ਕੇ ਰੱਦੀ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਰਤਾ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਚਾਰੇ ਟੁਕੜੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੀ ਫਾਈਲ ਵਿਚ ਰਖ ਲਏ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਆਉਣ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਯਕੀਨ ਨਾ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੰਡ ਵਾਲੀ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਹੀ ਬਜ਼ਾਤੇ ਖੁਦ ਇਕ ਤਰੱਕੀ ਪਸੰਦ ਕਦਮ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਉਰਦੂ, ਕਦੇ ਫਾਰਸੀ, ਕਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਕਦੇ ਹਿੰਦੀ ਨੇ ਆ ਦਬਿਆ — ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਰਚਣਾ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਬਾਨ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਸਭ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹਨ। ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਲਿਖਣਾ ਉਹ ਚਾਹੇ ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੋਵੇ, ਚਾਹੇ ਰੰਡੀਆਂ ਦੀ, ਚਾਹੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਦੀ। ਇਕ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਜੱਗ ਸੇਵਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਸ਼ਾ ਵੀ ਹੈ, ਆਨੰਦ ਵੀ ਤੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਘੋਲ ਵੀ।

ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਕੌਣ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ? ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਆਈ ਏ ਐਸ. ਅਫਸਰਾਂ, ਜੱਜਾਂ, ਜਰਨੈਲਾਂ, ਵਜ਼ੀਰਾਂ, ਆਗੂਆਂ ਤੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲੀਮ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਉਚੇ ਵਰਗ ਦੀ ਕਿ ਜੱਟਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਾ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਅੱਧ ਪੜ੍ਹ੍ਹ ਹੀ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਹਕੂਮਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਜੇ ਮੈਂ ਡਿਕਟੋਰ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਇਹ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਮਾਦਰੀ ਭਾਸ਼ਾ 'ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ' ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜੱਟਾਂ, ਕਾਮਿਆਂ ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਪਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਵੀ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ ਤੇ ਆਈ ਏ ਐਸ. ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਬਣ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਗਦਾਗੀ ਸੀ ਉਪਰਲੇ ਤਬਕੇ ਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਾਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਵੇਚਣ, ਇਹਦੇ ਨਾਹਰੇ ਲਾਉਣ ਅਤੇ ਮਾਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਉਹ ਲੋਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਖੁਦ ਕਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚੰਡ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਨ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਖਿੱਦੇ ਖੁੰਡੀ ਖੇਡਦਾ ਜਾਂ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸੁਣਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸਨ। ਜਸੂਸੀ ਨਾਵਲ, ਨਜ਼ਮਾਂ ਮੈਂ ਉਗਦੂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ। ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚੋਂ ਆਇਆ।

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਕੀ ਰੰਗ ਸੀ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ? ਅੱਧ ਪੱਕੇ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਸੀ? ਕਿਸੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਕਾਤਰ ਨੂੰ। ਕਿਸੇ ਅੱਧ ਖਿੜੇ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਸਾਂ? ਮੇਰੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਲਿੱਪੀ ਸੀ? ਜਜ਼ਬੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਟਕਰਾਉਂਦੇ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸੋਚਦੇ ਹੋਏ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਲੀਹਾਂ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਗਿਆ? ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਤ੍ਰੇੜਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਪੈ ਗਈਆਂ?

ਇਕ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪਾਰਟੀ ਸੀ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਲੋਕ ਬਹਿਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਭੁੱਚਰ-ਮੇਲ ਪੇਫੈਸਰ ਬੋਲਿਆ, “ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਨਿਪੁੰਸਕ ਹਾਂ। ਵੀਹ ਸਾਲ ਕਲਾਸ ਗੁਮਾਂ ਵਿਚ ਭੈਂਕਣ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਸਗੋਂ ਸਾਡੀ ਮਰਦਾਨਗੀ ਵੀ ਪ੍ਰਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੰਟਲੈਕਚੁਅਲ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਖਿਆਲ ਲਈ ਲੜਨ ਦੀ ਚੁਹੌਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਡੀ ਵੀ ਕੋਈ ਜੁਨ ਦੇ? ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਨਾਲ ਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਕਲੁਣੂੰ ਇਹ ਹਟ ਜਾਏ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਦੁਆਸਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਪਿੱਠੂ ਹਾਂ... ਕੁਰਸੀ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ। ਸੁਜ਼ਦਿਲ। ਡਰਪੇਕ। ਦੇਗਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਾਖੰਡੀ।”

ਭੁੱਚਰ ਪੇਫੈਸਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਪੈਸਾ ਪੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਪਾਂ ਵਿਚ ਝੁਲ੍ਹਿਆਂ ਚਮਕ ਸੀ। ਉਹ ਹੱਥ ਮਾਰ ਆਪਣੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਆਦਾਗਾਵਾਂ

ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਭੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਪੁੱਛਦਾਂ, ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਮਾਈ ਦਾ ਲਾਲ ਐ ਜਿਹੜਾ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖ ਸਕੇ। ਇਥੇ ਬੈਠੇ ਅਸੀਂ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਛੋਲਦੇ ਆਂ ਪਰ ਥਾਈ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਜ਼ਲਾਲਤ ਹੈ। ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਆਦਰਸ਼, ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ, ਇਨਕਲਾਬੀ ਗੱਲਾਂ ਸਭ ਬਕਵਾਸ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ 'ਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਭ ਬਕਵਾਸ। ਸਭ ਨੂੰ ਪਤੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹਾਂ।”

ਮੇਟੀ ਤਾਜ਼ੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲੀ ਰਵਨੀਤ ਕੌਰ ਬੈਠੀ ਕੋਨੀਅਕ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿਸਤੌਲ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੀ ਮਜਾਲ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਛੇੜ ਸਕੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਪਰ ਘੁੰਮਦੀ ਹੋਈ ਕਿਸੇ ਢਾਬੇ ਉਤੇ ਆਲੂਆਂ ਵਾਲੇ ਪਰਾਂਠੇ ਖਾਂਦੀ ਤੇ ਡਾਂਗ ਗੱਡਵੀਂ ਚਾਹ ਪੀਂਦੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇੱਲ ਦੇ ਆਲੂਣੇ ਆਂਡੇ ਵਰਗੀਆਂ, ਬੁੱਲ੍ਹ ਜਜਬੇ-ਸਿੰਮੇ ਤੇ ਨਕਸ਼ ਕਾਂਗੜਾ ਚਿਤਰਕਲਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਮੂਰਤ ਵਾਂਗ ਸਨ।

ਉਹ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਘੱਗਰੇ ਤੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਜੜੀ ਫੁਲਕਾਰੀ ਦੇ ਲਹਿੰਗੇ ਪਹਿਨਦੀ। ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਮੇਕ ਅੱਪ ਅਨੁਸਾਰ ਲੰਮੇ ਨਹੀਂਆਂ ਉਤੇ ਕਾਲਾ ਜਾਂ ਹਰਾ ਪਾਲਿਸ਼ ਲਾਉਂਦੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੀ ਤੇ ਅਫਸਰੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਾਗੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੀਏਟਰ ਤੇ ਆਰਟ ਦੀ ਸੂਝ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਰਵਨੀਤ ਕੌਰ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਪਾਰਖੂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਰੁਧ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹ ਤੇ ਆਖ ਦੇਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਉਸ ਨਾਲ ਖਾਂਦੇ ਸਨ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਕੌਣ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਆਰਟ ਦੀ? ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਲਈ ਤਿੰਨ ਵਧੀਆਂ ਨਾਟਕ ਕੀਤੇ। ਤਿੰਨ ਮਹਾਨ ਨਾਟਕਾਗਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹਕਾਰ। ਐਕਟਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੀ, ਪੁਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਚੁਣਦੀ ਤੇ ਬੈਕ ਸਟੇਜ ਕੰਮ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਇਨਾਮ ਕੀ ਮਿਲਿਆ? ਮੇਰੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ। ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ ਦੇ ਨੋਟਿਸ। ਮੈਂ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਕ ਰੈਪਰਟਰੀ ਬੀਏਟਰ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਕਰਾਂ, ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਹੁਣ...ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਬਾਂ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਮੱਛੀ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਵੇਂ ਅੰਕੜਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ। ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।”

ਸ਼ਿਵ ਸਿੰਘ ਕਾਲੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਕਾਲੀ ਪੱਗ ਤੇ ਕਾਲੀ ਮਖਮਲੀ ਵਾਸਕਟ ਵਾਲਾ ਬੁੱਤ ਘਾੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਛੱਡ ਕੇ ਜਗਮਨੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਲਾ

ਭਵਨਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਇਕ ਜਗਮਨ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਯੌਰਪ ਨੂੰ ਗਾਹਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਗੱਹਣ ਲਗਾ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਲੂਣ ਦੀ ਖਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਖਾਨ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਉਹ ਲੂਣ ਬਣ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੀਡਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਘਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵਜੀਰ ਕਲਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸਭ ਖੋਖਲੇ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਦੇਸੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਹੈਂਕੜ, ਉਹੀ ਆਕੜ, ਉਹੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਤਾਕਤ।”

ਗੁਰਚਰਨ ‘ਚੰਨੀ’ ਇਕ ਬਾਗੀ ਥੀਏਟਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਚੌਕਾਂ ਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਸਾਡੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤੇ ਮਾੜੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਬੜੇ ਗੁਲਾਮ ਅਲੀ ਖਾਂ ਕੌਣ ਸੀ? ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸ਼ੇਰ ਗਿੱਲ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪੀਤਮ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਬੁਲਾਉ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁੱਛਣਗੇ, “ਕੀ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਨਾ ਹੈ?” ਜੇ ਆਖੋ, “ਜੀ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆ ਜਾਓ!” ਤਾਂ ਉਹ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਉਦਘਾਟਨਾਂ, ਆਨੰਦ ਕਾਰਜਾਂ, ਜਲਸਿਆਂ, ਦੀਵਾਨਾਂ, ਭੋਗ ਤੇ ਨੀਂਹ ਪੱਥਰ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਤੇ ਛੀਤੇ ਕੱਟਣ ਵਿਚ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਐ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਕਲਚਰ।”

ਇਕ ਸੁਨਹਰੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਆਲੋਚਕ ਬੋਲਿਆ “ਤੁਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕਿਉਂ ਦੌੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋ। ਕੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸਰਕਾਰ ਪਿਛੇ ਦੌੜਦੇ ਸਨ? ਉਹ ਰਚਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਸ਼ਰਤ ਐ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ। ਆਰਟਿਸਟ ਦਾ ਧਰਮ ਐ ਕਿ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜੇ। ਸਬਾਪਤ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨੇ। ਭਲਾ ਦਸੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਕਿਉਂ ਮਦਦ ਕਰੋ ਆਰਟਿਸਟਾਂ ਦੀ। ਆਰਟਿਸਟ ਤਾਂ ਬਾਗੀ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੁਹਾੜਾ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਡੱਕ ਛੱਡੇ। ਪਰ ਇਥੇ ਹਰ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰ ਪਿਛੇ ਦੌੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕਲਾ ਭਿੱਸਟ ਹੋ ਗਈ।”

ਗੁਰਚਰਨ ਬੋਲਿਆ, “ਸਰਕਾਰ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੰਨ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜੇਲ੍ਹ 'ਚ ਡੱਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ। ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਕਰੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜ ਦੀ। ਸਾਡਾ ਸਮਾਜ ਨਾ ਪੰਜੀਵਾਦੀ ਹੈ ਨਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ। ਅੱਧਾ ਤਿੱਤਰ, ਅੱਧਾ ਬਟੇਰ। ਜੇ ਇਹ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਲਾਕਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ

ਮਗਰ ਨਹੀਂ ਦੇੜਣਗੇ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਠੇ ਹੇਠ ਦੱਬ ਰਖੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਟਿਕਟ ਲੈਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ, ਜਾਂ ਦੂਧ ਦੀ ਬੋਤਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਹੀ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੈ। ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਭੰਡੀਏ। ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਨਾਲ ਬਣੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਬਣੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਉਤੇ ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ਕਰ ਸਕੀਏ।?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਆਰਟ ਤੇ ਬੀਏਟਰ ਦੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਮੁਰਗੇ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਉਹ ਝੱਟ ਦੱਸ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਮੁਰਗਾ ਬਿਨ ਬਾਂਗਾ ਏ ਕਿ ਦੇਸੀ ਜਾਂ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਕੌਣ ਹਨ। ਕੋਈ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦਾ ਜੱਜ, ਕੋਈ ਜਨਰਲ ਮੈਨੇਜਰ, ਕੋਈ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਉਤੇ ਧਾਰਾ ਬੋਲ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਕਵੀ, ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਤੇ ਨਾਟਕ- ਕਾਰ ਬਣਿਆ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੀ ਕਦਰ ਮਾਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰ ਕੇ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਹੌਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਗੁਆ ਬੈਠੇ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਨਿਰਾ ਸਾਫ਼ ਸੁਖਗਾ ਮਾਡਲ ਟਾਊਨ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਬਗੈਰ ਕਲਾ ਨਹੀਂ ਪਨਪ ਸਕਦੀ, ਨਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤ, ਨਾ ਹੀ ਜ਼ਬਾਨ। ਹਰ ਜ਼ਬਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਣੀ। ਜਦੋਂ ਜ਼ਬਾਨ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ, ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਤੇ ਕਾਹਵਾ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਚ ਤੇ ਚਮਕ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, “ਮਿਸਟਰ ਗਾਰਗੀ, ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹੋ, ਨਿਰੀ ਬਕਵਾਸ ਹੈ! ਘਟੀਆ ਸੈਕਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਕਲਚਰ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਅਸਰ ਹੈ, ਪੂਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ। ਸੈਕਸ ਤੇ ਮਾਰ ਧਾੜ ਨਾਲ ਪਲਦੀ ਸਭਿਆਤਾ। ਤੁਸੀਂ ਭਲਾ ਅਸ਼ਲੀਲ ਸਾਹਿਤ ਕਿਉਂ ਰਚਦੇ ਹੋ? ਕਿਉਂ ਲਿਖਦੇ ਹੋ ਲਿੰਗ ਤੇ ਸੈਕਸ ਦੀਆਂ ਨੰਗੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ? ਕੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਲਿਖਣ ਜੋਗਾ? ਬਲੈਕ ਮਾਰਕਿਟ ਤੇ ਸਮਗਰਿੰਗ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਨੰਗੇਜਵਾਦ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਬਣ ਗਏ ਹੋ। ਘਟੀਆ, ਬਰਡ ਰੇਟ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਉਪਾਰੀ। ਕਿਉਂ ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਤੇ ਹਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸੈਕਸ ਤੇ ਮੰਮਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ?”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਸਾਡੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ? ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਤਵਾਲ? ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੱਥ ਉੜਨਾ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਸਿਰ

ਜਾਂ ਮੰਮੇ। ਤੂੰ ਮੰਮੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਸ਼ਲੀਲ ਆਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਕੌਣ? ਹਰ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੰਮਾ ਚੁੰਘਾ ਕੇ ਹੀ ਪਾਲਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਦੁੱਧ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਮਮਤਾ ਦੇ ਸੋਮੇ ਵਿਚੋਂ। ਤੇ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸ਼ਲੀਲ ਆਖਦੇ? ਤੇਰੇ ਵਰਗੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕਦਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਅਸ਼ਲੀਲਤਾ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਦੇ ਵਰਤਣ ਤੇ ਪਸੰਗ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਉਤੇ ਮੁਨੁਸਰ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਮਿੱਠਾ ਮਿੱਠਾ, ਨਿੰਮਾ ਨਿੰਮਾ, ਕੂਲਾ ਕੂਲਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੂਲੀਆਂ ਕੂਲੀਆਂ ਤੇ ਚੋਪੜੀਆਂ ਚੋਪੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਤਾਂ ਅਸ਼ਲੀਲ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਾਸਾ ਵੀ ਅਸ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਲੂਾਂ ਵੀ ਸੋਹਣੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਨਸਾਨੀ ਜਿਸਮ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ, ਮਹਾਨ ਤੇ ਸੁੰਦਰ। ਪੇਂਟਰ ਤੇ ਬੁੱਤ-ਘਾੜੇ ਨੰਗੇ ਹੁਸਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਉਹ ਨੰਗੀ ਸੁੰਦਰੀ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਘੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਨੰਗੀ ਕਲਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲੇਖਕ ਤੇ ਆਲੋਚਕ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ — ਪੁਰਾਣੇ ਆਰੀਆ ਸਾਮਾਜੀਆਂ ਤੇ ਸਿੰਘ ਸਭੀਆਂ ਵਾਂਗ। ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਗਲਤ ਤੱਕੜੀ ਵਿਚ ਤੇਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਦਤ ਹਸਨ 'ਮੰਟੋ' ਉਪਰ ਇਸ ਲਈ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਘਾਟਣ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਜੱਜ ਲੰਮੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ੇਖ ਸੀ। ਮੰਟੋ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਹਜ਼ੂਰ, ਮੈਂ ਅੱਰਤ ਦੇ ਮੰਮਿਆਂ ਲਈ ਕਿਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਾਂ? ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਉਸਤਰਾ' ਕਹਾਂ ਜਾਂ 'ਮੇਜ਼' ਜਾਂ 'ਮੂੰਗਫਲੀ'? ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਅੱਜ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਹਾਂ।"

ਇਨਕਲਾਬੀ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਫੁੰਕਾਰਾ ਮਾਰਿਆ, 'ਮਿਸਟਰ ਗਾਰਗੀ ਤੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਸਲੀ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ।'

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ? ਤੂੰ ਸੁਣਿਐਂ ਕਦੇ ਜੱਟਾਂ, ਕਾਮਿਆਂ ਤੇ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ? ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲਦੇ, ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ, ਮਚਾਕੇ ਮਾਰਦੇ, ਲੜਦੇ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਤੇ ਗਾਲੂਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਹੱਸਦੇ ਹਨ? ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਗਾਲੂਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੇਰਾ ਬਾਬਾ ਦਰਵਾਜ਼ਿਉ ਬਾਹਰ ਖੰਘਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਵੜਦਾ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਚੋਂਦੀ ਚੋਂਦੀ ਗਾਲੂਾਂ ਵੀ ਕੱਢਦਾ। ਤੀਵੀਂਆਂ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਿਰ ਤੇ ਪੱਲਾ ਖਿਚ ਲੈਂਦੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਾਲੂਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਹੱਸਦੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਤੀਵੀਂਆਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਲੁੱਚੀਆਂ ਗਾਲੂਾਂ ਸੁਣਾਉਂਦੀਆਂ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਅਸ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਗਾਲੂਾਂ ਤੇ ਨੰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ, ਜੋ ਚੀਜ਼ ਮੱਧ-

ਵਰਗੀ ਆਦਮੀ ਲਈ ਅਸਲੀਲ ਹੈ, ਉਹ ਜੱਟਾਂ ਤੇ ਕਾਮਿਆਂ ਲਈ ਸੁੱਚੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹੈ।”

ਇਹ ਬਹਿਸ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਸਮਾਜ ਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਆਸੀ ਝਗੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਦੇ ਧੜੇ ਤੇ ਟੀਚਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਤੇ ਤਰੱਕੀਆਂ ਬਾਰੇ।

ਸ਼ਰਾਬ ਤੇ ਸਿਗਾਰਟਾਂ ਦੇ ਧੂੰਏ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਬਹਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਤੀ ਮੱਸਲੇ ਸਨ, ਜਾਤੀ ਮਾਨਸਿਕ ਗੁੰਝਲਾਂ, ਜਾਤੀ ਨਜ਼ਰੀਏ। ਇਸ ਬਹਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਰੁਖ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੋਈ ਸੇਧ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਮੰਤਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ੀਭਤਾ ਸੀ ਬੋਲਣ ਵਿਚ। ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਸਭ ਲੋਕੀ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਣ ਦਾ ਹੀਆ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਭੂਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਸਭ ਲੋਕ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਨਿਤ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੇ। ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਜੋ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਹੀ ਹਿਸਾਬ ਦੇ ਫਾਰਮਲੇ, ਉਹੀ ਸਾਈਂਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਉਹੀ ਮੁਗਲ ਸਲਤਨਤ ਦੇ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ। ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹੋ ਸਬਕ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਆਏ ਸਨ, ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਬੁੰਡੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬੁੰਡਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਂ ਮਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਮੇਰੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਪੁੱਠੇ ਤੇ ਸੌੜੇ ਸਨ। ਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਤਾਜ਼ਗੀ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਸੀ ਗੱਲਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸਤਾਨੀਆਂ ਦੀ ਗੁੱਝੀ ਸੈਕਸੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਉਸਤਾਨੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਜੋ ਅੱਲੁੜ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਮਤਾ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਅਤਿਪਤ ਵਾਸਨਾ ਲਈ ਵਰਤਦੀਆਂ ਸਨ। ਕੁੜੀਆਂ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਉਸਤਾਨੀ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੁੜੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਚਕਾਰਦੀ, ਦੁਲਾਰਦੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਦੁਲਾਰ ਗਰਮ ਚੁੰਮਣ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਹਮ ਬਿਸਤਗੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ।

ਇਹ ਰਿਸਤਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁੱਚਾ ਸੀ, ਖੂਬਸੂਰਤ, ਬਾਗੈਰ ਕਿਸੇ ਖਤਰੇ ਦੇ, ਵਧੇਰੇ ਜਾਗਦਾ।

ਕੁੜੀਆਂ ਇਕੋ ਕਿਉਂਬੀਕਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੀਆਂ। ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੀ ਸਾੜੀ ਜਾਂ ਬਲਾਉਜ ਪਾ

ਲੈਂਦੀਆਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੀਆਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰ ਗਤ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਦੀਆਂ, ਪੱਕੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ। ਇਹ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਗਿਸਤਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਿਘਲ ਕੇ ਕਾਮ ਮੱਤਾ ਗਿਸਤਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਜਿਣਸੀ ਸਹੇਲੀਆਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ — ਵੇਗ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਥਣਾ।

ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਮਾਪੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਂਗ ਸਮਝਦੇ। ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਜੁਦਾ ਹੋਣ ਲਗੇ ਵੀ ਕੁੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੀ ਜੁਦਾਈ ਨਾ ਸਹਿ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਕ ਦੂਜੀ ਲਈ ਤੜਪਦੀਆਂ, ਰੋਂਦੀਆਂ ਤੇ ਇਸ਼ਕੀਆ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਦੀਆਂ। ਉਹ ਘੜੀਆਂ ਗਿਣਦੀਆਂ ਕਿ ਕਦੋਂ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ। ਸਮਾਜ ਇਹਨਾਂ ਗਿਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਸੂਮ ਸਮਝ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਵੇਗ ਨਾਲ ਮੱਚੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਇਹ ਗਿਸਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਸਨ।

ਮੈਂ ਫਰਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕਕਾਰ ਯਾਂ ਯੈਨੇ ਦਾ ਨਾਟਕ 'ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ' ਸਟੇਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁੜੀਆਂ ਚੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਪਾਤਰ ਹਨ — ਦੋ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੈਡਮ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਅਮੀਰ ਮਾਲਕਣ ਦੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਸੌਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਾਲਕਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਖੇਡ ਖੇਡਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਭੈਣ ਮਾਲਕਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰਾਣੀ। ਮਾਲਕਣ ਉਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਸ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਦੀ ਵਾਗੀ ਮੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਭੈਣ ਮਾਲਕਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਭੈਣ ਨੌਕਰਾਣੀ। ਇਕ ਭੈਣ ਦੂਜੀ ਉਤੇ ਜਿਨਸੀ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਭਾਗਣ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਚਾਹ ਪਿਲਾ ਕੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਰਦਿਆਂ ਤੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਜੁਰਮ ਦੀ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹਿਤ ਤੇ ਅਜ਼ਮਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਭੈਣ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਸੁਟਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੁਣਾਇਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਦੇ ਜਿਨਸੀ ਸੰਬੰਧ ਤੇ ਉਲਾਰ ਸੰਭੋਗ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਡਰ ਗਈਆਂ। ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੋਲ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਕਾਸਟ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਹੋਸਟਲਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਪੇਂਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਾ ਸਮਝਾਇਆ। ਸਿੱਧੀ ਰੀਹਰਸਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਕੁੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ

ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਕੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਸਮਝਣ। ਜਾਂ ਦੋ ਸਹੇਲੀਆਂ ਜੋ ਬੜੀਆਂ ਨੇਕ ਤੇ ਸੁੱਚੀਆਂ ਹਨ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਇਕ ਕਿਉਂਬੀਕਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਕੱਠੀਆਂ ਖੇਡਦੀਆਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਤੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਸੌਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਯਕਦਮ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਕੁੜੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਭੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪੱਕੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਦਾ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦੀਆਂ, ਲੜਦੀਆਂ, ਈਰਖਾ ਤੇ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀਆਂ, ਰੁਸਦੀਆਂ ਤੇ ਮੰਨਦੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਅਭੋਲ ਹੀ ਦੋ ਉਲਾਰ ਸੰਭੋਗ ਵਿਚ ਭੁੱਬੀਆਂ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਪਾਰਟ ਬਹੁਤ ਸਿੱਦਤ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਵਾਸਤੇ 'ਗਗਨ ਮੈਂ ਥਾਲੁ' ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀ ਰੀਹਰਸਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਨਾਟਕ ਨੇ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਖੇਡਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਕਾਲਜਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਇਸ ਭਰਪੂਰ ਸੰਗੀਤਮਣੀ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਯੱਗ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਹੁੰਮਾ ਹੁੰਮਾ ਕੇ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਨਾਟਕ ਨੇ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸਾਢੇ ਛੇ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਟੈਗੋਰ ਥੀਏਟਰ ਪੁੱਜਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਟਾਕਾਂ ਤੇ ਮੇਕ-ਅੱਪ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਕਰ ਕੇ ਪਰਦਾ ਉਠਣ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਅੰਕਟਰ ਤੇ ਅੰਕਟਰੈਸਾਂ ਮਸਰੂਫ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਚੈਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਯਕਦਮ ਧੱਕਾ ਲਗਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸਭ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਲਾ ਜੱਗੀ, ਜੋ ਹੀਰੋਇਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਗਾਇਬ ਸੀ। ਮੈਂ

ਇਕ ਦਮ ਮੈਨੂੰ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪਿੰਸੀਪਲ ਮਿਸਿਜ਼ ਕੁਸ਼ਲਿਆ ਰਾਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਰੋਕ ਨਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਮਿਸਿਜ਼ ਰਾਮ ਨੇ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਣ ਲਈ ਦੋ ਪਾਸ ਮੰਗੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਦੇ ਘੱਲ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਿਯਮ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਚੀਡ ਮਨਿਸਟਰ ਤੇ ਹੋਰ

ਵਜੀਗ, ਦੂਜੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਜੱਜ, ਤੀਜੀ ਤੇ ਚੌਥੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਡੀਨ ਤੇ ਸਿੰਡੀਕੇਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਆਦਿ, ਤੇ ਪੰਜਵੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਪਿੰਸੀਪਲ।

ਮਿਸਿੱਝ ਰਾਮ ਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪਿੰਸੀਪਲ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾਤੇ ਦੇ ਪਾਸ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਪਰ ਮਿਸਿੱਝ ਰਾਮ ਨੇ ਅਖਵਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਜੀਗਾਂ ਤੇ ਜੱਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਦੇ ਸੀਟਾਂ ਨਾ ਦਿਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮਖੌਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮਿਸਿੱਝ ਕੁਸ਼ਲਿਆ ਰਾਮ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਕਲਚਰਲ ਸੂਬੇਦਾਰਨੀ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਲਾਤਮਿਕ ਸਭਾਵਾਂ ਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਉਤੇ ਛਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਆਰਟ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਆਕੜ ਨਾਲ ਫਤਵੇ ਦਿੰਦੀ। ਆਵਾਜ਼ ਪਤਲੀ ਤੇ ਘੁੱਕੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਗਲੇ ਨੂੰ ਦੇਸੀ ਘਿਉ ਦੀ ਮਾਲਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਲਾਡ-ਭਰਿਆ ਦਬਕਾ ਤੇ ਜਲਾਲ ਸੀ ਕਿ ਵਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖੱਬੀ ਖਾਂ ਵੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਨਰਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਤੇ ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਕਸਟੋਡੀਅਨ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਆਲੂਆ ਕੁੜੀਆਂ ਉਹਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਨ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਭ ਸਾਂਭ ਰਖਦੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਨੂੰ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਾਲਾ ਜੱਗੀ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮਣ ਲਗਾ ਤੇ ਤੇਲੀਆਂ ਆਉਣ ਲਗੀਆਂ। ਨਾਟਕ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਮਸਾਂ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਦੌੜਿਆ, ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਮਾਲਾ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਗਿਆ। ਵਾਰਡਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਪਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬਾ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਦਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸੇ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮਿਸਿੱਝ ਰਾਮ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ ਬਤੌਰ ਚੀਡ ਗੈਸਟ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲਜ ਦਾ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਆਇਆ ਸਾਂ, ਤੇ ਹੁਣ ਇਥੇ ਸਵਾਲੀ ਬਣਿਆਂ ਖੜਾ ਸਾਂ।

ਯਕਦਮ ਮੈਂ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਹਾਕੀ ਦੇ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚੋਂ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਆਈ। ਉਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹਾਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮਿਸਿੱਝ ਰਾਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੀਏਟਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰੂ ਆ ਗਏ।

ਮੈਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਿਸਿੱਝ ਰਾਮ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਲ ਗਿਆ ਜੋ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗਰਾਊਂਡ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ। ਨੌਕਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ ਚਾਹ ਪਾਰਟੀ ਉਤੇ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਖੜਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮਾਲਾ ਦੀ ਥਾਂ

ਕਿਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਰਖਿਆ ਜਾਏ ਜਾਂ ਕਿਹੜਾ ਸੀਨ ਕੱਟਿਆ ਜਾਵੇ, ਕਿ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਮਿਸਿਜ਼ ਰਾਮ ਉਤਰੀ। ਉਹ ਜਲਦੀ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਹ ਸਾੜੀ ਬਦਲਣ ਆਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੱਕ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਮਾਲਾ ਬਗੈਰ ਇਹ ਨਾਟਕ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮਹਾਂ ਉਤਸਵ ਉਤੇ ਇਹ ਨਾਟਕ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਏਗਾ, ਜੇ ਮਾਲਾ ਨਾ ਗਈ।

ਮਿਸਿਜ਼ ਰਾਮ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਇਹ ਮੇਰੀ ਸਿਰ ਦਰਦੀ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਜਾਏਗੀ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਐ, ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਟਕ ਫੇਲ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪਾਸ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੋ ਟਿਕਟ ਮੰਗੇ ਸਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੰਜਵੀਂ ਕਤਾਰ ਦੇ ਦੋ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਬੇਇੱਜਤੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਚੰਭੈਂਦੇ ਹਾਂ।”

ਮਿਸਿਜ਼ ਰਾਮ ਇਸ ਸਮੇਂ ਇਕ ਜੱਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਖੜਾ ਮੁਲਜ਼ਮ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਿੰਨਤ ਕੀਤੀ, ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, ਪਰ ਉਸ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਆਖਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਦੋ ਖਾਸ ਕੁਰਸੀਆਂ ਲਗਵਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਿਜ਼ਾਜ ਠੰਢਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਸਨ। ਮਾਲਾ ਦੌੜ ਕੇ ਸਿੱਗਾਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮੇਕ-ਅੱਪ ਕਰਨ ਲਗੀ।

ਪਾਚੀਨ ਗਾਬਾਵਾਂ ਤੇ ਮਿਥਿਗਾਸਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਉਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮਾਸੀ ਤੇ ਪੁੱਤ ਸ਼ਸ਼ੂਪਾਲ ਨੇ ਨੜਿੱਨਵੇਂ ਵਾਰ ਗਾਲੂਂ ਕੱਢੀਆਂ, ਪਰ ਕਿਸ਼ਨ ਹਰ ਵਾਰ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਯੂਨਾਨ ਦੇ ਮਹਾਂ ਯੋਧੇ ਹੈਕਟਰ ਨੂੰ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਹਰਕਾਰੇ ਨੇ ਬੇਇੱਜਤ ਕੀਤਾ, ਗਾਲੂਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਚੰਡ ਮਾਰੀ। ਇਹ ਇਸ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਹੈਕਟਰ ਆਪਣੀ ਬੇਇੱਜਤੀ ਤੋਂ ਭੜਕ ਕੇ ਜੰਗ ਦਾ ਇਲਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਹੈਕਟਰ ਸ਼ਾਂਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਬੇਇੱਜਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਮਿਸਿਜ਼ ਰਾਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਉਤੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਬੇਇੱਜਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੀ।

6

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਇਕ ਫੈਸ਼ਨ ਪਰੇਡ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਆਈ। ਟੈਂਗੋਰ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋ ਹੋਏ। ਇਸ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੈਸ਼ਨ ਪਰੇਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਰੇਗਿਆ। ਰਾਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਮਾਡਲ ਲਗੀ।

ਰਾਜੀ ਨੇ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਬੰਬਈ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਗੀ। ਫੈਸ਼ਨ ਦੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਫੈਸ਼ਨ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸੇਠ ਦੀ ਦਾਸ਼ਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜੀ ਫਿਲਮ ਸਟੂਡੀਓ ਦੀ ਥਾਂ ਸੇਠ ਦੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੀ ਡਰ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫੈਸ਼ਨ ਪਰੇਡ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦਿਤਾ।

ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਬਿਹਬਲ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਫਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਤੇ ਨਿੱਘੇ ਰਸਮੀ ਖਤ ਆਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਨੇ ਸਾਂਭ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਰਾਜੀ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਕਰੀਬਨ ਫਿਲਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਾਣੇ ਯਾਦ ਸਨ। ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਉਹ ਸੀਨ ਤੇ ਫਾਇਲਾਗ ਹੁਬਹੂ ਦੁਹਰਾ ਸਕਦੀ ਸੀ — ਮਿਲਣ ਦੇ ਸੀਨ, ਗਲਤਫ਼ਹਿਮੀ ਦੇ ਸੀਨ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਸੀਨ, ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸੀਨ, ਦਰਦ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਦੇ ਸੀਨ। ‘ਫਿਲਮ ਫੇਅਰ’, ‘ਸਟਾਰ ਐਂਡ ਸਟਾਈਲ’ ਤੇ ‘ਸਕਰੀਨ’ ਬਾਕਾਇਦਾ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਾਈਵੇਟ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁਟਿੰਗ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਚਾਅ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਵਡੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਅੱਗੇ ਖੜੀ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਦੇਖਦੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਈ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਤੋਂ ਸੁਹਣੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ। ਫਰਕ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਂਨਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ। ਜੇ ਉਹ ਫਿਲਮ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਕੱਦ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਮਰ ਸਹੀ ਨਾਪ ਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਸਡੈਲ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਦਿਲਕਸ਼ ਸਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਨੌਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਉਸ ਨੇ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਦੇ ਨਾਜ਼, ਦਿਲ-ਖਿਚਵੀਆਂ ਅਦਾਵਾਂ ਤੇ ਰਸੀਲੇ ਢੰਗ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਲਏ ਸਨ।

ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਫਿਲਮ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਹੀਰੋਇਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸੀ। ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਸੁਹਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਆਸ਼ਿਕ। ਕੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ? ਉਸ ਨੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਸ ਕਿਰਨ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਿਰਨ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਰਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਟਿਲਜ਼ ਦੇਖੇ ਸਨ। ਕਿਰਨ ਨੇ ਯੂਜੀਨ ਓ ਨੀਲ ਦੇ ਡਰਾਮੇ ‘ਡੀਜ਼ਾਇਰ ਅੰਡਰ ਦੀ ਐਲਮਜ਼’ ਵਿਚ ਐਬੀ ਦਾ ਰੋਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਕਿਰਨ ਦਾ ਐਡਰੈਸ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਬੇਦੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਰਨ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਫਿਲਮ “ਏਕ ਚਾਦਰ ਮੈਲੀ ਸੀ” ਵਿਚ ਗਾਣੇ ਦੇ ਪਾਰਟ ਲਈ ਚੁਣ ਲਿਆ।

ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਈ। ਭਲਾ ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤਾ? ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਖਿਆ?

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਬੇਦੀ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਰਨ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ। ਰਾਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨੀਲਾ ਸ਼ੋਅਲਾ ਭੜਕਿਆ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਲ ਹੀ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਦਾ? ਤੂੰ ਕਿਰਨ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਹੀ ਕਿਉਂ ਕੀਤੀ? ਕੀ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ...”

ਉਹ ਟੋਕ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਤੂੰ ਇਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਆਂ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਭੂਤਨੀ ਫਿਲਮ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਐਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਤੂੰ ਜਾਨਣੈ ਚਾਹੁੰਨਾ ਇਸ ਦੀ ਵਜ਼ਾ? ਮੈਂ ਦਸਦੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਇਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਐ। ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਨਾ ਕਿ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੇਰੀ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਰਵਾਂ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਿਖਾਰਨ ਬਣ ਕੇ ਤੇਰੇ ਦਰ ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉਠ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਲਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਐਕਟਰੈਸ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਤੇਰੀ ਲੌਂਡੀ ਹਾਂ।”

“ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਬੇਸਬਰੀ ਅੈਂ।”

“ਹਾਂ, ਸਬਰ ਦਾ ਹੀ ਤਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਪੀ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਂ ਹੋਰ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

“ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਨੀ ਅੈਂ ਕਿ ਤੇਰੀ ਤਸਵੀਰ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਛਪੇ, ਫਿਲਮੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਹੋ ਜਾਏ?”

“ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖਣਾ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ! ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹੋ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ?”

“ਹਰ ਕੋਈ ਤੈਨੂੰ ਇਹੋ ਆਖੇਗਾ। ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਦਤ ਐ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਫਿਕਰੇ ਆਖਣ ਦੀ। ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਮਿਲਣਗੇ ਜੋ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਤੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਸੁਹਣੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਸੁੱਚੀ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਮਾਲ ਦੀ ਐਕਟਰੈਸ ਅੈਂ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਹਰ ਸੁਹਣੀ ਜਨਾਨੀ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਫਿਕਰੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ ਕਰਨਗੇ।”

ਉਹ ਭੜਕ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ ਕਰ ਰਿਹੈਂ।”

“ਕੀ ਪਤਾ ਕੌਣ ਕਿਸ ਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ।”

“ਤੂੰ ਕਰ ਰਿਹੈਂ ਮੈਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ! ਪਰ ਮੈਂ ਖੁਲ੍ਹੀ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਤੇ ਚੀਖ ਚੀਖ ਕੇ ਆਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ, ਆਉ! ਮੈਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ ਕਰੋ। ਮੇਰੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ। ਮੇਰੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨੂੰ। ਮੇਰੀ ਕਲਾ ਨੂੰ। ਆਉ ਮੈਨੂੰ ਐਕਸਪੁਲਾਇਟ ਕਰੋ! ਪਰ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਵੇ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਰਟ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕੇ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁਟਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿਖਾ ਦੇਵਾਂਗੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਵਡੀ ਐਕਸਟਰੈਸ ਬਣਾਂਗੀ। ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਮਰੋੜਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਦਿਖਾਵੇਂਗੀ ਮੈਨੂੰ? ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਮਰੋੜਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਦਿਖਾਵੇਂਗੀ ਮੈਨੂੰ? ਬੇਸ਼ਰਮ! ਅਹਿਸਾਨ ਫਰਾਮੇਸ਼! ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਕੀ ਸੀ? ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੁਨਰ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਚੇਤਨਤਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦਾ ਸ਼ਉਰ। ਮੇਰੇ ਬਗੈਰ ਤੂੰ ਕੀ ਮੈਂ? ਮਹਿਜ਼ ਇਕ ਕਲਚਰਲ ਵਿਧਵਾ!”

ਉਹ ਯਕਦਮ ਪਿਛੇ ਹਟ ਕੇ ਛਾਤੀ ਪਿਟ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਹਾਂ, ਮੈਂ ਵਿਧਵਾ ਹਾਂ!”

ਕਲਚਰਲ ਵਿਧਵਾ! ਤੂੰ ਮਰ ਚੁਕਿਐਂ ਮੇਰੇ ਲਈ!”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਧੱਕਾ ਦਿਤਾ, “ਜਾਹ ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ ਜਾਹ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ ਕੰਮ ਕਰ!”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਧੱਕਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਡਿਗ ਪਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਖੁਲ੍ਹੇ ਗਏ।

ਉਹ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਹਫ਼ਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਜਾਨਵਰ, ਵਹਿਸ਼ੀ ਦਰਿੰਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਕਿਵੇਂ ਪਈ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ? ਮੈਂ ਦੋ ਸਾਲ ਤੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰਦੀ ਰਹੀ, ਤੇਰੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਬੰਨ੍ਹੀ, ਤੇਰੀ ਗੁਲਾਮ ਤੇ ਤੂੰ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਜੁੱਤੀ ਵਾਂਗ ਸੁੱਟਣਾ ਚਾਹੁੰਨੈ? ਮੈਂ ਦੇਖਾਂਗੀ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੋਈ ਡਰਾਮਾ ਕਰਦੈਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢਾ ਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਵਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਰਾਕਸ਼ਸ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਤੋਂ ਚੀਖ ਚੀਖ ਕੇ ਆਖਾਂਗੀ ਇਹੋ ਗੱਲ। ਮੈਂ ਆਖਾਂਗੀ ਕਿ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂਗੀ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਲੁੱਟਿਆ, ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਸਿੱਧੀ ਤੇਰੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਕੋਲ ਜਾ ਦਸਾਂਗੀ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ।”

ਮੈਂ ਗਰਜਿਆ, “ਤੂੰ ਜਿਸ ਕੋਲੇ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ ਜਾਹ। ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਕੋਲ ਜਾਹ! ਭਾਵੇਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਕੋਲ ਜਾਹ!”

ਉਹ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਧਰਤੀ ਪਿੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗਰੂਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਛੁੱਟ ਛੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ ਵਿਚ ਮੁੱਕੀ ਵੱਜੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਇਆ। ਗ੍ਰਾਮ ਤੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਵਾਜੂਦ ਪੰਘਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਝੁਕ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ, ਰੋਨਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਐ... ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ। ਕੀ ਕਰਾਂ? ਜਦ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਕਰਦੀ ਐਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਨਾਟਕ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ... ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਉਸਾਰਨ ਨੂੰ... ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ। ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕਠੇ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੇ।”

ਉਹ ਹਿਚਕੀਆਂ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਹੋਰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ। ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਹੁਣ

ਉਨੱਤੀ ਸਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗਿਰਦ ਸਿਆਹ ਘੇਰੇ ਪੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ... ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਕਰਾਂਗੀ ਤਾਰੇ ਦਾ ਪਾਰਟ। ਕਦੋਂ ਬਣਾਂਗੀ ਤੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਸੰਤੀ ਤੇ ਚੰਦੀ। ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਧਰਾਂ, ਸਾਰੇ ਖੁਆਬ, ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ...”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਰਾਜੀ, ਤੂੰ ਖੁਬਸੂਰਤ ਹੋ। ਤੂੰ ਕਦੇ ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਂਗੀ। ਜਦ ਤੀਕਰ ਤੇਰੇ ਇਹ ਹੱਥ ਹਨ, ਇਹ ਅੱਖਾਂ, ਇਹ ਜਜ਼ਬਾ... ਤੂੰ ਕਦੇ ਬੁੱਢੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਂਗੀ।”

“ਜੇ ਮੈਂ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇਂਗਾ ?”
“ਤੂੰ ਪਾਰਾਲ ਹੋ।”

“ਡਰਦੀ ਆਂ ਕਿ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਪਾਰਾਲ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇਂ।”

“ਕਦੇ ਨਹੀਂ।”

“ਕਸਮ ਖਾਹ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦਾ ਰਹੇਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਛੱਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਏਂਗਾ। ਕਸਮ ਖਾਹ ਕਿ ਤੂੰ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤਕ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇਂਗਾ।”

“ਮੈਂ ਕਸਮ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ...”

“ਕਸਮ ਖਾਹ ਕਿ ਤੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲੇਂਗਾ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਰਹੇਂਗਾ।”

“ਹਾਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ।”

“ਜੇ ਮੇਰੀ ਟੰਗ ਟੁੱਟ ਜਾਏ, ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਦਾਗ ਪੈ ਜਾਣ ਤੇ ਮੈਂ ਬਦਸੂਰਤ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੇਂਗਾ।”

“ਹਾਂ, ਤਾਂ ਵੀ। ਜਦ ਤੀਕਰ ਤੇਰੇ ਇਹਨਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਗਰਮੀ ਰਹੇਗੀ ਤੇ ਤੇਰੇ ਹੋਠਾਂ ਵਿਚ ਤੜਪ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।”

ਉਸ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਧੋ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਇਕ ਅਜੀਬ ਨਰਮੀ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਲੇ ਬਣ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਗੀਤਾ ਕੱਢੀ ਤੇ ਆਖਿਆ:

“ਮੈਂ ਗੀਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਬਣ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰਖਦੀ ਹਾਂ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।”

“ਤੂੰ ਇਸ ਗੀਤਾ ਉਪਰ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਕਸਮ ਖਾਹ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਕਰੇਂਗਾ।”

ਮੈਂ ਗੀਤਾ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਕਸਮ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੇਰਾ ਰਹਾਂਗਾ।”

“ਕਸਮ ਖਾਹ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭੀਵੀਂ ਨਾਲ ਸੰਭੋਗ ਕਰੋ ਤਾਂ ਤੇਰੇ
ਪੁਰਸ਼ ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਏ !”

“ਹਾਂ, ਕਸਮ ਖਾਂਦਾ ਹਾਂ।”

“ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਸਤੇ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਏਂ !”

“ਹਾਂ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ !”

ਉਸ ਨੇ ਗੀਤਾ ਫਿਰ ਬਟੂਏ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਈ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਹੁਣ ਮੈਂ
ਯਕੀਨ ਆ ਗਿਆ। ਆਖ ਕਿ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਬੀਵੀ ਆਂ, ਸਦਾ ਲਈ !”

“ਹਾਂ, ਸਦਾ ਲਈ !”

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੋਲੀ ਦੇ ਬੰਦ ਖੋਲੇ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਆ ਮੇਰੇ ਮਹਿਸੂਸ,
ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗ ਜਾ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਸਮੇਂ ਦੇ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਜਜ਼ਬ
ਹੋ ਜਾ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਰਵੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ
ਗਰਮ ਸਾਹ...

ਮੇਰੇ ਬੀਏਟਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਅਫਵਾਹਾਂ ਛੈਲਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਥੇ
ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡੇ ਰਲ ਕੇ ਨੱਚਦੇ ਤੇ ਐਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਖਬਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ
ਛੈਲਾਈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਚਾਲ ਚਲਣ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਛੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ
ਕੁਰੱਪਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ
ਖਾਸ ਤੌਰ ਉਤੇ ਇਸੇ ਕੰਮ ਲਈ ਨੀਯਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਪੇਂਫੈਸਰਾਂ ਤੇ ਬੀਏਟਰ
ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਚਾਲ ਚਲਣ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨ।

ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ ?

ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ ਆਦਰਸ਼ ਇਹਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ
ਜਥੇ ਦਾ ਵਾਈਸ ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ।

ਉਹ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਬੈਠਾ, ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਖਿੱਲਗੀ ਦਾੜੀ ਨੂੰ
ਪਲੋਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਛੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ
ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਚਮਕ ਆ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ,
“ਕਿਉਂ, ਕੀ ਕਸ਼ਟ ਮੈਂ ?”

ਉਹ ਅਕਸਰ ਇਸੇ ਫਿਕਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀ
ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਪਲੋਸਦਾ ਹੋਇਆ ਲਾਗਲੇ ਕੌਂਢੀ ਹਾਉਸ ਤੋਂ ਠੰਢੀ ਕੌਂਢੀ ਦਾ ਆਰਡਰ
ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਸਚਮੁਚ ਕਸ਼ਟ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਇਹ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਹੈ,

ਠੱਗਾਂ ਦਾ। ਤੂੰ ਘਬਰਾ ਨਾ, ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾਂ। ਇਹ ਖੁਦ ਹਰ ਸੋਹਣੀ ਕੁੜੀ ਮਗਰ ਲਾਲਾਂ ਡੇਗਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ, ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਆਰਟਿਸਟ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈਣ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਨਾਅਰਾ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਨਿਰਾ ਪਖੰਡ।”

“ਫਿਰ ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਾਈਸ ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਕਿਉਂ ਆਂ?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਖੰਡੀ ਆਂ,” ਉਹ ਬੋਲਿਆ “ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਓ, ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਗੁੰਡੇ ਬਣ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਗੇ। ਮੈਂ ਹਵਾ ਦਾ ਰੁੱਖ ਦੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਈਸ ਪੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਚੰਗਾ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ ਹਾਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੀ ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ ਐ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸੌ ਰੁਪਏ ਚੰਦਾ ਦਿਤਾ। ਬਸ ਹਰੇਕ ਦਾ ਮੁੱਲ ਐ, ਹਰ ਪਦਵੀ, ਹਰ ਆਦਮੀ, ਹਰ ਮਾਲ ਵਿਕਾਉ ਐ। ਅੱਜ ਕਲੂ ਨੌਜਵਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਹੈ। ਬੱਸ ਫੈਸ਼ਨ ਚੱਲ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਤੇ ਮੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਤੇ ਕੁੱਤੇ ਸਮੇਤ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾ ਰਲਦਾ ਤਾਂ ਤੇਰਾ ਖਿਆਲ ਐ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਲਗੀਆਂ ਨੰਗੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦੇ?”

ਉਸ ਨੇ ਕੰਧ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, “ਉਹ ਦੇਖ ਇਟਲੀ ਦੀ ਕੁੜੀ, ਨੰਗੇ ਪੱਟ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਵਾਲ ਤੇ ਉਹਦਾ ਗਿੱਲਾ ਪਤਲਾ ਕਮੀਜ਼ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਝਾਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਜੋਬਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਛਲਕਦੇ ਅੰਗ ਮਲਮਲ ਦੇ ਕਮੀਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਦਿਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਲੂ ਦੋ ਨੌਜਵਾਨ ਲੀਡਰ ਆਏ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਕੇ ਇਸ ਫੋਟੇ ਵਲ ਤਕਣ ਲਗੇ। ਤੇਰਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਐ ਉਹ ਇਸ ਸੈਕਸੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੰਦੇ, ਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ? ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਗਾਹਕ ਹਨ। ਪੱਛਮੀ ਨਾਚ ਦੀਆਂ ਸ਼ੈਂਕੀਨ ਅੰਰਤਾਂ ਜੋ ਸ਼ਗਾਬ ਤੇ ਸਿਗਾਰਟ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਫੋਟੇ ਖਿਚਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਵੰਦ ਤੇ ਪਤੀ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਮਾਸੂਮ ਪਿੰਗਲਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਭਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਡਰ ਐ ਇਹਨਾਂ ਅੰਰਤਾਂ ਨੂੰ। ਪਰ ਉਹ ਬੇਵਕੂਫ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿ ਸੈਕਸ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਐ... ਇਥੇ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੋਟੀ ਮਧਰੀ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਠਕੋਰਿਆ, “ਇਥੇ।”

ਆਦਰਸ਼ ਮਸਾਂ ਸਵਾ ਕੁ ਚਾਰ ਛੁੱਟ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੀ। ਪੋਲੀਓ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵਿਸਾਖੀਆਂ ਉਤੇ ਤੁਰਦਾ ਸੀ। ਨਿੱਕੇ

ਗੁਦਗੁਦੇ ਹੱਥ ਤੇ ਨਿੱਕਾ ਸਿਰ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਧਿਆਨ-ਯੋਗ ਸਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਟੇਢੇ ਜਾਵੀਏ ਤੋਂ ਝਾਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਅੱਖ ਫੋਕਸ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਤਿਰਛੀ। ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਅਰਥ-ਪੂਰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਮਘਣ ਲਗਦੀ ਤੇ ਸਰਵ ਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਜੋਤਾਂ ਜਗ ਉਠਦੀਆਂ।

ਉਸ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਈ ਦਿਮਾਗ ਸਨ, ਸੋਚਾਂ ਤੇ ਚੇਤਨਤਾ ਦੇ ਕਈ ਮਧੂ-ਛੱਤੇ। ਉਹ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਛੇ ਵਖ ਵਖ ਅਣਜੁੜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਉਹ ਦੁਕਾਨ ਉਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ, ਗਾਹਕਾਂ ਨਾਲ ਤੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਉਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਸਾਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ:

“ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਐਗਡਾ ਕਲਰ ਫਿਲਟਰ ਹੈ, ਤੇ ਆਟੋ ਇਨਲਾਰਜਰ... ਭੈਂਕ ਨਾ, ਦੋ ਕੌਂਢੀ ਕਰੀਮ ਤੇ ਛੇ ਚਿਕਨ ਸੈਂਡਵਿਚ... ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਉਸ ਹਰਾਮੀ ਨੂੰ, ਮੇਰੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਨਾ ਆਵੇ... ਹਾਂ, ਇਕ ਸੀਟ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਬੁੱਕ ਕਰ ਦਿਉ... ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਅੰਰਤ ਦੀਆਂ ਮੰਮੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਵੱਡੇ ਮੰਮੇ ਨਹੀਂ... ਹਾਂ, ਇਕ ਆਟੋ ਇਨਲਾਰਜਰ ਤੇ ਅੱਠ ਐਮ.ਐਮ. ਦਾ ਕੈਮਰਾ।”

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਮੈਂ ਚੰਗੇ ਮਾਲ ਦਾ ਗਾਹਕ ਹਾਂ। ਚੰਗਾ ਕੈਮਰਾ, ਚੰਗਾ ਸਟੂਡੀਓ, ਚੰਗੇ ਫਿਲਟਰ... ਇਸ ਦਾ ਰਜ਼ਲਟ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਚੰਗੇ ਕੈਮਰੇ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਚੰਗੀ ਫੋਟੋ ਬਣਾ ਸਕਦੈ, ਖੂਬਸੂਰਤ... ਸਵੇਰ ਦਾ ਮੈਂ ਬੜੇ ਖੁਗਾਬ ਮੂਡ ਵਿਚ ਆਂ। ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਗਾਹਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੋਚ ਲਵਾਂ... ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਭੈਂਕਣਾ ਪੈਂਦੇ। ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵਧੀਆ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ। ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਇਨਸਾਨ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੈ? ... ਕੀ ਗੱਲ ਐ? ਤੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਐ। ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਟੋਲਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਵਾਂਗਾ... ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸ, ਅੱਜ ਰਾਤ ਛਿਨਰ ਖਾਏਂਗਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ? ਮੈਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਨੇ ਤੇਰੇ ਨਾਲ।”

“ਹਾਂ... ਜ਼ਰੂਰ।”

“ਕਿਥੇ? ”

“ਕਿਤੇ ਈ। ”

“ਮਾਉਂਟ ਵਿਖੂ ਹੋਟਲ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ। ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ। ਠੀਕ ਐ? ”

“ਸਾਡੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗਾ,” ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

ਮੈਂ ਐਨ ਵਕਤ ਉਤੇ ਮਾਊਂਟ ਵਿਯੂ ਹੋਟਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹ ਅਧੇ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਵਿਸਾਖਿਆਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਦਾ ਡਾਈਨਿੰਗ ਗੁਮ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੋ ਬਹਿਰਿਆਂ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਇਕ ਕੁਰਸੀ ਮੇਰੀ ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਖਿੱਚੀ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ। ਆਦਰਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਸਾਖੀਆਂ ਕੁਰਸੀ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਟਿਕਾ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ :

“ਕੀ ਪੀਉਗੇ ?”

“ਕੁਝ ਵੀ,” ਮੈਂ ਆਖਿਆ।

“ਬੀਅਰ, ਜਿੰਨ, ਵਿਸਕੀ, ਰਮ... ?”

ਮੈਂ ਵਿਸਕੀ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਪੈਂਗ ਦਾ ਆਰਡਰ ਦਿਤਾ। ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਕੁਹਣੀਆਂ ਟੇਕ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਠੋੜੀ ਥੱਲੇ ਟਿਕਾ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫੀ। ਦਰਅਸਲ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਰਨ ਲਗਾ ਤਾਂ ਪੰਜ ਜਾਣਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਾਅਵਤ ਦਿਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਵਾਂ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਬੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਹਰ ਜਣੇ ਖਣੇ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦਾ ਕਾਇਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੁਹਿਬਤ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਈਡੀਆਜ਼ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਲੋਕ ਫੋਕੇ ਤੇ ਬੇਰਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਫੋਕੀਆਂ। ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪੇਫੈਸਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਮੈਂ ਬੁਕਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਖਿਆਲ ਜਾਂ ਨਵਾਂ ਆਈਡੀਆ ਨਹੀਂ ਜੋ ਇਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਸਕਣ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ — ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਲੈਣੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਬੋਗਸ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਹੀ ਬੋਗਸ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਚੰਗੇ ਸਦਾਚਾਰ ਬਾਰੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਲੈਣ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪਾਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਮੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਢੂਢਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿੰਨੇ ਸੁਹਣੇ ਪੱਟ। ਕਿੰਨੇ ਸੁਹਣੇ ਮੰਮੇ। ਇਹ ਕੰਜਰ ਕਿਸੇ ਕੋਠੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ? ਸਭ ਤੀਵੀਆਂ ਦੇ ਭੁੱਖੇ। ਪਰ ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ... ਇਸ ਵਿਚ ਹਰਜ ਵੀ ਕੀ ਐ। ਭਲਾ ਮੈਨੂੰ ਦਸੋ, ਜੇ ਕੋਈ ਤੀਵੀਂ ਮੇਰੀ ਮੰਜੀ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡ ਦੇਵਾਂਗਾ? ਜੇ ਸਾਡੇ ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਸੌਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਹਰਜ ਐ? ਜੇ ਕੋਈ ਪੋਲਿਟੀਸ਼ਨ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀਂ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਆਰਟ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਪਾਲਿਟੀਸ਼ਨ ਵਜੀਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਵੱਡੇ

ਅਹੁਦੇ ਉਤੇ ਤੇ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਦਵੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਤੌਹੋਂ
ਨੂੰ ਭਰਮਾ ਕੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਦਚਲਣੀ
ਨੂੰ...ਪਾਪ...ਜ਼ਰਮਾ।”

ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ਇਹ ਬਿਜ਼ਨਿਸ ਐ। ਸੌਦਾ। ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ
ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਭੰਡੋਂ। ਇਖਲਾਕ ਦਾ ਠੇਕੇਦਾਰ ਨਾ ਬਣ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ
ਆਪਣਾ ਆਰਟ ਵੇਚਦੇ, ਕੋਈ ਟੇਲੈਂਟ, ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ, ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਜਿਸਮ...ਸਭ
ਇਕੋ ਗੱਲ ਐ। ਤੀਵੀਆਂ ਨੇ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਮਰਦਾਂ
ਨੂੰ ਭਰਮਾਇਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਖ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਵਿਚਾਰੀਆਂ
ਲੁੱਟੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸਾਮਤ ਲੁੱਟੀ ਗਈ। ਤੇ ਮਰਦ ਵੀ ਹਰਾਮੀ ਹੈ।
ਉਹ ਇਹੋ ਰੌਲਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦਿਖਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਸੇ
ਖਰਚਵਾ ਦਿਤੇ। ਦੋਨੋਂ ਝੂਠੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਿਜ਼ਨਿਸ ਹੈ।”

ਬਹਿਰਾ ਦੋ ਪੈਂਗ ਲੈ ਆਇਆ। ਆਦਰਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਮਧਰੀਆਂ
ਉੰਗਲਾਂ ਨਾਲ ਗਲਾਸ ਫੜਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਗਲਾਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਕੇ ਘੁੱਟ ਭਰੀ। ਮੈਂ
ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਵੇ।
ਮੇਰਾ ਮਨ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ ਸੀ, ਬਸ ਉਸਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਜੀਅ ਕਰਦਾ
ਸੀ।

ਉਹ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਝੁਕਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਬਲਵੰਤ ਜੀ, ਲੋਕ
ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਇਸ ਘਟੀਆ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਵਾਏ
ਦੂਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਦੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਭਲਾ ਦਸੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ
ਤਕਲੀਫ ਐ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਤੇ
ਜਜ਼ਬਾਤ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾਲਕ ਐ। ਤੁਹਾਡਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਜਾਓ, ਜਿਸ
ਨੂੰ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਪਿਆਰ ਕਰੋ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੀਅ ਚਾਹੇ ਛਡ ਦਿਓ। ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਭ ਦੇ
ਸਾਹਮਣੇ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਤ ਇੱਜਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ...ਪਰ
ਇਕ ਗੱਲ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ...ਰਾਜੀ ਬਾਰੇ...”

ਰਾਜੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ
ਐਸੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋ ਜਾਓ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਕੇ
ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਉਪਰਲੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਐ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ
ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਲੋਕ ਕੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਇਸ ਅੰਤ
ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ
ਪਿਆਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੇਈ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ

ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਐਕਟਰੈਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਮੈਂ ਇਸ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਬਲ ਪਿਆਰ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਇਕ ਅਮੀਰ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਧੋਖਾ ਦੇ ਦਿਤਾ... ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੰਝੀ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਅੌਰਤ ਵਿਚ ਉੱਹੀ ਹੁਸਨ ਦਾ ਰੂਪ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੁਣ ਤੀਕ ਉੱਡੀਕਦਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵੇਗ ਦੀ ਸਹੀ ਮੂਰਤੀ। ਪੂਰੀ ਤੀਵੀਂ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਕੀ ਮੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਹੁਸੀਨ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ? ਜਿਸਮ ਦੇ ਪੂਰੇ ਆਨੰਦ ਦਾ, ਦੋ ਜਣਿਆਂ ਦੇ ਪੂਰਣ ਮਿਲਾਪ ਦਾ, ਉਥਲਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੇ ਇਸ ਡੰਗ ਦਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤੋਂ ਹਾਂ...ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ। ਪੰਜ ਸਾਲ...ਦਿਨ ਤੇ ਰਾਤ ਉਸ ਨਾਲ...ਮੈਂ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨੇ ਉਸ ਨਾਲ...ਪੰਜਾਹ ਸਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਲਗਦੇ ਨੇ...ਇਤਨੇ ਭਰੇ ਭਰੇ...ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਿਆਰ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਐ। ਇਸ ਤੋਂ ਹੋਰ ਉਤੇ ਕੀ ਹੋਏਗਾ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਨਸਾਨ ਫਾਇਦੇ ਨਹੀਂ ਗਿਣ ਸਕਦਾ...ਭਲਾ ਮੈਨੂੰ ਦਸ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਮੰਤਵ ਹੈ ਇਸ ਦਾ? ਕੀ ਮੰਜ਼ਲ ਹੈ ਇਸ ਦੀ? ਸਿਰਫ ਮੌਤ। ਬਸ ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜੱਦੋਜ਼ਹਿਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਲੜਦੇ ਹਾਂ, ਝਗੜਦੇ ਹਾਂ, ਵਿਉਂਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ...ਪੈਸਾ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਖਰੀਦਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰਦੇ ਹਾਂ...ਬਸ ਆਖਿਰ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਣ ਲਈ। ਆਖਰੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ - ਮੌਤ!"

ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਕੁਝ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ, "ਬਲਵੰਤ ਜੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸਿਦਕ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚੱਖਣ ਦੀ ਵੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।"

ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੋਲਾ ਗੁਦਗੁਦਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

7

ਜੱਨਤ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਨਿੱਕੇ ਕੇਕ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਗੱਡ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਮੁਸ਼ਕੀ ਨਾਲ ਕੇਕ ਦੁਆਲੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੱਨਤ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਫੁਲਾ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚੀਆਂ ਤੇ ਲੰਮੀ ਫੂੰਕ ਮਾਰੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ 'ਹੈਪੀ ਬਰਥ ਡੇ ਟੂ ਯੂ' ਗਾ ਕੇ ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾਈਆਂ।

ਜੱਨਤ ਨੇ ਪਿਆਜ਼ੀ ਫਰਾਕ ਪਹਿਨਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਕਢਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਬੋਲੀ, “ਇਹ ਮੇਰਾ ਫਰਾਕ ਏ... ਤੇਤੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਿਆ ਦੇਖ, ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿੱਟ ਆ ਗਿਆ।”

ਜੀਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੈਂਡਲ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਬਾਰੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਖੁਗਿਦੇ ਸਨ ਜੋ ਹੁਣ ਵੀ ਨਵੇਂ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਬੂਟ ਚਾਰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਚਿੱਥ ਖੜਿੱਬੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਮੇਰੀਆਂ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਮੌਢਿਆਂ ਤੋਂ ਉਧੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਵਿਚ ਮੌਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਹਰ

ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹੰਦਾ ਮਾਰਦਾ — ਕਪੜੇ, ਜੁੱਤੀਆਂ, ਕੰਘੀਆਂ, ਤਕੀਏ, ਤੇ ਕਾਰ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਾ ਉਹ ਹੰਦਾਈ ਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਪਦੀ।

ਜੀਨੀ ਦੀ ਛੋਹ ਨਰਸ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਲੋਹਾਰ ਵਰਗੀ। ਉਹ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਤੂੰ ਲਿਖਦਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਏਂ? ਲਿਖਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਬੜੇ ਸੰਜਮ ਤੇ ਸੁਖਮ ਬਿਰਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਐ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੂਝ। ਤੈਥੋਂ ਤਾਂ ਸੂਈ ਵਿਚ ਧਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰੋ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਤੇਰੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਬੜੇ ਮੌਕਲੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਬਟਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜੜ ਸਕਦਾ। ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਟਾਈਪ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਦਾ ਪਹੀਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪੱਚੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਕਾਰ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨ ਤੋਂ ਡਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।”

ਉਸ ਨੇ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਉਥੇ ਜੁਰਮ ਤੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਐਲ.ਐਸ.ਡੀ., ਜਬਰੀ ਭਰਤੀ, ਬੰਦੂਕਾਂ, ਪਿਸਤੋਲ, ਡਰੀ ਸੈਕਸ। ਅਮਰੀਕਾ ਤਾਂ ਨਿਰਾ ਜੰਗਲ ਐ। ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਉਤੇ ਕਤਲ ਤੇ ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਦੀਆਂ ਵਾਰਦਾਤਾਂ... ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਗੋਲੀ ਲਗੀ ਤੇ ਥੋਪੜੀ ਉੱਡ ਗਈ... ਸਕਰੀਨ ਉਤੇ ਖੂਨ ਦੇ ਡਿੱਟੇ। ਲੋਕ ਬੈਠੇ ਡਿਨਰ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਰ ਧਾੜ ਦੇ ਦਿੱਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ... ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਇਥੇ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਇਥੇ ਉਨਾਂ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ।”

ਜੀਨੀ ‘ਟਾਈਮ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਕਤਲ ਤੇ ਜੁਰਮ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “‘ਟਾਈਮ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਬਣਾ ਕੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਲਿਖੇ ਕਿ ਡਲਾਂ ਆਦਮੀ ਬੜਾ ਨੇਕ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿ ਮਿਸਿਸਪੀ ਦਰਿਆ ਸ਼ਾਂਤ ਵਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਤੁਫਾਨ ਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਪਿੰਡ ਉਜਾੜ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਖਬਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਤੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ‘ਟਾਈਮ’ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਜੱਜ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਪੜਾਉਣੇ।”

ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਹੇਠ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹੋਏ ਦੰੜਦੇ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਅੱਕ ਦੀਆਂ ਮਾਈ ਬੁੱਢੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ — ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਦੇ ਨਰਮ ਤੂੰਬੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਕੁੱਤਾ ਰੋਂਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਪੰਛੀ ਖੰਭ ਫੜਫੜਾਉਂਦਾ

ਤਾਂ ਉਹ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ, “ਪਾਪਾ, ਉਸ ਝਾੜੀ ਪਿਛੇ ਬਘਿਆੜ ਲੁਕਿਆ ਖੜ੍ਹਾ ਏ ।”
ਮਨੂ ਜੱਨਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਬੋਲਦਾ, “ਕਮਲੀਏ ਉਹ ਤਾਂ ਕੁੱਤਾ ਸੀ ।”

ਉਹ ਉਹਦਾ ਹੱਥ ਝਟਕ ਕੇ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਟੱਡ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਨਹੀਂ, ਬਘਿਆੜ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਪੁਛ ਦੇਖੀ ਸੀ ।”

ਝਾੜੀਆਂ ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਉਹ ਇਹੋ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਇਥੇ ਲੇਲੇ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਭੈਣ ਭਰਾ ਗੁਆਚ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਦਿਉਣੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ — ਇਸ ਭੇਦਾਂ ਭਰੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜੋ ਦਰਅਸਲ ਨਿੱਕੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਤੇ ਲੰਮੀ ਘਾਹ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੈਦਾਨ ਸੀ। ਮਨੂ ਤੇ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਜਾਂਦੂਗਰਨੀ, ਭੂਤਨੀ, ਪਰੀ ਤੇ ਦਿਉ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ।

ਮਨੂ ਤੇ ਜੱਨਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਖੇਡਦੇ। ਮਨੂ ਦੀ ਠੋਡੀ ਵਿਚ ਨਿੱਕਾ ਚਿਬ ਸੀ ਮੇਰੀ ਠੋਡੀ ਵਾਂਗ ਤੇ ਉਹਦੇ ਬੁਲ੍ਹ ਤੇ ਕੰਨ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਰਗੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਤੁਰਦਾ ਸੀ... ਇਕ ਗਿਠ ਮੁੱਠੀਆ ਬਲਵੰਤ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਵਰਗਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਨੀ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅੰਸ਼ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾਦਿਆਂ ਪੜਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਪੋਤਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਗਤ ਵੇਲੇ ਜੱਨਤ ਦੌੜਦੀ ਹੋਈ ਉਛਲ ਕੇ ਮੇਰੇ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਮਨੂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਗੀਸੀਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮੇਰੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਸੌਣ ਲਈ ਲੜਦੇ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਸੀ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਖੇਡ। ਦੋਵੇਂ ਲਿਟਦੇ, ਘੁਲਦੇ ਤੇ ਆਖਰ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਘੇਰ ਲੈਂਦੇ।

ਜੱਨਤ ਆਖਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ “ਲੂੰਬੜ ਤੇ ਕਾਂ” ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਵਾਂ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੇਖੀ ਖੇਗਾ ਕਾਂ ਵਡਿਆਈ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗਾਉਣ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਉਸ ਦੀ ਚੁੱਝ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਉੱਕਦਾ ਜੱਨਤ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹਸ ਕੇ ਦਸਦੀ। ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਬੋਲਦੀ ਤੇ ਲੂੰਬੜ ਦੇ ਛੱਪੜ ਛੱਪੜ ਖਾਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਢਦੀ।

ਮਨੂ ‘ਅਲੀ ਬਾਬਾ ਤੇ ਚਾਲੀ ਚੋਰ’ ਤੇ ‘ਅਲਾਦੀਨ ਦਾ ਚਿਰਾਗ’ ਦੀਆਂ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਗਤ ਮੈਨੂੰ ਮੁੜ ਇਹੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੁਬਾਰਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਹਰ ਵਾਰ ਸੱਜਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ। ਜੱਨਤ ਯਕਦਮ ਆਖਦੀ, “ਪਾਪਾ, ਮੇਰੀ ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਬਿੱਲੀ ਚਲਾ ਕੇ ਦਿਖਾ।”

ਉਹ ਢਿੱਡ ਪਰਨੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਾਸੂਮ ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ, ਨਰਮ ਗੁੰਦਵਾਂ ਪਾਸ। ਉਹ ਸਰੂਰ ਵਿਚ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਹੁਣ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ।”

ਇਹ ਖੇਡ ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ। ਇਹ ਖੇਡ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿਵਾਏ ਕਲਪਨਾ ਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਗਾਰੀਬਾਂ ਦੀ ਖੇਡ।

ਮੈਂ ਦੋ ਉੱਗਲਾਂ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੋਂ ਲਹਿਰੀਆ ਪਾਉਂਦਾ ਹੇਠਾਂ ਤਕ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਸੱਪ!” ਮੈਂ ਉੱਗਲਾਂ ਜੋੜ ਕੇ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਨਹੁੰ ਖੁਭਾਉਂਦਾ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਤੇਰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਕਕਦੀ, “ਬਿੱਲੀ!” ਮੈਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਚੁੰਡੀਆਂ ਵਚਦਾ ਉੱਗਲਾ ਤੇਰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਮਿਆਂਕਦੀ, “ਕੀੜੀ!” ਮੈਂ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠੀਆਂ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਹੌਲੀ ਤੇ ਭਾਰੇ ਭਾਰੇ ਸੰਕੋਚ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸਦੀ, “ਹਾਥੀ!”

ਯਕਦਮ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਸੌ ਜਾਂਦੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਤੋਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸਾਡੀ ਕੋਠੀ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਵਹਿੰਗੀ ਦੇ ਫੱਡੇ ਉਤੇ ਤੋਤਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਹੋਕਾ ਲਾਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, “ਤੋਤੇ ਲੈ ਲਉ ਤੋਤੇ!”

ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ!

“ਪਾਪਾ, ਸਾਨੂੰ ਤੋਤਾ ਲੈ ਦੇ।”

“ਕਿਥੇ ?”

“ਉਹ ਦੇਖ, ਫਾਟਕ ਉਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਏ ਤੋਤਿਆਂ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ।”

ਉਹ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫਾਟਕ ਵਲ ਧੂਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਥੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮੈਲੀ ਧੋਤੀ ਸੀ, ਲਾਲ ਪਗੜੀ, ਤੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰਾਂ।

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿਵੇਂ ਦਿਤੇ ਨੇ ਤੋਤੇ ?”

“ਦਸ ਰੁਪਏ ਦਾ ਜੋੜਾ”

“ਇਕ ਤੋਤਾ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦੇ।”

“ਨਹੀਂ ਸਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਜੋੜਾ ਹੀ ਵੇਚਦੇ ਹਾਂ। ਇਕੱਲਾ ਤੋਤਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਛੇਤੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਆਪਣੀ ਸਾਥਣ ਦੀ।”

ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਮੇਰੀ ਕਮੀਜ਼ ਫੜ ਕੇ ਖਿੱਚ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ, “ਪਾਪਾ, ਸਾਨੂੰ ਤੋਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਦੇ।”

ਮਨੂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੀਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਦੇਖ ਇਸ ਦੀ ਗਰਦਨ ਦੁਆਲੇ ਲਾਲ ਘੇਰਾ ਹੈ।”

ਤੇਤੇ ਵਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਇਸ ਦੀ ਗਾਨੀ ਐ।”

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਇੰਨੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਕਿਵੇਂ ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਲੋਗੜ ਦਾ ਭਰਿਆ ਤੇਤਾ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਵਿਕਦਾ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਤੇਤਾ ਤੇ ਇਕ ਤੇਤੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਮਨੂ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿਤੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦੇ ਦਿਤੇ।

ਬੱਚੇ ਪਿੰਜਰਾ ਚੁਕ ਕੇ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਸੁਰਤੀ ਕੋਲ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਵਾਂ ਤੋਹਫਾ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਖਾਉਣ ਲਗੇ। ਤੇਤੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤੇਤਿਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੌਣ ਜਾਗਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਆਦਤਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਬਿੱਲੀ ਨਾ ਆਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਟੰਗ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮਨੂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਜਮਾਂਦਾਰਨੀ ਕੁਸ਼ਲਿਆ ਦਾ ਤੇਤਾ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸੀਟੀ ਵੀ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਮਨੂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਤੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੀਟੀ ਵਜਾਉਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਸਾਰੀ ਸ਼ਾਮ ਉਹ ਪਿੰਜਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਤੇਤਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਅੰਬ ਖੁਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਤੇਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੋਲ ਅੱਖਾਂ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਤੇ ਟੀਂ ਟੀਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਦੀਆਂ ਸੀਖਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਝਾ ਮਾਰਦੇ।

ਜੱਨਤ ਜਾ ਕੇ ਮਿੱਠੀ ਚੂਗੀ ਲੈ ਆਈ ਤੇ ਸੀਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣ ਲਗੀ। ਤੇਤੇ ਨੇ ਠੰਗ ਮਾਰੀ ਤੇ ਜੱਨਤ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲਗੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਚੁਪ ਕਰਾਇਆ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਾਵਰਚੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਲੋਹੇ ਦਾ ਵਡਾ ਪਿੰਜਰਾ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇ ਤੇ ਤੇਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਰਖੇ। ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਉੱਗਲਾਂ ਨਾ ਪਾਵੇ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਤ ਤੇਤੀ ਖੂਬ ਲੜੇ। ਤੇਤੇ ਨੇ ਠੰਗੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਤੇਤੀ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ। ਜੱਨਤ ਤੇ ਮਨੂ ਬੜੇ ਉਦਾਸ ਸਨ। ਮੈਂ ਮੇਏ ਹੋਏ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਸਫੈਦੇ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਥੱਲੇ ਦੱਬ ਦੇਣ। ਜੱਨਤ ਨੇ ਤੇਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਦਰੱਖਤ ਹੇਠ ਲੈ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਤੇ ਮਨੂ ਨੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਦੀ, ਛੁੰਘਾ ਟੋਇਆ ਪੁਟਿਆਂ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਤੀ ਨੂੰ ਲਿਟਾ ਕੇ ਉਪਰ ਮਿੱਠੀ ਪੁਰ ਦਿਤੀ।

ਸਾਡਾ ਬਾਵਰਚੀ ਆਇਆ, ਜੀਨੀ ਤੇ ਮੈਂ ਤੇਤੀ ਨੂੰ ਦਫਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਏ।

ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਬਾਰਸ਼ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਿਜਲੀ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਆਸਮਾਨ ਉਤੇ ਚਾਬਕ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਬੱਦਲ ਗਰਜ ਉਠਦੇ। ਸਫ਼ੈਦੇ ਦੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਛਤਗੀਆਂ ਝੂਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫਾਟਕ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸੜਕ ਉਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਦਰਿਆ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਬਾਂ ਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਤੂਛਾਨ ਵਿਚ ਨਹਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਮੈਂ ਇਕ ਮੋਟਰਕਾਰ ਦੀ ਛੱਪ ਛੱਪ ਸੁਣੀ ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਦੇ ਰੁਕਣ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਖੜਾਕ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹੁਸੈਨ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਭਿੱਜਦਾ ਹੋਇਆ ਅੰਦਰ ਆਇਆ।

ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਆਏ ਤਾਂ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਜੀਨੀ ਦੀ ਇਕ ਪੋਟਿੰਗ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਗਏ ਸਾਂ। ਜੀਨੀ ਕਾਲੀ ਸ਼ਾਲ ਦੀ ਬੁਕਲ ਮਾਰੀ, ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਗੋਡਿਆਂ ਉਤੇ ਰਖੀ। ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਕੈਨਵਸ ਵਿਛਾ ਲਈ ਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਭਾਰ ਹੁਕੇ ਪੇਂਟ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤਪੇਬਨੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਸੀ।

ਹੁਸੈਨ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਉਂ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਦਮ ਰੋਕੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਭੰਗ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਪਤਲੀ ਕੁੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਝਾਤ ਸੁੱਟੀ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਛੱਡ ਕੇ ਆਵੇ। ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੈਬਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਪੈਸੇ ਕਢ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਟੈਕਸੀ ਲੈ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਮੁੜੀ ਤੇ ਸੈਂਡਲ ਖਟਾਕਦੀ ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰ ਗਈ। ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬੁਰਸ਼ ਰਖ ਦਿਤਾ।

“ਪੋਟਿੰਗ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ।”

ਹੁਸੈਨ ਜਿਥੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਪੇਂਟ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸਕੈਂਚ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਓਪਰੇਅਰਾਂ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੋਟਿੰਗਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਛਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਛਤਗੀ ਪਿਛੇ ਛਡ ਜਾਵੇ।

ਹੁਸੈਨ ਮੇਰੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰਿਹਾ।

ਉਹ ਵਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਤੁਖਤ ਪੋਸ਼ ਤੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਕਾਲਾ ਬੈਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਸਫ਼ਰੀ ਸਾਮਾਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਡਰਾਇੰਗ ਕਾਰਜ਼, ਰੰਗ ਤੇ ਬੁਰਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਰਖ ਦਿਤੇ। ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਜੱਨਤ ਤੇ ਮਨੂ ਦੰੜਦੇ ਹੋਏ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤੇ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਓਪਰੇ

ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਠੰਬਰ ਗਏ। ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਚੁਕ ਲਿਆ, ਪਰ ਜੱਨਤ ਸ਼ਰਮਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਹ ਇਸ ਛਿਪੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੀ ਸੀ। ਯਕਦਮ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਿਚ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਅਸਲੀ ਸੀ ਕਿ ਨਕਲੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹੀ ਲੰਮੀ ਦਾੜੀ ਕਿਉਂ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਸੀ — ਚੌੜੀ, ਭਰਵੀਂ, ਚਿੱਟੀ ਦਾੜੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ 'ਸਾਂਤਾ ਕਲਾਸ' ਜਾਪਿਆ। ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਮਿਆਉਂ ਮਿਆਉਂ ਕੀਤੀ।

ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰ ਦਿਤਾ, ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੋਸਟਰ ਵਾਲੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਸੀਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਢਕਣ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਬੁਰਸ਼ ਕਢਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੰਗ ਵਿਚ ਡੱਬੇ ਕੇ ਪੇਂਟ ਕਰਨ ਲਗਾ।

ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਸ਼ ਦੇ ਇਕੋ ਇਟਕੇ ਵਿਚ ਮੋਟੀ ਕਾਲੀ ਲੀਕ ਵਾਹੀ ਅਤੇ ਬਿੱਲੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਜੱਨਤ ਬੋਲੀ:

"ਲਾਲ ਰੰਗ ਭਰ ਇਸ ਵਿਚ।"

ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਭਰ ਦਿਤਾ।

ਜੱਨਤ ਫੇਰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, "ਪੀਲਾ!" "ਨੀਲਾ!"

ਹੁਸੈਨ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਗ ਭਰਦਾ ਗਿਆ। ਜੱਨਤ ਬੋਲੀ, "ਪੂਛ ਕਿਥੇ ਐ,"

ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਇਕ ਲੰਮੀ ਪੂਛ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਰਮ ਜੱਵਾਲੀ ਕਾਲੀ ਬਿੱਲੀ ਬਣ ਗਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਲਾਲ ਪੰਜੇ ਸਨ ਤੇ ਪੀਲਾ ਢਿੱਡ।

ਮਨੂੰ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਹੁਸੈਨ ਉਸ ਲਈ ਹਾਬੀ ਬਣਾਏ।

ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਬੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਡੋਬਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਮੱਥੇ ਵਾਲਾ ਹਾਬੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁੰਡ ਬਣਾਈ। ਟੰਗਾਂ ਤੇ ਧੜ ਤੇ ਪੂਛ ਲਈ ਕੋਈ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾ ਬਚੀ। ਜੱਨਤ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, "ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹਾਬੀ? ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਬਿੱਲੀ? ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੇਰੀ ਬਿੱਲੀ ਦੀ।"

ਉਸ ਨੇ ਗਿੱਲੀ ਬਿੱਲੀ ਉਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਮੂਰਤ ਉਤੇ ਪੂੰਝੇ ਪਾ ਦਿਤੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਰੋੜਿਆ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਦਾੜੀ ਉਤੇ ਦੇ ਮਾਰਿਆ। ਮਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਹਾਬੀ ਦੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਤੇ ਪੂਛ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਹਾਬੀ ਨੂੰ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ। ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗ ਖਿੰਡ ਗਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਮੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਤੌੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਪਾੜ ਸੁਟਿਆ।

ਹੁਸੈਨ ਬੋਲਿਆ, "ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਮੂਰਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।"

ਜੱਨਤ ਬੋਲੀ, "ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੇਰੀ ਮੂਰਤ ਦੀ।" ਤੇ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਮਰਗਰੇ ਮਰਗਰ ਮਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋਣ ਤੇ ਆਈ ਸੀ। ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਵਕਤ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਿਆ।

ਜੀਨੀ ਲੰਮੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਕਿ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸੈਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਛੁੱਬਦੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਝੀਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ, ਜਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਰੇਤੜ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਜਿਸ ਦੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕੰਡੇ ਝੂਮਦੇ। ਪਰ ਅਕਸਰ ਮੈਂ ਸੈਰ ਕਰਨੀ ਟਾਲ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸਾਂ। ਬੱਸ, ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਜੀਨੀ ਲਈ ਸੈਰ ਇਤਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਜਿਤਨਾ ਕਿ ਖਾਣਾ। ਲੋਕ ਅਕਸਰ ਇਕ ਲੰਮੀ ਝੰਮੀ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ, ਉਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਵਾਲ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡਦੇ। ਉਹ ਦਿਨ ਛਿਪੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਡਿਨਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਡਿਨਰ ਖਾ ਲੈਂਦੀ। ਇਹ ਆਦਤ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜਾਨੈ? ਜੇ ਕੈਂਪਸ ਦੀ ਮਾਰਕਿਟ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਕਾਰ ਵਿਚ। ਕੀ ਲੋੜ ਐ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਾਰ ਦੀ? ਬੇਹਤਰ ਐ ਆਪਾਂ ਦੋ ਸਾਈਕਲ ਖਰੀਦ ਲਈਏ। ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਸਾਈਕਲਾਂ ਉਤੇ ਝੀਲ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਈਏ। ਇਹ ਸਿਹਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਐ। ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ ਪਤਲਾ ਤੇ ਚੁਸਤ ਰਹੇਗਾ।”

ਮੈਂਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਹਤ ਅੱਡੀ ਰਖਣ ਖਾਤਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਬਰੀ ਸੈਰ ਤੇ ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਜੀਨੀ ਨਾ ਬੀਅਰ ਪੀਂਦੀ ਸੀ ਨਾ ਵਿਸਕੀ। ਬੱਸ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਉਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਈਨ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸਾਲ ਗਿਰਾਹ ਜਾਂ ਕਿਸੰਿਸ ਦੀ ਸ਼ਾਮ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਰੂਰ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣਦੀ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਨਸ਼ੀਲੀ ਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੋਂ ਪਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਪੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਗਲਾਸ ਪੀ ਕੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਯਾਦ ਰਖਿਆ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਡਰਾਮੇ ਦੀ ਪਰੋਡਕਸ਼ਨ ਖਤਮ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਕ ਦੋਸਤ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬੋਤਲ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਫਰਿੱਜ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹ ਠੰਢਾ ਹੋਣ ਲਈ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਸੋਚਿਆ, ਡਿਨਰ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਜੀਨੀ ਸ਼ੈਂਪੇਨ ਦੇਖੇਗੀ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੀਖ ਉਠੇਗੀ। ਉਹ ਇਕ ਸਹੇਲੀ

ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਦਸ ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਨੇਰਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵਾਂ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਜਾਣ ਹੀ ਲਗਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਸਟੂਡੈਂਟ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੀਨੀ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਪੀ.ਜੀ.ਆਈ. ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਸੜਕ ਪਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਕ ਤੇਜ਼ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਉਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਦੌੜ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਫੌਰਨ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਜੀਨੀ ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਰਸਾਂ ਤੇ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਘਰ ਤੈਨੂੰ ਉਡਕਦੀ ਰਹੀ। ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ। ਤੂੰ ਨਾ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਚੱਲ ਪਈ। ਟੱਕਰ ਲਗਣ ਨਾਲ ਮੈਂ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਮੇਰੀ ਹਸਲੀ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਇਥੇ ਗਰਦਨ ਕੋਲ...ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਹੁੰਦਾ ਏ। ਪਰ ਮੈਂ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ...ਤੇ ਇਥੇ ਬਾਂਹ ਉਤੇ ਵੀ ਸੱਟ ਲਗੀ ਐ।”

ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਹੱਥ ਘੁੱਟਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦੇ...ਮੈਂ, ਬਹੁਤ ਲਾ ਪਰਵਾਹੀ ਵਰਤੀ...ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਐ...ਸਾਡੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਖੂਨੀ ਹਨ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵੈਰੀ...ਪਰ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਮੇਰਾ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਪਿਆਰੀ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਛਲਕ ਪਏ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੰਬਣ ਲਗੇ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ...ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੀ।”

ਮੇਰਾ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਅਸੂਲ ਇਹ ਸੀ : ਥੀਏਟਰ ਜਾਣਾ, ਮੁਡਿਆ ਨੂੰ ਪੜਾਉਣਾ, ਗੀਹਰਸਲ ਲੈਣੀ ਤੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪਰੋਡਕਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਚ ਉਤੇ ਐਕਟ ਕਰਨ, ਚੱਲਣ, ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ, ਹਾਵ-ਭਾਵ ਦਿਖਾਉਣ ਤੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣਾ। ਮੈਂ ਪਾਤਰਾਂ ਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਗੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਥੱਕ ਜਾਂਦਾ।

ਬੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ। ਜੀਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਉਹ ਏਅਰਕੰਡੀਸ਼ਨਡ ਬੈਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ। ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕੱਲਾ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮਸਾਲੇ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਖੁਸ਼ਬੂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲਗਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਮਿਰਚਾਂ ਦਾ ਤੜਕਾ ਵੀ ਆਪ ਹੀ ਦੁਬਾਰਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ। ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਬਰੁਸ਼ ਕਰਦਾ ਤੇ ਬੈਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜੀਨੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਮੈਂ ਬਿਸਤਰ ਉਤੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਸਵਾਦਲੇ ਟੁਕੜੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦੀ। ਉਹ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਘੁੱਟਦੀ, ਮੌਢੇ ਤੇ

ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਜਜ਼ਬੇ ਸਿੰਮੀਆਂ ਉੱਗਲਾਂ ਫੇਰਦੀ ਤੇ ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ
ਸੌਂਜਾਂਦਾ।

ਕਿਸਮਿਸ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਨਿੱਕੀ
ਬੱਤਖ ਪਕਾਉਣ ਦਾ ਪੰਥ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੂਣ ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਰੱਖ
ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਸਾਲੇ ਪੀਹਣ, ਪਿਆਜ਼ ਭੁੰਨਣ ਤੇ
ਬੁੰਬਾਂ ਨੂੰ ਤਲਣ ਵਿਚ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਚੌਲਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ
ਬੱਤਖ ਨੂੰ ਭਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਬੜੀ ਇਹਤੀਆਤ ਨਾਲ ਟਾਂਕੇ ਲਾ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਤੰਦੂਰ
ਵਿਚ ਟੰਗ ਦਿਤਾ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਜੀਨੀ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ
ਚੱਕੀਆਂ ਦੀ ਘੂਕਰ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦੀ ਰਹੀ।

ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਨੀਵੀਂ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਕਰੋਸ਼ੀਏ ਦਾ ਕੱਢਿਆ
ਮੇਜ਼ਪੋਸ਼ ਵਿਛਾ ਕੇ ਡਿਨਰ ਲਈ ਪਲੈਟਾਂ ਤੇ ਡੌਂਗੇ ਰਖੇ। ਆਪਣੇ ਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੀ
ਕੀਮਤੀ ਕਰਾਕਰੀ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਖਾਸ ਛੁਗੀ ਕਾਂਟੇ ਸਜਾਏ। ਕੀਮਤੀ ਜਪਾਨੀ ਸਿਲਕ
ਦੇ ਨੀਲੇ ਨੈਪਕਿਨ। ਦੋ ਮੋਟੀਆਂ ਲਾਲ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਉਹ ਭੁੰਨੀ ਹੋਈ ਬੱਤਖ ਨੂੰ ਲੰਮੀ ਛੁਗੀ ਨਾਲ ਕੱਟ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ੇ
ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ..ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਲਿਆਉਣਾ। ਨਾ
ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਸ਼ੋਸਤ। ਬੱਸ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਆਖ ਦੇਣਾ ਕਿ
ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਫੈਮਲੀ ਦਾ ਦਿਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਦਿਨ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੂਹਾ ਖੋਲਿਆ। ਮੇਰਾ ਜਿਗਰੀ ਦੋਸਤ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਜੋ
ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੋਂ ਖਾਸ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ
ਬੈਗ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ।

ਬਾਹਰ ਠੰਢ ਸੀ, ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਬਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਇਉਂ
ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਿਸਮਿਸ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਮੇਰੀ ਪੀਖਿਆ
ਲੈਣ ਲਈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦਰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦ। ਮੈਂ ਇਕ ਮਿੰਟ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਕਰ
ਸਕਿਆ, ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਘਰਿਆ। ਆਖਰ ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਪਿੰਡੋਂ
ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਗਹਿਰਾ ਘਰ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ...ਪਾਈਵੇਟ ਗੱਲ। ਆਪਾਂ
ਕਲੁ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂਗੇ।”

ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, “ਠੀਕ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਵੇਂ ਹੀ ਬਗੈਰ ਦੱਸੋ
ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਲੁ ਨੂੰ ਆਵਾਂਗਾ।”

ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਜਿਥੇ ਭੁੰਨੀ ਹੋਈ ਬੱਤਖ ਦੀ ਭਾੜਾਂ

ਛੱਡਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਗਰਮ ਚਾਕਲੇਟ ਦੀ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ।

ਅਸੀਂ ਡਿਨਰ ਖਾਣ ਬੈਠ ਗਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਨਹਿਰੀ ਵਾਈਨ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਗਲਾਸ, ਫਿਰ ਗਰਮ ਸੂਪ, ਫਿਰ ਬੱਤਖ ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੁੰਬਾਂ ਤੇ ਸੌਂਗੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਮਨੁ ਤੇ ਜੱਨਤ ਦੋਵੇਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਬਲੂਂਗੜਿਆਂ ਵਾਂਗ, ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੱਤਖ ਦੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਕਰਾਰੀਆਂ ਛਾਂਕਾਂ ਵਰਤਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਕ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਚਾਹ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਦੋਸਤ ਅਚਾਨਕ ਮਿਲਣ ਆਗਿਆ। ਨੌਕਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਟੋਸਟ ਤੇ ਤਲਿਆ ਹੋਇਆ ਅੰਡਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਟੋਸਟ ਅੰਡਾ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਨੌਕਰ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਟੋਸਟ ਅੰਡਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ।

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਬਟਾਲਵੀ ਬਾਰੇ ਇਕ ਗੋਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਮਨੂੰ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਅੰਦਰ ਆਇਆ।

“ਪਾਪਾ ਕੋਈ ਅੰਡਾ ਸ਼ੰਡਾ ਨਹੀਂ। ਮੰਮੀ ਆਖਦੀ ਐ ਇਹ ਘਰ ਐ ਕਿ ਹੋਟਲ ?”

ਮੈਂ ਬਾਰਾਂ ਦਰਜਨ ਅੰਡਿਆ ਦੀ ਇਕ ਟੋਕਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਹਫੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਇਹ ਅੰਡੇ ਅਮਰੀਕਨ ਮੁਰਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੁਨੇਹਾ ਮਨੂੰ ਦੇ ਹੱਥ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਫਰਿੱਜ ਤਾਂ ਅੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਬਿਫਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਉਹ ਖਾਸ ਅੰਡੇ ਹਨ, ਅਮਰੀਕਨ। ਫੈਮਿਲੀ ਵਾਸਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਖ਼ਿਆੜਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਜੋ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਛਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਨਾਟੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਝਗੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਤੇ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ।

ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੈਕਟਰ ਦੀ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀ ਖਰੀਦਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ,

“ਕਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਸਾਹਮਣੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਦਰਜਨ ਅੰਡੇ ਖਰੀਦ ਲਿਆਵਾਂ ?”

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਜ਼ਰੂਰ।”

ਮੈਂ ਕਾਰ ਤੋਂ ਹੋਠਾਂ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਅੰਡੇ ਖਰੀਦ ਲਿਆਇਆ। ਬਾਰਾਂ ਅੰਡਿਆਂ

ਦਾ ਲਿਹਾਫਾ ਫਰਿੱਜ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਲਹਿਦਾ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਅੰਡੇ ਇਸ ਲਈ ਖਰੀਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸ਼ਰਮ ਆਵੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਤੇ ਭੁੱਖੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਮੀਨਗੀ ਉਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੂੰ ਹੱਥ ਉਹ ਘਟੀਆ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੇਜਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰ ਇਹਦੇ ਉਲਟ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।

ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਅੰਡਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਕੀ ਉਹ ਇਤਨੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਸੀ? ਇਤਨੀ ਬੇਵਕੂਫ? ਇਤਨੀ ਘਟੀਆ? ਇਤਨੀ ਭੁੱਖੀ? ਜਾਂ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ।

ਮੈਂ ਪਿਆ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਦੇ ਜਿੰਦਗੀ ਤੇ ਬੇਸ਼ਮਾਰ ਵਾਕਿਆਤ ਯਾਦ ਆਏ, ਜਿਥੇ ਖਾਣੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਉਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਉਠਾਉਣੀ ਪਈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਪਲੇਟ ਨੂੰ ਮੀਟ, ਸਲਾਦ ਤੇ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਗੋਸ਼ਤ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਖਾਣ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਖਾਣੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਗੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅੰਦਰ ਇਕ ਬੇਕਿਰਕ ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਵਕਤ ਪੈਣ ਤੇ ਵੱਡਾ ਪਾੜਾ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਬਦਸੂਰਤ ਵੱਡਾ ਪਾੜ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਤਬੀਅਤ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸਦੀ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਕਈ ਵਾਰ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੀ, ਜੋ ਲੰਮੀ ਬਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਝੱਟ ਤੰਦੂਰੀ ਮੁਰਗੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚੱਬਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਕਾਹਲੇ ਡੌੰਗੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਤੇ ਵੀ ਹੱਸਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਖਾਣੇ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਖਾਧਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ, ਅਲਾਸਕਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕੇਕੜੇ, ਖੁੰਬਾਂ ਤੇ ਚੀਨੀ ਖਾਣਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਮੀਟ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਨੁਸਖੇ ਵੀ ਨਕਲ ਕਰ ਦਿੰਦੀ। ਹੁਣ ਜੀਨੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਖਸੀਅਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਪਾਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖਾਣੇ ਦੀ ਭੁੱਖੀ ਅੰਰਤ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਉਹ ਬਦਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਝਾਉਲਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੈੱਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਮੁਰੱਬੇ ਨਾਲ ਟੈਸਟ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਯਕਦਮ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਯਾਦ ਆਈ, ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਬੜੀ ਇਹਤੀਆਤ ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ

ਬਰੇਕ ਡਾਸਟ ਖਾਂਦੀ। ਜੀਨੀ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ, ਘਬਰਾਏ ਅੰਗ, ਸੱਕੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੇ ਉਭੜਵਾਹਾ ਵਤੀਰਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਜਿਲਦ ਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਚਾਲ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੇ ਰਸ ਸੁੱਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲਣ ਤੋਂ ਸੰਗਦੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ।

ਘਰ ਵਿਚ ਅਜੀਬ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੀ ਤੇ ਬੇ-ਲਗਾਉ ਦਾ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਸੀ। ਮੁੱਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਾਦਰਾਂ, ਸਬਜ਼ੀ ਦੇ ਪੱਬਿਆਂ ਵਾਲੇ ਮੇਜ਼ਪੋਸ਼, ਨੰਗਾ ਠੰਢਾ ਫਰਸ਼। ਸਿਰਹਾਣਿਆਂ ਦੇ ਗਿਲਾਫ ਬਿੰਦੇ ਤੇ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਟਨ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ। ਖਿੜਕੀਆਂ ਦੇ ਫਿਰੋਜ਼ੀ ਤੇ ਬਸੰਤੀ ਪਰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਲੇ ਡੱਬ ਪੈ ਗਏ ਸਨ।

ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਚਿਕਨ ਦੀ ਨਾਨ ਖਤਾਈ ਪਕਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਾਂਡੀ ਵਿਚ ਸ਼ੋਰਬਾ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਰਮ ਗੋਸ਼ਤ, ਚਾਂਪਾਂ ਤੇ ਭੂਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਭਬਕੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ੋਰਬੇ ਉਤੇ ਢੱਕਣ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਤੇ ਚਿਕਨ ਦੀ ਨਾਨ ਖਤਾਈ ਵਲ ਝੁਕੀ। ਉਸ ਦੀ ਪਲੇਟ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਲੱਬ ਸੈਂਡਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਹੈਮ ਦੀਆਂ ਕਾਤਰਾਂ, ਪਿਘਲਿਆ ਹੋਇਆ ਪਨੀਰ, ਹਰੇ ਪੱਤੇ, ਅੱਧ ਭੁੰਨੇ ਟਮਾਟਰ ਤੇ ਤਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਾਸਿਜਜ਼ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਮੌਢੇ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਆਖਿਆ,

“ਬੜੀ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆ ਰਹੀ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਇਕ ਸਾਸਿਜਜ਼ ਚੁਕ ਕੇ ਚੱਖੀ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਕਮਾਲ ਐ।”

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਤਿੱਖੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਬਦਲ ਗਏ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, “ਹਣ ਮੇਰੀ ਸੈਂਡਵਿਚ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਂ ਲਾਵੀਂ। ਕਿਉਂ ਖਾਨੈ ਮੇਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਦਾਲ ਤੇ ਚਪਾਤੀ ਖਾਹ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਸਿਰਫ ਚੱਖ ਕੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਵਲੈਤੀ ਖਾਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸਾਸਿਜ਼ ਦਾ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ...ਬੱਸ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ...ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਣਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦੈ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਹਲਾ ਚਮਕਿਆ, “ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਣਾ? ਮੇਰੇ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਹਣ ਕਿਤੇ ਸ਼ੋਰਬੇ ਨੂੰ ਨਾ ਚੱਖਣ ਲਗ ਪਵੀਂ। ਖਬਰਦਾਰ।”

ਉਹ ਮੁੜੀ ਤੇ ਸਟੋਵ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ, ਢਾਲ ਬਣ ਕੇ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਤਾਉ ਵਿਚ “ਹੱਥ ਨਾ ਲਾ” ਦੀ ਵੰਗਾਰ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਬੱਚੇ ਖੇਡਦੇ ਸਨ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਬੈੱਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਯੋਗ ਦੇ ਆਸਣ ਤੇ ਪਾਣਾਯਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ

ਸੀ। ਪੂਛ, ਸੁਗੰਧੀ, ਪੁਸ਼ਪ। ਪੂਜਾ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੀ। ਕਾਲੇ ਸ਼ੈਲੜ ਦੇ ਉੱਤੇ, ਜਿਥੇ
ਇਕ ਪੱਟਿੰਗ ਟੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੀ ਮੂਰਤ ਟੰਗ ਦਿਤੀ ਸੀ।
ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੇ ਗਲੇ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕਰਾਸ ਲਟਕਦਾ ਦੇਖਿਆ।

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਹ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦਾ ਕਰਾਸ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ?
ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰਾ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੰਗਣ ਸੀ ਨਾ, ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਢਲਾ ਕੇ ਇਹ

ਕਰਾਸ ਬਣਵਾ ਲਿਆ ਹੈ।”
ਇਹ ਕੰਗਣ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮਰਦੇ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਹ

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ
ਨਵੇਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਰੂਫ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਚੀਕਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿਤੀਆਂ। ਫਿਰ
ਉਚੇ ਲਲਕਾਰੇ ਤੇ ਰੱਲਾ। ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਅਖੀਰਲਾ ਫਿਲਮ ਸੋ ਦੇਖ ਕੇ ਆਏ
ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੇ ਹੋਏ ਝਗੜ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ।

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਦੇਖਾਂ ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ।

ਵਹਿਸ਼ੀ ਚੀਕਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਨੰਬਰ ਇਕ ਤੋਂ
“ਫੜ ਲਉ, ਫੜ ਲਉ!” ਦੇ ਲਲਕਾਰੇ ਗੂੰਜੇ। ਸੜਕ ਉਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੌੜਨ ਦੀਆਂ
ਆਵਾਜ਼ਾਂ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ। ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਝਗੜਾ ਮੁਕ
ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।

ਦੂਸਰੀ ਸਵੇਰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਹੋਸਟਲ ਨੰਬਰ ਇਕ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਦਾ
ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਵਡੇ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਸੀ। ਪਤਲਾ, ਲੰਮਾ

ਲੋਝ ਮੁੰਡਾ, ਨਿੱਕੀ ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ, ਨੀਂਦਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਸਿਰ ਤੇ ਉਨਾਬੀ ਪਗੜੀ ਤੇ ਖੱਬੀ ਵੀਣੀ ਉਤੇ ਮੋਟਾ ਕੜਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਣਕੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੋ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਇਆ ਤੇ ਸੁੱਤ ਉਨੀਂਦਰੇ ਜਸਪਾਲ ਨੇ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਕਾਤਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਫੁਰਾ ਕਚਿਆ ਤੇ ਘੁਮਾ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਗੱਡ ਦਿਤਾ। ਜਸਪਾਲ ਨੇ ਚੰਘਿਆੜ ਮਾਰੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ।

ਮੁੰਡੇ ਦੰੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮਦਦ ਲਈ ਆਏ, ਪਰ ਕਾਤਲ ਫੁਰਾ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬਰਾਂਡੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਦੰੜੇ, ਪੌੜੀਆਂ ਤੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਚੌਰ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਗਏ ਜੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਝਾੜੀਆਂ ਦੀ ਕੰਧ ਵਿਚ ਮੁਘੇਰਾ ਕਰ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤਾਂਕਿ ਫਿਲਮ ਦਾ ਆਖਰੀ ਸ਼ੋਆ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਣ।

ਸਾਰਾ ਹੋਸਟਲ ਜਾਗ ਪਿਆ। “ਫੜ ਲਉ, ਫੜ ਲਉ! ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੜ ਲਉ!” ਆਖਦੇ ਹੋਏ ਮੁੰਡੇ ਦੰੜ ਪਏ ਸਨ।

ਪੁਲਸ ਦੀ ਗਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਟੁਕੜੀ ਕੈਪੱਸ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਗੇਟ ਦੇ ਢਾਬੇ ਉਤੇ ਚਾਹ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਰੌਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦੰੜੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਹਨੋਰੇ ਵਿਚ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਦੇਖੇ ਤੇ ਫੜਨ ਲਈ ਮਗਰ ਦੰੜੇ। ਇਕ ਬਚ ਨਿਕਲਿਆ, ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਿਚ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਡੰਡਾ ਵਰਾਹ ਮਾਰਿਆ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਫੜਿਆ।

ਜਦ ਵਾਰਡਨ, ਡੀਨ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜਸਪਾਲ ਪਿੱਠ ਪਰਨੇ ਚੁਫਾਲ ਪਿਆ ਸੀ, ਜੂੜਾ ਖੁਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਦੰਦਰਾਲ ਚਮਕਦੀ ਹੋਈ। ਲਹੂ ਦਾ ਫਵਾਰਾ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚੋਂ ਫੁਟ ਵਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਟੀ ਕਮੀਜ਼ ਕਾਲੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹੁੱਚ ਸੀ ਤੇ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਛਪੜੀ ਜੰਮੀ ਪਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਕੈਪੱਸ ਵਿਚ ਗੱਲ ਫੈਲ ਗਈ ਕਿ ਰਾਤ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਕਿ ਜੱਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਸੀ। ਬਾਪ ਦਾ ਬਦਲਾ ਪੁੱਤ ਤੋਂ ਲਿਆ। ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਸੀ ਇਹ ਤਾਂ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਨੇ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਪੁਲਸ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਕਲਾਸਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਕੈਪੱਸ ਵਿਚ ਵੀਰਾਨੀ। ਪਰ ਕੌਂਡੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਤੇ ਭੀੜ ਸੀ। ਮੁੰਡੇ, ਪ੍ਰਫੈਸਰ, ਜਰਨਿਲਿਸਟ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਰ ਮੇਜ਼ ਦੁਆਲੇ ਜੂੜੀ ਢਾਣੀ ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਜੁਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਕਤਲ ਸਿਆਸੀ ਬਦਲਾ ਸੀ? ਕੀ ਇਹ ਬਦਲਾ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ ਗਲਤ? ਕੀ ਇਹ ਜੁਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ?

ਕੱਕੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਵਾਲੇ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਜਿਸ ਦੀ ਨੀਲੀ ਟੀ ਸ਼ਰਟ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਦਿਸਦੀ ਸੀ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਖੂਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਖੂਨ ਠੀਕ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਅੱਖ ਬਦਲੇ ਅੱਖ ਤੇ ਸਿਰ ਬਦਲੇ ਸਿਰ। ਭਲਾ ਜੇ ਉਹ ਬੁੱਢੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕੀ ਫਾਇਦਾ। ਪੁਲਸ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਟੀਚਰਾਂ ਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਉਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਇਨਾਮ ਰਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਖ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪੁਲਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਨਕਸਲਵਾੜੀ ਮੁਜਰਮ ਹੈ। ਇਹੋ ਇੱਮੇਜ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ। ਨਕਲਸਵਾੜੀਏ ਇਸ ਇੱਮੇਜ ਨੂੰ ਬੰਦੂਕ ਤੇ ਬੰਬ ਨਾਲ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚਲੋ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਮੁਜਰਮ ਸਮਝ ਹੀ ਲੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਬਣ ਕੇ ਵੀ ਦਸ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ।”

ਇਕ ਗੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਗੁੰਮਰਾਹ ਹਨ। ਭੁਲੇ ਹੋਏ ਤੇ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਇਨਕਲਾਬੀ। ਭਲਾ ਦਸੋ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਬ ਚਲਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ?”

ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੇ ਸਿਗਾਰਟ ਦਾ ਕਸ਼ ਖਿਚਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ ਹੋ? ਇਹ ਕੋਈ ਕੀੜੀ ਜਾਂ ਮੱਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮਸਲ ਕੇ ਸੁਟ ਦਿਉਗੇ? ਇਹਨਾਂ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰੇ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ।”

“ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਇਸ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਹੈ।”

“ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲੋਗੇ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਦਾ ਹਾਂ। ਬਸ ਇਕੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਬੰਬ। ਛੁਗਾ। ਕਤਲ। ਦੇਖ ਲਓ ਇਥੇ ਬੈਠੋ ਅਸੀਂ ਕੌਂਝੀ ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਕਿਉਂ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਹ ਕਤਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਤਲ ਕੋਈ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆਂ ਕੋਈ ਖਾਨਦਾਨੀ ਝਗੜਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਜਾਤੀ ਬਦਲਾ। ਪੁਲਸ ਨੇ ਨਕਸਲਵਾੜੀਆਂ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਦਿਤਾ।”

“ਮੈਂ ਇਕ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖਾਂਗਾ। ਸੁਣਿਐ, ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਫੜਿਆ ਉਹਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਖੂਬ ਕੁਟਿਐ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।”

“ਹੋਰ ਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇਣ? ”

“ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਦੇ ਬੜੇ ਵਹਿਜ਼ੀ ਤੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਤਰੀਕੇ ਈਜ਼ਾਰੀਤੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੰਜੀ ਲਾਉਣਾ ਤੇ ਪੁੱਠਾ ਟੰਗ ਦੇਣਾ

ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਕਲੁਨ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਹਨ : ਤੋਤਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਘੋੜੀ ਬਣਾਉਣਾ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਬਣਾਉਣਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਖਾਉਣਾ। ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜਾਲਮ ਚੀਜ਼ ਐ ਹੈਦਰਾਬਾਦੀ ਗੋਲੀ।”

“ਇਹ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਐ ?”

“ਲੋਹੇ ਦਾ ਡੰਡਾ, ਮਿਰਚਾਂ ਨਾਲ ਲਿਬੜਿਆ। ਬਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੋਡਾ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਡੰਡੇ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।”

“ਪੁਲਸ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ। ਪਰ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਐਮ.ਏ. ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ ? ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਸਗੋਂ ਸੈਕਿੰਡ ਕਲਾਸ ਦਿੰਦੀ ਐ। ਬੰਦਾ ਚੰਗੇ ਘਰੋਂ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫਸਟ ਕਲਾਸ, ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਖਬਾਰ ਤੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓ।”

“ਪਰ ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਹ ਪੱਤਰਨਾਕ ਸਮਝਣ ਤੇ ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਐਮ.ਏ. ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਹੋਵੋ, ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੈਦਰਾਬਾਦੀ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨਗੇ।

“ਇਹ ਲੋਕ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਰੈਸ਼ਨੀ ਦੇ। ਨਵੇਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ।”

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ? ਦਾਲਖਾਣੀ ਜਾਤ ! ਬੰਦੂਕ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਨਿਕਲ ਜਾਏ, ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਏਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀਆਂ ?”

“ਇਨਕਲਾਬੀ ਵਿਚਾਰ ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਤੇ ਅਗੇ ਵਧੇ। ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਹੋਏ। ਪੈਰਿਸ, ਵਾਰਸਾ, ਬੁਡਾਪੈਸਟ, ਜੂਰਿਚ...ਜੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸ਼ਾਸਤਾਰਥ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਕਾਇਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ ਵਰਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਉਹ ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ। ਸਾਡਾ ਕੌਂਫੀ ਹਾਉਸ ਤਾਂ ਪਾਗਲਖਾਨਾ ਹੈ। ਗਾਲੁਂ, ਝਗੜੇ, ਚੀਕਾਂ, ਰੌਲਾ। ਟੁੱਕੜਬੋਚਾਂ ਦੀ ਬਕਵਾਸ। ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਆਖਦੇ ? ਨਿਰੀ ਬਕਬਕ।”

“ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿਲ ਗੁਰਦਾ ਚਾਹੀਦੇ। ਫੌਜ ਵਲ ਦੋਖੋ। ਲੱਖਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਝਟਕਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਏ। ਹੀਰੋ ਨੂੰ ਵੀਰ ਚੱਕਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਤਮਗੇ। ਮੈਡਲ। ਕਲੁਨ ਦੇ ਕਾਤਲ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਤ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ।”

“ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਬੰਦਾ ਨੈਕਸਲਾਈਟ ਕਿਉਂ ਬਣੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਐ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਦੇ ਰੂਪਏ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਪ੍ਰਾਤਰ ਖੂਨ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰੇ। ਕਪੜੇ। ਘੜੀਆਂ। ਤੀਵੀਆਂ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣਾ ? ਕਿਸੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਪਾਗਲਪਨ ਐ। ਮੈ

ਇਹਨੂੰ ਆਜ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ।”

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਨਕਲਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਖੜਕਨਾਕ ਤੇ ਬਛਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਮੌਤ ਦੇ ਮੁੜ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਹੋਸਦੇ ਹੋਸਦੇ। ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤੇ ਵਾਦੀਆਂ ਗਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋ। ਬੁਲਦੇ ਹੋਏ ਮਾਰੂਬਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਫਾਸੀ ਦਾ ਰੱਸਾ ਚੁੰਮ ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਹੂ ਨੂੰ ਗਰਮਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੈ ਤੇ ਬੁੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਮੁਸਕਰਾਹਟ। ਤੁਸੀਂ ਤਸੀਹੇ ਝੱਲਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਖਦੇ ਹੋ... ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਨੈਕਸਲਾਈਟ ਸੀ।”

“ਹਰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲੇ ਪਾਗਲ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵਾਂ ਖਿਆਲ ਇਕ ਜੁਰਮ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਬਗਾਵਤ ਪਾਪ ਹੈ। ਪਲੇਗ। ਪਹਿਲਾ ਚੂਹਾ ਮਰਦਾ ਏਂ ਤਾਂ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਆਖ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਲੇਗ ਦਾ ਏਰੀਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜਲਾ ਦਿਓ। ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿਓ ਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ ਫੇਰ ਦਿਓ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿਓ, ਪਰ ਨਵਾਂ ਵਿਚਾਰ ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਲਡੋਜ਼ਰ ਨਾਲ ਕੁਚਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੁਟ ਦੀ ਅੱਡੀ ਹੇਠ ਕੁਚਲਦੇ ਹੋ, ਪਰ ਇਹ ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਰਚ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ, ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ, ਉਜੜੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ, ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਵਿਚ, ਤੁਹਾਡੇ ਬੈਂਡਰੂਮਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੀਤ ਬਣ ਕੇ ਗੁੰਜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰਖਦਾ ਹੈ?”

“ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਮਾਰਕਸਿਜ਼ਮ ਦਾ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ।”

“ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸ ਕੀ ਐ?”

“ਇਕ ਹੈਟ ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਪਾਈ ਫਿਰਦੇ। ਰੁਸੀ, ਚੀਨੀ, ਵਿਅਤਨਾਮੀ, ਕਿਉਂਬਨ, ਅਲਜੀਰੀਅਨ, ਚੀ ਗਵੇਰਾ, ਨੈਕਸਲਾਈਟ। ਇਸ ਹੈਟ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਗੜ ਗਈ ਹੈ।”

“ਹੇਮਾ ਮਾਲਿਨੀ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਗੜ ਗਈ ਹੈ। ਮੋਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।”

“ਲਿਜ਼ ਟੇਲਰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਬੁੱਢੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਡੈਡੀ ਨੂੰ ਉਹ ਪਸੰਦ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉੱਕਾ ਨਹੀਂ।”

“ਲਿਜ਼ ਟੇਲਰ ਦੇ ਮੰਮੇ ਹੁਣ ਵੀ ਸੋਹਣੇ ਨੇ।”

“ਸਾਡੀ ਕੋਮਿਲਾ ਵਿਰਕ ਮਾੜੀ ਐ? ਉਸ ਦੇ ਮੰਮੇ ਲੱਖ ਲੱਖ ਦੇ ਹਨ।”

ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਧੂੰਦੇ ਤੇ ਪਿਆਲਿਆਂ ਤੇ ਚਮਚਿਆਂ ਦੀ ਛਣਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬਹਿਸ ਜਿਨਸੀ ਉਧਾਲਿਆਂ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਚਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਤੇ ਫਿਰ ਹਾਕੀ ਟੈਸਟ ਮੈਚ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ।

ਮੈਂ ਕੌਂਢੀ ਹਾਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਭਵਨ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਹੋਸਟਲ ਨੰਬਰ ਇਕ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਕਿਉਂਬੀਕਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਲਕੋਨੀਆਂ ਤੇ ਪੱਥਰ ਦੇ ਜੰਗਲਿਆਂ ਵਲ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਗਈ ਜਿਥੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਧੋਤੀਆਂ ਤੇ ਲੰਗੋਟ ਸੁਕਣੇ ਪਾ ਰਖੇ ਸਨ।

ਇਕ ਉਚਾ ਲੰਮਾ ਸਿੱਖ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਕੰਘੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕ ਨੰਗ ਧੜੰਗ ਮੁੜਾ ਬੈਠਕਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਲਕੋਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁੜਾ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਬੇਸੂਰੀ ਘੱਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ “ਆ ਲੋਟ ਕੇ ਆ ਜਾ ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ” ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਘਰ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਬੈਡਰੂਮ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਕ ਅਜਨਬੀ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਬੋਲੀ, “ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਮਿਸਟਰ ਐਕਸ, ਇਹ ਮੇਰੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਕੰਪੋਜ਼ਿਟ...ਸੰਗੀਤਕਾਰ...ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਮਾਹਿਰ।”

ਇਹ ਅਜਨਬੀ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਸਾਥਣ ਵਾਂਗ ਸੀ, ਚਿਕਨੀ ਤੇ ਤਿਲਕਵੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਂ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਵਾਂਗਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਧਾਉ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਚਿਪਚਿਪੀ ਦੋਸਤੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਅਜੀਬ ਚਿਕਨਾਹਟ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਲਗ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਧੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

ਇਸ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਚਮਕ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੱਚ ਦੇ ਬੰਟੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਫੁਰਤੀਲੀ ਹਰਕਤ ਤੇ ਗਰਮੀ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਹੀ ਠੰਢੀ ਚਮਕ, ਇਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿੰਨ੍ਹਵੀਂ ਝਾਕਣੀ...ਟੂਣੇ ਵਾਲੀ ਝਾਕਣੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਮਖੌਟਾ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਚਮਕੀਲੀਆਂ ਸਨ।

ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਣ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਬੰਸਰੀ ਚੁੱਕੀ ਤੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਸਾਮ ਨੂੰ ਮੁੜਾਂਗੀ।” ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ।

ਉਹ ਕਿਥੇ ਗਈ ਸੀ? ਇਹ ਆਦਮੀ ਕੌਣ ਸੀ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਟਾਂਗੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਨੂੰ ਠੇਸ ਨਹੀਂ ਸਨ

ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ ਵੀ ਬੀਵੀ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਖਾਵੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਗੁਪਤਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ। ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਜਰਨਲਿਸਟ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੱਖ ਹੇਠੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚ ਸਕਦੀ — ਗੁੱਝੇ ਭੇਦ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਕੁਰਪਸ਼ਨਾਂ, ਕਾਲਜ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਇਸ਼ਕ, ਉਧਾਲੇ, ਧਾਂਦਲੀਆਂ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ।

ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਨੇ ਤੇ ਮੈਂ ਇਕੱਠੇ ਲੰਚ ਖਾਧਾ। ਬੋਗਨਵਿਲੀਆ ਦੇ ਸੁਰਖ ਫੁੱਲਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠ ਕੇ ਕੌਂਢੀ ਪੀਤੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮੁਲਕ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਾਲਾਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਜਕਦਮ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਜੀਨੀ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ ਐ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਟੂਡੀਓ ਬੱਲ੍ਹਿਆ ਹੈ। ... ਉਹ ਉਥੇ ਜਾਂਦੀ ਐ... ਉਸ ਦੇ ਭੋਰੇ ਵਿਚ। ਸਾਰਾ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏ।”

ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ ਵਿਚ ਮੁੱਕੀ ਵਾਂਗ ਵੱਜੇ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਾਬੂ ਰਖਿਆ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਚੁੱਪ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੈ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਕਈ ਅਧੂਰੇ ਫਿਕਰੇ, ਉਖੜੀ ਹੋਈ ਗੁਫਤਗੂ, ਕਾਟਵੀਂ ਬਹਿਸ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਘਰੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਈਕਲ ਉਤੇ ਜਾਣਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਸਾਡ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਨਿਮਨ- ਚੇਤਨ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਫੁੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਦੀ ਛਾਈਲ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ਸੀ ਤੇ ਕਦੇ ਇਸ ਦੇ ਵਰਕੇ ਫੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪਈ ਸੀ, ਜਖਮ ਵਾਂਗ।

ਮੈਂ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?”

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਕਿ ਇਹ ਕੰਜਰਖਾਨਾ ਬੰਦ ਕਰੋ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਖ ਕਿ ਇਸ ਮਿਉਜ਼ਕ ਗੁਰੂ ਨਾ ਮਿਲੋ।”

“ਜੇ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਾਂਗੀ।”

“ਤਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਦੇ ਖਿੱਚ ਕੇ ਚੁਪੇੜ ਮਾਰ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਸਤੇ ਲੈ ਆ। ਤੀਵੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹੋ ਗੁਰ ਐ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਲੈਕ ਮੇਲ ਕਰੇਗੀ। ਅੜ ਜਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ। ਤਕੜਾ ਹੋ ਜਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ। ਜੇ ਜ਼ਿਦ ਕਰ ਕੇ ਘਰ ਤੱਤਨਾ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਇਸ ਘਰ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਟੁੱਟਿਆ ਕਲ ਵੀ। ਇਕ

ਪਾਸੇ ਛੈਸਲਾ ਹੋ ਜਾਣ ਤੇ ਕਮਜ਼ਕਮ ਤੈਨੂੰ ਮਨ ਦਾ ਚੈਨ ਤਾਂ ਮਿਲੇਗਾ।”

ਉਹ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟਹਿਲਦਾ ਹੋਇਆ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇਖਦਾ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ੈਲਫ਼ ਉਤੇ ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ, ਵੱਡਾ ਭਬਲ ਬੈਡ, ਜਿਥੇ ਅਸੀਂ ਸੌਦੇ ਸਾਂ, ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਜੋ ਜੀਨੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ ਉਚਾ ਨੀਵਾਂ ਰੱਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਵਾਰਡਰੋਬ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਡਰੈਸਾਂ ਟੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵੱਡੀਆਂ ਡਰੈਸਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਨਿਉਯਾਰਕ ਤੋਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਸਨ।

ਮੈਂ ਖੜ੍ਹਾ ਇਹਨਾਂ ਡਰੈਸਾਂ ਨੂੰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ।

ਵਾਰਡ ਰੋਬ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਖਾਨੇ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਜੀਨੀ ਦੇ ਬਲਾਉਜ਼, ਰੰਗਦਾਰ ਗੇਸ਼ਮੀ ਸਕਾਰਫ ਤੇ ਨਕਲੀ ਗਹਿਣੇ ਸਨ, ਉਥੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਬੈਗ ਵੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਮੁਚੜੇ ਹੋਏ ਬੈਗ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ, ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਗਤਰੇ ਤੇ ਕੇਲੇ ਦੇ ਛਿਲੜ ਨਾ ਸੁਟ ਦਿਤੇ ਹੋਣ ਤੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਭੁੱਲ ਕੇ ਇਹ ਰੱਦੀ ਦਾ ਬੈਗ ਇਥੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਜੀਨੀ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਛਿਲੜਾਂ ਤੇ ਸੁੱਕੇ ਟੋਸਟਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਬੈਗ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਕੂੜੇ ਦੇ ਢੇਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ।

ਮੈਂ ਬੈਗ ਨੂੰ ਟੋਹਿਆ, ਇਕ ਸਸਤਾ ਭੂਰਾ ਲਿਫਾਫਾ। ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਕੂੜਾ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਇਹ ਕੂੜਾ ਦਰਅਸਲ ਪਾਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਿਠੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਫੋਟੋਗਰਾਫ਼ ਦੇ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਟੋਟੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਟੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ : ਉਸਦੇ ਦੇ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦੰਦ ਤੇ ਮੇਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਟਵੀਡ ਦੇ ਕੋਟ ਦਾ ਕਾਲਰ। ਮੈਂ ਬੈਗ ਨੂੰ ਬਿਸਤਰੇ ਉਤੇ ਮੂਧਾ ਕਰ ਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫੋਟੋਗਰਾਫ਼ ਦੇ ਲੀਰੋ ਲੀਰ ਟੁਕੜੇ ਸਨ : ਮੇਰੀ ਗੱਲ੍ਹ ਦਾ ਟੋਟਾ, ਉਸ ਦੀ ਅਧੀ ਅੱਖ, ਕੋਟ ਦਾ ਕਾਲਰ, ਉਸ ਦਾ ਨੱਕ, ਮੇਰੀ ਠੋੜੀ ਦੀ ਕਾਤਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ... ਉਸ ਦੇ ਵਜੂਦ ਦੇ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਟੁਕੜੇ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਬੜੀ ਮੁਸਕਿਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਨੱਕ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਵਾਂ ਤਿੱਖੀਆਂ, ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੱਜਲ ਦੀ ਭੋਗੀ, ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹੀ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਕਦੇ ਇਸ ਦੀ ਡਾਇਗੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਇਆ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਗੈਰ ਤਾਲੇ ਦੇ ਪਈ ਰੱਹਿੰਦੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਦੁਨੀਆਂ। ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਦੇ ਵਿਚ ਇਕ ਝਰਨਾਹਟ ਦੰੜ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਪਾਈਵੇਟ ਲੁਕਵੀਂ ਜਿੱਦਗੀ ਵਿਚ ਝਾਕ ਮਾਰਨਾ ਪਾਪ ਲਗਿਆ। ਮੈਂ ਫੋਟੋਗਰਾਫ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ

ਕੇ ਫਿਰ ਉਸ ਕਾਗਜ਼ ਦੇ ਬੈਗ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤੇ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਰਡਰੋਬ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪੜ੍ਹੇ ਵਿਚ ਰਖ ਦਿਤਾ।

ਸੁਰਤੀ ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਮਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਦੱਗ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਮੰਜ਼ੀ ਤੇ ਬੈਠੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਿਰ ਤਕ ਖੰਘਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹਦਾ ਚੁੱਝ ਵਰਗਾ ਲੰਮਾ ਨੱਕ ਹੋਰ ਵੀ ਲੰਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਬੁੱਢੀ ਦਿਉਣੀ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਤਲਾਹ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਚੌਬੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਉਹ ਸਾਈਕਲ ਰਿਕਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਆਪਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਟੁੱਟੀ ਫੁੱਟੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ, ਹਮ ਹਸਪਤਾਲ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮਰਨਾ ਮਾਂਗਤਾ। ਮੈਂ ਘਰ ਵਿਚ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ...ਮੈਂ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਮੇਰਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਐ, ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ।”

ਉਹ ਪਹਾੜ ਜਾਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਪਣੇ ਪੋਤਿਆਂ ਤੇ ਦੋਹਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਉਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਤੇ ਭਤੀਜ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆ ਗਏ। ਸੁਰਤੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਤਿੰਨ ਗਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸੁਟਕੇਸ਼ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਕਪੜੇ ਸਨ, ਤੇ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਗਲੀਚਾ ਜੋ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਪਾਏ, ਚਿੱਟੀ ਸ਼ਾਲ ਲਿੱਤੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਚੁੰਮਿਆਂ।

ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਤੇ ਛੱਡਣ ਗਏ।

ਸੁਰਤੀ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬੱਚੇ ਉਦਾਸ ਤੇ ਗੁਆਚੇ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ਘਰ ਦੇ ਨਿਤ ਚਰੀਆ ਦੀ ਲੋਅ ਉਖੜ ਗਈ।

ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਖਬਰ ਲਿਆਇਆ ਕਿ ਸੁਰਤੀ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਸੁਰਤੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਕਪੜੇ, ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਜੋੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖ ਕੇ ਮੰਜ਼ੀ ਤੇ ਬੈਠੀ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤਕ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਮੰਜ਼ੀ ਤੇ ਬੈਠੀ ਬੈਠੀ ਹੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਰਲਣ ਗਈ ਸੀ।

ਬੱਚੇ ਅਕਸਰ ਬੀਏਟਰ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ, ਗੀਹਰਸਲ ਦੇਖਦੇ, ਨਚਦੀਆਂ ਤੇ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਗੀਤ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਬੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਖੁਦ-ਬ-ਖੁਦ ਉਠ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੀਹਰਸਲ ਦੇਖਣ ਦਾ ਚਾਅ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਸਨ। ਸੁਰਤੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਬੁੱਢੀ ਮਮਤਾ ਭਰੀ ਦਾਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਵਿਛੜ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਬੀਏਟਰ ਤੋਂ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੀ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਕਿਉਂ ਤੁਰੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰੋਂ ਦੁਪਹਿਰੇ ਇਕੱਲੀ ਨਿਕਲੀ ਤਾਂ ਬਾਘੜ ਬਿੱਲਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਉਹ ਮੇਰੇ ਗਲ ਨਾਲ ਚੰਬੜ ਗਈ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਪਾਪਾ, ਉਹ ਦੇਖ, ਕਿੱਡਾ ਵੱਡਾ ਮੱਖੀਆਂ ਦਾ ਛੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲਗਦੈ।”

ਮੈਂ ਉਪਰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਜਾਮਨ ਦੇ ਉਚੇ ਟਾਹਣੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਮੱਖਿਆਲ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਾਲੇ ਗੁੜ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵਡੀ ਭੇਲੀ। ਲੱਖਾਂ ਮੱਖੀਆਂ ਚੰਬੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ - ਭਿਨ ਭਿਨਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਡਾ ਕਾਲਾ ਪਿੰਨਾ। ਲੱਖਾਂ ਡੰਗ ਸ਼ਹਿਦ ਦੇ ਇਸ ਪਿੰਨੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁੱਕੀ ਘਰ ਆਇਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁੱਤੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਬੀਏਟਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬੂਹੇ ਖੁੱਲੇ ਸਨ - ਇਕ ਅਜੀਬ ਸੁੱਨੀ ਉਦਾਸੀ ਅਤੇ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਕੱਲ।

ਮੈਂ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਚੁੰਮ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੀਏਟਰ ਚਲੇਂਗੀ?”

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਹਾਂ।”

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਉਹਨੀਂ ਪੈਰਿੰ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜੇ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਅਗੇ ਅਗੇ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ...ਛੜੱਪੇ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਹੱਸਦੀ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਛਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਟਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੀ ਛਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਲਿਤਾੜਦੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦੀ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਛਾਂ ਅਗੇ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਜੱਨਤ ਨਾਲ ਛੜੱਪੇ ਨੂੰ ਛੜਦੀ ਤੇ ਉਚੀ ਉਚੀ ਹਸਦੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਫਿਲਮ ਫੈਸਟੀਵਲ ਲਈ ਜਾਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬਿਸ਼ਮਿਸ ਤੇ ਨਵਾਂ ਸਾਲ ਮਨਾਵਾਂਗੇ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ

ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਉਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਅਮਰੀਕਨ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਿਸਮਿਸ ਮਨਾਵੇਗੀ।

ਮੈਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਸੋਚ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ।”

“ਉਹ ਇਥੇ ਕਦੋਂ ਆਉਂਦੇ? ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਤੇਰੇ ਦੋਸਤ ਵੀ ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਐਕਟਰ, ਐਕਟਰੈਸਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਰੋਕਿਆ? ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦੈ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਮਿਲਣ ਆਵੇ।”

“ਪਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਕਮਜ਼-ਕਮ ਜਦ ਤੀਕ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕਠੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੀ।”

ਉਹ ਬੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਰੁਕੀ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲੀ, “ਉਹ ਇਥੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ।”

ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਨਣ ਲਈ ਬੇਕਗਰ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ।

ਮੇਰੇ ਨੌਕਰ ਨੇ ਦਸਿਆ, “ਉਹ ਆਇਆ ਸੀ, ਸਾਹਬ, ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਸਮਿਸ ਦੇ ਦਿਨ ਕੇਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਮੌਮਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲ ਕੇ ਡਿਨਰ ਖਾਧਾ।”

ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਠੀਕ ਨਿਕਲਿਆ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਗਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸਮਿਸ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੇਕ ਪਕਾਇਆ। ਉਹੀ ਛੁਗੀ ਕਾਂਟੇ, ਉਹੀ ਮੌਮਬੱਤੀਆਂ, ਉਹੀ ਕੇਕ ਤੇ ਉਹੀ ਕੱਢਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਲੀਦਾਰ ਮੇਜ਼ਪੋਸ਼।

ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਕੋਤਵਾਲ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਉਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਾਂ। ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਬੇਵਫਾਈ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਮਜ਼ਾ ਤੇ ਦੰਡ ਦਾ ਚਸਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅੰਨ੍ਹੀ ਜਿੱਦ ਆ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਕੋਈ ਜਵਾਬੀ ਹਮਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਬੜੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਤੇ ਪੂਰਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਕੇ ਸ਼ਤਰੰਜੀ ਚਾਲ ਜਾਪਦੀ ਸੀ।

ਉਹ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਕੋਈ ਸੁਭਾਵਕ ਸਵਾਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਇਹੋ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿ ਕੀ ਵਕਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਤੁਬਕ ਕੇ ਦੇਖਦੀ, ਹਿਰਨੀ ਵਾਂਗ। ਗੱਲਬਾਤ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਉਸ ਸਮਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਭੜਕ ਕੇ ਬੁਝ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀਵੇਂ ਦੀ ਜੋਤ ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਦਾ ਤੇਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁੱਕ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਆਪਣਾ ਬਰੇਕਫਾਸਟ ਇਕੱਲੀ ਆਪਣੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਖਾਂਦੀ ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਫੈਦੇ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੋਈ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟੋਸਟ ਉਤੇ ਜੈਮ ਲਾ ਕੇ ਖਾਂਦੀ। ਆਪਣੇ ਬਰੇਕਫਾਸਟ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਗਨ। ਉਸ ਦੀ ਹਰ

ਗੱਲ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਬੇਤਾਅਲੁੱਕੀ ਸੀ, ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ ਅੱਗ ਵਰਗੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਮੈਂ ਇਸੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲਗਾ।

ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਲੜਨ ਝਗੜਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁੱਕ ਚੁਕੀ ਸੀ...ਜੋ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਠੀਕ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅੰਤ ਸੀ। ਨਾ ਕੋਈ ਝਗੜਾ, ਨਾ ਦਲੀਲ, ਨਾ ਬਹਿਸ, ਨਾ ਅਦਾਲਤ, ਨਾ ਵਕੀਲ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਰਮ ਸਮਝੇਤਾ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ? ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਫੈਸਲਾ ਸੀ? ਉਸ ਦੀ ਅਗਲੀ ਚਾਲ ਕੀ ਸੀ?

ਉਹ ਸਾਰਾ ਵਕਤ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰਦੀ, ਉਸ ਦੇ ਪੂਜਾ ਤੇ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਭੋਰੇ ਵਿਚ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਛਾਂ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਲਗੀ। ਘਰ ਬੈਠੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਹੋਈ ਤੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਤਲਦੀ ਹੋਈ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਇਹ ਆਦਮੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕੰਬਦੀ ਛਾਂ ਉਸ ਉਤੇ ਰਹਿਣ ਲਗੀ।

ਇਕ ਰਾਤ ਮੈਂ ਚਿਰਕੇ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਕਾਰ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਅਗੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਫਾਟਕ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ। ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜੀਨੀ ਅਗਲੀ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੀ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰੀ। ਉਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਕਾਰ ਚਲਾ ਕੇ ਇਸ ਕਾਰ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਕਾਰ ਅੰਦਰ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਫਿੱਕੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ।

ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਇਸ ਆਦਮੀ ਵਿਚ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਕੀ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਕਿਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਉਹ ਇਸ ਆਦਮੀ ਵਲ। ਨਾ ਰੂਪਏ, ਨਾ ਭਵਿੱਖ, ਨਾ ਕੋਈ ਵਡੀ ਪੁੜੀਸ਼ਨ, ਨਾ ਕੋਈ ਕਲਾ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼। ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਅਜੀਬ ਮੰਤਰ ਧੂੜਿਆ ਸੀ ਜੀਨੀ ਉਤੇ। ਕੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਇਕ ਈਰਖਾ ਭਰੇ ਖਾਵੰਦ ਦੇ ਸਨ? ਜਾਂ ਸਚਮੁਚ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਸੀ?

ਉਹ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਦੀ ਗੀਹਰਸਲ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਸਾਜਰੇ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਏਂ।”

“ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਏਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ?”

“ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਹਨ ਤੇਰੇ ਕੋਲ?”

“ਹਾਂ।”

“ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਜਿੰਦਗੀ ਆਂ ਸਾਡੀ ? ਤੂੰ ਸਵੇਰੇ ਜਾਨੀ ਏਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੁੜਦੀ ਏਂ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਇਉਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਦੋ ਅਜਨਬੀ ਕਿਸੇ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ ।”

ਤੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਜਾਨੈ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਮੁੜਦੈਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਲਈ ਜਾਨੀ ਆਂ...ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣੀ ਆਂ...ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਜੀ ਚਾਹੇ - ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ।”

“ਕੀ ਏਂ ਤੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ?” ਮੈਂ ਤੁਰਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ। “ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਜਿੰਦਗੀ ਆਂ...ਤੂੰ ਉਸ ਬਦਮਾਸ਼ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੀ ਅੈਂ ।”

“ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ ।” ਉਹ ਯਕਦਮ ਭੜਕ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਉਹ ਮੇਰਾ ਗੁਰ ਆਂ...ਮੈਨੂੰ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਸਿਖਾਉਂਦਾ। ਮੇਰਾ ਟੀਚਰ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਿਹੈ...ਮੈਨੂੰ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਸਿਖਾ ਰਿਹਾ ਏ... ।”

ਮੈਂ ਗੱਲ ਟੋਕ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਰਹੀ ਏਂ ।”

“ਬਕਵਾਸ !”

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੰਸਰੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਚੁੱਕਿਆ ਅਤੇ ਜਾਣ ਲਗੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਿਆ।

ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਜਿੰਦਗੀ ਬਕਵਾਸ ਆਂ ! ਜੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਏਂ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਹਤਰ ਆਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵਖ ਹੋ ਜਾਈਏ ।”

ਉਹ ਮੁੜੀ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਤੂੰ ਇਹੋ ਚਾਹੁੰਨੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਹੋ ਆਖਾਂਗੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਹੋ ਜਾਈਏ ।”

ਇਹ ਫਿਕਰਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੰਨਾਟੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬੜੀ ਦੇਰ ਸੁਣ ਖੜਾ ਰਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਵਾਪਸ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਅੈਂ ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ, ਪਰ ਹਾਲੇ ਨਹੀਂ ! ਬੱਚੇ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨੇ...ਜੱਨਤ ਤਾਂ ਮਸਾਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਏ। ਮੈਂ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਮੈਂ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਨੀ ਹਾਂ। ਉਮੀਦ ਆਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਰਹਿਣ ਦੇਵੇਂਗਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਦੇਵੇਂਗਾ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੀ ਥਾਂ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂਗੀ ।”

“ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ... ?”

“ਹਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਬਗੈਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਬੱਚਿਆਂ

ਉਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੱਕ ਆਇਆ। ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਇਹੋ ਆਖਦਾ ਆਇਆ... ਤੂੰ ਇੰਨਾ ਜਾਲਿਮਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਥੇ ਖੋ ਲਵੇ।”

ਇਹ ਤਿੱਖੀ ਤੇ ਕੌੜੀ ਗੱਲਬਾਤ ਮੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਸ਼ਬਦ ਸਾਡਿਆਂ ਮੰਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲੇ। ਬਸ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਜਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਤਮ। ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾਉਣ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰੀਏ - ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇਸ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੜਨ ਲਗ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਦਫ਼ਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਉਹ ਉਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਲਚਕਦਾਰ ਚਾਲ ਨਾਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਖੂਨ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਬੜੇ ਸਾਧਾਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਹ ਜਾਨਣ ਲਈ... ਕੀ ਜਾਨਣ ਲਈ? ਮੈਂ ਕੀ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ? ਇਹੋ ਨਾ ਕਿ ਉਹਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ? ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਸੱਚ ਤੇ ਇਹ ਸੱਚ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਜੀਬ ਲਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਸਾਫ਼ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਜੀਨੀ ਦਾ ਉਹ ਚਿਹਰਾ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਉਹ ਡਰੀ ਹੋਈ ਹਿਰਨੀ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਨਿੱਕਾ ਬੈਗ ਚੁਕ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲਭਦੀ ਹੋਈ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੌਲ ਆਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਸਾਂ, ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਣੀ, ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਜਿੰਦਗੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਾਗੈਰ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ.. ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਵੇਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਾਤ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨ ਦਾ ਵਾਇਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਤੋਂ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੈਠੀ.. ਵੀਹ ਘੰਟਿਆਂ ਦਾ ਸਫਰ... ਚੱਕਰਦਾਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਬਰਫ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬੱਸ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਸਫਰ... ਚੱਕਰਦਾਰ ਪਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਬਰਫ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਬੱਸ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਬੱਸ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਬਰਫ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ। ਕੱਕਰ ਠੰਢ। ਇਤਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਬੱਸ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਕਡੰਕਟਰ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਹਾਲਤ ਸਿਆਟਲ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਸਿਆਟਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਅਜੀਬ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ, ਕੱਟੜ ਫੈਸਲੇ ਦੀ, ਧੁਨ ਦੀ ਪੱਕੀ। ਉਸ ਦਾ ਮੌਮ ਵਰਗਾ ਮਨ ਯਕਦਮ ਫੌਲਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦਾ। ਹੁਣ ਉਸ ਵਿਚ ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫੌਲਾਦੀ ਇਗਾਦੇ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਕਿਪਟ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਰੀਹਰਸਲ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਉਥੇ ਸਟੂਡੀਓਂ ਵਿਚ ਮੁੱਢੇ ਕੁੜੀਆਂ ਮੌਨ੍ਹ ਉਛੀਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਟੂਡੀਓਂ ਵਿਚ ਨਿੱਧਾਂ, ਐਕਟਰਾਂ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ, ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਤ। ਮੌਨ੍ਹ ਸਟੂਡੀਓਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਤੀ ਮਿਲੀ।

ਇਕ ਸਵੇਰ ਰਾਜੀ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਕਲੁ ਰਾਤ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਮੈਂ ਇਨੀ ਚਿਰਕੇ ਕਿਉਂ ਆਈ ਸਾਂ। ਕਿਥੇ ਗਈ ਸਾਂ ਮੈਂ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗਾਲੂਂ ਕੱਢੀਆਂ ਤੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘੜੀਸਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਜਮੀਨ ਤੇ ਪਟਕ ਦਿਤਾ ਤੇ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਤਨਾ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚਪੇੜ ਕੱਢ ਮਾਰੀ। ਮੇਰੇ ਭਗ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਆਏ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਸਿਰ ਪਿੱਟਣ ਲਗੀ ਤੇ ਦੁਹੱਥੜ ਮਾਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਨਿਕਲ ਜਾ ਮੇਰੇ ਘਰੋਂ ਰੰਡੀਏ!”

ਉਹ ਸਿਸਕੀਆਂ ਲੈਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਹੁਣ ਉਸ ਘਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਹੀ ਉਥੋਂ ਸੂਟਕੇਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਆਂ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਜਾਵਾਂ.. ਭਲਾ ਦਸ ਜੇ ਮੈਂ ਸੂਟਕੇਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਲੁ

ਰਾਤ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਕੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰਖ ਲੈਂਦਾ ?”
 ਸੋਨੂੰ ਚੁੱਪ ਦੇਖ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਮੈਂ ਸਾਜੀ ਜੀ
 ਸਾਰੀ ਤੇਰੀ ਆਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪਰੀ ਮੁਹੱਬਤ ਚਾਹੁੰਦੀ ਆਂ। ਮੁਕੰਮਲ ਤੈਰੁ ਤੇ, ਜਿਥੋਂ
 ਟੱਪਗੀਵਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕਿੱਮਿਆਂ
 ਵਿਚ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਨੀ ਆਂ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰੋ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ,
 ਪਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਵੋ... ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਰਚ ਜਾਵੋ। ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੁੰਹਾਂ
 ਪਿਆਰ ਲਈ ਮੱਚਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਭੁਲ
 ਦਸ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ? ਤੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋ,
 ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ, ਪਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੀ ਮੰਜ਼ੀ ਸੁੰਦਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ,
 ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਸ ਕੋਲ ਰਹਿਨਾ ਏਂ ?”

ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਰਿਸਤਾ ਟੁੱਟ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਮੈਂ
 ਜੀਨੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕ
 ਉਠੀਆਂ।

ਇਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਖੇਡਣ ਗਏ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ
 ਇਕ ਕਿੱਸਾ-ਨਾਟਕ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਪਿੰਡ ਦੇ
 ਲੰਬੜਦਾਰ ਦੀ ਬੀਵੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਾਗ ਦੀ ਤੌੜੀ ਚਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ
 ਲਾਹੀਆਂ। ਇਕ ਚੰਗੇ ਜਸ਼ਨ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੀ।

ਨਾਟਕ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਸਿੰਗਾਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮੁੜੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਣ ਲਈ
 ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਪਣਾ ਮੇਕ-ਅਪ ਉਤਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ ਚਹਿਕ ਨਹੋਂ
 ਸਨ। ਮੈਂ ਹੀਰੋਇਨ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗਾ ਤੇ ਉਹਦੀ ਚੰਗੀ ਐਕਟਿੰਗ ਲਈ
 ਉਸਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿਤੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਰਾਜੀ ਤਿੱਖੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਦੂਰ ਖੜੀ
 ਘੂਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਰਾਜੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਆ ਕਿਉਂ ਗਏ ? ਜਾਓ,
 ਮੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸਾਗ ਤੇ ਮੱਕੀ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਓ ਆਪਣੀ ਹੀਰੋਇਨ ਨਾਲ। ਮੈਂ ਜਾਨੀ
 ਆਂ ਇਥੋਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਰਸਤਾ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ।”

ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਉਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ
 ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਸ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਦੌੜਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸਦਾ ਫਿਕਰ
 ਸੀ। ਮੈਂ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਗਿਆ।
 ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਪਗਡੰਡੀ
 ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਮੌਜੂ ਉਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਸ਼ੀਹਣੀ ਵਾਂਗ ਬਿਫ਼ਰੀ, “ਜਾਹ
 ਉਸੇ ਹੀਰੋਇਨ ਕੋਲ !” ਸਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਤੇਜ਼ ਝੜਪਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਮਰੋੜ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਬਰਸ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹਦਾ ਬਲਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁੱਸਾ ਪਿਘਲ ਕੇ ਵੇਗ-ਮੱਤੇ ਰੋਣ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਤੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਤੇਰੇ ਐਕਟਰਾਂ ਦੀ। ਇਸੇ ਥਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਜੇ ਹੈਂ ਮਾਂ ਦਾ ਜਣਿਆਂ। ਇਥੇ... ਇਹਨਾਂ ਸਰਕੰਡਿਆਂ ਵਿਚ। ਇਥੇ ਇਸੇ ਚੋਅ ਵਿਚ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਹ ਕਿਸੇ ਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਥੇ ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘੜੀਸ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਆਂ।”

ਅਸੀਂ ਫਿੱਕੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਸਰਕੰਡਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਏ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਰਹੀ ਕਿ ਕੋਈ ਕੀ ਆਖੇਗਾ।

ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗੇ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖੂਬਸੁਰਤ ਪਿਆਰ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁੱਛ ਲਗਦੀ ; ਹਰ ਚੀਜ਼ ਅਰਥਹੀਣ। ਮੇਰਾ ਭਵਿੱਖ, ਮੈਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ, ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ। ਹਰ ਵਾਰ ਰਾਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਨਸਨੀ ਹੁੰਦੀ, ਇਕ ਨਵੀਂ ਅਣਡਿਠੀ ਧਰਤੀ। ਨਸਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜਦੇ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਗੂੰਜਾਂ ਆਦਿ ਯੁਗ ਨੂੰ ਛੋਹਦੀਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਾਡੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖਤਰਾ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਖਤਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤਿੱਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਇਕ ਅਜੀਬ ਢਰ ਤੇ ਸਨਸਨੀ ਜੋ ਜੰਗ ਵਿਚ ਘਿਰੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਏ। ਇਸ ਢਰ ਵਿਚ ਖੌਫਨਾਕ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਰਾਜੀ ਅਜਿਹੀ ਤੀਵੀਂ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲੇ ਉਤੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਬੰਬਾਂ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੇਮੀ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਬਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੀ ਜੰਮੀ ਸੀ ਤੇ ਜਵਾਨ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਵਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਦਾ ਤੇ ਨਾ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਕਿਸੇ ਸਦਾਚਾਰਕ ਭਰਮ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਇਖਲਾਕ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ। ਇਹ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਮੇਰੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ, ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਛਾਂ ਜਾਂ ਛੋਹ ਜਾਂ ਸੁਫ਼ਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਰਾਜੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਪਕੜ, ਉਸਦੇ ਜੋਬਨ ਦਾ ਸੇਕ, ਉਹਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਖਾਸ ਮਹਿਕ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁੰਦਵੇਂ ਸਰੀਰ ਦੀ ਖਾਸ ਲੱਜਤ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਵਜੂਦ। ਇਹੋ ਅੌਰਤ, ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਰਚ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕ ਮਹਿਫਲਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ ਇਸ਼ਕ ਉਤੇ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਦੇ ਚਰਚੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਤੇ ਮਿਰਚ ਮਸਾਲਾ ਲਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਤੇਰਦੇ। ਲੋਕ

ਸ਼ਾਇਦ ਸਚਮੁਚ ਮੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਰਾਜੀ ਮੈਨੂੰ ਵਰਤ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਕਿ ਰਾਜੀ ਮੈਨੂੰ ਪੌੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇ ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਵੇਗੀ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵਰਤ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਛੱਡਿਆ, ਬੱਚੇ ਛੱਡੇ, ਦੋਸਤ ਛੱਡੇ, ਸਹੇਲੀਆਂ ਛੱਡੀਆਂ, ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਮੇਰੀ ਖਾਤਰ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ, ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ, ਮੈਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਲਭਦੀ ਫਿਰਦੀ, ਕੌਂਡੀ ਹਾਊਸਾਂ ਵਿਚ, ਥੀਏਟਰਾਂ ਵਿਚ, ਢਾਬਿਆਂ ਉਤੇ

ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। ਇਕੱਲਾ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਸਦ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਫਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵੇਗ ਦਾ, ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੁੱਚੀ ਤਪਸ਼ ਦਾ, ਅੰਤਰੀਵ ਜਲਾਲ ਦਾ।

ਜਿਤਨਾ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਭੰਡਦੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੋਖਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕਸ਼ਟੀ ਉਤੇ ਪਰਖਦੇ ਉਤਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਹੱਸਦਾ। ਉਤਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁਕਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਸੱਚ ਦੇ ਤਵੇ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਇਕ ਵਖਰੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਨੰਦ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਜੋ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਦਰਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਵਖਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਆਸਮਾਨ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਜਾਪੇ ਤੇ ਧਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤੇ ਮੋਕਲੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਿਚ ਝੁੱਬਿਆ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਲਭ ਰਿਹਾਂ ਸਾਂ, ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਫੁੱਘਾਣਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਫੁੱਘਾ ਲੱਖ ਜਾਣ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ... ਇਕ ਵਖਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਆਨੰਦ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੀਤਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਰੇਤ, ਛਨਾਅ...ਮੌਤ।

ਮੈਂ ਘਾਹ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸਫੈਦੇ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਪਤਲੇ, ਉੱਚੇ ਤੁਹੇ, ਸਰਦਈ ਰੰਗ ਦੇ ਕਾਗਜ਼ੀ ਸੱਕ ਲੱਖਦੇ ਤੇ ਵਿਚੋਂ ਨਰਮ ਤਾਜ਼ਾ ਅੰਗੂਗੀ ਰੰਗ ਨਿੱਖਰ

ਆਉਂਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਤੇ ਇਸ ਉਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿਲਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਹ ਬਾਂਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਜਾਪਦੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਂਹ ਦੇ ਕਣਕ-ਬਿੰਨੇ ਰੰਗ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਇਸ ਦੇ ਮਸਾਮ, ਇਸ ਦੇ ਗੁੰਦਵੱਖੇ ਮਾਸ ਨੂੰ, ਕਾਲੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਲੂੰ ਨੂੰ, ਆਪਣੀ ਵੀਣੀ ਨੂੰ, ਹਬੇਲੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਵਡੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਨੂੰ, ਨਿੱਕੀਆਂ ਬਰੀਕ ਚੀਘਾਂ ਨੂੰ, ਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਦੇ ਅੰਥਾਂ ਦੇ ਫੂਰ ਨੂੰ।

ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ, ਜਿਤਨਾ ਇਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ...ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਤੁਛ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ, ਇਸ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ, ਇਸ ਦੇ ਰਸ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਡੀਕ ਲਾ ਕੇ ਪੀ ਜਾਣ ਦੇ ਆਨੰਦ ਨੂੰ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਬੇਟਿਮਾਨੀ ਸੀ ਇਸ ਵੱਡੇ ਨਸ਼ੇ ਅਗੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਤ ਫਨਾਅ ਸੀ...ਸਿਰਫ ਉਹ ਛਿਨ ਸਦੀਵੀ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਤੜਪ ਸੀ..ਸਾਗਰ ਦੇ ਪਾਗਲ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੁਬਸੂਰਤੀ, ਲਾਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਾਂਗਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ, ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ, ਹਵਾਵਾਂ ਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਪਾਗਲ ਦੀ ਵਹਿਸ਼ੀ ਹਾਜ਼ੀ ਦਾ ਉਹ ਆਨੰਦ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀ ਆਨੰਦ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਤੇ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਸੰਭੋਗ ਦਾ ਆਨੰਦ...ਬਸ ਇਹੋ ਚੀਜ਼ ਸਤਯ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ ਤੇ ਝੂਠੀ।

ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦਾ ਸਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਐਕਟਰੈਸ ਸੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਟਿਕ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਅੰਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਫੀਮ ਘੁੱਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਆਦੀ। ਇਹ ਅਫੀਮ ਮੇਰੇ ਹੱਡਾਂ ਵਿਚ ਰਚ ਗਈ ਸੀ, ਮੇਰੀਆਂ ਨਸਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਨੀਲਾ ਟੂਣਾ ਫੁਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਨੌਹਾਂ ਤਕ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹ ਮੈਨੂੰ ਛੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਘੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਪਰਤੀ ਵਰਗੀ ਨਿੱਗਰਤਾ ਨਾਲ, ਖੁਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ, ਬਦਸੂਰਤੀ ਨਾਲ, ਵਹਿਸ਼ਤ ਨਾਲ, ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ, ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ, ਪਾਗਲਪਨ ਨਾਲ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ। ਮੇਰਾ ਪਿਆਰ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ - ਵਹਿਸ਼ੀ, ਖੁਬਸੂਰਤ, ਮੁਕੰਮਲ ...ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਗਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਖੂਨ ਦੀ ਬੂ ਸੀ... ਖੇਡਨਾਕ, ਨੰਗਾ, ਸੁੱਚਾ।

ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗੇ ਹਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦਾ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪਾਗਲ ਹਰ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਨੂੰ ਸਾਝਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਜੀਅ ਤੜਪਦਾ ਸੀ। ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪਾਗਲ ਖਾਹਿਸ ਜਾਗ ਪੈਂਦੀ।

ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਕੀ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਵਿਚ ਕਾਲੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਘੋਰ ਪਾਪ ਦੇ ਖੇਡਨਾਕ ਵਿਚਾਰ, ਵੇਗ ਮੱਤੇ ਭਾਗ, ਪੁੱਠੇ ਸੁਪਨੇ। ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਅੰਦਰ ਰਾਜੀ ਦੇ ਸਾਹ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ

ਸਵਾਦ ਸੀ। ਕੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਪਾਪ ਸੀ? ਕੀ ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਸਾਂ? ਮੁਕਤ? ਆਜ਼ਾਦ? ਇਮਾਨਦਾਰ? ਸੱਚਾ? ਜਾਂ ਬੇਵਕੂਫ਼? ਇਕ ਮਹਾਨ ਆਨੰਦ ਦੀ ਨਾ ਪ੍ਰਤਿਮਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਰੰਗ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦੌੜ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਭ ਆਨੰਦ ਫਿੱਕੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ...ਆਤਮਾ, ਜਿਸਮ, ਉਮੀਦ, ਇੱਜ਼ਤ, ਬੇਈਜ਼ਤੀ, ਗਾਲੂਂ, ਸੰਗੀਤ, ਤੁਫ਼ਾਨ...ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦਾ ਧੂ ਬਿੰਦੂ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਿਆਨ ਕਰਾਂ? ਮੇਰੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਘੁੰਮੈਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਦੁਤੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਚਮਤਕਾਰ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਗਿਆਨ ਕਰਾਵਾਂ? ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਸਕਣਗੇ?

ਕੀ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਖ ਦੇਵਾਂ? ਲੋਕ ਸ਼ਾਇਦ ਗਾਲੂਂ ਕੱਢਣ। ਭੱਚਰ ਪੁਰਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਭੰਡਣ। ਪਰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਹਰ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮੈਂ ਲੁਕਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਪਾਪ ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸੱਚ ਨੂੰ, ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਿਵਿਆਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ? ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੁਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਘੜੀ ਦੀ। ਸੱਚ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੈ। ਹੁਣ। ਇਸ ਵੇਲੇ! ਬੋਲ! ਖੁਲ੍ਹੁ ਕੇ ਬੋਲ। ਜੇ ਹੈ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ! ਬੋਲ!

ਗਾਜ਼ੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਘੁਟਦੈ। ਇਥੇ ਕੌਣ ਐ ਬੀਏਟਰ ਤੇ ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ? ਕੌਣ ਐ ਜੋ ਐਕਟਿੰਗ ਦੀਆਂ ਬਗੀਕੀਆਂ ਸਮਝਦੈ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਆਂ, ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਰਾਮਾ ਰੈਪਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਾਂ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਪਾਰਟ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਮਿਟ ਸਕਦੀ ਐ। ਕਾਸ਼...ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।”

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕਈ ਵਾਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਖੁਆਬਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਸਾਂ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੀਝਾਂ ਨੂੰ। ਇਕ ਐਕਟਰੈਂਸ ਦੀ ਖੁਆਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਜੋ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਤੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਡਰਾਮਾ ਰੈਪਟਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ।

ਯਕਦਮ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੈਂ ਉਥੇ ਰਹਾਂਗੀ ਕਿੱਥੇ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕਰਜ਼ਨ ਰੋਡ ਵਾਲੇ ਡਲੈਟ ਵਿਚ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੋਣੇ। ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਹੋ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਬੇਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਂ।”

ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਭਾਵਕ ਆਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਕਈ ਵਾਰ ਇੱਛਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਮੇਰੇ ਕਰਜ਼ਨ ਰੋਡ ਵਾਲੇ ਡਲੈਟ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੀ। ਇਕ ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਮਿਨਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, “ਤੂੰ ਇਸ ਡਲੈਟ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਠੀਕ ਕਰਵਾਉਂਦਾ?”

ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰੰਗ-ਰੋਗਨ ਕਰਵਾ ਕੇ ਆਰਟਿਸਟਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਜਾ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਦਲੀਜ਼ ਪਾਰ ਕਰਵਾ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਰੋਟੀ ਪਕਾਵਾਂਗੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਖੁੱਬਸੁਰਤ ਕਲਾ ਰਚਾਂਗੇ। ਤੂੰ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇਂਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਾਂਗੀ ਤੇ ਤੁੰਹੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਵਾਕਿਆ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਇਕੱਲੀ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵਾਂਗੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਉਹ ਖੁਲ੍ਹੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਾਂਗ। ਕੋਈ ਰੋਕ ਟੋਕ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਾਂਗੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਐਕਟਰੋਸਾਂ, ਡਾਂਸਰਾਂ ਤੇ ਪੇਂਟਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਖੋ, ਉਹ ਕਲਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ...ਯਾਮਿਨੀ ਕਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ...ਸੋਨਲ ਮਾਨ ਸਿੰਘ...ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਆਂਗੀ।”

ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਕਈ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਨਾਲ ਖਤੇ-ਕਿਤਾਬਤ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਦੋ ਵਾਰ ਸ਼ਿਮਲਾ ਤੇ ਮਸੂਰੀ ਵੀ ਹੋ ਆਈ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਹੋਸਟਲ ਦੇ ਸੁਝਾਓ ਉਤੇ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਯਕਦਮ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗਿਆੜੀ ਭੜਕੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਭਚੀਟ ਲਏ, ਜਿਵੇਂ ਕੌੜੀ ਦਵਾਈ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਤੈਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ? ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਯਤੀਮਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ। ਟੱਬਰ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਤੇ ਭਾਬੀਆਂ ਦੀ ਝਿੜਕਾਂ ਖਾਣ ਲਈ। ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਐ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਖਦੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦੇਵਾਂ?”

ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਵਿਗਾੜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, ਤੈਨੂੰ ਪਤੈ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਵਿਚ ਰਖਣ ਦਾ ਕੀ ਖਰਚ ਐ? ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ। ਕਿਥੋਂ ਆਵੇਗਾ ਇਹ ਰੁਪਿਆ? ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਮੇਰੀ। ਬੱਸ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀ ਫਿਕਰ। ਆਪਣੀ ਗੱਲ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਆਂ ਕਿ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਕੀ ਰਿਸਤਾ ਲਗਦੇ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੋਗਸ ਲਗਦੀ ਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਥੀਏਟਰ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ...ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੋਗਸ ਆਂ। ਭਲਾ ਦਸ ਕੀ ਫਾਇਦਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵੱਡੀ ਐਕਟਰੋਸ ਆਖਣ ਦਾ? ਇਕ ਮਹਾਨ ਐਕਟਰੋਸ? ਸਭ ਬਕਵਾਸ! ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੀਠੀ ਤਰੀਫ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਮਤਲਬ? ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਬੋਲਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਭਾਵ ਨਕਲੀ ਲਗਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਜਜਬੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਗਹਿਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੇ ਬਹੁਰ ਮੈਂ
ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਆ ਜਾਨੀ ਆਂ। ਇਹ ਸਭ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਜੇ
ਜਗਾ ਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨ
ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਰਵਾਹ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਤੂੰ ਸਮਝਦੈਂ ਕਿ
ਬੱਸ ਠੀਕ ਐ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਦੀ ਆਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਲਗਦੀ ਆਂ ਤੇਰੀ? ਇਕ ਸਜਾਵਟੀ ਫੁੱਲ?
ਇਕ ਫਾਲਤੂ ਮਾਲ? ਤੇਰੀ ਰਖੇਲ? ਇਕ ਬਜ਼ਾਰੀ ਰੰਡੀ? ਦੱਸ ਮੈਂ ਕੀ ਆਂ?"

ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੰਨਾਟੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਿਆ।
ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰੀ ਹੋਈ ਆਖਣ ਲਗੀ,

"ਰੰਡੀ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਅਸਲੀਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਅਸਲੀਅਤ
ਨਹੀਂ। ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਪਰਵਾਹ? ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਚੇ ਉਚੇ ਵਾਇਦੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ। ਜੇ
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਈ ਰੁਪਏ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ, ਗੱਲਾਂ
ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ - ਨਾ ਮੇਰੇ ਵਿਚ, ਨਾ ਮੇਰੇ
ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ, ਨਾ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ। ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ
ਵਿਚ! ਇਸ ਨਾਪਾਕ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ! ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇਰੇ
ਨਾਲ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਜਾਇਆ ਹੋ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕੁੜੀਆਂ
ਦੁਨੀਆਂ ਜਿੱਤ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਰਡ ਕਲਾਸ ਕੁੜੀਆਂ ਫਿਲਮ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ।
ਧਰੀ ਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੁੜੀਆਂ ਬੰਬਈ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮਾਡਲ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਥੂ
ਐ ਮੇਰੀ ਜਾਤ 'ਤੇ! ਬੱਸ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਗਲ ਦਾ ਹਾਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਆਂ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਕੋਈ
ਇੱਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਸੁਫਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਜਾਨੀ ਆਂ ਤੇ ਆਰਟ ਦਾ ਇਕ
ਖੂਬਰੂਰਤ ਮਹਲ ਉਸਾਰਦੀ ਆਂ। ਉਥੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਬੈਠੀ ਐ, ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ
ਗਾਖਸ਼ਣੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਪੱਥਰ ਮਾਰਦੀ ਐ ਤੇ ਮੇਰੇ ਸ਼ੀਸੇ ਦਾ ਮਹਿਲ ਟੁਟ ਜਾਂਦੇ... ਹਰ
ਜਣਾ ਵੈਗੀ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਪਰਵਾਹ ਕਿਉਂ ਕਰਨ? ਤੂੰ ਕਰਦੈਂ ਮੇਰੀ ਪਰਵਾਹ? ਕਦੀ
ਆਖਿਆ ਮੈਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ। ਇਹ ਚੈਪਟਰ ਖਤਮ ਕਰ। ਇਹ ਪੋਟਿਂਗ
ਦੇਖ। ਆਪਣਾ ਪਾਰਟ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਕਰ। ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੰਮ
ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਦੇਵਾਂ? ਤੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਵਿਚ ਵਕਤ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਰਿਹੈਂ, ਪਰ
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਿਲਦੇ ਆਂ ਤਾਂ ਇਕ
ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਦੇ ਆਂ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਉਤੇ ਖਿੱਝਦੇ ਹਾਂ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਘਟੀਆ ਕਿਸਮ ਦੇ
ਮਿਹਣੇ ਤਾਹਨੇ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ ਮੰਤਵ ਤੋਂ ਉਖੜ
ਗਏ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਪਿਆਰ ਫਿਟ ਗਿਆ ਏ, ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਪਰ
ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਏ। ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਡਸਿਪਲਿਨ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ। ਨਾ
ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਫਿਕਰ ਐ, ਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
ਬਣਾਉਣੀ ਐ। ਮੈਂ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੀ ਹਾਂ, ਜਿਥੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਂ ਕੋਈ

ਬਿਜ਼ਨੈਸ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਕਮਾਉਂਦੀ...ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਡੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਪਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ...ਫਿਲਿਪਸ ਜਾਂ ਬੰਬੇ ਡਾਈੰਗ ਗ੍ਰੂਪਿਆ ਪੱਲੇ ਹੁੰਦਾ। ਕੁਝ ਤਸੱਲੀ। ਪਰ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਐ - ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹਾਏ, ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਫੋਕੀ ਤੇ ਖਾਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਆਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਤੂੰ ਐਂ। ਤੂੰ!"

ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਬੈਠਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿਚਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਕਈ ਪੜਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲੰਘੀ : ਹਮਦਰਦੀ, ਫਿਕਰ, ਗੁੱਸਾ, ਨਫਰਤ, ਪਰੋਸ਼ਾਨੀ, ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਪੂਰਨ ਸ਼ਾਂਤੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬਲਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਅੰਗਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਝੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੁੱਠਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਹਰ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਤੇ ਹਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਵਲ ਤੱਕਿਆ, ਗਰਮ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਰੌਆਂ ਦੀ ਪੜਕਣ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਭੜਵਾਹੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੇ ਤੜਪਾਂ ਨਾਲ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਖੂਨ ਭਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਸੂਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸ ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਧਾਤ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਸੀ ਇਹ ਮਨ ? ਕਿਸ ਕੁਠਾਲੀ ਨੇ ਢਾਲਿਆ ਸੀ ਇਸ ਮਨ ਨੂੰ ? ਇਹ ਮਨ ਆਮ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਟੀ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਦਿਸ਼ਟੀ ਸੀ ਜੋ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਛੋਟੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਛੋਟੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ। ਸਿੱਧੀ ਨੂੰ ਪੁੱਠੀ ਤੇ ਪੁੱਠੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰਸਾਇਣ ਨਾਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਉਸ ਦੇ ਉਬਲਦੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਦੱਬੇ ਨੱਪੇ ਜਜ਼ਬੇ ਪਿਘਲ ਕੇ ਵਗ ਤੁਰੇ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣ ਲਗਾ। ਖੂਨ ਦਾ ਵਗਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਮੱਠਾ ਪੈਣ ਲਗਾ। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਪੂਰਨ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਪੱਖੇ ਦੀ ਹਲਕੀ ਫਰ ਫਰ ਤੇ ਦੂਰ ਬਾਗ ਵਿਚ ਮਾਲੀ ਦੇ ਅਲੀਅਰ ਤਰਾਸ਼ਣ ਵਾਲੀ ਕੈਂਚੀ ਦੀ ਕਟਰ ਕਟਰ ਸੁਣਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਭੰਨ ਦੇਵਾਂ। ਪਰ ਗੁੱਸੇ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਕੇ ਮੁਸਕਰਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਤਣੇ ਹੋਏ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਨਰਮ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਰਮੀ ਜਾਗ ਪਈ ਤੇ ਉਹ ਬੋਲੀ,

“ਮੈਂ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ, ਬਗੈਰ ਸੋਚੇ ਬੋਲ ਦਿੰਨੀ ਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਭੌਂਕ ਰਹੀ ਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਣਾ। ਪਰ

ਹੋਰ ਕਿਸ ਅਗੇ ਬੋਲਾਂ ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਕਲੇਸ਼ ? ਆਪਣਾ ਸੰਤਾਪ। ਕੌਣ ਝੱਲੇਗਾ ਮੇਰਾ ਗੁੱਸਾ ? ਮੇਰੇ ਬਦਲੇ ਦੁਖ ? ਮੇਰੀਆਂ ਕੂਕਾਂ ? ਮੇਰੇ ਪਾਗਲ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਗਾਲੂਾਂ ? ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਿਵਾਏ ਤੇਰੇ। ਸਿਰਫ਼ ਤੂੰ ਹੀ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਅਗੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਰੋਣਾ ਰੋ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਹੀ ਹੈਂ ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਜਾਨੈਂ। ਤੂੰ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ... ਦੇਵਤਾ ਏਂ।”

ਯਕਦਮ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਛਲਕ ਪਏ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਰਖ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗੀ। ਸਿਸਕੀਆਂ ਭਰਦੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜਿਸਮ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਘੁਟ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਲਾਸੇ, ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭੁੱਖੀ, ਉਹ ਪੰਘਰ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਥਰ ਬਣਿਆਂ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਹੰਝੂ ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਉਤੇ ਛਿੱਗ ਰਹੇ ਸਨ, ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਤੁਪਕੇ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਝਰਨਾਹਟ ਦੰੜ ਗਈ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਘਟ ਗਈਆਂ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ। ਸਾੜੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ ਤੇ ਬੋਲੀ,

“ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਜਾਣਦੇਂ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਖੁਹਾਇਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵਾਂ... ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਕੱਢਾਂ, ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਬਾਲ ਦੇਵਾਂ... ਤੇਰੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦੇਵਾਂ। ਇਹ ਇਕ ਜਿਸਮਾਨੀ ਭਾਵਨਾ ਸੀ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰ ਕੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਬੁਗ ਦੇਵਾਂ। ਇਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦੌਰਾ ਪੈਂਦਾ ਏ ਮੈਨੂੰ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਲੋੜ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਇਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਦੌਰਾ ਪੈਂਦਾ ਏ ਮੈਨੂੰ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਲੋੜ ਅੈ। ਅਸੀਂ ਤੀਵੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੀ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਗਦੇ ਨੇ ਤੇ ਲਹੂ ਵਗਦਾ ਹੈ... ਤਦੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਾਂ... ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਜ਼ਰੂਰੇ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਉਪਜਾਉ... ਫਿਰ ਸਿਹਤਮੰਦ... ਫਿਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਛੁਰੇ ਖਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ।”

ਉਹ ਉਠੀ ਤੇ ਸਾੜੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਉੜੰਗ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਲਈ ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੇ, ਜੇ ਤੇਰਾ ਜੀਅ ਚਾਹੇ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਯਸ਼ ਚੋਪੜਾ ਦੀ ਫਿਲਮ ਦੇਖਣ ਚੱਲਾਂਗੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਅਮਿਤਾਭ, ਰਾਖੀ ਤੇ ਸ਼ਸ਼ੀ ਕਪੂਰ ਹਨ। ਚਲੋਂਗਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਫਿਲਮ ਦੇਖਣ ? ਮੈਂ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਖਰੀਦੀਆਂ ਹਨ।”

ਮੈਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗੀ।

10

ਮੈਨੂੰ ਰੂਪਏ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੋਟ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਫਿਲਮ ਡਵੀਜਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਮਲੀਲਾ ਉੱਤੇ ਇਕ ਡਾਕਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਗਰਮੀ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬੰਬਈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜੁ ਫਿਲਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਯਾਰਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲਾਂ।

ਬੰਬਈ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ, ਸੱਪ ਵਰਗੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਸੜਕਾਂ, ਇਸ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਤੇ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ।

ਗਾਜ਼ਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦੀ ਵਡੀ ਫਿਲਮ 'ਫਾਗੁਨ' ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਟਾਰ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਭੰਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿੱਕੇ ਬਜਟ ਨਾਲ 'ਦਸਤਕ' ਬਣਾਈ ਸੀ ਜੋ ਕਲਾਤਮਿਕ ਤੇ ਮਾਲੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੇਦੀ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਰੇਹਾਨਾ ਸੁਲਤਾਨ ਨੇ ਘਰੇਲੂ

ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੰਡੀ ਬਣ ਗਈ। ਮਕਾਨ ਦਾ ਬਦਲਣਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਤਰ ਦਾ ਬਦਲਣਾ ਸੀ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹੌਲ ਤੇ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਖੁਬਸੂਰਤ ਅੱਧ-ਨੰਗੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸਮਾਜਕ ਕਟਾਕਸ਼ ਤੇ ਚੋਟ।

‘ਦਸਤਕ’ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਿਛੋਂ ਬੇਦੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਲਾਤਮਿਕ ਆਲੂਣਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉੱਚੀ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਸਟਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ‘ਫਾਗੁਨ’ ਬਣਾਈ। ਉਹ ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ‘ਫਾਗੁਨ’ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਗਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਬੇਦੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਾ ਪਿਆ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਕਟਾਕਸ਼ ਕਰਦਾ। ਬਤੌਰ ਲੇਖਕ ਤੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਉਸ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਗਰਮੀ ਤੇ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਫਿਲਮੀ ਲਤੀਡੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ - ਬਹੁਤੇ ਲਤੀਡੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਪਰ ਹੀ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੇ ਰਚਨ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚ ਵੀ ਚਮਕਦੀ।

‘ਫਾਗੁਨ’ ਫੇਲ੍ਹੁ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਸ਼ਖਸ ਰੂਪਏ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਨਰਿੰਦਰ ਬੇਦੀ ਜੋ ਹੁਣ ਇਕ ਕਾਮਯਾਬ ਫਿਲਮ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਭਰ ਆਇਆ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਕ ਫਲਾਪ ਫਿਲਮ ਡਾਇਰੈਕਟਰ। ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਧਾੜ ਤੇ ਸੈਕਸ ਦੇ ਮਸਾਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਡਾਰਮੂਲਾ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਰੂਪਏ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੋਈ ਮਦਦ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬੇਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੁਹੂ ਦੇ ਫਲੈਟ ਵਿਚ ਡਿਨਰ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਨਾਗੀਅਲ ਦੇ ਬਿਰਛਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਵਿਚ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਫਲੈਟ। ਉਸ ਨੇ ਚਿੱਟੀ ਮਲਮਲ ਦਾ ਕੁੜਤਾ ਤੇ ਚਿੱਟਾ ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਗਰਟ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਫੈਮਲੀ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੀ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੇਰਾ ਇਹ ਪੁੱਤ ਜੋ ਕਲੁ ਦੌੜ ਦੌੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪਾਨ ਲੁਆ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਲੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡਦਾ ਏ। ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਐ। ਨਾ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪਤੈ ਨਾ ਕਲਾ ਦਾ। ਪਰ ਰੂਪਏ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਵਲ ਆ ਗਿਐ। ਹੁਣ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਦੋਵੇਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁਧ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਈ ਬੈਠੇ ਨੇ। ਉਹ ਆਖਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਮੂਰਖ ਆਂ। ਭਲਾ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਫਲਾਪ ਫਿਲਮ ਬਣਾ ਬੈਠਾ। ਇਹੁੰਹੋਕ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਕਲੁ ਜੀਨੀਅਸ ਆਖਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਉੱਲੂ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਭ ਰੂਪੱਈਏ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਐ। ਰੂਪੱਈਏ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ

ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਮੈਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੀ ਏ... ਮੈਨੂੰ ਬਦਮਾਸ਼ ਆਖਦੀ ਐ। ਗੁੰਡਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਏ ਸਾਰੀ ਫੈਮਲੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਧੀਆਂ। ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਗਰਜ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਜੇ ਤੂੰ ਉਸ ਕੰਜਗੀ ਨੂੰ ਫੇਰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਜ਼ਾਬ ਸੁੱਟ ਦੇਵਾਂਗੀ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ। ਅੱਖਾਂ ਕਢ ਦੇਵਾਂਗੀ ਉਸ ਚੁੜ੍ਹੇਲ ਦੀਆਂ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਬਰਾਦਰੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਾਂਗੀ, ਤੇਰੇ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ, ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੇਰੀ ਪੱਤ ਲਾਹਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ, ਰਾਖਸ਼ਸ਼ ਅੰਹੰਾਂ!” ਤੇ ਮੈਂ ਚੀਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਹਾਂ, ਮੈਂ ਰਾਖਸ਼ਸ਼ ਆਂ!” ਮੇਰੀਆਂ ਧੀਆਂ ਰੋਣ ਲਗੀਆਂ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਸੀਨ ਸੀ।”

ਬੇਦੀ ਦਾ ਗਲਾ ਭਰ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਬਾਂਹ ਨਾਲ ਪੂੰਝੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆ,

“ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ। ਕੀ ਕਰਾਂ? ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਆਂ। ਮੇਰੀਆਂ ਧੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੇਰੀ ਇੱਜਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ... ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਦੇਖ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗਦਾ ਹਾਂ।”

ਬੇਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਤੇ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸਗੋਂ ਉਸ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਜਾਗ ਪਈ। ਉਹ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸੀ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ - ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ, ਫੈਮਲੀ ਨੂੰ, ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ - ਆਪਣੇ ਇਗਾਦੇ ਉਤੇ ਦਿੜ੍ਹ ਤੇ ਨੇਕ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ,

“ਮੈਂ ਫਿਲਮ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣਾਵਾਂਗਾ। ਵਡੇ ਸਟਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਵੇਂ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ। ਬਹੁਤ ਬੋੜ੍ਹਾ ਬਜਟ। ਬਸ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਲੱਖ। ਮੇਰੀ ਫਿਲਮ ਅਛੂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਹਨਾਂ ਪਿਤਕਾਰੇ ਹੋਏ ਹਗੀਜਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕੂੜਾ ਹੁੰਝਦੇ ਰਹੇ ਨੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰੇ ਕੂੜਾ ਹੀ ਬਣ ਗਏ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਬਾਰੇ ਫਿਲਮ ਬਣਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਅਜ਼ਮਤ ਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਬਾਰੇ ਫਿਲਮ ਬਣਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਦੇ ਸੁਨੇਹੇ ਮੇਰਾ ਖੁਆਬ ਅੈ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਠੂਠਾ ਫੜ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਚੰਦਾ ਵੀ ਮੰਗਣਾ ਪਿਆ ਤਾਂ ਵੀ ਮੈਂ ਮੰਗਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਗਲੈਮਰ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਅੈ। ਹੀਰੋਇਨਾਂ ਦੀ ਨਕਲੀ ਮੁਸਕਾਹਟ ਤੋਂ, ਮੈਕ-ਅੱਪ ਨਾਲ ਥੱਪੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ, ਚਿਕਨੇ ਚੋਪੜੇ ਜਿਸਮਾਂ ਤੋਂ... ਸੈਂਕੜੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕੁੜੀਆਂ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰਾਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨੇ, ਨੰਗੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੇ ਨੰਗੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਮੀਟ-ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਇਕ ਸਾਦਾ ਜਿਹੀ ਕੁੜੀ ਚੁਣੀ ਅੈ... ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਚਿਹਰਾ... ਅਣਲਗ ਤੇ ਸੱਜਗਾ। ਉਹ ਹੀਰੋਇਨ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਰੋਲ

ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਐ ਜੋ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਐ... ਇਕ ਸਾਂਵਲੀ ਲਚਕ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਫੋਟੋ ਦਿਖਾਵਾਂ ?”

ਬੇਦੀ ਉਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਐਸ਼-ਟੇ ਵਿਚ ਪਈ ਉਸ ਦੀ ਸਿਗਾਰਟ ਰਾਖ ਦੀ ਪਿਨਸਲ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਰੀਫ ਕੇਸ ਚੁਕਿਆ, ਕੱਝਿੱਕ ਦੇਣੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖੋਹਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਡਾ ਲਿਫਾਫਾ ਕਢਿਆ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਕਢੀਆਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਈਆਂ।

ਕੁੜੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤਿੱਖੀ ਸੂਝ ਜਾਂ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨੈਣ-ਨਕਸ਼ ਵੀ ਠੰਢੇ ਠੰਢੇ। ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਭਰਪੁਰ ਤੇ ਗੱਦਰ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੇਕ ਆਉਂਦਾ ਸੀ।

ਬੇਦੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਲਗੀ ਤੈਨੂੰ ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਪਤਾ ਨਹੀਂ... ਤੇਰੀ ਰਾਏ ਈਂ ਠੀਕ ਐ ।”

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਕਮਾਲ ਦੀ ਕੁੜੀ ਐ ਇਹ। ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਮਿਲਣ ਆ ਗਈ ... ਇਸੇ ਫਲੈਟ ਵਿਚ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ ਸਾਂ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਫਿਲਮ ਮੇਕਰ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਮਰਦ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, ‘ਤਾਂ ਫਿਰ ਤੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤੀਵੀਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ?’ ਉਹ ਹੱਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਧ-ਖਿੜੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਦੇ ਦੰਦ ਚਮਕੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਸਹਿਵਤ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਬੁਰੀ ਕੁਝ ਕਹੇ ਆਪਣੀ ਚੋਲੀ ਦੇ ਬੰਦ ਖੋਲ ਦਿਤੇ। ਵਡੀਆਂ ਸਡੈਲ ਛਾਤੀਆਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈਆਂ... ਮੈਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਖੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਂਵਲੀ ਚਮਕ ਸੀ, ਤੇ ਨਸ਼ਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁਮਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ... ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਵੱਡੇ ਆਨੰਦ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਵਾਂਗ ਸਾਂ, ਇਸ ਕੁੜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਛਿੱਟਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਰਸਬਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਲਗਾ। ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਜਹਾਦ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਯਕਦਮ ਉਹ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿੰਦਕ ਬਣ ਗਏ। ਇਖਲਾਕ ਦੇ ਚੌਧਰੀ। ਭਾਈਆਂ ਤੇ ਪੱਡਿਤਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਮੇਰਾ, ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦਾ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਸੱਚ ਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਰੁੱਧੀਆ ਕਮਾਉਣ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਵਾਦ ਭੁਲ ਚੁਕੇ ਨੇ... ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਕਰਨਗੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ? ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਨਿਰੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਭੁੱਖ ਸਮਝਦੇ ਨੇ... ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿੰਦਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਜਿਸਮਾਨੀ ਪਿਆਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੂਹਾਨੀ ਹਕੀਕਤ ਐ... ਇਸ

ਕੁੜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਝਗੜੇ ਹੋਣ ਲਗੇ। ਮੇਰੀ ਆਈ - ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਝਪਟੀ। ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਝੱਗ ਦੀ ਇਕ ਹਲਕੀ ਲਕੀਰ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਚੀਖ ਕੇ ਬੋਲੀ, 'ਤੂੰ ਗੁੰਡਾ ਏਂ!' ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਉਸ ਕੰਜਰੀ ਪਿਛੇ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ? ਮੈਂ ਬੁੱਕਦੀ ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਮੂਹ 'ਤੇ!' ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢਦੀ ਹੋਈ ਚਲੀ ਗਈ। ਬਸ ਉਸੇ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਘਰੇਲੂ ਜਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਐ, ਤੇ ਲਿਖਣ ਤੇ ਰਚਨ ਲਈ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਲੋੜ ਐ... ਤੇ ਉਸ ਪਾਪ ਨੂੰ ਚੱਖਣ ਦੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਜਿਸਮ ਵਿਚ ਕੈਦ ਏ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ..."

ਉਹ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਗੁਕਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ,

"ਉਸ ਕੁੜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਉਨੀ ਸਾਲ ਐ, ਮੈਂ ਸਤਵੰਜਾ ਸਾਲ ਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਤਿਗਣੀ ਉਮਰ ਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਉਮਰ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ! ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਐ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਜਿਡੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ... ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਕੱਦ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਮਨ, ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਜਿਸਮ। ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਾਹਠ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਵਾਂਗਾ ਤੇ ਉਹ ਮਸਾਂ ਚਵੀਂ ਸਾਲ ਦੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਅਜਿਹਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪਿਆਰ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਨਮੋਲ ਹੈ।"

ਬੇਦੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਜਿਸਮਾਨੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ। ਉਹ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਲਗਦਾ ਸੀ - ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਤੇ ਤੱਤਰੂਪੀ। ਜੋ ਉਹ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦਰਅਸਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੌੜ ਰਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਸੀ ... ਉਹੀ ਵਿਚਾਰ ਜੋ ਮੇਰੇ ਰਾਜੀ ਬਾਰੇ ਸਨ... ਉਹ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਤੇ ਵੇਗ ਮੇਰੇ ਖੂਨ ਵਿਚ ਸੂਕ ਰਿਹਾ ਸੀ...

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, "ਜੋ ਤੂੰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਏਂ ਇਹੋ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਛੁੰਘਾ ਸੱਚ। ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਕਦਰ ਐ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।"

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਢੁਬੇ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੇਰੀ ਫਿਲਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੀ ਐ?"

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, "ਇਹ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ ਇਕ ਸੱਚੀ ਘਟਨਾ ਉਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਗੀਜਨਾਂ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਸਾੜ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਦੋ

ਹਰੀਜਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕਢ ਦਿਤੀਆਂ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹ ਘਿਨਾਉਣਾ ਜੁਲਮ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹਾਂ, ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ, ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ, ਪਰ ਸਾਥੋਂ ਵਧ ਵਹਿਸ਼ੀ ਤੇ ਜਾਲਮ ਕੋਈ ਨਹੀਂ... ਅਸੀਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਕਤਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆਂ। ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਆਂ। ਸਾਡੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਫਿਲਮ ਦਾ ਮਹੂਰਤ ਕਲੁਹ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵਜ਼ੀਰ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਨੂੰ ਮਹੂਰਤ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ। ਇਹ ਦੋ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹਰੀਜਨ ਹੀ ਮੇਰੇ ਚੀਫ਼ ਗੈਸਟ ਹੋਣਗੇ। ਮਹੂਰਤ ਦਸ ਵਜੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੀਂ। ਉਹ ਕੁੜੀ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ...”

ਉਸ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸਿਗਰਟ ਸੁਲਗਾਈ ਤੇ ਗਲਾਸਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਕ ਇਕ ਪੈੱਗ ਹੋਰ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਸੋਚ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਂ ਸੁਣਿਐਂ ਤੋਂ ਤੇ ਜੀਨੀ ਵਿਚ ਤਰੇੜ ਆ ਗਈ...ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ...?”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਖਤਸਿਰ ਤੌਰ ਉਤੇ ਜੀਨੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਦਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਅਲਹਿਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇਕੋ ਛੱਤ ਹੇਠ ਬਗਾਨਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਬਸ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ? ਇਹੋ ਕਿ ਬੱਚੇ ਰਤਾ ਵੱਡੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੁ ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਖਰੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰਖ ਸਕੀਏ। ਅਸੀਂ ਕਿਉਂ ਜੁਦਾ ਹੋਏ ਸਾਂ? ਕੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਸਾਡੇ ਜੁਦਾ ਹੋਣ ਦੀ? ਬੱਸ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਬੇਲਾਗਤਾ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬੋਰਡਮ, ਬਕਾਵਟ। ਉਕਤਾਹਟ। ਸਾਡੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬੁਰ ਝੜ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਸੁੱਕੇ ਡੰਡਲ ਨਿਕਲ ਆਏ ਸਨ। ਇਕ ਰੋਡੀ ਅਰਥਹੀਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਬਸ ਵਖ ਹੋ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਐ। ਇਸ ਦੇ ਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਹੋਣਾ ਚੰਗਾ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਬੇਦੀ, ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਤਰਸ ਰਹੀ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੇ ਬਚਪਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ। ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਰਝਾ ਰਹੀ ਸੀ... ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨ ਨੂੰ ਰੱਜ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ। ਉਹ ਇਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਅੱਕ ਗਈ ਐ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਤੋਂ। ਹੁਣ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਲਿਜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਐ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਸਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਾਂਗਾ... ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਂ ਨਾਲ ਸਿਆਟਲ ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਦੇ ਸੁਫ਼ਲਨੇ ਲੈ ਰਹੇ ਹੋਣ... ਇਕ ਨਿਘੀ ਤੇ ਚੰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਨਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੀਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ ਜਿਥੋਂ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਖਸ਼ੀ ਮਿਲੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਕ ਵੇਲਾ

ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਛਡ ਦਿਤਾ, ਆਪਣੇ ਦੇਸਤ, ਸਹੇਲੀਆਂ, ਆਪਣਾ ਖੂਬਸੁਰਤ ਸ਼ਹਿਰ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹਿੰਦੇਸਤਾਨ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਏ....”

ਮੈਂ ਅਗੇ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਮੁੰਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ। ਯਕਦਮ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਹੰਝੂਆ ਦਾ ਰੁਗ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਭਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗਾ। ਮੈਂ ਬੇਦੀ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਆਖ ਰਿਹਾਂ ਸਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਯਕਦਮ ਇਕ ਅਜੀਬ ਖਲਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਮੇਰੇ ਸਗੀਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਕਰ ਕੇ ਹੰਝੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕਿਆ...ਮੇਰੇ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੋਂ ਖਿਡਾਉਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ ਆ ਨਿਕਲਿਆ ਸਾਂ....

ਬੇਦੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਲੇ ਹਾਂ। ਇਨਸਾਨ ਹੈ ਹੀ ਇਕੱਲਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ। ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਗੀਏ, ਇਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰੀਏ, ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛਤਹਿ ਕਰੀਏ ਪੇਸ਼ਤਰ ਇਸ ਕੇ ਕਿ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਛਤਹਿ ਕਰ ਲਏ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਇਕੋ ਅੰਤ ਹੈ - ਮੌਤ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੌੜੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਜਾਨਵਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਕੁਝੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮਰਨਾ ਹੈ...ਨਾ ਹੀ ਕੀਝੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ। ਬੰਬਈ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇਖੋ, ਕਿੰਨੀ ਨੱਸ ਭੱਜ ਹੈ...ਸਾਡੇ ਕਵੀ, ਲੇਖਕ, ਐਕਟਰ, ਜਰਨਲਿਸਟ ਸਦੀਵੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਸੱਚ ਤੇ ਵੀਰਤਾ ਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਦਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਕਦਰਾਂ ਦੀਆਂ। ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤੱਤ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਜਾਣਦੇ ਜੋ ਮਜ਼ਾਰ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਜੋ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਧੂਣੀ ਰਮਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਬਲਵੰਤ, ਤੂੰ ਤੈਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਜੋ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਧੂਣੀ ਰਮਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਚਾਈ ਨਾਲ ਜੀ ਰਿਹੈਂ, ਆਪਣੀ ਮੁਹੱਬਤ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ, ਤੇ ਲੋਕ ਤੈਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਸਲ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਣ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ। ਤੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੰਡ ਹੈ ਜੋ ਤੈਨੂੰ ਭਰਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ...ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ।”

ਬੇਦੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਨੱਧੇ ਹੋਏ ਜਜਬੇ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਛੁਲ੍ਹ ਪਏ ਸਨ। ਬੇਦੀ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿਤਾ। ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਬੇਦੀ ਬੋਲਿਆ, “ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਗਿਣੀਏ।

ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੂਖ ਨੂੰ ਰਚਨਾਤਮਕ ਹੀਲਿਆ ਵਿਚ
ਬਦਲ ਦੇਈਏ ।”

ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜ ਚੁਕੇ ਸਨ ।

ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਫਲੈਟ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ । ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਰੇਤਲਾ ਤੱਟ
ਗਰਗਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਚੰਦਰਮਾ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।
ਨਾਗੀਅਲ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਤੇ ਪਤਲੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਰੁਮਾਂਸ ਵਿਚ ਭਿੱਜੇ ।
ਬੇਦੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਪਾਲੀ ਹਿਲ ਛਡਣ ਆਇਆ ।

ਮੈਂ ਲੋਹੇ ਦੇ ਫਾਟਕ ਵਿਚ ਜੜੇ ਨਿੱਕੇ ਬੂਹੇ ਨੂੰ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਢਲਵਾਨ ਵਾਲੀ
ਪਗਡੰਡੀ ਉਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਭਿੜੇ ਹੋਏ ਘਾਹ ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਕੋਠੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ ਕੇ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ
ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਗਿਆਨ ਸਚਦੇਵ ਵੱਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ
ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਗਿਆਨ ਪਿਛਲੇ ਪੰਝੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੀ ।
ਉਸ ਨੇ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਤੋਂ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਬਣਨ ਤੀਕਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਅ
ਤੈਅ ਕੀਤੇ । ਇਕ ਫਿਲਮ ਵੀ ਬਣਾਈ । ਕਰਜ਼ੇ । ਬੀਵੀ ਤੋਂ ਤਲਾਕ । ਘੋਰ
ਪਰੋਸ਼ਾਨੀ । ਮੁਸੀਬਤਾਂ । ਪਰ ਉਹ ਫਿਲਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ ਤੇ
ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ
ਪਰੋਡਕਸ਼ਨ ਕੰਟਰੋਲਰ । ਕਈ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਫਿਲਮ ਪਰੋਡਿਊਸਰਾਂ ਦਾ ਹਮਦਰਦ ਦੋਸਤ
ਤੇ ਜੱਦੋ- ਜਹਿਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਐਕਟਰਾਂ ਦਾ ਮਦਦਗਾਰ ।

ਗਿਆਨ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਰਾਜੀ ਦਾ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਟੈਲੀਫੋਨ
ਆ ਚੁਕਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਲਭ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ - ਟੈਲੀਫੋਨ
ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪੇਚਦਾਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਤਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਟੋਲ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹੁੱਝੂਆ ਵਿਚ ਫੁੱਬੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ
ਬੋਲੀ ਕਿ ਉਹ ਇਕੱਲੀ ਸੀ । ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਘਰ
ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਜਾਂ ਤੋਂ ਬੱਕ ਗਈ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਿਨਮਾ ਦੇਖਣ
ਗਈ ਤੇ ਹੁਣੇ ਮੁੜੀ ਸੀ । ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬੰਬਈ ਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ।
ਉਸ ਨੂੰ ਸੌ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਝੰਜਟ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਤਰਸ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਪਿਛੇ ਛਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕੌਲ
ਬੰਬਈ ਆ ਗਈ ।

ਗਿਆਨ ਸਚਦੇਵ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਰਟੀ
ਕੀਤੀ । ਤੀਹ ਜਣੇ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਸਨ ।

ਸਭ ਲੋਕ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋ ਨਵੀਆਂ ਐਕਟਰੈਂਸਾਂ ਸ਼ੇਖ ਮੇਕ ਅੱਪ ਕਰੀ ਤੇ ਝੁਮਕੇ ਪਾਈ ਇਕ ਗੰਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰੋਡਿਊਸਰ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿਚ ਹੱਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਕਾਲਾ ਸ਼ਾਹ ਪਰੋਡਿਊਸਰ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਡੱਡੂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਹੀਰੋਇਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹਰ ਵਾਲਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸੌਦਾਗਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ ਮਿਜ਼ਾਜ ਬੀਵੀ, ਇਕ ਬੰਗਾਲਣ ਜੋ ਪਲੇਬੈਕ ਸਿੰਗਰ ਬਣਨ ਲਈ ਬੰਬਈ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੋਟਾ ਮਾਰਵਾੜੀ ਆਸ਼ਕ, ਇਕ ਸੱਟਾ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਦਲਾਲ, ਬੰਗਲੌਰ ਦੀਆਂ ਦੋ ਡਾਂਸਰਾਂ, ਗੀਨਾ ਰਾਏ ਦਾ ਗੁਜਰਾਤੀ ਸੈਕਟਰੀ ਤੇ ਐਕਟਰ ਪਾਣ ਦਾ ਇਕ ਚਮਚਾ... ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਯਕਦਮ ਜਾਵੇਦ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਚੇ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਤੀਵੀਆਂ ਨੱਸ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗਲੇ ਮਿਲੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਤਰੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਤੀਵੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ 'ਭੈਣ' ਆਖਦਾ ਸੀ, ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਚੁੰਮੀ ਜੜ ਦਿਤੀ। ਉਸ ਤੀਵੀ ਨੇ ਘੁੱਗੀ ਵੱਟ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਖਿਆ, "ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ?"

ਜਾਵੇਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਆਖਿਆ, "ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਭੈਣ' ਆਖਾਂ ਉਸ ਉਤੇ ਮੇਰਾ ਹੱਕ ਆਏ। ਮੈਂ ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਵਾਂ, ਚਾਹੇ ਚੁੰਮੀ ਲਵਾਂ, ਚਾਹੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਚੰਡਾਂ।"

ਜਾਵੇਦ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸੁਹਣਾ ਜਵਾਨ ਸੀ, ਲਚਕੀਲਾ, ਤੇ ਫੁਰਤੀਲਾ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਚਮਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ 'ਸ਼ੋਅਲੇ' ਤੇ 'ਦੀਵਾਰ' ਸੁਪਰ ਹਿੱਟ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਮੂੰਹ ਮੰਗੇ ਪੈਸੇ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਰੂਪਏ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਡਾਇਲਾਗ ਦੇ। ਪਰੋਡਿਊਸਰ ਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਉਸ ਦੇ ਤਰਲੇ ਕਰਦੇ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਛੇਤੀ ਦੇਵੇ। ਹੀਰੋਇਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਰਟ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਸੁਹਣੇ ਫਿਕਰੇ ਹੋਰ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਕਰਦੀਆਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਰਟ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਸੁਹਣੇ ਫਿਕਰੇ ਹੋਰ ਪਾ ਦੇਵੇ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਦਾ, "ਅਮਿਤਾਬ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਦਾ, "ਅਮਿਤਾਬ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਮੈਂ ਹਾਂ। ਉਹ ਉਹੀ ਫਿਕਰੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਫਿਕਰੇ ਗੁੰਜਦੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ।"

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘੋੜੇ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਉਣ ਸਾਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੈੱਗ ਹੋਰ ਚਾੜੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਹੱਸਦਾ ਤੇ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰਾਂ ਦੇ ਚੁਟਕਲੇ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ।

ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਚੁਸਤ ਫਿਕਰੇ ਬਾਜੀ ਚੰਗੀ ਲਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਾਵੇਦ ਬਾਰੇ ਫਿਲਮੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਸੁਣੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ।

ਬੰਗਲੌਰ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਡਾਂਸਰਾਂ ਅੱਖਾਂ ਮਟਕਾ ਮਟਕਾ ਕੇ ਫਿਲਮੀ ਇਟਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਨੱਚ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਭੈਣਾਂ ਸਨ। ਵੱਡੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਾਰਟ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਟੱਬਰ ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਾਵੇਦ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਉਹ ਰਾਜੀ ਕੌਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਗਾਬ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਨਹੀਂ, ਮੁਆਫ਼ ਕਰਨਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੀ।”

ਜਾਵੇਦ ਬੋਲਿਆ, “ਸ਼ਗਾਬ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੀ? ਫਿਰ ਐਕਟਰੈਸ ਕਿਵੇਂ ਬਣੇਂਗੀ? ਇਸ ਕੁਰਪੱਟ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਪੀਂਦੈ। ਹਰ ਅੰਰਤ ਪੀਂਦੀ ਆਂ। ਤੂੰ ਇਕ ਸਾਉ ਕੁੜੀ ਜਾਪਦੀ ਆਂ। ਤੈਨੂੰ ਫਿਲਮ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।”

ਇਕ ਅੰਰਤ ਜਾਵੇਦ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਲੈ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਨਾ ਪੀਵੇ। ਖਾਣਾ ਠੰਢਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੇ।

ਜਾਵੇਦ ਗਰਜਿਆ, “ਮੇਰੀ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ! ਮੈਂ ਵੀਹ ਪੈਂਗ ਪੀ ਜਾਵਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਮਜਾਲ ਆਂ ਮੇਰਾ ਪੈਰ ਬਿੜਕ ਜਾਵੇ। ਦਮ ਰਖਦੇ ਆਂ ਬਿੱਲੇ!” ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਾਲ ਡੋਰੇ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਹ ਫਿਰ ਗਰਜਿਆ, “ਇਸੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਮਰਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸਾਲੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁਆਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਤੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛੀ, ਨਾ ਸ਼ਗਾਬ ਦਾ ਇਕ ਘੁੱਟ। ਹੁਣ ਸਾਲੇ ਮੇਰੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪੈਰ ਪਾਵਾਂ। ਕਿਉਂ? ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰਾਂ ਦਾ ਬਾਪ ਆਂ। ਜਗ ਸੋਚੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ ਤੇ ਦੂਜੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ... ਇਕ ਯਤੀਮ ਜੋ ਦੂਜੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਅਦਬੀ ਟੁਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਪਲਿਆ ਜੋ ਭੁੱਜੇ ਤੱਪੜ ਤੇ ਸੌਂਦਾ ਰਿਹਾ... ਹੁਣ ਸੁਪਰ ਸਟਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਕ ਗਾਈਟਰ ਜੋ ਵਿਕਦੈ। ਮੇਰੀ ਫੀਸ — ਦਸ ਲੱਖ! ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਹੁੰਹ! ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਨਾਂ ਆਖੋ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ ਰੋਟੀ। ਚੱਕ ਲਓ ਰੋਟੀ ਨੂੰ! ਲੈ ਜਾਓ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੁੱਤੀ ਰੋਟੀ ਨੂੰ! ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੀ ਰੰਡੀ ਨੂੰ! ਮੈਂ ਠੋਕਰ ਮਾਰਦੇਂ ਇਸ ਨੂੰ! ਮੈਂ ਪੁੱਛਦੇਂ ਇਸ ਨੂੰ, ਦੱਸ ਨੀ ਕੰਜਰ ਦੀਏ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਿੱਥੇ ਸੈਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਭੁੱਖਾ ਮਰਦਾ ਸੀ? ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਇਕ ਬੁਰਕੀ ਨੂੰ ਤਰਸਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਈ ਮੇਰੇ ਕੌਲ? ਤੇ ਫਿਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਕੌਲ ਕਿਉਂ ਆਵਾਂ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਠੋਕਰ ਮਾਰੀ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ

ਠੋਕਰ ਮਾਰਦੇਂ। ਦੱਲੀਏ, ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ!”

ਉਸ ਨੇ ਕਬਾਬ ਤੇ ਬਿਰਾਨੀ ਦੀ ਭਰੀ ਪਲੇਟ ਨੂੰ ਠੋਕਰ ਮਾਰੀ ਤੇ ਪਲੇਟ ਗੱਗੇਮਰਮਟ ਦੇ ਡਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਤਿਲਕਦੀ, ਬਿਰਾਨੀ ਖਿੰਡਾਉਂਦੀ, ਕੰਧ ਨਾਲ ਜਾ ਵੱਜੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਖਿੱਲਰ ਗਏ।

ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਾਲੇ ਖੁੱਜੇ ਵਲ ਝੂਕਿਆ ਤੇ ਆਖਣ ਲਗਾ, “ਆ ਹਾ! ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ? ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ! ਗਾਰਗੀ...ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਪੜਿਐ! ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਅੱਥਾਂ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ...ਮੇਰੇ ਖੁਆਬਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਇਡਾ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ! ਇਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਨਾਟਕਕਾਰ! ਮੇਰਾ ਸੁਪਰ ਸਟਾਰ! ਮੇਰਾ ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ! ਕਿਨਾਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਆਂ ਮੈਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਦੀ ਬਕਵਾਸ ਦਾ ਮੈਂ ਕੋਈ ਜੁਵਾਬ ਨਾ ਦਿਤਾ।

ਉਹ ਫਿਰ ਰਾਜੀ ਵਲ ਮੁੜਿਆ, “ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਚੁੱਪ ਬੈਠੀ ਆਂ? ਡਰਦੀ ਆਂ ਗਾਰਗੀ ਤੋਂ? ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਤੂੰ ਫਿਲਮ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਆਈ? ਕੀ ਉਹ ਜਲਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ? ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਗਲੈਮਰ ਕੁੜੀ ਆਂ। ਸਾਡੀਆਂ ਕਈ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰਾਂ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਚੁੜੇਲਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ...ਨਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਮੱਥਾ, ਜਿੰਨ ਪਹਾੜੋਂ ਲੱਥਾ। ਪਰ ਤੂੰ ਸੁਹਣੀ ਏਂ...ਜੇ ਆਖੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੱਡੇ ਫਿਲਮ ਪਰੋਡੀਉਸਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇਂ। ਕੋਈ ਪਰਾਬਲਮ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਹੀਰੋਇਨਾਂ ਲਈ ਰੋਲ ਹਨ...”

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕੁੰਡੀ ਉਹ ਹਰ ਨਵੀਂ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ। ਅਜ਼ਮਾਈ ਹੋਈ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਕੁੰਡੀ। ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਲੋਚਦੀਆਂ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਕੁਲਾਬੇ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰੋਲ ‘ਫਿੱਟ’ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਕਿਸੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਾਂ ਪਰੋਡੀਉਸਰ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ। ਐਕਟਰੈਸ ਦਾ ਸਕਰੀਨ ਟੈਸਟ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਫਿਲਮੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦਾ। ਐਕਟਰੈਸ ਦਾ ਸਕਰੀਨ ਟੈਸਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ‘ਟੈਸਟ’ ਪਿਛੋਂ ਐਕਟਰੈਸ ਨੂੰ ਹੀਰੋਇਨ ਦਾ ਰੋਲ ਨਾ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਜਾਵੇਦ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਪਰੋਡੀਉਸਰ ਨੂੰ। ਨਵੀਂ ਹੀਰੋਇਨ ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅਗਲੀ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਰੋਲ ਮਿਲਣ ਦਾ ਚਾਂਸ ਰਹੇ।

ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਬਿਸਤਰਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਸਟਾਰ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ। ਪਰ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੁੱਲ ਹੈ? ਆਪਣੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਮੌਮੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦਾ ਨਸ਼ਾ। ਉਸ ਆਨੰਦ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉ ਕਿ ਕਟੋੜਾਂ

ਦਰਸ਼ਕ ਸਕਗੇਂ ਉਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕਲੋਜ਼ ਅਪ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਟਾਰ ਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦਾ ਖੁਆਬ। ਸਿਰ ਫੇਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰਾਬ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਲਾਤਮਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਰਤ ਤੇ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਕਿਸੇ ਮਲਿਕਾ ਨੂੰ ਇਹ ਪਿਆਰ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹਸਤੀ ਲਈ ਲੋਕ ਇਤਨੇ ਦੀਵਾਨੇ ਨਹੀਂ ਜਿਤਨੇ ਇਕ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਦੇ। ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਝਲਕ ਲਈ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਜਾਦੂ ਹੈ। ਇਤਨੀ ਖਿੱਚ। ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖਰ ਦੇ ਟੰਬੇ ਉਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚੀਏ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਛੁਹੀਏ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਈਏ ਫਿਰ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦੇ ਕਿ ਕੁੜੀ ਇਕ ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਜਾਂ ਦਸ ਨਾਲ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਟਾਰ ਏ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਨੂੰ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਐਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਫਿਲਮੀ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਚਮਕਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਨੂੰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਵੱਡੀ ਸਟਾਰ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਫਿਲਮ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਛੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਦੋਸਤ ਲਾਹੌਰ ਪਿਛੋਂ ਬੰਬਈ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਦਿੱਲੀ ਰਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਫਿਲਮੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਜਿਹੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫਿਲਮੀ ਬੰਦੇ ਬੜੇ ਢੁਕਰੇ ਤੇ ਹਲਕੇ ਲਗਦੇ। ਮੈਂ ਫਿਲਮੀ ਕਲਾ ਨੂੰ ਇਉਂ ਦੇਖਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਬਾਹਮਣ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ। ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਮੇਰੀ ਈਰਖਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਤੇ ਵਾਕਿਫਕਾਰ ਜੋ ਰੋਡੀਓ ਤੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇ ਅਸਮਾਨ ਉਤੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਫਿਲਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਦੋ ਚਾਰ ਮਿੱਤਰ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਠੰਢਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਭਰਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਨ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਮੌਜੂਦ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਜੀਅ ਹੋਰ ਵੀ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਬਹੁਤ ਹਲਕੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਫਿਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਿਰੀਆਂ ਤੋਤਾ ਮੈਨਾ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ। ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਕੁੜੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਸਭ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਕਵਾਸ। ਜਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਦੂਰ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਕਲੀ। 1950 ਵਾਲੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਫਿਲਮਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹੋ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਯਜੀਤ ਰੇਅ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਪਿਛੋਂ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਗਏ। 1970 ਪਿਛੋਂ ਤਾਂ ਲਗਾਪਗ ਹਰ ਥੀਏਟਰ ਐਕਟਰ ਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ

ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੋਨੇ ਦੀ ਖਾਨ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਰੁਪਏ ਦੀ ਲੁੱਟ ਮਚੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਗੀਤ ਜਾਂ ਡਾਇਲਾਗ ਦਾ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਜਾਂ ਰੇਡੀਉ ਵਿਚ ਸੌਂ ਰੁਪਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ, ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਗਾਜੀ ਦਾ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਇਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਅਚੰਭਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਾਰਟੀ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਤੇ ਸੀ। ਫਿਨਰ ਪਿਛੋਂ ਸਭ ਲੋਕ ਫਿੱਕੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਲਗੇ। ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਾਸਾ ਉੱਚਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੱਧਮ ਹੋ ਗਈ। ਜਾਵੇਦ ਝੂਮ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਫਿਕਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਲੋਕ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਲੋਟ ਪੋਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਸੋਡੇ ਤੇ ਪਿਆ ਅੱਧ-ਸੁੱਤਾ, ਅੱਧ-ਜਾਗਿਆ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਗਾਜੀ ਜਾਵੇਦ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਵਲ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਨਿਗਾਹਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਦੀ ਹੋਈ ਉਹਨਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਦੰਗਾਨ ਵਾਰ ਵਾਰ ਹੱਸਦੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚੀਖ ਚੰਘਿਆੜਾ ਖਤਮ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਲਦੇ ਰਹੇ। ਜਾਵੇਦ ਅੱਡੀਆਂ ਛੰਡਦਾ ਕੋਈ ਅਫਗੀਕੀ ਨਾਚ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ।

ਅਚਾਨਕ ਮੈਂ ਇਕ ਉੱਚੀ ਪਾਗਲਾਨਾ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਜਾਵੇਦ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ ਜੋ ਇਕ ਵਹਿਸ਼ੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਗੁੰਜ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਕ ਮਹਿਮਾਨ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉੱਚਾ ਰੌਲਾ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਜਾਵੇਦ ਦੀ ਹੰਟਰ ਵਰਗੀ ਆਵਾਜ਼। ਫੇਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਮੱਠਾ ਸ਼ੋਰ ਤੇ ਬੂਟਾਂ ਦੀ ਚਾਪ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੰਘ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਮਰਮਗਾਉਂਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ। ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ। ਗਿਆਨ ਤੇ ਰਾਜੀ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਬੱਤੀ ਜਗਾਈ। ਮੈਂ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਉਠ ਕੇ ਬੈਠ ਰਿਆ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਜੀ ਬੱਹੁਦ ਖੁਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਦਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸੱਜਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਬੜਾ ਮਜ਼ਾ ਆਇਆ ਖੇਡ ਵਿਚ? ਅਸੀਂ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਤੂੰ ਉਠ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਕਿਉਂ?”

ਮੈਂ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੇਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਰੜਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਹ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਤੈਨੂੰ ਸਾੜਾ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੋਇਆ ? ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹੱਸ ਦੇਵਾਂ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਹਸਮੁੱਖ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਕਮਾਲ ਦੀ ਫਿਕਰੇਬਾਜ਼ੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਰਾਰਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ ਦੁਹਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ... ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੰਚ ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਹੈ ਤੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਚੰਗੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਏਗਾ। ਤੇਰਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਐ ? ਮੈਂ ਲੰਚ ਉਤੇ ਜਾਵਾਂ ਕਿ ਨਾ ?”

ਮੈਂ ਉਸ ਵਲ ਤੱਕਿਆ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ। ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਸਵੇਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਇਸ ਬਾਰੇ। ਹੁਣ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵੱਜ ਚੁਕੇ ਨੇ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਨੀਂਦ ਆਈ ਏ।”

“ਤੂੰ ਜਲਦਾ ਏਂ।”

“ਸਵੇਰੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ ਆਪਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ।”

“ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਰਾਏ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਤੇਰਾ ਕੀ ਖਿਆਲ ਐ ਉਸ ਬਾਰੇ ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਸੌ ਬਘਿਆੜ ਮਿਲ੍ਹਗਾ ਇਸ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਿਚ। ਹਰ ਕੋਈ ਤੈਨੂੰ ਹੀਰੋਇਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਝਾਂਸਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਤੇਰੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰੇਗਾ। ਇਹੋ ਆਖੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਬੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਰਹਿ ਤੇ ਤੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇਂਗੀ। ਇਹੋ ਆਖੇਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਫਿਲਮ ਲਈ ਨਵੀਂ ਹੀਰੋਇਨ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ... ਬਸ ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ... ਕਿਥੇ ਸੀ ? ਤੂੰ ਉਸ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰੇਂਗੀ। ਜਾਵੇਦ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਗ ਲਾ ਰਿਹੈ।”

ਉਹ ਬਿਫਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਹਰ ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਸ਼ੱਕ ਐ ਤੈਨੂੰ। ਆਪਣਾ ਇਲਾਜ ਕਰਵਾ। ਜਾਵੇਦ ਨੂੰ ਘਾਟਾ ਏ ਕੁੜੀਆਂ ਦਾ ? ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਟੈਲੀਫੋਨਾਂ ਦਾ ਜੁਆਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

“ਇਹ ਬਕਵਾਸ ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਦੱਸੀ ਹੋਵੇਗੀ।”

“ਪਰ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਐ !”

“ਹਰਾਮੀ ! ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੈਨੂੰ...”

“ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ। ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮਝਦੇ ?”

ਅਸੀਂ ਦੋਨੋਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਫਾਸਲਾ ਹੁ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਵੇਦ ਖੜਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਾਵੇਦ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਿਲਮ ਪਰੋਡਿਉਸਰ ਦਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਾਇਦਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਜੌਬ ਜਾਦੂ ਵਰਗਾ ਅਸਰ

ਸੀ ਰਾਜੀ ਉਤੇ। ਸਟਾਰ ਬਨਣ ਦੀ ਤਮਨਾ...ਕਿਤਨੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਲੱਭਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਸਨ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੀ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ...ਇਸ ਅਕਾਸ਼ ਉਤੇ ਚਮਕਣ ਦੀ ਖੁਹਾਇਸ਼ ਨਾਲ ਪਾਰਾਲ ਹੋਈਆਂ...

ਮੇਰਾ ਮਨ ਛੁੱਬਣ ਲਗਾ। ਰਾਜੀ ਵਲੋਂ ਪਹਿਲੀ ਬਗਾਵਤ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਰਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਗਵਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਸੱਚੇ ਮਨੋ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਬਣਿਆ ਖੜਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗੇ ਵਧਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਜਲਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜਾਬਰ ਮਰਦ ਸਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਚਾਂਸ ਸੀ ਉਸ ਲਈ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ।

ਮੈਂ ਹੋਰ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਸੌਂ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਇਹੋ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਵੇਦ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਿਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਣ ਲਗੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਵੇਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਜਾਹਿਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੋਰੇਇਨ ਬਣਨ ਦੇ ਚਾਂਸ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੱਕਿਆ ਹਾਰਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆਏ, ਕਰ।”

ਮੈਂ ਫਿਲਮਜ਼ ਡਵੀਜਨ ਵਿਚ ਚੀਡ ਪਰੋਡਿਊਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਪਿਛੇ ਘਰ ਰਹੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਫਿਲਮਜ਼ ਡਵੀਜਨ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਵੇਦ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰੇਗੀ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਸਹੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਜਾਵੇਦ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਚਾਹ ਪੀਂਦੇ ਰਹੇ। ਬਾਰਸਾਂ ਨਾਲ ਝੰਭੇ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਜਾਵੇਦ ਦੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਫੌਰਨ ਹੀ ਭਾਂਪ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਝੱਟ ਹੀ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਲਿਆ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਲੰਚ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਵਕਤ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਖੁਦ ਅਲਾਹਿਦਾ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਜਾਵੇਦ ਕੋਲ ਇਤਨਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਨਿੱਕੇ ਜਹੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਇਕ ਹਫਤਾ ਬਰਬਾਦ ਕਰੇ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਨੀ ਹੈਂ ਨਾ? ਠੀਕ। ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਟੇਲੈਂਟ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਮਕਿਨ ਐ ਕਿ ਤੂੰ ਦੂਜੀ ਜ਼ੀਨਤ ਅਮਾਨ ਬਣ ਜਾਵੇਂ। ਪਰ ਇਕ ਗੱਲ ਦੱਸ ਮੈਨੂੰ, ਤੂੰ ਕਿੰਨੇ ਮਰਦਾਂ ਦਾ ਬਿਸਤਰ ਗਰਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈਂ? ਦੋ ਦਾ, ਜਾਂ ਪੰਜ ਦਾ, ਜਾਂ ਦਸ ਦਾ?”

“ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਹੀ ਕੁੜੀ ਨਹੀਂ!”

“ਤਾਂ ਫਿਰ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛੱਡ ਦੇ। ਭੁੱਲ ਜਾ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲੀ ਜਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਇਮਾਨਦਾਰ ਦੋਸਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹੋ ਮਸ਼ਵਰਾ ਦੇਵਾਂਗਾ।”

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਸੇ ਫਿਕਰੇ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਜਾਵੇਦ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਾਜੀ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਦਸਣ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਭਾਰ ਹੌਲਾ ਹੋਵੇ। ਮਿਲਣਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ।

ਉਹ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਤੇ ਪਰੋਡਿਉਸਰਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਹਸਰਤ ਰਹੀ ਜਾਏਗੀ। ਕੁਝ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਸੁਣ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਡਾਇਰੈਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਉਤੇ ਗਈ। ਮੌਹਨ ਸਹਿਗਲ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਯਸ਼ ਚੋਪੜਾ ਨੂੰ, ਸ਼ਿਆਮ ਬੇਨੇਗਲ ਨੂੰ। ਸਰਦਾਰ ਜਾਫਰੀ ਦੇ ਘਰ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਤੇ ਫਿਲਮਸਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਲੀ। ਇਸਮਤ ਚੁਗਤਾਈ ਦੇ ਘਰ ਡਿਨਰ ਪਾਰਟੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਥੇ ਕਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ, ਜਾਨ ਨਿਸਾਰ ਅਖਤਰ ਤੇ ਸਾਹਿਰ ਲੁਧਿਆਨਵੀ ਮਿਲੇ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਰੁਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਪਰ ਉਹ ਬੰਬਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੁਕ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਜਿੇ ਸਨ।

ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਮੁਕਾਉਣ ਲਈ ਬੰਬਈ ਰੁਕ ਗਿਆ।

ਫਿਲਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਿੱਘਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ। ਸਟੂਡਿਊ ਦਾ ਨਿੱਘ, ਲਾਈਟਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ, ਮੇਕ ਅੱਪ ਦਾ ਨਿੱਘ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ। ਇਸ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਬੇਕਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਬੰਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਜੇ ਇੰਡਸਟਰੀ ਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇੰਡਸਟਰੀ ਆਪੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਐਕਟਰ ਲੋਕ ਦੂਰੋਂ ਮਾਗਰੂਰ, ਫੁਕਰੇ, ਆਕੜ ਖਾਂ ਲਗਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਸ ਗਰੂਰ ਤੇ ਹੈਂਕੜ ਪਿਛੇ ਇਨਸਾਨੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਨਿੱਘ ਹੈ — ਗਾਲੂਂ, ਠੋਕਰਾਂ, ਭੁੱਖ ਨੰਗਾ, ਬੇ ਇਜ਼ਤੀਆਂ ਤੇ ਜੱਫੀਆਂ ਦਾ ਨਿੱਘ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਛੂਹ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਵੱਡੇ ਵਿਉਪਾਰ ਦੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਹੈ। ਅਫਸਰਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਬਿਉਰੋਕਰੋਸੀ ਬੇਲਾਗ ਹੈ, ਬੋਲੀ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੀ, ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਜ਼ਬੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਤ ਤੋਂ ਕੋਰੀ। ਪਰ ਫਿਲਮ ਦੇ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਫਿਲਮ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀ ਜਜ਼ਬੇ ਦਾ ਦਖਲ ਹੈ। ਫਿਲਮ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਵੇਲੇ ਇਕਾਗਰਤਾ ਤੇ ਮਿਲਵਰਤਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਰਕਰ ਦੀ ਬਿਰਤੀ

ਇਕੋ ਬਿੰਦੂ ਉਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ। ਇਕੋ ਮੰਤਵ। ਐਕਟਰ, ਟਾਲੀ ਵਾਲਾ, ਲਾਈਟਿੰਗ ਵਾਲਾ ਤੇ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਇਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਭ ਇਕੋ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਕੋ ਮਾਨਸਿਕ ਲਹਿਰ। ਉਹ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਕਲੈਪਰ ਮੰਡੇ ਕੌਲ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਕੈਮਰਾ ਮੈਨ ਦੇਖੇ ਜੋ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਇਕੋ ਕੈਮਰੇ ਨੂੰ ਉਪਰੋਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਮੁਗਧ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਛੇ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਦੈਵ ਮਨੁੱਖ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਇੰਡਸਟਰੀ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਕਮਿਸ਼ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੇਕਾਰ ਐਕਟਰ ਤੇ ਆਰਟਿਸਟ ਦੇਸਤਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਥੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੋਂ ਬਿਜ਼ਨਿਸ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਰੰਗ ਰੂਪ ਦੇ ਸੌਂਦੇ ਤੇ ਮੱਕਾਰੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗਲ ਕੱਟਵਾਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤੇ ਹੋਰਾ ਫੇਰੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਮੀਦ ਦੀ ਕਿਰਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਵੀ ਹਨ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਲੋਰੀ ਦਾ ਰਾਗ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਾਪੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਮਹਿਲ ਤੇ ਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਝਾਤ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉੱਚੀ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਨਸ਼ਿਆਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ।

ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਕਲਰਕ ਕਦੇ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ ਬਣਨ ਦੇ ਬੁਆਬ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿੱਕਾ ਅਫਸਰ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਤਰੱਕੀ ਵੀਹ ਰੂਪਏ ਹੈ, ਉਮਰ ਦੀ ਪੌੜੀ ਦੇ ਟੰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਗਿਣਦਾ, ਹਰ ਟੰਬੇ ਉਤੇ ਰੁਕਦਾ, ਆਖਿਰ ਕਿਥੇ ਪੁਜੇਗਾ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਤਰੱਕੀਆਂ ਗਿਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੀਕ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਜਹੇ ਘੋਰੇ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਲਮ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹੌਸਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰੰਗ, ਇਕ ਪੜਕਣ, ਇਕ ਸਨਸਨੀ। ਇਕ ਉਮੀਦ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੋਗੀ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ “ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾ ਸਿਮਸਿਮ” ਦੇ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਗੁਝਾ ਦਾ ਬੂਹਾ ਕਦੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ।

11

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੰਬਈ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਕਪੜੇ ਮੇਰੇ ਪੜ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਟੰਗੇ ਪਏ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੀਜ਼ਾਂ, ਕੋਟ ਤੇ ਪਤਲੂਨਾਂ। ਮੈਂ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਕਹੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਇਥੇ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਇਥੇ ਹੀ ਸੌਂਦਾ।

ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲਾਡ ਕਰਦੇ। ਜੀਨੀ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਕਪੜੇ ਪੱਚੈਸ਼ ਕਰਦੀ ਜਾਂ ਡਰੈਸ਼ ਸਿਊਂਦੀ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਕਾਪੀ ਵਿਚ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਪਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਤਰਕੀਬਾਂ ਨੋਟ ਕਰਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਦਸਤਕ ਦੇ ਕੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦਾ। ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਬਹਿਸ ਦੇ ਅਸੀਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਨਵਾਂ ਓਪਰਾ ਰਿਸਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਵਜੂਦ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਉੱਡ ਕੇ ਕੱਚੀ ਪੱਗਡੀ ਉੱਤੇ ਜਾ ਖੜੋਦਾਂ ਤੇ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ। ਮੈਂ ਪੁਤਲੇ ਵਾਂਗ ਬੈਠਾ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਅੱਧ ਲਿਖੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਰਕੇ ਪਰਤਦਾ, ਸ਼ੀਸੇ

ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵ ਕਰਦਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਟੱਡੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਖਿੱਚੀ ਹੋਈ ਗਲ੍ਹੂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਜਿਥੋਂ ਦੀ ਜਿਲਟ ਬਲੇਡ ਸੁਹਾਗਾ ਫੇਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲੰਘਦਾ। ਮੇਰੇ ਵਜੂਦ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਜੀਨੀ ਦੇ ਬੈਂਡ ਰਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ — ਜੀਨੀ ਆਪਣੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰੱਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਟਿਮਕਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਰੁਮਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਪਤਲੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਚਾਪ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁੰਮਣ ਤੇ ਲੋਹ ਦੇ ਫਾਟਕ ਦੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਠਣਕ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਈਕਲ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਵਾਲਾਂ ਦੀ ਗੁੱਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਾਂਦੇ ਦੀ ਥਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਛੱਲੇ ਨੇ ਸਾਂਭਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਆਬਸ਼ਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਛਡ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਨੇ ਸੁਨਹਿਰੇ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ ਗੁੱਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਸੀ।

ਉਹ ਬੈਠੀ ਦੁਸਹਿਰੀ ਅੰਬ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ — ਪੀਲੇ ਸੰਧੂਰੀ ਗੁੱਦੇ ਨੂੰ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਲੰਮੇ ਚਮਚੇ ਨਾਲ ਖੁਰਚ ਖੁਰਚ ਕੇ। ਉਹ ਬੈਠੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਗਨ ਅੰਬ ਖਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਦੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਚੀਰਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਤੱਕ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਤੇ ਸੀ।

ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਬੋਲੇ, ਕੁਝ ਕਹੇ, ਕੁਝ ਹੀ। ਆਪਣੇ ਮਿਉਜ਼ਕ ਬਾਰੇ, ਚਰਚ ਬਾਰੇ, ਅੰਰਤਾਂ ਦੀ ਕਲੱਬ ਬਾਰੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਚੁੱਪ ਨਾ ਤੱਤੀ। ਕਮਰੇ ਦੀ ਹਵਾ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਲਰਜ਼ ਰਹੀ ਸੀ, ਕੰਡਿਆਂ ਦੀ ਵਾੜ ਵਰਗਾ ਸੀ ਵਾਤਾਵਰਨ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਕਠੋਰ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਗੀਨ ਨਿਸ਼ਚਾ ਸੀ, ਇਕ ਅਟੱਲ ਫੈਸਲਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੰਬ ਸਮੇਟ ਲਏ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਅੰਦਰਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਤੇ ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ ਤੁਰਦੀ। ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਸਾਹ ਰੋਕੀ ਵਾਪਰਦੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦੱਬੀ ਦੱਬੀ, ਹਰ ਆਵਾਜ਼ ਧੀਮੀ ਧੀਮੀ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਪੁਣ ਛਾਣ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਬੀ ਦੇਣਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਬਦਲ ਗਈ। ਮੈਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਰਦੇ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਜੋ ਖੁਦ-ਬ-ਖੁਦ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਬਸ ਸਮਾਂ ਟਪਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਉਸ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦਾ। ਮੈਂ ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਖਾਣੇ ਜਾਂ ਚਾਹ ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੁਲਾਉਂਦਾ। ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਮੈਂ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ। ਮੈਂ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਤੇ ਦੂਰ ਖਿੜਕੀ ਵਿਚੋਂ ਅਸਮਾਨ ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦਾ। ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਅਜੀਬ ਅਜੀਬ ਖਿਆਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਭਰਦੇ — ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਬਿੰਬ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਭਰਦੇ ਤੇ ਖੁਰ ਜਾਂਦੇ। ਤਰੇੜੇ ਹੋਏ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਰੂਪ। ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਯੰਤਰ ਹੋਵੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੇਜ਼ ਖਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਟੋਪ ਕਰ ਲਵੇ। ਮੇਰੇ ਹਵਾ ਪਿਆਜ਼ੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਲੱਖਾਂ ਚਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫੋਟੋ ਸਟੈਟ ਕਰ ਲਵੇ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਫੜ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ। ਜੋ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਉਗਮਦੇ ਤੇ ਗੁਆਚ ਜਾਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਬੈਠਦਾ ਤੇ ਫਿਕਰੇ ਤਰਾਸਦਾ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਕੁਝ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਇਕ ਪੈਰਾ ਲਿਖਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਾਨਸਿਕ ਤਜਰਬੇ ਦੀ ਸਿੱਦਤ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਝੂਠੀ ਤੇ ਫੋਂਕੀ ਜਾਪਦੀ।

ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਲੇਕ ਰੋਡ ਤੇ ਕਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਜੀਨੀ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ... ਤੇ ਨਾਲ ਉਹੀ ਆਦਮੀ। ਦੋਵੇਂ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਾਈਕਲਾਂ ਉੱਤੇ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਾਰ ਨੂੰ ਪੀਮੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੀ ਨਿੱਤ ਦੀ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਸੈਰ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ... ਨਾ ਰੁਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਕਾਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਾ ਕੇ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਕ ਮੀਲ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਮੌਜ਼ ਕਟਿਆ ਤੇ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਮਤਲਬ ਜਾਂ ਇਗਾਦੇ ਦੇ ਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਆਖਿਰ ਇਕ ਦੋਸਤ ਦੀ ਕੋਠੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜੋ ਗੌਰਮਿੰਟ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫਸਰ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚੋਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਹਿਚਹਾਟ ਤੇ ਹਸੀਂ ਸੁਣੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੱਫੀ ਪਾਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਤੁਆਰਫ ਕਰਵਾਇਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਪੌਂਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਵਿਸਕੀ ਦੇ ਘੁੱਟ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਹਲਕੇ ਸੁਰ ਗੂੰਜ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਹੁਸੀਨ ਬੀਵੀ, ਇਕ ਡਾਕਟਰ, ਇਕ ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ, ਇਕ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਬੀਵੀ। ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿਚ ਹਸੀਂ ਤੇ ਰੰਗੀਨ ਰੌਲਾ ਸੀ— ਗਾਲਫ ... ਸੋਨਾਵਰ ਸਕੂਲ ... ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ... ਰੋਜ਼ ਗਾਰਡਨ ... ਹਾਰਟ ਅਟੈਕ .. ਮਿਊਜ਼ਕ ... ਅਰਬ ਦੇ ਸ਼ੇਖ ...

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਮ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਛਿੱਟਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਪੈਂਦਾ...ਜਿਵੇਂ ਸਾਬਣ ਦੇ ਟੱਬ ਵਿਚ ਰੇਸ਼ਮੀ ਬਲਾਉਜ਼ ਕਿਤੇਂ ਕਿਤੇਂ ਝਾਤੀਆਂ ਮਾਰਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਜੱਨਤ ਘਾਹ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਫੜਦੀ ਦੰੜ ਰਹੀ ਸੀ, ਮਨੁੰ ਰੰਗਦਾਰ ਗੱਤੇ ਦੇ ਘਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੀਨੀ ਦੁਸਹਿਰੀ ਅੰਬ ਖਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਦੋ ਸਾਈਕਲ ਨਾਲ ਨਾਲ, ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਦੋ ਅੱਖਾਂ...ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਉਤੇ ਬਾਦਬਾਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ, ਸਪੇਸ ਨੀਡਲ, ਚੀਜ਼ ਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਫੁੰਗੇ, ਧੂੰਦ...

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਉਨੀਂਦਰੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਚੰਕ ਕੇ ਜਾਗਿਆ। ਪੰਡੀਆਂ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਬੇਲ ਰਿਹਾ ਸੀ,

“ਜਗ ਸੋਚੋ! ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਦੀ ਬਰਫਾਨੀ ਕੁੰਜ ਇਕੋ ਸਾਹ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਮੀਲ ਉਡ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ, ਨਾ ਖੁਰਾਕ ਦੀ। ਉਹ ਝੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਇਕੱਠੀਆਂ ਉੱਡਦੀਆਂ ਨੇ, ਤੌਹ ਹਜ਼ਾਰ ਛੁੱਟ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਤੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਦਿਸ਼ਾ ਦਾ, ਫਾਸਲੇ ਦਾ, ਮੌਸਮ ਦਾ। ਉਹ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਤੋਂ ਉਤੇ ਬਰਫਾਂ ਵਿਚ ਆਂਡੇ ਦੌੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਉੱਡ ਕੇ ਯੌਰਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੌਸਮ ਬਦਲਦੈ ਤਾਂ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਵਤਨ ਨੂੰ ਪਰਤ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨੇ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਂਡੇ ਛੁੱਟ ਕੇ ਚੂਜੇ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਚੁਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ... ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਚੁਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ... ਉਹੀ ਰੰਗ, ਉਹੀ ਸ਼ਕਲ ਸਭ ਦੀ। ਕਮਾਲ ਐ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਡੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਪਿਊਟਰ ਲਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ... ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਟੈਲੀਫੋਟੇ ਲੈਨਜ਼... ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਸੁਖਮ ਰਡਾਰ ਸਿਸਟਮ...”

ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜੇ ਇਹ ਪੰਡੀ ਮਾਉਟ ਐਵਰੈਸਟ ਤੋਂ ਵੀ ਉਚਾ ਉਡਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਠੰਢ ਨਾਲ ਸੁਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ?”

“ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਡਾਰੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ... ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਹਰਕਤ ਵਿਚ... ਇਹ ਉਡਦੇ ਉਡਦੇ ਸੌਂ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।”

“ਮੈਨੂੰ ਜਗ ਇਸ ਪੰਡੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦੱਸੋ। ਬਿਲਕੁਲ ਪਰੀਆਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਗਦੀ ਐ।”

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਕੁੰਜ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪੰਡੀ ਹੈ। ਪਤਲਾ, ਮਸਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਇੰਚ ਲੰਮਾ ਪਰ ਉੱਡਣ ਲਗੇ ਇਸ ਤੇ ਖੰਭ ਤਿੰਨ ਛੁੱਟ ਤਕ ਵਿਛ ਜਾਂਦੇ ਹਨ — ਸਿੱਟੇ, ਕਾਲੇ ਤੇ ਸਲੇਟੀ ਰੰਗ ਦੇ। ਪੂਛ ਲੰਮੀ ਤੇ ਦੁਮੂਹੀ। ਪਰਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਾਂਕਾਪਨ... ਅਸੀਂ ਪੰਡੀ ਪਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸੁਸਾਇਟੀ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਬਣੇਗਾ ਇਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ?”

ਇਸ ਜਬੇਬਦੀ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਇਕ ਪੰਡੀ ਹੋਵਾਂ ਤੇ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਫੜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਸੁੰਗੜ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਖਿੰਡ ਗਏ।

ਪੇਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਬੀਵੀ ਦਾ ਨਾ ਤਾਨੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਾਨਵੈਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਆਸ਼ਿਕ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੇਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਫਾਰਮ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਪੌਦੇ ਸਨ। ਇਥੇ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਏ ਹੋਏ ਚੁੱਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲ ਕੇ ਅੰਡੇ ਕਢਦੇ। ਇਹ ਅੰਡੇ ਫਿਰ ਚੁੱਜੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਚੁੱਜਿਆਂ ਦੀ ਨਸਲ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੁਰ੍ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੁੱਜੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਅੰਡੇ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਕੌਲ ਰਾਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤੁਰਨ ਲਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਦਰਜਨ ਤਾਜ਼ੇ ਅੰਡਿਆਂ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਮੈਨੂੰ ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਦਿਤੀ।

ਤਾਨੀ ਨੂੰ ਮਿਉਜ਼ਕ ਦਾ ਸ਼ੋਕ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਰੀ ਬੀਵੀ ਲਈ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਡ ਬੰਗਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਬੰਗਲਾ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਖੜਕੀਆਂ, ਪੱਛਮੀ ਸੰਗੀਤ, ਮਾਡਰਨ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਮਾਡਰਨ ਕਿਚਨ ਤੇ ਮਾਡਰਨ ਸਮਗਰੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਬਾਰ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਸਕਾਚ ਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਬੰਗਲਾ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਖਲਿਸਤਾਨ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤਾਨੀ ਸਲਵਾਰ ਕਮੀਜ਼ ਪਾਈ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਆਹ ਵਾਲ ਖਿੱਚ ਦੇ ਜੂੜਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਜੈਤੂਨੀ ਚਿਹਰਾ ਤੇ ਬਦਾਮੀ ਅੱਖਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਉਹ ਆਹ ਭਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਹਾਏ, ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਮਿਉਜ਼ਕ ਐ। ਇਸ ਵਿਚ ਦਿਲ ਖਿਚਵਾਂ ਜਜ਼ਬਾ ਏ...ਨਗਮ...ਦਿਲਕਸ਼...ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਬਾਗ ਦੀਆਂ ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦੀ ਮਹਿਕ। ਤੁੰ ਦੇਖੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਕਲੀਆਂ ?”

“ਨਹੀਂ।” ਮੈਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ।

“ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੈਬਲੋਹਮ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ...ਜਾਂ ਕੰਵਾਰੀ ਮੈਡੋਨਾ ਦੀਆਂ ਕਲੀਆਂ,” ਉਹ ਬੋਲੀ। “ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਾਗ ਵਿਚੋਂ ਸਾਡੇ ਬੈੱਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਐ। ਇਹ ਮਹਿਕ ਬੜੀ ਗੁਪਤ ਮਹਿਕ ਐ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਰ ਕਲੀਆਂ ਖਿੜਦੀਆਂ ਨੇ...ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ...ਜਿਵੇਂ ਸਹਿਰਾ ਵਿਚ ਹਿਰਨ ਤੇ ਹਿਰਨੀ ਪਰੇਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ...ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਖਿੰਡ ਜਾਂਦੀ ਐ ਹਵਾ ਵਿਚ...ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਮਹਿਕ...ਇਹ ਕਲੀਆਂ ਸਾਲ

ਭਰ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਘੜੀ ਨੂੰ... ਇਹ ਖਿੜਦੀਆਂ ਨੇ, ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ ਨੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਬਾਬ ਵਿਚ... ਤੇ ਫਿਰ ਇਹ ਮੁਰਝਾ ਕੇ ਭਿੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਾਨ ਦਾ ਸਮੂਰਾਈ ਯਾਦ ਆਉਂਦਾ ਏ... ਜਾਪਾਨ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਪਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਰਬੀਰ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਸੋਧ ਕੇ ਸਡੋਲ ਤੇ ਬਾਂਕਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਭਰਪੂਰ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫਲਸਫ਼ਾ ਹੈ ਜਵਾਨ ਰੁੱਤੇ ਮਰਨ ਦਾ... ਪੂਰਨ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪੁਜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਮ ਕਰਨ ਦਾ... ਬੰਦਾ ਇਹਨਾਂ ਕੰਵਾਰੀਆਂ ਕਲੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਦਾ ਹੈ..."

ਗੱਲਬਾਤ ਫਿਰ ਪਰਿੰਦਿਆਂ ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਕਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਜੋ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਲਗੀ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਸ ਪੱਖ ਦੀ ਝਾਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤਾ ਜਾਣੂੰ ਨਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਰਾਤ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚਿਰਕੇ ਘਰ ਮੁੜਿਆ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਾਅਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੱਨਤ ਤੇ ਮਨੂੰ ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ, “ਪਾਪਾ, ਅਸੀਂ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।”

ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣੀ ਬੰਦ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਤਾ ਜੋ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਛਲ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜੱਨਤ ਬੋਲੀ, “ਅਸੀਂ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾ ਰਹੇ ਆਂ। ਤੂੰ ਵੀ ਚਲੇਂਗਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਪਾਪਾ ?”

ਮੈਂ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਉਤੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਚੁਮਣ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਦੱਸ ਨਾ ਪਾਪਾ !”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਆਵਾਂਗਾ।”

“ਕਿਉਂ ਪਾਪਾ ? ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ।”

“ਜੇ ਤੇਰੀ ਮੰਮੀ ਨੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ?”

“ਫਿਰ ਮੈਂ ਗਰਾਜ ਵਿਚ ਲੁਕ ਜਾਵਾਂਗੀ।”

ਜੱਨਤ ਨੇ ਮੇਰੀ ਠੋਡੀ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਥਾਪੀ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੈਨੂੰ ਥਪਕਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਬੋਲੀ, “ਪਾਪਾ, ਸੁਰਤੀ ਮਰ ਗਈ। ਉਹ ਬੁੱਢੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਰੱਬ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਆਏ। ਬਹੁਤ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਏ ਉਹ।”

“ਤੈਨੂੰ ਕੌਣ ਦਸਦੈ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ?”

“ਮੰਮੀ ਆਖਦੀ ਆਏ ਸੁਰਤੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਆਏ ਰੱਬ ਕੋਲ। ਉਹ ਬੁੱਢੀ ਆਏ। ਤੇਤਾ ਵੀ ਰੱਬ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਏ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ। ਸੁਰਤੀ ਨਾਲ। ਪਾਪਾ... ਤੂੰ ਬੁੱਢਾ

ਹੋ ਗਿਆ ਏਂ ਨਾ ?”

“ਹਾਂ ।”

“ਤੇ ਤੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੁਢਾ ਜਾਏਂਗਾ ?”

“ਹਾਂ ।”

“ਸੁਰਤੀ ਵਾਂਗ ?”

“ਹਾਂ ।”

“ਤੇ ਫਿਰ ਤੂੰ ਵੀ ਰੱਬ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਵੇਂਗਾ ? ਤੇਤੇ ਕੋਲ ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁਟ ਕੇ ਫੜ ਗਿਆ ਤੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਤੈਂਨੂੰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਝਦੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ, ਮੇਰੀ ਲਾਡਲੀ ਸਹਿਜਾਈ ?”

“ਤੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਕਦੋਂ ਆਏਂਗਾ ਪਾਪਾ ?”

ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਕਿ ਬੱਚੇ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਖੁਆਬ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਮਿਲਕਸ਼ੇਕ, ਆਈਸ ਕਰੀਮਾਂ, ਕਾਰਾਂ, ਝੀਲਾਂ, ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ। ਮੈਂ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਚੁਪ ਰਿਹਾ। ਜੱਨਤ ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਹਿਕੜੀ ਦੀ ਧੱਕ ਧੱਕ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਘੁੱਗੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਦੀ ਧੜਕਣ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਧੜਕਣ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਮੂੰਹ ਮੇਰੇ ਮੌਢੇ ਨਾਲ ਰਗੜਦੀ ਹੋਈ ਲਾਡ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸੀ।

ਯਕਦਮ ਉਹ ਬੇਕਰਾਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੰਜੇ ਲਾਹ ਦਿਤਾ।

ਜੀਨੀ ਚਰਚ ਤੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਦੋਨੋਂ ਬੱਚੇ ਦੰੜ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਸਿਆਟਲ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਪਾ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਮਿਣ ਮੇਚ ਕੇ ਬੜੀ ਸੁਝ ਨਾਲ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਟਿਕਟ ਭੇਜ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਗੇ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਖਰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸੂ ਖਰਚ ਦੇ ਪੁਬੰਧ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਲਿਆ।

ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਤਨਖਾਹ ਇਕ ਵੱਡੇ ਪਰੋਫੈਸਰ ਦੀ ਸੀ ਤੇ ਕੋਠੀ ਵੀ ਨਾਂ ਮਾਤਰ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਸਾਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਨਾ ਸ਼ਰਾਬ, ਨਾ ਸਿਗਾਰਟਾਂ, ਨਾ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਛਾਲਤੂ ਖਰਚੀਲੀ ਆਦਤ। ਪਰ ਰੂਪਿਆ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਉੱਗਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੀ ਤਨਖਾਹ ਵਿਚੋਂ ਕਟ ਕਟਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਰੂਪਏ ਮਿਲਦੇ। ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਸੌ ਰੂਪਏ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਿਚਨ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਖਰਚ ਲਈ ਦਿੰਦਾ। ਤਿੱਨ ਸੌ ਰੂਪਏ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਬਾਹਰਲੇ ਖਰਚਾਂ ਲਈ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ।

ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਏ ਬਿਜਲੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਨੌਕਰ ਦੀ ਤਨਖਾਹ। ਪਰ ਜੀਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਖਰਚ ਚਲਾਉਂਦੀ। ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਕਦੇ ਪੱਕਦੀ ਕਦੇ ਨਾ। ਘਰ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਉੱਖੜ ਪੁੱਖੜ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਨਾਟਕ ਬਾਰੇ ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਆਇਆ ਪਰ ਇਹ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ ਬਿਲਾਂ ਦੀ ਅਦਾਇਗੀ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਰੁਪਏ ਕਮਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਝਟ ਹੀ ਖੁਰ ਜਾਂਦੇ। ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਝੂਠਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਕਰਜ਼ਾ ਚੁਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸਾਂ ਤੇ ਉਹ ਕਰਜ਼ਾ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ਮੇਰਾ ਘਰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮੁਲਜ਼ਿਮ ਦੇ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਵੇਲੇ ਖਾਧੀ ਸੌਗੰਧ ਕਿ ਅਮੀਰੀ ਤੇ ਗੁਰੀਬੀ ਵਿਚ ਸਾਥ ਨਿਭਾਵਾਂਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਜੁਦਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਜਜ਼ਬੇ ਇਸ ਆਰਥਕ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਏ...

ਮੈਂ ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਫਿੱਟ ਲਾਅਨਤੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸੋਚਣ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਠਿੰਡੇ ਜਾ ਕੇ ਜੱਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਉਹ ਟੁਕੜਾ ਵੇਚ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹੁਣ ਤੀਕ ਪਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬਠਿੰਡੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ ਰੁਪਏ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਚਲਿਆ ਗਿਆ।

ਮੇਰਾ ਬਚਪਨ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਰੇਤਲੇ ਪਿੰਡ ਗੁਜ਼ਰਿਆ। ਇਥੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਨਹਿਰ ਦੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕਲਰਕ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਪੱਕੀ ਇੱਟ ਦਾ ਕੁਆਟਰ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੀਕ ਰੇਤਾ। ਹਨੇਰੀਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਤੇ ਹਵਾ ਸੂਕਦੀ ਹੋਈ ਲੰਘਦੀ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਪਟਾਕ ਪਟਾਕ ਵਜਦੀਆਂ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਆਖਦੀ ਵਾ-ਵਰੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭੂਤਨੀਆਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਤੇ ਗਿੱਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਸੀ ਤੇ ਪੰਜੇਬੀਂ ਦੀ ਛਣਕਾਰ ਸੁਣਦੀ।

ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਹਨੇਰੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਕੱਕੀ ਰੇਤ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ। ਮੀਲਾਂ ਤੀਕ ਰੇਤਾ ਸੀ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਜ਼ੱਗਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਜੋ ਧੁੱਪ ਵਿਚ ਚਮਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਲਹਿਰੀਆ ਦੁਮੇਲ ਤੀਕ ਦਿਸਦਾ। ਮੈਂ ਜੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਤੇ ਕੈਦ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੇ ਹਾਣੀ ਜੱਟਾਂ ਤੇ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ - ਵੀ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਘੁੰਮਦੇ। ਤਪਦੀ ਦੁਪਹਿਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਮੁੜਦੇ ਤਾਂ ਭੁੱਬਲ ਵਰਗੇ ਰੇਤੇ ਉਤੇ ਤੇਜ਼ ਪੱਬਾਂ ਭਾਰ ਚਲਦੇ। ਸਾਡੇ ਪੈਰ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਘੱਟ ਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ ਤੇ ਮਸਾਂ ਵੀਹ ਤੀਕ ਗਿਣਤੀ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੁਰਤਾਂ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਬਿੱਲੀ ਤੇ ਕੁੱਕੜ ਅਸਲੀ ਜਾਪੈ। ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ

ਪੜਿਆ। ਮੇਰੀ ਬਹੁਤੀ ਤਾਲੀਮ ਮੇਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੀ... ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਰੌਣਕ ਸਿੰਘ ਡਾਕੂਆਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ, ਖੋਦੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਵਧਾਵਾ ਸਿੰਘ ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਰਖਾ ਕੱਤਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦੀਆਂ। ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਉਤੇ ਕਾਲੀ ਮਰਾਸਣ ਢੋਲਕੀ ਵਜਾਉਂਦੀ ਤੇ ਨੱਚਦੀ ਹੋਈ ਗਾਉਂਦੀ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਉਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਸਿਆਪਾ ਕਰਾਉਂਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮੈਂ ਸਿਖਿਆ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ ਗਾਲੂਂ ਵਿਚ ਲਾਟਾਂ ਸਨ।

ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦੋ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਕੋਲ ਲੈ ਗਈ ਜਿਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਕਾਲੇ ਤੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਤਿੰਨ ਸੰਧਰੀ ਲੀਕਾਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਧ ਤੋਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਤਿੰਨਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸ ਦੋਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਸਾਧ ਨੇ ਸਾਡੇ ਤਿੰਨਾਂ ਵਲ ਨੀਝ ਗੱਡ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਚੀਆਂ, ਮੰਤਰ ਪੜਿਆ, ਹਵਾ ਵਿਚ ਹੱਥ ਘੁਮਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਉੱਗਲ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਕੀਤੀ। ਬਸ ਇਸੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਦਰਸੇ ਲੈ ਗਈ ਤੇ ਉੱਥੇ ਮਾਸਟਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗੀ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਮੇਰੇ ਢਿੜ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣ।

ਮੈਂ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਠਿੰਡੇ ਆ ਗਏ। ਸਾਡਾ ਜੱਦੀ ਘਰ।

ਭਾਵੇਂ ਬਠਿੰਡਾ ਵੱਡਾ ਰੇਲਵੇ ਜੰਕਸ਼ਨ ਸੀ ਪਰ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਇਥੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਜਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਰੇਤੇ ਦੇ ਮਾਰੂਬਲਾਂ ਨਾਲ ਘਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਲ੍ਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨੌਵੀਂ ਦਸਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਅਨੰਗ ਪਾਲ ਦੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਸੁਣਿਆ ਏ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਢਾਲਾਂ ਨਾਲ ਖਹਿ ਕੇ ਲੰਘਦਾ ਸੀ। ਦਰਿਆ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰਸਤਾ ਬਦਲ ਲਿਆ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਰੇਤੇ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਤੇ ਬਰੇਤੀ ਛੱਡ ਗਿਆ।

ਬਠਿੰਡਾ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਕੱਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਸਿਵਾਏ ਰੇਲ ਗੱਡੀ ਦੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਸ ਉਠ ਜਾ ਗੱਡੇ। ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ ਇਕ ਘਟਨਾ ਹੁਣ ਤੀਕ ਲੋਕ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੂੰ ਦੀ ਇਕ ਫੈਕਟਰੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਟਿਆਲੇ ਤਾਰਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਕਿ ਫੌਰਨ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਕ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ ਆ ਗਿਆ! ਬਠਿੰਡਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕਟ ਕੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਇਲਾਕਾ ਪੱਛੜ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਲੋਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖੀ।

ਬਠਿੰਡਾ ਹਨੇਰੀਆਂ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਉੱਡਦੇ ਤੇ ਕੱਕਾ ਰੋਤਾ

ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਿਖਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਜਾਂਦਾ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਰੇਤਾ ਆ ਵੜਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਗੇ ਜੇ ਘਰ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤਾਕੀਆਂ ਬੰਦ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਰੇਤਾ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਨਾਸਾਂ ਵਿਚ ਆ ਵੜਦਾ।

ਪਰ ਹੁਣ ਪਿਛਲੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਠਿੰਡੇ ਨੇ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਥੇ ਬਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਲਗਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦੈਤਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਚਿਮਨੀਆਂ ਸਨ — ਚਾਰ ਸੌ ਚਾਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟ ਉੱਚੀਆਂ, ਕੁਤਬ ਮਿਨਾਰ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਢੁੱਗਣੀਆਂ ਉੱਚੀਆਂ। ਇਸ ਤੇ ਦੋ ਸੌ ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਰੁਪਿਆ ਖਰਚ ਆਇਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਛਾਉਣੀ ਬਣੀ ਤਾਂ ਚਾਲੀ ਮੀਲ ਤੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸ ਗਈ। ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਿਆ ਇਸ ਛਾਉਣੀ ਦੇ ਬਣਾਉਣ ਉੱਤੇ ਲਗਿਆ। ਕਾਰਖਾਨੇ ਲਗ ਗਏ। ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਿਆ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਰੁੜ੍ਹਣ ਲਗਾ। ਰੇਤੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਟਿੱਬੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂ ਨਵੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਤੇ ਕੋਠੀਆਂ ਉੱਗ ਆਈਆਂ। ਅੰਗੂੰਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਤੇ ਸੱਤ ਝੀਲਾਂ ਨੇ ਬਠਿੰਡੇ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲ ਦਿਤੀ। ਨਵੇਂ ਕੈਫੇ, ਨਵੇਂ ਹੈਟਲ, ਨਵੀਆਂ ਮਾਰਕੀਟਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਦੁਕਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਨਵੇਂ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਲ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਤੋੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਠਿੰਡੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਉੱਚਾ ਜੰਗੀ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਸਾਰੇ ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਚ ਰੌਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਫਸਰ-ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਸਜਾਉਣ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਈ। ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸੜਕਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਮਾਤ ਦੇਖਣ ਲਈ ਇਥੇ ਹੀ ਡੇਰੇ ਲਾ ਰਖੇ ਸਨ। ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਬਾਂ ਬਠਿੰਡਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਗਾਤੇ ਗਾਤ ਮਾਲ ਰੋਡ ਚੌੜੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਬਾਗੜਣੀਆਂ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਘੱਗਰੇ ਤੇ ਚੋਲੀਆਂ ਪਾਈ ਸੜਕ ਉਤੇ ਉੱਬਲਦੀ ਹੋਈ ਲੁੱਕ ਤੇ ਬਜ਼ਰੀ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਦਰਜੀ ਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਬੈਠੀਆਂ ਤਿਰੰਗੇ ਝੰਡੇ ਸੀ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਬਠਿੰਡਾ ਇਸ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀਆਂ ਕਾਰਾਂ, ਟਰੱਕ, ਬੱਸਾਂ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਢੋਣ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਠਿੰਡੇ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਲਿਸ਼ਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਕ ਮਿਉਨਿਸਪਲ ਕਲਰਕ ਨੇ ਦੌੜ ਕੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਵੱਡਾ ਟੋਭਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਗੰਦ-ਮੂਤ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬੁਲਬੁਲੇ ਛੱਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੀ ਪਤਾ ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ ਕਿਤੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਹੀ ਆ ਨਿਕਲੇ। ਉਸ ਪਾਸੇ ਇਕ ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ ਯੋਗੀ ਦਾ ਮੱਠ ਸੀ। ਸੰਜੇ ਨੂੰ ਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਝਟਪਟ ਸਲਾਹ-ਮਸ਼ਵਰੇ ਹੋਏ ਤੇ ਮਿਉਨਿਸਪਲ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਹੁਕਮ

ਦਿਤਾ ਕਿ ਟੋਭੇ ਦੇ ਇਹਦ ਗਿਰਦ ਕਨਾਤਾਂ ਲਾ ਦਿਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾਈ ਕਿ ਵੱਡੇ ਟੋਭੇ ਦੀ ਬਦਬੂ ਨੂੰ ਕਨਾਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦੀਆਂ ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਥੇ ਧੂਹ ਦੇ ਡਲੇ ਧੂਖਾਈ ਜਾਣ।

ਸੰਜੇ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਵਿਚ ਪੰਜ ਮੀਲ ਤੀਕ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਣਾਏ ਗਏ।

ਸੰਜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਗਤ ਵਿਚ ਨਾਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ। ਸਭ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਤਕਰੀਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਤਾਗੀਫ਼ ਨਾਲ ਭਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿਤੇ। ਇਕ ਮੌਟੇ ਲੀਡਰ ਨੇ ਜਿਸ ਨੇ ਖੱਦਰ ਦੀ ਕਮੀਜ਼ ਤੇ ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉੱਚਾ ਨਾਹਰਾ ਲਾਇਆ, “ਆਜ ਕੀ ਨੇਤਾ-ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਕਲੁਕਾ ਨੇਤਾ- ਸੰਜੇ ਗਾਂਧੀ !”

ਸਾਰਾ ਮਾਹੌਲ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ।

ਸੰਜੇ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਮਾਈਕਰੋਫ਼ਨ ਦੇ ਸਾਹਮਦੇ ਆਇਆ। ਯਕਦਮ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਧੜਕਣ ਲਗੇ। ਤੀਵੀਆਂ ਨੇ ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਕੁਹਣੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਕੁੜੇ, ਸੋਹਣਾ ਏ !” ਕਾਲਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਖੂਨ ਤੇਜ਼ ਵਗਣ ਲਗਾ।

ਸੰਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਦਾ ਤੇ ਠੰਢੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਪੀਚ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਅਲੰਕਾਰ ਸੀ ਨਾ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ। ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਦਾ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ। ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਯਕਦਮ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਫਿਰ ਅਸਮਾਨ ਗੂੰਜ ਉੱਠਿਆ।

ਸੰਜੇ ਇਤਨਾ ਬੋੜ੍ਹਾ ਬੋਲਿਆ ਤੇ ਇਤਨੀ ਛੇਤੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾ ਦਿਤੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਉਸ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਪੰਜ ਗੱਲਾਂ ਆਖੀਆਂ, “ਜਿਹ ਬਾਤਾਂ ਕਰਨੇ ਕਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ, ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਕਾ ਵਕਤ ਹੈ। ਮੈਂ ਚਾਹਤਾ ਹੁੰਦਿ ਕਿ ਮੁਲਕ ਮੈਂ ਕਾਮ ਹੋ... ਨੈਜਵਾਨੋਂ ਨੇ ਇਸ ਕਾਮ ਕਾ ਬੀੜਾ ਉਠਾਇਆ ਹੈ... ਹਮਾਰੇ ਸਾਹਮਨੇ ਸਭ ਸੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਾਂਚ ਕਾਮ ਹੈ : ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਕਾ ਖਾਤਮਾ, ਦਰਖਤਾਂ ਕਾ ਉਗਾਨਾ, ਗੰਦੀ ਬਸਤੀਓਂ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਪਰੀਵਾਰ ਨਿਯੋਜਨ, ਅੰਰ ਦਹੜ ਕੀ ਬੁਰੀ ਰਸਮ ਕਾ ਖਾਤਮਾ। ਦੇਸ਼ ਕੀ ਤਰੱਕੀ ਕੇ ਲੀਏ ਜਿਹ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ... ਮੁੜੇ ਬਠਿੰਡਾ ਪਸੰਦ ਹੈ... ਯਹਾਂ ਕੇ ਲੋਗ ਬੜੇ ਮੇਹਨਤੀ ਅੰਰ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਹੈਂ... ਕਾਮ ਬਹੁਤ ਹੋਨਾ ਚਾਹੀਏ। ਬਾਤਾਂ ਕਮ। ਧੰਨਯਬਾਦ !”

ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਡਖਰ ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਜਾਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਜਮਾਂਦਰ ਗੰਗਵ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪੂਰਨ ਅਧੀਨਗੀ ਨੂੰ ਸਹਿ ਸੁਭਾਵਕ ਕਬੂਲ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਵਿਉਪਾਰੀਆਂ, ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰਾਂ, ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਅੰਰਤਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ

ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਗ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੁ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੀ ਮਲਿਕਾ ਦੇ ਨਿੱਖਰੇ ਹੋਏ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਉਸ ਵਲ ਸਵੱਲੀ ਰਹੇ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਕੁੜੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਜਲਸੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਦੱੜ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਖੁਦ ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਅਨੀਂਦਰੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਤਾਂ ਜੁ ਸੰਜੇ ਦੀ ਆਮਦ ਲਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਪੂਰੇ ਹੋਣ।

ਮੇਟੇ ਲਾਲੇ ਤੇ ਚੋਪੜੀਆਂ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਸੰਜੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਪਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਹਾਸੀ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਖਾਂ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸੰਜੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿਕਨੀਆਂ ਤੇ ਝੂਠੀਆਂ ਮੁਸਕਰਾਹਟਾਂ ਤੋਂ ਨਫਰਤ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਪੂਰਾ ਯਤਨ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸਕਰਾਹਟਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਫ ਜੰਮਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਡਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸੰਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਾਪਲੂਸੀ ਉਪਰ ਕਿਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਪਿਛੋਂ ਸੰਜੇ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਉਤਰਿਆ ਤੈ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੀ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ, ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਮ ਵਿਚੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਾਰ ਲੰਘੀ। ਪੁਲਸ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਗਲ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਯਕਦਮ ਇਕ ਅੰਰਤ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਸੰਜੇ ਦੀ ਕਾਰ ਅਗੇ ਆ ਕੇ ਲਿਟ ਗਈ। ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਸੰਜੇ ਕਾਰ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਤੀਵੰਂ ਉਹਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਸੰਜੇ ਫੌਰਨ ਪਿਛੇ ਹਟਿਆ ਤੇ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਅੰਰਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਗੱਲ ਐ। ਅੰਰਤ ਨੇ ਹਿੱਚਕੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਨਾਲ ਹੋਈ ਜੋ ਹੋਰ ਦਹੇਜ ਮੰਗਦਾ ਸੀ ਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹੋਰ ਪੈਸਾ ਲਿਆਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਗਾਬ ਪੀ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਘਰੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਰੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਗੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮਾਈ ਬਾਪ ਹੋ!”

ਸੰਜੇ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਇਸ ਕੇਸ ਕੀ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਆਪ ਛੋਰਨ ਕਰੋ! ਅਗਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੜੇ ਤੇ ਉਸੇ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਭੀ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹੋਣ।”

ਗਿਆਨੀ ਜੈਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁਲਸ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਛੋਰਨ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਕਿ ਰਾਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਾਕਿਆ ਦਾ ਪਤਾ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਸੰਜੇ ਦੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਹ ਅੰਰਤ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਣ ਲਗੀ।

ਸੰਜੇ ਦਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੁਆਉਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਪਰਜਾ ਦੇ ਦੁੱਖ ਪੁੱਛਦੇ ਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਕਚਹਿਰੀ ਲਾ ਲੈਂਦੇ।

ਇਹ ਤੁਰੰਤ ਇਲਾਜ ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਆਸਰ ਵਾਲੀ ਦਵਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਧੁੰਮ
ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ। ਸੰਜੇ ਵੀ ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਜੱਟਾਂ ਜੱਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ
ਜਿਹਾ ਹੀ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਸੀ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਵੀ ਮਧ ਕਾਲ ਦੇ ਵਾਯੁ ਮੰਡਲ
ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁਝ ਸਮਾਜੀ ਕਦਰਾਂ ਉਸੇ ਮਧ ਕਾਲ
ਦੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ
ਯਕੀਨ ਜਿੱਤਣ ਦਾ। ਉਹ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ
ਉਹ ਪੱਥਰ ਤੇ ਲੀਕ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਵਚਨ ਪੱਕਾ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਅਟੱਲ ਹੈ।

ਆਖਰ ਕਾਨੂੰਨ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ
ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਦਾਲਤੀ ਬੁਹਿਆਂ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਗੁਪਤ ਅਣਡਿੱਠਾ ਕਿਸ਼ਾ।
ਕਾਨੂੰਨ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੱਕ ਦੇਖ ਸਕਣ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਮਹਿਸੂਸ
ਕਰ ਸਕਣ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਰੱਖਤ ਜਾਂ ਬੁੱਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ
ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਜੱਟ ਗੁੜ ਜਾਂ ਘਿਉ ਖਰੀਦਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ
ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਖਦਾ ਤੇ ਚਖਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਾਨੂੰਨ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਖਣਾ
ਤੇ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਤੱਖ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਜੇ ਇਕ ਇਹੋ
ਜਿਹਾ ਕਾਨੂੰਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਾਖਸ਼ਾਤ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ
ਉਤਸੁਕਤਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸੰਜੇ ਵਿਚ ਝਲਕਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੁੱਧ ਚਿੱਟੇ ਖੱਦਰ ਦਾ ਕੁੜਤਾ
ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਪੈਰਿੰ ਚੱਪਲ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਵਤੀਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿਤਰੇਵਾਂ ਸੀ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰਦਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
ਉਸ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਉੰਗਲਾਂ, ਲਾਲੀ ਮਾਰਦਾ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਚਿਹਰਾ ਤੇ
ਉੱਚਾ ਮੱਥਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਨੌਜਾਨ ਪੰਡਤ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਝਲਕ ਦੁਆਉਂਦਾ
ਸੀ।

ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਜੇ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਵਿਚ ਲੰਚ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਖਾਣੇ ਦੇ
ਮੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰ ਤੇ ਯਥ ਕਾਂਗਰਸੀਏ ਮੁਰਗੇ
ਪਾੜਨ ਤੇ ਛਕਣ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਸਨ ਕਿ ਸੰਜੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਉੱਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕਈ
ਲੀਡਰ ਮੁਰਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅੱਧ ਚੱਬੀਆਂ ਟੰਗਾਂ ਛਡ ਕੇ ਸੰਜੇ ਦੇ ਮਗਰ ਦੌੜੇ। ਸੰਜੇ
ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਟੇ ਲੀਡਰ ਹਫ਼ਦੇ ਹੋਏ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ
ਜਦੋਂ ਸੰਜੇ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਤਾਂ ਮਸਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਰਲੇ। ਕਾਰਾਂ ਦਾ ਕਾਫ਼ਲਾ
ਧੂੜ ਉਡਾਉਂਦਾ ਤੁਰਿਆ। ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਸੰਜੇ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਉਤੇ ਛਡਣ ਗਏ।
ਸਾਰਾ ਹਫ਼ਤਾ ਸੰਜੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਮੈਂ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬਠਿੰਡੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਯਕਦਮ ਇਉਂ ਲਗਿਆ

ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਮੇਰਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਤਹਿ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਹੁਣ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਵਾਂਗਾ...

ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਰੇਤ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕੱਲੀ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੋਰ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੁੱਢੀ ਹੋ ਮਿਤਰ ਜਿਸ ਨੇ ਕਈ ਹੜਤਾਲਾਂ ਕਰਵਾਈਆਂ ਸਨ, ਨੇ ਹੁਣ ਘਿਉ ਦੀ ਹੱਟੀ ਖੋਲ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਮੋਟਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਗੁਪਤਾ ਦਾ ਅਮੀਰ ਬਾਪ ਲਾਲਾ ਮਿੱਤਰ ਸੈਨ ਮਰਿਆ ਤਾਂ ਪਿਛੇ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਸਿਰਫ਼ ਫਿਲਾਸਫੀ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਉਚੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਹੋਏ ਤੇ ਮਜ਼ਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਹੱਕ ਮਿਲ ਗਏ ਤਾਂ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਪੈਣ ਲਗੇ... ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖੋ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਇਸ ਦੇ ਝਾਉਲੇ ਪੈਂਦੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਉਦਾਸ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਗਿਰਦ ਕਾਲੇ ਛੱਲੇ ਸਨ, ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਗਹਿਰੇ ਰਸੌਤੀ ਛੱਲੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੌਲੀ ਨੂੰ ਖਭੋ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੇ ਹਟ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਡਾਕਟਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਆ ਲਾਉਣ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੋਲਣ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ... ਪਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਦੀ ਸੰਘੀ ਵਿਚੋਂ ਬੱਤੁਖ ਦੀ ਕੈਂ ਕੈਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲਦੀ।

ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਂਚੀ ਦੇ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਇਟਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਸਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਮੁੜਿਆਂ ਤਾਂ ਪਤਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੋਰ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਧੱਸ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਇਕ ਅਜੀਬ ਚਮਕ ਬਲਦੀ ਸੀ ਇਹਨਾਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਪਿਆ ਚੈਖੋਫ, ਦਸਤੇਉਵਸਕੀ, ਜੋਲਾ ਤੇ ਸ਼ੋਪਨਹਾਵਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਸੌਂ ਕੇ ਦਿਨ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਉਠਦਾ। ਗੱਦੀ ਤੇ ਪਿਆ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਚਾਰ ਵਜੇ ਨਾਸਤਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਸੂਰਜ ਅਸਤ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਦੀ ਸੋਹਬਤ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ। ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਅਜੀਬ ਹਨੇਰੀਆਂ ਬੁੜੁੱਣਾਂ ਤੇ ਸੱਚਾਈਆਂ ਸਨ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਬੈਠਕ

ਵਿਚ ਆਗਮ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਟੋਟੇ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿਗਰਟ ਲੈ ਕੇ ਸੁਲਗਾਈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਰਾਖ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਝਾੜਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਐਸ਼-ਟਰੇ ਕਿਥੇ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਇਹ ਸਾਰਾ ਕਮਰਾ ਹੀ ਐਸ਼-ਟਰੇ ਹੈ। ਤੂੰ ਸਿਗਰਟ ਝਾੜ ਤੇ ਪਵਾਹ ਨਾ ਕਰ।”

ਅਸੀਂ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਆਦਮੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਐ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਸੇ ਵਿਚ ਸੋਚਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਐ। ਬਕਵਾਸ! ਪੱਥਰ ਵੀ ਸੋਚਦੇ ਨੇ। ਪੌਦੇ ਵੀ। ਇਨਸਾਨ ਵੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਕੋਈ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣ ਸਕਦੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿ ਹੋ ਰਿਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਯਕਦਮ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ...ਸੌਣ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਵਾਂਗ...ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ ਆਉਂਦੇ ਨੇ ਇਹ ਖਿਆਲ ਤੇ ਉਹ ਗੱਲਾਂ ਆਖ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਫ਼ਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਸਕਦਾ...ਮੈਂ ਜੋ ਹੁਣੇ ਗੱਲਾਂ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਤੁਰੰਤ ਫੁਰੀਆਂ ਨੇ...ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰੀਆਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸਿਉਂ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਖਿਆਲ ਆ ਗਏ ਨੇ ਕੁਝ...ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿੜ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ...ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ, ਨਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ...ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ...ਨਾ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਸਾਂ ਪੱਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਫਿਰ ਦਸ ਮੈਨੂੰ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਪੱਥਰ ਦੀ? ਪੱਥਰ ਵਿਚ ਵੀ ਜਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਧੜਕਣ ਹੈ, ਤਣਾਉ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਦੂਜੇ ਪੱਥਰ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਪਰਿਦੌ, ਤੇ ਕੀੜੀਆਂ...ਅੱਜ ਕਲੂ ਮੈਂ ਉੱਲੂ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਸਮਝਦੇ...ਉਹ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦਰੱਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦੈ। ਪਰਿਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਪਰਿੰਦਾ ਫਿਲਾਸਫਰ ਹੈ। ਯੋਗੀ। ਬਸ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਵਾਸਾ। ਸੋਚਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚੇਗੇ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਗੱਲਾ ਪਾਉਂਦੇ, ਗਾਉਂਦੇ, ਝਗੜਦੇ, ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਦੇ, ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚਾਂ ਚਾਂ ਕਰਦੇ...ਕਲਰਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰਾਂ ਵਾਂਗ...ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਕਿਥੇ ਕਿ ਬੈਠ ਕੇ ਸੋਚਣ...ਜਿੰਦਗੀ ਬਹੁਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ, ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ...ਕੋਈ ਕਿਸੀ ਉਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਹੋਂਦ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਉਡਰ ਤੇ ਲਿਪਸਟਿਕ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ਲਈ। ਇਹ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ...ਹਰ..ਚੀਜ਼...ਜੰਗਲ

ਵੀ ਝੁਬੁਰਤ ਹੈ ਤੇ ਉਜਾੜ ਵੀ। ਗਧੇ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ ਜਿਤਨੀ ਰਾਕੀਫੈਲਰ ਦੀ...'

ਦੂਜੀ ਸਵੇਰ ਮੈਂ ਉਠਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਵੇਰੇ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਿਗਾਰਟ ਸੁਲਗਾਈ ਤੇ ਕਸ਼ ਖਿੱਚੇ। ਉਸ ਦੀ ਬੇਟੀ ਚਾਹ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਰਖ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਕੰਵਰ ਚੰਦ ਬਿਸਤਰ ਤੋਂ ਨਾ ਉਠਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਵਾਸ ਮੁੱਕ ਚੁਕੇ ਸਨ... ਬਠਿੰਡੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪੀੜਿਤ ਤੇ ਸੰਵਦੇਨਸ਼ੀਲ ਮਨ ਹੁਣ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਭਾਅ ਚੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਰੇਤੇ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਵੀ ਕੀਮਤੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਜੱਦੀ ਖੇਤ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪਲਾਟ ਬਣ ਕੇ ਵਿਕ ਗਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਦਾਦੇ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜ ਰੂਪਏ ਵਿਖੇ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਮੁੱਲ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਥੇ ਫਸਲਾਂ ਲਹਿ-ਲਹਾਉਣਗੀਆਂ। ਲੋਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਉਤੇ ਹੱਸੇ ਸਨ ਕਿ ਬੁੱਢੇ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨੇ ਮਸਾਣਾ ਵਾਲੇ ਜੰਡ ਤੋਂ ਪਰਾਂ ਦੇ ਟਿੱਬੇ ਖਰੀਦ ਲਏ ਸਨ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਸ਼ਮਸਾਨ ਭੂਮੀ ਵੀ ਸ਼ਾਹੁਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਠੀਆਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਕ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟੁਕੜਾ ਬਚਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸੇ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਬਠਿੰਡੇ ਆਇਆ ਸਾਂ।

ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਪੱਕੀ ਇੱਟ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੋਠੀ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਉਹ ਇਥੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਆ ਕੇ ਟਹਿਲਦਾ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਬਠਿੰਡੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸੇ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੀ ਉਜਾੜ ਤੇ ਸੁੰਵ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਬਸ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵਧਦੀ ਅਬਾਦੀ ਇਸ ਥਾਂ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਇਕਾਂਤ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਇਥੇ ਮੈਂ ਆਰਾਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਟਹਿਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਆਈਆਂ ਤੇ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਨ ਥਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ।

ਗਾਤ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਿੱਕੇ ਖਿੜਕ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਸਾਂ। ਉਪਰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਪੀਲਾ ਚੰਨ ਉੱਭਰ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਿਰਮਜ਼ੀ ਤੇ ਨੀਲੇ ਸਨ। ਪੀਲੀ ਫਿੱਕੀ ਚਾਂਦਨੀ ਵਿਚ ਖੇਤ ਉਦਾਸ ਉਦਾਸ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਦੂਰ ਕੁੱਤੇ ਭੁੱਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਖੇਤ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗੇ ਗਿਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਕਾਸ਼ਣੀ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਅੱਕ ਉਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਸੋਟੇ ਚੌੜੇ ਪੱਤੇ ਕੌੜੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ। ਇਹ ਦੁੱਧ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਿਆ ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ? ਤੇ ਅੱਕ ਦੇ

ਮਧਰੇ ਚੌੜੇ ਪੈਂਦੇ ਕਿਥੋਂ ਉੱਗ ਆਏ ?

ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਮੈਂ ਖੇਤ ਦੇ ਕੰਢੇ ਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਮੇਰੇ ਪੜਦਾਦੇ ਤੇ ਪੜਦਾਦੀ ਦੀਆਂ ਦੇ ਮਾੜੀਆਂ ਸਨ। ਮੀਂਹ ਤੇ ਹਨੇਰੀ ਨਾਲ ਝੰਬੀਆਂ। ਮੇਰੇ ਪੜਦਾਦੇ ਤੇ ਪੜਦਾਦੀ ਦਾ ਇਥੇ ਹੀ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ ਖੇਤ ਦੇ ਖੁੰਜੇ ਵਿਚ ਇਹ ਮੜੀਆਂ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਚੰਨ ਦੀ ਫਿੱਕੀ ਦੇ ਉਦਾਸ ਰੈਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਮੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਭੂਤਕਾਲ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਜਾਗ ਪਈਆਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦੀ ਮੜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੋਕਿਆ, ਇਸ ਅਨਪੜ੍ਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ, ਖਾਨਦਾਨ ਦੇ ਇਸ ਮੋਢੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਪੋਤਿਆਂ ਲਈ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀ ਸੀ ਤੇ ਕਦੇ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਰਚਿਆ। ਮਰਨ ਲਗੇ ਪੇਟੀ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਲਈ ਛਡ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੜੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੀਲੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਭੂਰ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਖੁਗ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ... ਇਹਨਾਂ ਅੱਕ ਦੇ ਪੌਦਿਆਂ ਲਈ ਤੇ ਇਕ ਵੱਡੇ ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਲਈ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ... ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਖੁਰਾਕ ਟੋਲਦੀਆਂ, ਖੋਜਦੀਆਂ ਤੇ ਚੂਸਦੀਆਂ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੇਰੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਬ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਰਸਦਾਰ ਤੇ ਮਿੱਠੇ ਅੰਬਾਂ ਵਿਚ ਰਚ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ... ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਸ ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਅੰਬ ਖਾਧੇ ਸਨ। ਇਹ ਭਰਵੇਂ ਗੱਦਰ ਮਿੱਠੇ ਅੰਬ ਚੂਸਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਚੁਸ ਰਿਹਾ ਸਾਂ....

ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਸਿਵਾਏ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮੜੀਆਂ ਦੇ, 8 X 8 ਫੁੱਟ ਧਰਤੀ ਦੇ। ਮੇਰੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕੀ ਇਥੇ ਇਹਨਾਂ ਮੜੀਆਂ ਵਿਚ ਸੌਂ ਰਹੇ ਸਨ? ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ। ਕਿਥੇ ਉੱਡ ਗਈਆਂ ਸਨ ਇਹ ਰੂਹਾਂ? ਰੂਹ ਕਿਥੇ ਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਰੂਹ ਵਾਕਿਆ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੈ? ਜਾਂ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਵਹਿਮ?

ਭਲਾ ਮੋਇਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੜੀਆਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਦੀਵੇ ਬਾਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜਾਉਂਦਾ ਹੈ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪ੍ਰਵਾਹ...? ਮੈਂ ਰੂਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਇਤਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਜਿਤਨਾ ਹੁਣ। ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪੜਦਾਦੇ ਤੇ ਪੜਦਾਦੀ ਬਾਰੇ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਸਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ। ਮੈਂ ਝੁਕ ਕੇ ਇਕ ਮੜੀ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੱਚੀ ਇੱਟ ਭੂਰ ਗਈ। ਮੈਂ ਮਿੱਟੀ ਦਾ

ਡਲਾ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਿਆ। ਇਹ ਡਲਾ ਮੇਰੀ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਭੁਰ ਗਿਆ...ਇਤਨਾ ਕਮਜ਼ੋਰ...ਕਿਤਨਾ ਛਾਨੀ...

ਮੈਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਭਰਦਾ ਹੋਇਆ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਫਰ ਲਗਾ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਦੋ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਕਿਤੇ ਪਾਟ ਕੇ ਮੇਰਾ ਪੜਦਾਦਾ ਤੇ ਪੜਦਾਦੀ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆ ਜਾਣ.....

ਇਹੋ ਸੋਚਦਾ ਮੈਂ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਯਕਦਮ ਮੈਂ ਚੌਂਕ ਕੇ ਉੱਠਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਬਾਹਰ ਬੱਦਲ ਗਰਜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖਿੜਕੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਚਮਕਦੀ ਸੀ। ਕਾਲਾ ਦਰੱਖਤ ਵਾਰ ਵਾਰ ਨੀਲੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਜਗਮਗਾ ਉਠਦਾ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਬੱਦਲ ਦੇ ਗਰਜਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ, ਫਿਰ ਮੀਂਹ ਦੇ ਛਗਾਟੇ ਜੋ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤੂਢਾਨੀ ਮੀਂਹ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਏ।

ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਪਿਆ ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਘਨਘੋਰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸੁਕਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਪਈ ਸੀ...ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪੜਦਾਦੇ ਦੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ... 8 X 8 ਫੁੱਟ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵੀ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸਨ।

ਇਹਨਾਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ ਸੀ ਭਲਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ? ਸਾਡੇ ਟੱਬਰ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਨਾ ਦੀਵਾ ਬਾਲਣ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੋਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਭੁਗੀਆਂ...ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਢਾਲਤੂ ਯਾਦ। ਮੈਂ ਹਿਸਾਬ ਲਾਇਆ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ, 250 ਰੁਪਏ ਛੀ ਮੁਰੱਬਾ ਗਜ਼। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਐ ਕਿ ਇਹ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਮੱਲੀ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਨਹੀਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ। ਭਲਾ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕੌਣ ਕੋਠੀ ਬਣਾਏਗਾ? ਇਸ ਦੇ ਲਾਗੇ ਥਾਂ ਛਡਣੀ ਪਏਗੀ...ਦਸ ਗਜ਼ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤੇ ਦਸ ਗਜ਼ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ। ਸੌ ਮੁਰੱਬਾ ਗਜ਼। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਐ 25000 ਰੁਪਿਆ।

ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਤਨਾ ਰੁਪਿਆ ਜਾਇਆ ਕਰ ਦੇਣਾ ਪਾਗਲਪਨ ਸੀ। ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ ਇਤਨੀ ਕੀਮਤੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਹਿਤ

ਦਾਨ ਕਾਰ ਦੇਣਾ ਜੋ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ...? ਭਲਾ ਜੇ ਮੈਂ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦੇਵਾਂ? ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕੰਬ ਉੱਠਿਆ। ਇਹ ਫਰ ਸੀ? ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲੂਹਰੀ? ਜਾਂ ਪਾਪ ਦਾ ਸੰਸਾ? ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗੇਗਾ ਜੇ ਮੈਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਕਹੀ ਮਾਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕਰ ਦੇਵਾਂ...ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੋਚਣਗੇ ਕਿ ਬਾਰਸ ਵਿਚ ਇਹ ਢਹਿ ਗਈਆਂ ਤੇ ਰੁੜ੍ਹ ਗਈਆਂ।

ਮੈਂ ਵਰਾਂਡੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹੀ ਚੁਕੀ ਜੋ ਮਾਲੀ ਨੇ ਖੁੰਜੇ ਵਿਚ ਰਖੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਤਲੂਣ ਨੂੰ ਗੋਡਿਆਂ ਤੌਰ ਚੜ੍ਹਾਇਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਪਿਆ।

ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਠੰਢੇ ਰੇਤਲੇ ਚਿੱਕੜ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਖੁੱਭ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦੇ। ਅੰਨ੍ਹੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਪਰੇਰਿਆ, ਮੈਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕੋਰਾਂ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਕਹੀ ਚੁਕੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਖਿੱਚ ਕੇ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਮਾਰੀ। ਇਕ ਮੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਾਸਾ ਢਹਿ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਹੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਮਲਬੇ ਨੂੰ ਪੈਰਾ ਨਾਲ ਤੇ ਕਹੀ ਨਾਲ ਕੁੱਟ ਕੇ ਪਧਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਇਕ ਮਿਕ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮੇਰੇ ਪੜਦਾਦੇ ਤੇ ਪੜਦਾਦੀ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਜੋ ਵਖਰੀਆਂ ਵਖਰੀਆਂ ਮੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਆਪਣੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਪਿਛੋਂ ਹੁਣ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ।

ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਧਰਾ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ ਕਹੀ ਸਾਂਭੀ ਤਾਂ ਬਾਰਸ਼ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਕਣੀਆਂ ਦੀ ਭੁਰ ਉੱਡ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਦੁਮੇਲ ਉਤੇ ਬਿਜਲੀ ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜੀਭਾਂ ਕਢ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਕਿਆ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗੜ੍ਹੁੱਚ ਮੈਂ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਮੁੜਿਆ। ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਟਕੀ ਉਜ ਕੇ ਧੋਤਾ, ਚੱਪਲਾਂ ਪਾਈਆਂ ਤੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਬਿਸਤਾਰੇ ਵਿਚ ਜਾਗਦਾ ਪਿਆ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਤੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਦਿਤੇ ਵਚਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਾਂ, ਖੁਸ਼ ਸਾਂ ਕਿ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਮੈਂ ਇਸ ਮੁਰਦਾ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਸੀ ਜੋ ਮੈਨੂੰ 25000 ਰੁਪਿਆ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਹ ਰੁਪਿਆ ਰੱਬ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਬੀਆਂ ਦਾ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੁਣ ਮੈਂ ਪੁਰਾਣੇ ਕਰਜ਼ੇ ਲਾਹ ਸਕਾਂਗਾ, ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਰੁਪਏ ਦੇ ਸਕਾਂਗਾ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਤੇ ਤੋਹਫੇ ਖੁਗਿਦ ਸਕਾਂਗਾ....

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਹ ਟੁਕੜਾ ਨੌ ਸਾਲ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਜੱਟ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਅਸ਼ਟਾਮ ਉਪਰ ਦਸਖਤ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੁਪਿਆ ਵਸੂਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ!

12

ਮੈਂ ਕੌਡੀ ਹਾਊਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਦਿਲ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਨਖਿੱਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਜਾਇਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਘਰ ਜਾਵਾਂ, ਕਲਮ ਫੜਾਂ ਤੇ ਲਿਖਣ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂ। ਜੋ ਮਨ ਵਿਚ ਆਵੇ, ਲਿਖਦਾ ਜਾਵਾਂ। ਬਸ ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਲਿਖਣ ਦਾ। ਮਨ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਦਿਓ ਤੇ ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਬੰਦਿਸ਼ ਦੇ, ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਲਿਖਣ ਬੈਠ ਜਾਓ। ਖਾਲੀ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖਿਆਲਾਤ ਜਾਗਦੇ ਹਨ।

ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ...ਆਕਾਸ਼ ਵਾਂਗ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੱਦਲ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉੱਕਾ ਖਲਾਅ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਕ ਵੱਖਰੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਪੁਜ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਖਿਆਲਾਂ ਤੇ ਬਿੰਬਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਤੁਰ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾਂ, ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ, ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੀਤੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਿਵਾ ਜਗਾਵਾਂ।

ਮੈਂ ਸੈਕਟਰ ਸਤਾਰਾਂ ਦੇ ਬਰਾਮਦੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਇਧਰ ਉਪਰ ਝਾਕਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਬਾਰਸ਼ ਨੇ ਸੈਕਟਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਧੋ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਆਸਮਾਨ ਚਮਕਦਾਰ ਜਾਮਨੀ ਰੰਗ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਸੀਮਿੰਟ ਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਕੱਟਦੀਆਂ ਸਨ। ਫੁਟਪਾਸ਼ ਚੰਗੀ ਲਗੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਛੱਲੀ ਭੁੰਨਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਦੋਧਾ ਛੱਲੀ ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਭੁੰਨ ਕੇ ਹਰੇ ਖੱਗੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾਈ। ਮੈਂ ਛੱਲੀ ਚੱਬਦਾ ਬਰਾਮਦੇ ਵਿਚ ਤੁਰਨ ਲਗਾ।

ਯਕਦਮ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਆਦਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਈ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਾਉਂਟਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਟੂਲ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ...ਛਾਤੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵਜੂਦ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਤੇ ਚੌੜੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਖੇਡ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਨੈਗੋਟਿਵ ਫਿਲਮ ਦੀ ਧੋਤੀ ਹੋਈ ਪੱਟੀ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨੀ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਗਲ੍ਹ ਵਿਚ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਨਾਲ ਸਿੱਪੀ ਪਈ ਤੇ ਖੁਰ ਗਈ। ਉਹ ਨੈਗੋਟਿਵ ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਗਿਆਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਭਵਾਂ ਸਕੋੜਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨੈਗੋਟਿਵ ਫਿਲਮ ਦੀ ਪੱਟੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਖ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਫਿਰ ਮੁਸਕਰਾਇਆ।

ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਕੀ ਰਾਜ਼ ਹੈ ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ?”

“ਕਾਹਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ? ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਟੂਲ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਭਲਾ ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਲੈ ਲਵੇ। ਪਰ ਸ਼ਕਤੀ ਮੇਰੇ ਪੁਠੇ ਪਾਸੇ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਕ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਚਮਕੀਆਂ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੇ ਨੈਗੋਟਿਵ ਗੀਜ਼ਲਟ ਹਨ। ਇਹ ਤੇਰੀ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਪੋਜ਼ ਹਨ। ਉਹ ਕਲ ਆਈ ਸੀ ਛੋਟੇ ਖਿਚਵਾਉਣ। ਮੈਂ ਚਾਲ੍ਹੀ ਪੰਜਾਹ ਛੋਟੇ ਖਿੱਚੇ ਸਨ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ। ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਾਡਲ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਗੀਜ਼ਲਟ ਹਨ।”

“ਤੂੰ ਨੈਗੋਟਿਵ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਤਸਵੀਰ ਚੰਗੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੀ ?”

“ਹਾਂ। ਤੇ ਹੋਰ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਵੀ ਕੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਸਾਗੀ ਉਮਰ। ਬਸ ਨੈਗੋਟਿਵ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ, ਲੱਖਾਂ ਹੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੌਜ਼ੇਟਿਵ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਨੈਗੋਟਿਵ ਦੇਖਣ ਦਾ ਖਬਰਤ ਹੈ। ਇਕ ਨਸ਼ਾ ਜਿਹਾ। ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਬੜਾ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪੁੱਠਾ ਕਰ ਕੇ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦੀ ਤਹਿ ਤਕ ਪੁੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅੰਰਤ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਲਾਉਜ਼

ਨੂੰ ਸਾੜੀ ਨਾਲ ਢਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦਰਅਸਲ ਉਹ ਝੂਠ ਆਖ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਆਪਣੇ ਹੁਸਨ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ। ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਟੂਡੀਓ ਉਸ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਟੂਡੀਓ ਮਹਿਹੂਜ਼ ਥਾਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੈਸਾਖੀਆਂ ਉਤੇ ਤੁਰਦਾ, ਲਾਈਟਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਦਾ, ਕੈਮਰੇ ਨੂੰ ਫੋਕਸ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਕੈਮਰੇ ਦੇ ਲੈਨਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਅੰਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਸਨ ਦੇ ਨੁਕਸ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਲਾਈਟਾਂ ਐਡਜਸਟ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੈਕਸ ਨਹੀਂ, ਆਰਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਸਿਪਾਹੀ ਵਾਂਗ ਹਾਂ ਜੋ ਖੰਦਕ ਵਿਚ ਬੰਦੂਕ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ।”

ਉਹ ਤੀਵੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੇ, ਫੈਸ਼ਨੇਬਲ ਮਾਡਲਾਂ ਬਾਰੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤੀਵੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਸੰਗਦੀਆਂ ਤੇ ਦਿਲੋਂ ਤਰਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜੋ ਫਿਲਮ ਹੀਰੋਇਨ ਬਣਨ ਦੇ ਸੁਧਨੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੜੀਆਂ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਅਸਵੀਰਾਂ ਖਿਚਵਾਉਣ ਲਗਿਆਂ ਜੀਨਤ ਅਮਾਨ ਵਾਂਗ ਪੋਜ਼ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਦਲੇਰ ਸਨ ਉਹ ਕੋਮਿਲਾ ਵਿਰਕ ਤੇ ਕੈਟੀ ਮਿਰਜ਼ਾ ਵਾਂਗ ਸੀਨੇ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦਿਖਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਬਟਨ ਖੁਲ੍ਹੇ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਉਤੇ ਭਿੱਜੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ।

ਦਿਨ ਦੇ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਸਨ। ਆਦਰਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੰਚ ਦਾ ਆਰਡਰ ਦਿਤਾ... ਚਿਕਨ ਸੈਂਡਵਿਚ ਤੇ ਕੌਂਡੀ।

ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਅੱਜ ਕਲੁ ਕੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?”

“ਇਕ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ... ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਉਤੇ ਆਧਾਰਤ।”

“ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ। ਪਰ ਸਿਰਫ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਨਾ ਲਿਖੀਂ। ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਵੀ। ਮੈਨੂੰ ਚਿਤਰਨ ਲਗਿਆਂ ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣਾ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਲੋਕ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਨਸਨੀਖੇਜ਼ ਗੱਲਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਾਪ ਦੇ ਕਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ — ਕਤਲ, ਪ੍ਰੇਹ ਤੇ ਚੁਲਮ ਦੇ ਬਾਰੇ। ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਨੋਕ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਾਤਲਾਂ ਤੇ ਭੈੜੇ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ... ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਲੰਮਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇਰਾ ਨਾਵਲ?”

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ... ਸ਼ਾਇਦ...।”

“ਖੈਰ, ਬਹੁਤਾ ਲੰਮਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ। ਡੇਢ ਸੌ ਸਫੇ ਦਾ ਨਾਵਲ ਪਤਲਾ ਤੇ ਬੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਸੌ ਸਫੇ ਦਾ ਨਾਵਲ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਡਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਢਾਈ ਕੁ ਸੌ ਸਫੇ ਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਕਵਰ ਉਤੇ ਕੋਈ ਸੈਕਸੀ ਅਸਵੀਰ... ਨੰਗੇ ਪੱਟ ਜਾਂ ਨੰਗੇ ਮੰਮੇ। ਫਿਰ ਇਹ ਹਰ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਉਤੇ, ਸਕੂਟਰ ਸਟੈਂਡ

ਉਤੇ, ਰੇਲਵੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਉਤੇ ਵਿਕੇਗਾ। ਪਾਠਕ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਿਲਦ ਉਤੇ ਜਦੋਂ ਨੰਗੇ ਪੱਟ ਵੇਖੇਗਾ ਜਾਂ ਨੰਗੇ ਮੰਮੇ ਤਾਂ ਸੇਚੇਗਾ ਕਿ ਅੰਦਰ ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨਸਾਨੀ ਫਿਤਰਤ...ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਬੱਸ ਵਿਚ ਕੈਮਰਾ ਲਟਕਾਈ ਸਫਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਆਦਮੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਚੁਕੀ, ਹੋਕਾ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਵਰਗੀ'। ਗਰਮ ਗਰਮ ਮਸਾਲੇਦਾਰ ਨਾਵਲ। ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਕਿੱਸਾ। ਪੜ੍ਹੋਗੇ ਤਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ। ਮੁੱਲ ਬੱਸ ਚਾਰ ਰੁਪਏ। ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਵਰਗੀ। ਮੈਂ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਿਲਦ ਦੇਖੀ। ਉਸ ਉਤੇ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਐਰਤ ਨੰਗੇ ਪੱਟ ਦਿਖਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਤਾਬ ਖਰੀਦ ਲਈ ਤੇ ਬੱਸ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਰੰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਈ, ਨਾ ਨੰਗੇ ਪੱਟ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਵੇਚਣ ਲਈ ਨਾਹਰਾ ਸੀ...ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਕਿੱਸਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਪੇਂਟਰ ਨੇ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਗਾਈ। ਦਸ ਦਿਨ ਇਹ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਰਹੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਕ ਵੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਾ ਵਿਕੀ। ਉਸ ਪੇਂਟਰ ਦਾ ਜੀਅ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦਕਸ਼ੀ ਕਰ ਲਵੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਦੇਖਿਆ। ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਹੁਨਰ ਸੀ। ਪਰ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਹੁਨਰ ਨੂੰ। ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਹੁਨਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਵਕਤ ਕਿਥੇ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਰਟਿਸਟ ਉੱਤਮ ਕਲਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਬਸ ਇਸ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਉ ਤੇ ਲੋਕ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਡਰਾਮਾ ਵੇਖਦੇ ਹੋ। ਅੱਖੀਰ ਵਿਚ ਪਰਦਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ ਘਰ ਡਿਨਰ ਖਾਣ ਲਈ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਪਰਦਾ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਠ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਵਜਾਉਣ ਲਗਣ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤਾਜ਼ੀਆਂ ਮਾਰਨ ਅਤੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ ਸੀਟੀਆਂ ਮਾਰਨ ਲਗਣ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕੁਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਛੂਤ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੈ। ਭੇਡ ਚਾਲ। ਮੈਂ ਉਸ ਪੇਂਟਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, 'ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ। ਮੈਂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਨੁਮਾਇਸ਼।' ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵੇਚਣੀਆਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਤੇ ਮੋਟਾ ਮੋਟਾ ਲਿਖ ਕੇ ਟੰਗ ਦਿਤਾ : 1. 'ਮਹਾਰਾਜਾ ਟ੍ਰਾਵਨਕੋਰ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚੋਂ,' 2. 'ਪਾਲਕੀ ਵਾਲਾ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕਲਾ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚੋਂ,' 3. 'ਬੜੇਦਾ ਦੇ ਛਾਈਨ ਆਰਟਸ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿਚੋਂ,' 4. 'ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਿਕ ਚੁਕੀ ਹੈ।' ਨੁਮਾਇਸ਼ ਹੋਈ ਤਾਂ ਲੋਕ ਭੁੱਖੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕਦੇ ਸਨ। ਇਤਰ ਫੁਲੇਲ ਵਿਚ ਬਸੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਤੇ ਪਗੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਮੀਰ ਕਾਰਖਾਨੇਦਾਰ ਤੇ ਬਿਜ਼ਨੈਸਮੈਨ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਤੱਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਵਿਕ ਗਈਆਂ, ਸਿਵਾਏ ਉਹਨਾਂ ਚੌਹਾਂ ਦੇ। ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਧੋਖਾ ਤਾਂ ਬਿਜ਼ਨੈਸ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ।'

ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਤੇ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੱਦੋਜਹਿਦ ਬਾਰੇ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਸਾਵੀ ਸਾਵੀ ਚਮਕ ਸੀ।

ਉਹ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਝੁਕਿਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕਰਾਂ, ਜੀਨੀ ਬਾਰੇ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਪਾਈਵੇਟ ਮੁਆਮਲਿਆਂ ਚੰਦ ਦੱਖਲ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬਹੁਤ ਇੱਜਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਬਲਵੰਤ ਜੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਦੱਸਾਂ।”

ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਧੜਕਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਆਖਣ ਲਗਾ ਹੈ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਾਦੀ ਟੁੱਟ ਰਹੀ ਹੈ... ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ। ਇਹ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਲਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿਸੇ ਪੱਛਮੀ ਮੇਮ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮਰਦਿਆਂ ? ਨਾਮੁਮਕਿਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਜਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਜਾਂ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜਿਥੋਂ ਉਹ ਆਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਤੀਵੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਖਾਵੰਦ ਨਾਲ ਦੋ ਸਾਲ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਕੁਝ ਪੰਜ ਸਾਲ, ਕੁਝ ਦਸ ਸਾਲ। ਮੈਂ ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਰਤ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਅਫਸਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਾੜੀ ਪਹਿਨਣੀ ਸਿਖ ਲਈ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਿਖ ਲਈ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਧੀਆਂ ਜੰਮੀਆਂ... ਤੇ ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਨਾਨੀ ਵੀ ਬਣ ਗਈ। ਸੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਹ ਵਾਪਸ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ ਗਈ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮਰਦ ਤੇ ਤੀਵੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਕਲਚਰਲ ਸਾਂਝਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਛੂੰਘੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ। ਅੰਦਰ ਦੀ ਚੇਤਨਾ... ਧਰਤੀ ਦੀ ਕਸ਼ਿਸ਼ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ। ਵਾਪਸ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰਨ ਲਗਿਆਂ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ... ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਬੀਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਬਸਤੀ ਦੀ ਜੂਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ। ਕਬੀਲੇ ਦੀ ਮਾਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਜਾਦੂਗਰਨੀ, ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਲੋਹੇ ਦੀ ਕਿੱਲੀ ਗੱਡ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਿੱਲੀ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲੇ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਕਿੱਲੀ ਦੇ ਸੌ ਮੀਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ... ਇਹ ਵਹਿਮ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ। ਬਿਦੇਸ਼ੀ ਅੰਰਤਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੁਰਝਾਉਣ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਖਿੰਡ ਕੇ ਮਰਨ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾ ਤੇ ਮਨ ਸੁੱਕਣ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੋਚਦੀਆਂ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਰੱਖਤਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ, ਸੁਗੰਧਾਂ ਤੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ। ਇਹ ਗੱਲ

ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਤੀਵੀਆਂ ਬੇਵਡਾ ਹਨ ਜਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼। ਗੱਲ ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ...ਜੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਨੂੰ। ਉਹ ਇੱਕਲੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਿਲਕਸ਼ੇਕ, ਕੇਕ, ਚਾਕਲੇਟ ਤੇ ਸਾਮਨ ਮੱਛੀ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦੀ ਸੀ...ਬੇਂਬ੍ਰਿਜ਼ ਦਾ ਟਾਪੂ ਜਿਥੇ ਉਹ ਜੰਮੀ ਸੀ, ਚੀਲ ਦੇ ਦਰਖਤ, ਸ਼ਾਹਬਲੂਤ ਦੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਪੰਘੜਾ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਵਾ ਤੇ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂ...ਉਹ ਇਸ ਪਰਤੀ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਥੀਏਟਰ ਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਏਨਾ ਡੁਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਏਨਾਂ ਰੂਪਿਆ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਫੈਮਲੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਆਵੇ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨਿੱਕੇ ਝਗੜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ, ਰੋਸੇ, ਰੜਕਾਂ। ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ....”

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਅਵਾਰਾ ਫਿਰਦਾ। ਮੈਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕ ਲਫਜ਼ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਲੱਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਥਰਡ ਕਲਾਸ ਲੇਖਕ ਇਕੋ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਲਿਖ ਕੇ, ਸੋਧ ਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਕਾਮਯਾਬ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਲੁਟਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ...ਜਜਬੇ...ਰੂਪਿਆ...ਜ਼ਿੰਦਗੀ...ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਗੁਨਾਹ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਪਾਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।”

ਆਦਰਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਕੀ ਕਾਲੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਉੱਗਲਾਂ ਨਾਲ ਕੰਘੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਿਆ, “ਗੁਨਾਹ ਨੂੰ ਤੂੰ ਧਿਤਕਾਰ ਨਾ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਅਨਮੋਲ ਸੈਅ। ਇਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ। ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੇ ਹੀ ਦੌਸਤਿਉਵਸਕੀ ਨੂੰ ਪਰੇਗਿਆ... ਤੇ ਗੋਇਟੇ ਨੂੰ, ਤੇ ਉਨੀਲ ਨੂੰ...ਇਹ ਸਭ ਪਾਪ ਤੇ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਏਸ ਗੁਨਾਹ ਦੀਆਂ ਜੰਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਣ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਸਨ। ਇਕ ਆਰਟਿਸਟ ਇਸੇ ਆਦਿ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਸੋਮੇ ਤੋਂ ਪਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਚਨਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਲਵੰਤ ਜੀ, ਆਪਣਾ ਵਕਤ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਵਕਤ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਕਤ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਤੇ ਰਚਨ ਵਿਚ ਵਰਤੋ। ਅੰਰਤ ਦਾ ਪਿਆਰ ਚੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜਜਬਾਤੀ ਅਸ਼ਨਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਪਿਛੋਂ ਫਿਰ ਬੰਦਾ ਤਾਜ਼ਾ ਦਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰਤੋ। ਇਸ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਦਿਤਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਆ ਦਿਤਾ ਹੈ।”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਇਕ ਅਜੀਬ ਲਹਿਰ ਫਿਰ ਗਈ... ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁੱਚੇ ਤੇ ਸਹੀ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਤ ਝਲਕਦਾ ਸੀ।

ਗਜੀ ਮੇਰੇ ਸਟੱਡੀ ਗਮ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਪੀਲਾ ਤੇ ਤਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਮੱਥਾ ਠਣਕਿਆ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਜਿਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਸਾਂ, ਉਹੀ ਹੋਈ... ਹੁਣ... ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਚੰਦਰੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀ ਕਰਾਂ ?”

“ਕਿਉਂ ?” ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਮੰਦਰ ਗਈ... ਮੱਥਾ ਟੋਕਿਆ... ਪਰ ਕੀ ਕਰਾਂ, ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਦਸ ਦਿਨ ਉਪਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।”

ਮੇਰੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਕੰਬ ਉਠੀਆਂ। ਮੈਂ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਅਸੀਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਰਹੇ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਨਫਰਤ ਮਘਣ ਲਗੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰ ਬੈਠਾ ਸਾਂ। ਇਹ ਮੇਰਾ ਕਸਰ ਸੀ ? ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ? ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ? ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਖਤਰੇ ਦੀ ਛਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਤੂਫਾਨੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਰੌਂਅ, ਇਕ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵੇਗ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਪਛਤਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਉਹ ਬੋਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਨਾ ਪਛਤਾਉਣ ਦੀ। ਮੈਂ ਹੀ ਇਕੱਲੀ ਇਸ ਪਾਪ ਨੂੰ ਭੋਗਾਂਗੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੀਵੀਂ ਹੀ ਭੋਗਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਹੋਣੀ ਨੂੰ... ਅੰਨ੍ਹੇ ਪਿਆਰ ਪਿਛੋਂ ਤੂੰਮੁੜ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ... ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਤੇ ਤਰਕਮਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਸਿਮਟ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਜਜਬੇ ਉਸ ਹਨੇਰੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਲੱਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਇਕ ਨਵਾਂ ਜੀਵ ਪਲ ਰਿਹਾ ਹੈ...”

ਉਹ ਉਸ ਖੂਨੀ ਘੜੀ ਤੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਕੰਬ ਉਠੀ, ਉਸ ਖੌਫਨਾਕ ਘੜੀ ਤੋਂ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਹੋਣੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਸ ਚੰਦਰੀ ਘੜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਖੂਨੀ ਘੜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਪਛਤਾਵੇ ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਭੰਗਿਆ ਬੈਠਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਨੇ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਪਾੜਿਆ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਟੁਕੜੇ ਕੀਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਧਿਆਂ ਉਤੇ ਉਸ ਨੇ ‘ਜਾਵਾਂ’ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਅਧਿਆਂ ਉਤੇ ‘ਨਾਂ ਜਾਵਾਂ’। ਇਹਨਾਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਕੰਡੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਖੜਕਾਇਆ ਤੇ ਬਿਸਤਰ ਉਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦੇਵੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਾੜਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਗੋਲੀਆਂ ਚੁਕੀਆਂ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਪਾੜਿਆ।

ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਇਕ ਨਵੀਂ ਕੁੜੱਤਣ ਨਾਲ ਮੁੜ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਇਥੇ ਬੈਠਾ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਹੋਵੇਂਗਾ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹੋਵਾਂਗੀ।”

ਉਸ ਦੀ ਠੋਡੀ ਕੰਬੀ। ਇਕ ਕਿਰਮਚੀ ਤਪਸ਼ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਸਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਾਂ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਪੀੜ ਦੱਸਾਂ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਫਸੋਸ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪੀੜ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।” ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਡਰ ਦੇ ਮਾਰੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਹ ਭੜਕ ਨਾ ਉਠੋ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਇਕੱਲੀ। ਉਸ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਪੀੜ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰਾ ਖੂਨ ਜੰਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੁਜਰਮ ਵੀ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਉਹ ਤਸੀਹੇ ਨਹੀਂ ਝਲਦਾ ਜੋ ਤੀਵੀਂ ਝਲਦੀ ਹੈ ਗਰਭ ਨਾਸ ਵੇਲੇ। ਰੱਬ ਕਰੋ, ਮਰਦ ਜਾਤ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੋ! ਹੋ ਰੱਬਾ... ਉਸ ਵੇਲੇ ਸੰਤਾਪ ਵਿਚ ਮੱਚਦੀ ਮੈਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਂਗੀ? ਤੈਨੂੰ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਕੀ ਪਤਾ ਮੈਂ ਮਰ ਹੀ ਜਾਵਾਂ... ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਨਾ ਉਠਾਂ... ਤੇ ਤੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈਂ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪੀੜ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਹੈ ਮੇਰੀ ਪੀੜ ਦਾ। ਮੈਂ ਜਾਵਾਂਗੀ... ਈਸ਼ਵਰ ਮੇਰਾ ਸਹਾਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੇ ਮੈਂ ਇਥੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵਾਂਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਘੰਟੇ ਲਗਣਗੇ... ਜਾਂ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ।”

ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮੌਤ ਦੀ ਛਾਂ ਦੇਖੀ। ਭਰੇ ਕਦਮ ਚੁਕਦੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦੇਂਦਾ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪਈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਟੱਡੀ ਗੁਮ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਪਾਰਥਨਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਛੇਤੀ ਮੁਕਣ। ਕਾਸ਼, ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਮੁਕ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜੁ ਮੈਨੂੰ ਚੈਨ ਪਵੇ।

ਮੈਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਲਾਵਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਸੋਚਾਂ। ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਮੈਂ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਕਿਤੇ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਰੁਕੀ, ਡਾਕਟਰ, ਨਰਸ, ਮੇਜ਼, ਉਬਲਦੇ ਹੋਏ ਅੰਜਾਰ... ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਈ ਸੀ... ਸ਼ਾਇਦ... ਮੈਂ

ਅੱਗੇ ਨਾ ਸੋਚ ਸਕਿਆ। ਉਸੇ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਤੀਵੰਂ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾਈ ਕੋਲ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਰਾਜੀ... ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਬੰਦੂਕ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇਗਾ... ਤੇ ਪੁਲਿਸ...

ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਪਸੀਨਾ। ਮੈਂ ਬੂਟ ਪਾਏ, ਕਾਰਡਰਾਏ ਦਾ ਕੋਟ ਪਾਇਆ ਤੇ ਮਫਲਰ, ਤੇ ਮੈਂ ਘਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ... ਨਿੱਕੀ ਪਗਡੰਡੀ ਉਤੇ ਤੁਰਦਾ ਬੀਏਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਦੀ ਹੁੰਦਾ ਘਾਹ ਦੇ ਵੱਡੇ ਲਾਅਨ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰਨ ਲਗਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਵੀ ਮੈਂ ਸੁੰਨ ਜਿਹਾ ਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਠੰਢ ਚਲੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਚਾਲ ਬਹੁਤ ਸੁਸਤ ਸੀ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਦੌੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਿਸਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮੌਤ ਦੀ ਛਾਂ ਦੇਖੀ ਸੀ।

ਯਕਦਮ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਆਉਂਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਮੈਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪੁਲਾਂਘਾਂ ਭਰ ਕੇ ਵੱਡੀ ਸੜਕ ਵਲ ਵਧਿਆ ਤੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਈ। ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਅੱਰਤਾਂ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਸਲੇਟੀ ਸੀ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਨੀਲਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ।

ਮੈਂ ਸੜਕ ਉਤੇ ਕੋਈ ਦੋ ਘੰਟੇ ਟਹਿਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਹਰ ਕਾਰ ਜੋ ਕੈਮਪਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਪਰ ਰਾਜੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਈ। ਮੈਂ ਥੱਕ ਗਿਆ... ਡਰ ਨੇ ਯਕਦਮ ਮੈਨੂੰ ਝੰਜੋੜ ਦਿਤਾ... ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਮੇਜ਼ ਤੋਂ ਉਠੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ.... ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਇਕ ਅਜੀਬ ਵਹਿਸਤ ਸੀ।

ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਜੀਨੀ ਅਚਾਨਕ ਮੁੜ ਆਈ ਸੀ ਤੇ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਕਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਲੇਟ ਗਿਆ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਉਸੇ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਘਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਜ਼ਰੂਰ ਕੋਈ ਖਰਾਬੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਣੀ ਹੈ... ਉਸ ਨੇ ਏਨਾ ਚਿਰ ਕਿਉਂ ਲਾਇਆ? ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਚਲੀ ਗਈ? ਨਹੀਂ, ਉਹ ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖ ਕੇ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਹੀ ਆਵੇਗੀ।

ਦਰਦ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਫਟ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਗਰਮ ਪੇਚ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਅੰਦਰ ਕੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕੀ? ਮੈਂ ਏਨਾ ਬੈਵਕੂਫ ਕਿਉਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਭੋਗਣਾ ਪਵੇਗਾ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ... ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ... ਕਚਹਿਰੀ... ਮੁਕੱਦਮਾ... ਜੇਲ੍ਹ... ਹੋ ਰੱਬਾ! ਇਹ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਪੀੜ ਮੁਕਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਕੋਠੀ ਲਗੇ ਕੈਦੀ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਜਾਂ ਫਾਂਸੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਆਉਣਗੇ ਜਾਂ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਪਰਵਾਨਾ...।

ਜਕਦਮ ਮੈਂ ਕਾਰ ਦੀ ਰੁਕਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤੇ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੀ! ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਚਾਲ। ਮੈਂ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚੋਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਠਿਆ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਿਆ। ਇਹ ਰਾਜੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਉਹ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਤਕੀਏ ਉਤੇ ਸਿਰ ਰਖ ਕੇ ਕੂਹਣੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਸਾਹ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਠੀਕ ਹਾਂ। ਸਿੱਧੀ ਉਥੋਂ ਆ ਰਹੀ ਹਾਂ... ਉਡੀਕਣਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਚਕਰਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰ ਚਲਾ ਕੇ ਤੇਰੇ ਘਰ ਆ ਗਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪਾਲਿਆ... ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਕੋਈ ਸ਼ੋਰਬਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਗਰਮ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਪੀਣ ਲਈ...?”

ਮੈਂ ਕਿਰਨ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਹਾਂਡੀ ਵਿਚ ਸੂਪ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਮੀਟ ਤੇ ਪਿਆਜ਼ ਦੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਮਹਿਕ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੜੜੀ ਨਾਲ ਪਿਆਲੇ ਵਿਚ ਸੂਪ ਪਾਉਣ ਲਗਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਆ ਗਈ।

“ਇਸ ਸੂਪ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾ। ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਰਾਜੀ ਬਿਮਾਰ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਜੁਕਾਮ ਹੈ... ਉਸੇ ਲਈ ਇਕ ਪਿਆਲਾ ਸੂਪ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।”

“ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸੂਪ ਖੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਗਾ ਹੈਂ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ?”

ਜੀਨੀ ਏਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੀ ਕਿ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਗੱਲ ਵਧਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਰਾਜੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਕਮੀਨੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਸੁਣੇ।

ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜੀ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੁਸ਼ਕ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਜੀਭ ਫੇਰ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਬਸ ਗਰਮ ਸੂਪ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ...”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਇਸ ਵੇਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਗਿੰਜਾ ਵਿਚੋਂ ਸੂਪ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਚੁਭਵੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ, “ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ? ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੈਂ ਨਾਂ? ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਹੀ ਆਵਾਂਗੀ। ਤੇ ਮੈਂ ਆ ਕੇ ਕੀ ਦੇਖਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਇਥੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।”

ਮੈਂ ਇਕ ਮੁਜਰਮ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਸਾਂ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਆਪਣੀ ਬੇਗੁਨਾਹੀ? ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੈਂ ਗਿਆ ਕਿਤੇ?

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਜੁਰਾਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸੱਪਣੀ ਵਾਂਗ ਫੁੱਕਾਗੀ, “ਖਬਰਦਾਰ, ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਇਆ! ਤੂੰ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹੋਂ।

ਉਥੇ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਤੜਪਦੀ ਤੇ ਮੇਲੁਦੀ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ... ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗਰਮ ਸੂਪ ਦੇਂਦੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਝਸਦੀ। ਪਰ ਇਥੇ ਤੂੰ... ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ... ਉਥੇ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਮਰਾਂਗੀ।”

ਉਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਉਠੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਫੇਲਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਲਾ ਕੋਟ ਚੁਕਿਆ।

ਮੇਰੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪਈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਮੇਢੇ ਝਟਕ ਕੇ ਕੋਟ ਪਾਇਆ ਤੇ ਲੜਖੜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਪਟਾਕ ਕਰਕੇ ਚਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ।

ਮੈਂ ਨਿਮੋਝੂਣਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੁਰਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਸਫ਼ਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਗਿਆ... ਸ਼ਰਮਸਾਰ... ਉਸ ਨੇ ਕਾਰ ਚਲਾਈ।

ਅਸੀਂ ਚੀਨੀ ਰੈਸਤੋਰਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਮੈਂ ਚਿਕਨ ਸੂਪ ਦਾ ਆਰਡਰ ਦਿਤਾ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਹਰ ਗੁਨਾਹ ਲਈ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਂਦੀ... ਹਰ ਉਸ ਕੰਮ ਲਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹਾਂ... ਹਾਲਾਂਕਿ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਚੇਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਆਦਮੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅੌਰਤ ਦੀ ਸੌਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੇਤ ਹੈ ਮਰਦ ਤੀਵੰਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ। ਪਰ ਤੂੰ... ? ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਬਸ ਤੇਰਾ ਪਛਤਾਵਾ ਤੇ ਆਤਮ ਤਰਸ। ਬਕਵਾਸ!”

ਉਸ ਨੇ ਸੂਪ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਅੱਧ ਪੀਤਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਬੈਠਾ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ।

13

ਸ਼ਾਦੀ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਵਡਾਦਾਰ ਖਾਵੰਦ ਸਾਂ। ਕਿਸੇ ਅਖਲਾਕੀ ਦਬਾਉ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਧਰਮ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ। ਮੈਂ ਵਡਾਦਾਰ ਸਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਅੰਨ੍ਹਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਕੀ ਤੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੰਬੰਧ ਤੋੜ ਲਏ ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਰਹਿਣ ਲਗਾ...ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਪਿਆਰ...ਸੁੱਚੀ ਵਡਾਦਾਰੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਧੜਕਣ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਸੀ।

ਹੁਣ ਯਕਦਮ ਸਭ ਕੁਝ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਠ ਸਾਲ...ਇਬਸਨ ਦੀ ਨੋਗ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਸਮਝ ਦਾ ਲਿਸ਼ਕਾਰਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਠ ਸਾਲ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਨਿਖੜਨ ਲਈ। ਤਲਾਕ ਦੀ ਹਾਂਡੀ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੀ ਮੱਠੀ ਮੱਠੀ ਅੱਗ ਉਤੇ ਪੱਕ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਜੀਵਨ ਫੌਂਗ ਜਾਪਣ ਲਗਾ।

ਮੈਂ ਨਿਤ ਚਰੀਆ ਦੇ ਕੋਹਲੂ ਦਾ ਬੌਲਦ ਸਾਂ : ਕਮਾਉਣਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ, ਘਰ ਦਾ ਰੋਟੀ ਕਪੜਾ ਚਲਾਉਣਾ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨੋਗ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦਾ ਇਨਾਮ : ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਧੌਲੇ, ਝੁਰੜੀਆਂ, ਮੌਤ।

ਬੱਚੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ... ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਉਂ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇਗੀ। ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੇ ਮਨੋ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਖੋਂ ਉਹ ਸੱਚੀ ਹੋਵੇਗੀ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਯਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਰਿਟਾਈਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਆਟਲ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੇਗੀ। ਉਹ ਅਖੇਗੀ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦਿਤੀ। ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ। ਆਪਣਾ ਪਿਆਰ। ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਛੱਡਿਆ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਛੱਡੀ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਿਆ? ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਲਕੀਰਾਂ... ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿਤੀ... ਮੈਂ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ... ਹਾਥੇ ਰੱਬਾ!”

ਮੈਂ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਘਰ ਦੇ ਟੁਟਣ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਦਲ ਕਦੋਂ ਵਰ੍ਹਨਗੇ।

ਜੀਨੀ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਜੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਜੋਤਸ਼ੀ ਆਖਦਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਘਰ ਟੁਟ ਜਾਏਗਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੂੰ ਪਾਗਲ ਆਖਦਾ।

ਲੋਕ ਕਿਉਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਤੇ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਬੇਹਦ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਅਣਜਾਣੇ ਗਾਵਾਂ ਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰਤਲਾਂ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੁਰੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਉਹੀ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ... ਪੌਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜੋ ਨਿਯਮ-ਬੱਧ ਇਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਉਤੇ ਯਕਦਮ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫੁੱਲ ਵਿਚ ਫੁੱਟ ਪਈਏ। ਜੱਦੀ ਜਜ਼ਬੇ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਾਰ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਗੁਪਤ ਫੈਸਲੇ ਕਰਕੇ ਯਕਦਮ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ, ਇਹ ਕਾਇਆ ਕਲਪ, ਇਹ ਵਚਿੱਤਰ ਪਰਗਟਾਉ ਜੀਵਨ ਦਾ ਰਹੱਸ ਹੈ। ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਹੋਣੀ ਹੈ।

ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਮੇਰਾ ਜਮਾਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਮਾਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਦੰਦ ਬਿਸਕੁਟੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹੀ ਦੰਦ ਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਬਾਪ ਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਚਾਲ੍ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਤਲਾ ਤੇ ਮਾੜਚੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਮਨੂੰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਜੱਦੀ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ

ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੀ ਤਾਈ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਜਾਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਮਨੂੰ ਵਾਂਗ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ ਸਾਂ।

ਜੀਨੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਦਲ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਰਹੀ ਸੀ... ਉਹੀ ਅੱਭੜਵਾਹਾ ਤੇ ਡੌਰਭੌਰਾ ਅੰਦਾਜ਼, ਉਹੀ ਘਬਰਾਈ ਹੋਈ ਤਕਣੀ, ਉਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਣਿਆਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਤੇ ਹੱਸ ਕੇ ਆਖਦੀ, “ਦੇਖ, ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਅੱਧੀ ਚਿੱਠੀ ਮੀਟ ਤੇ ਮੱਛੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਪਈ ਹੈ!”

ਪਰ ਹੁਣ ਜੀਨੀ ਖੁਦ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੀਟ ਤੇ ਮੱਛੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਕਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣਿਆਂ ਦਾ ਖਬਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਜੱਨਤ ਨੇ ਇਕ ਜੁਗਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ, ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਉਪਰ ਢੱਕਣ ਕੱਸ ਦਿਤਾ। ਮਨੂੰ ਦੰੜਦਾ ਹੋਇਆ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਸੀ।

ਮੈਂ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ। ਜੱਨਤ ਬੈਠੀ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਬੰਦ ਜੁਗਨੂੰ ਦੀ ਫੜਫੜਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਹਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, “ਇਸ ਨੂੰ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਡਕ ਦਿਤਾ? ਇਹ ਵਿਚਾਰਾ ਮਰ ਜਾਏਗਾ।”

“ਨਹੀਂ!” ਉਹ ਬੋਲੀ।

“ਭਲਾ ਜੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਤਾਲਾ ਜੜ੍ਹ ਦਿਆਂ, ਤਾਂ ਫੇਰ ?”

“ਮੈਂ ਖਿੜਕੀ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਵਾਂਗੀ।”

“ਜੇ ਖਿੜਕੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ?”

“ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਵਾਂਗੀ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੁਚਕਾਰਿਆ, “ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ, ਜੁਗਨੂੰ ਉਦਾਸ ਹੈ। ਉਹ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੇਖ।”

ਉਸ ਨੇ ਢੱਕਣ ਖੋਲਿਆ, ਬੋਤਲ ਅੰਦਰ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਲਟਾ ਦਿਤਾ। ਜੁਗਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਤਲੀ ਉਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਕਮਜ਼ੋਰ, ਤੇ ਹਫਿਆ ਹੋਇਆ। ਨਿਛਾਲ। ਉਹ ਉਸ ਉਤੇ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਨ ਲਗੀ। ਜੁਗਨੂੰ ਦੇ ਖੰਬ ਫਰਕੇ, ਸਾਵੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਭਾ ਮਾਰਨ ਲਗੀ।

“ਨਹੀਂ ਪਾਪਾ, ਇਹ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਦੇਖ, ਹਰੀ ਰੌਸ਼ਨੀ।” ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਬਪਕਣ ਲਗੀ।

“ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾ। ਕਿਤੇ ਮਰ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਛਡ ਦੇ ਇਸ ਨੂੰ।”
ਉਸ ਨੇ ਜੁਗਨੂੰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹੱਥੇਲੀ ਉਤੇ ਪਲਟ ਦਿਤਾ।
ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਥ ਦੇ ਦਰਖਤ ਹੇਠਾਂ ਰਖ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ
ਇਹ ਉੱਡ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਜੁਗਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ
ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੁਗਨੂੰ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਪਾਪਾ, ਤੂੰ ਬੰਬਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?”

“ਹਾਂ।”

“ਸਾਡੇ ਲਈ ਰੁਪਈਏ ਲਿਆਉਣ ?”

“ਹਾਂ।”

“ਕਦੋ ?”

“ਅੱਜ ਰਾਤ।”

ਮਨੂ ਨੇ ਉਛਲ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੇਰੇ ਲਈ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ
ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ! ਲੰਮਾ ਇੰਜਣ, ਅੱਠ ਪਹੀਆਂ ਵਾਲਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲਾਲ
ਧਾਰੀਆਂ ਹੋਣ। ਮੰਮੀ ਨੂੰ ਨਾ ਦਸਣਾ ਇਹ ਗੱਲ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੰਜਣ ਨਾਲ
ਅਮਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾਣ ਦੇਣਾ। ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ
ਖਿਲੌਣੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਟਕੇਸ ਵਿਚ ਲੁਕਾ ਲਵਾਂਗਾ।”

ਜੱਨਤ ਬੋਲੀ, “ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੀ ਲਿਆਵੇਂਗਾ, ਪਾਪਾ? ਇਕ ਮੋਟਰਬੋਟ
ਲਿਆਵੀਂ। ਲਿਆਵੇਂਗਾ ਨਾ ?”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਜ਼ਰੂਰ।”

ਮਨੂ ਦੌੜ ਕੇ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਪੈਨਸਲਾਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ
ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਤੇ ਇੰਜਣ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਦਿਤੀ।

ਮੈਂ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ।

ਮੈਂ ਬੈਡ ਰੂਮ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਠਕੋਰਿਆ ਤੇ ਹੌਲੀ ਨਾਲ ਖੋਲਿਆ।
ਜੀਨੀ ਬੈਡ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਖਾਮੀ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ
ਲੰਮੇ ਗੇਸ਼ਮੀ ਵਾਲ ਉਸ ਦੇ ਗੋਡਿਆਂ ਉੱਤੇ ਛਿੱਗ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ
ਉੱਤੋਂ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪਰ੍ਹਾਂ ਹਟਾਇਆ, ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਗੁਲਾਬੀ ਝਲਕ ਸੀ, ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਫਰਵਰੀ
ਵਿਚ ਰੁਪਿਆ ਆਵੇਗਾ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਰੁਪਏ ਨਾਲ ਕੁਝ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਤੌਹਫੇ ਖਰੀਦ
ਸਕਾਂਗੀ ਅਮਰੀਕਾ ਲਿਜਾਣ ਲਈ। ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੇ ਸਿਆਟਲ ਤੋਂ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ

ਟਿਕਟ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਪਰ ਬਗੈਰ ਰੁਪਏ ਦੇ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਨਹੋਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਗਰੰਦੇ ਬਿਲ ਚੁਕਾ ਦਿਆਂਗਾ ਤੇ ਤੇਰੇ ਲਈ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਲਿਆਵਾਂਗਾ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ।”

“ਮਿਹਰਬਾਨੀ”, ਉਹ ਬੋਲੀ। “ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਵਾਂਗੀ.... ਤੂੰ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਨੂੰ ਆ ਜਾਵੀਂ, ਜਾਂ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਕੰਮ ਮੁਕ ਜਾਵੇ। ਤੇਰੇ ਲਈ ਉਥੇ ਆਉਣਾ ਆਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ ਮੈਂ ਉਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇਰੇ ਲਈ ਬੜੀ ਛੋਟੀ ਥਾਂ ਹੈ... ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਛਾਂਟ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਯਕਦਮ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੁੱਝ ਆ ਗਏ ਤੇ ਮੈਂ ਰੋਣ ਲਗੀ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੀਵੀਂ ਕੋਲੋਂ ਘਰ ਛੁਟਦਾ ਹੈ... ਮੈਂ ਇਹ ਘਰ ਜੂਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਛਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂਗੀ... ਜਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ... ਛੇਤੀ ਮੁੜੀਂ। ਮੈਂ ਉਡੀਕਾਂਗੀ।”

ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਫੇਰ ਉਹੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਝਲਕਣ ਲਗੀ ਤੇ ਉਹੀ ਖੁਬਸੂਰਤ ਬੇਵਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਿੱਘੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੇ ਟੁੰਬਿਆ।

ਉਸ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸੂਟਕੇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ — ਸ਼ੇਵਿੰਗ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਲਾਲ ਕਿਟ, ਲੰਮੀ ਟਾਰਚ, ਤੇ ਨਵੇਂ ਧੋਤੇ ਕਪੜੇ।

ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਭਿਨਰ ਖਾਧਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੋਰੀ ਜਿਹੇ ਆਪਣੇ ਤੋਹਫੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ। ਜੀਨੀ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਗੇਟ ਤਕ ਛਡਣ ਆਈ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਛੇਤੀ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣਾ। ਤੇ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ।”

ਮੈਂ ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਲੈ ਕੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਿਆ ਤੇ ਬੰਬਈ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਫੜੀ।

ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਜੀਨੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਤੰਗੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਚਨ ਦਾ ਖਰਚ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦਫਤਰ ਦੇ ਕਲੱਰਕ ਕੋਲੋਂ ਰੁਪਏ ਉਧਾਰ ਲਏ। ਮੈਨੂੰ ਛੌਰਨ ਰੁਪਏ ਭੇਜਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ।

ਮੈਨੂੰ ਫਿਲਮਜ਼ ਡਿਵੀਜਨ ਤੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਦਾ ਚੈਕ ਮਿਲਿਆ। ਮੈਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੋਵੇਂ ਕਰਾਫਰਡ ਮਾਰਕੀਟ ਗਏ। ਇਥੋਂ ਮੈਂ ਮਨੂੰ ਲਈ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੰਜਣ ਖਰੀਦਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਵਾਹ ਕੇ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਜੱਨਤ ਲਈ ਮੇਟਰਬੋਟ ਤੇ ਰੰਗੀਨ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ। ਜੀਨੀ ਲਈ ਸਿਲਕ ਦੀ ਡਰੈਸ। ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਵੇਂ ਜੁੱਤੇ ਤੇ ਪਤਲੂਨਾਂ।

ਮੈਂ ਬੰਬਈ ਮੇਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸੀਟ ਬੁਕ ਕਰਵਾ ਲਈ ਤੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਤਾਰ ਭੇਜੀ ਕਿ ਮੈਂ ਅਠਾਈ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਜਦੋਂ ਗੱਡੀ ਤੇਜ਼ ਪਲਾਂਘਾਂ ਭਰਦੀ, ਫਾਸਲਾ ਫਕਦੀ ਤੇ ਕਾਂਟੇ ਬਦਲਦੀ ਘਰ ਵਲ ਦੰਤਨ ਲਗੀ ਤਾਂ ਯਕਦਮ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਉਦਾਸੀ ਛਾ ਗਈ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਬੰਬਈ ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਿੰਦਰ ਨੇ, ਜੋ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਸੀਨਕ ਡੀਜ਼ਾਈਨਰ ਸੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੂਵੀ ਫਿਲਮ ਖਿਚੀ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਨਿੱਕਾ ਮੂਵੀ ਕੈਮਰਾ ਸੀ ਜੋ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲਾਡ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਘੁਟ ਕੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਠੋੜੀ ਕੰਬਣ ਲਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਜੁਦਾਈ ਦੇ ਸੀਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਹੀ ਗੈਰ-ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਬੱਚੇ ਵਾਕਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੀਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਚਾਹਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਸਕਦਾ ਸਾਂ... ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਜਾਂ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਸਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਜੰਗ ਛਿੜੀ ਤੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਉਠੀ ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਉਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜੱਟ ਹਵਾਈਜ਼ਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਬੰਬ ਡੇਗੇ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਂਸਲੇਟ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਈ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਰਚ ਉਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਅਮਰੀਕਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਰਚ ਉਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿਆਟਲ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਮਿਲ ਆਵੇ, ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਮੇਰੇ ਬਾਗੈਰ ਅਮਰੀਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਹਰ ਰਾਤ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬੰਬਾਂ ਦੇ ਸਹਿਮ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਜਣੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਜਾਂਦੇ। ਬੱਤੀਆਂ ਬੁਝਾ ਦੇਂਦੇ, ਪਰਦੇ ਤਾਣ ਦੇਂਦੇ, ਪਿੱਜਕੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਕਾਲੇ ਕਾਗਜ਼ ਚਿਪਕਾ ਦਿਤੇ। ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਮੌਬਾਤੀ ਜਗਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਓਹਲੇ ਰਖ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਜੁ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਰਨ ਬਾਹਰ ਨਾ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਸਹਿਮੇ ਹੋਏ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਆਸਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ...

ਹੁਣ ਮੈਂ ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਜੀਨੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਸੌਂਗਿਆ।

ਸਵੇਰੇ ਗੱਡੀ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚੀ। ਮੈਂ ਉਥੇ ਦਿਨ ਭਰ ਰੁਕਿਆ, ਨਿੱਕੇ ਮੌਟੇ ਕੰਮ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਜੀਨੀ ਲਈ ਅਖਰੋਟਾਂ ਦੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ, ਦਾਖਾਂ ਤੇ ਬਰਾਉਨ ਬਰੈਂਡ ਖਰੀਦੀ ਤੇ ਰਾਤ ਦੀ ਗੱਡੀ ਫੜੀ।

ਰਾਤ ਬਹੁਤ ਗਰਮੀ ਸੀ। ਕੰਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਬਾਸੀ ਸਾਹ ਤੇ ਤਪਦੇ ਗੱਦਿਆਂ ਦੀ ਹਵਾੜ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਸਵੇਰੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪਹੁੰਚੀ। ਆਸਮਾਨ

ਏ ਮੱਤੀਆ ਰੰਗ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲਗੀਆਂ। ਪਰ ਹਵਾ ਹਾਲੋ ਵੀ ਗਰਮ ਸੀ।

ਕੁਲੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਤੋਹਫਿਆ ਦੇ ਬੰਡਲ ਚੁਕੇ ਅਤੇ ਟੈਕਸੀ ਵਿਚ ਰਖ ਦਿਤੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਗੁਲਮੋਹਰ ਦੇ ਦਰਖਤ ਦੇਖੇ, ਦੂਰ ਵਡਾ ਸੈਕਰੇਟੇਰੀਅਟ, ਰੋਜ਼ ਗਾਰਡਨ ਤੇ ਜਾਣੀਆਂ ਪਛਾਣੀਆਂ ਸੜਕਾਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੰੜ ਗਈ, ਤੇ ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਵੀ ਕਿ ਬੱਚੇ ਮੇਰਾ ਖੜਕਾ ਸੁਣਨਸਾਰ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਉਠਣਗੇ ਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਹਫੇ ਦੇਖਣ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਚੰਬੜ ਜਾਣਗੇ।

ਟੈਕਸੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਮੈਂ ਬਾਹਰੋਂ ਮੁੜਦਾ ਜੀਨੀ ਟੈਕਸੀ ਦੇ ਖੜਾਕ ਨਾਲ ਉਠ ਬੈਠਦੀ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਹਲਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਉਹ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਬੈਗ ਤੇ ਤੋਹਫਿਆਂ ਦਾ ਬੰਡਲ ਚੁਕ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਂਦੀ। ਫੇਰ ਉਹ ਸਵੇਰ ਦੀ ਚਾਹ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਕੇਤਲੀ ਉਬਲਣੀ ਧਰਦੀ।

ਮੈਂ ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ ਤੇ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ... ਮੈਂ ਜਾਲੀ ਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਵਿਚ ਝਾਕਿਆ। ਦੂਹਰਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਖਿੜਕੀ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਜੜੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਏਅਰਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਚਲ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਫਿਰ ਘੰਟੀ ਵਜਾਈ। ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅੰਦਰ? ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇਣ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਬੈਂਡ ਰੂਮ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਅੰਦਰੋਂ ਕਿਉਂ ਬੰਦ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ...?

ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਹੋਵੇ... ਜ਼ਰੂਰ ਉਹ ਹੈ... ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਘਰਨ ਲਗਾ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਰਗਾ ਕਿੱਸਾ ਸੀ ਜਿਥੇ ਜੰਗ ਉਤੇ ਗਿਆ ਮਰਦ ਅਚਾਨਕ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਪਈ ਦੇਖਦਾ ਹੈ... ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਪਈ ਦੇਖਦਾ ਹੈ... ਯਕਦਮ ਇਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜਤ ਕਰਾਂ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਵਾਂ। ਯਕਦਮ ਇਕ ਖਾਹਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਇੱਜਤ ਕਰਾਂ ਤੇ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਵਾਂ। ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਆਇਆ... ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਘਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪਤਨੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ।

ਯਕਦਮ ਏਅਰਕੰਡੀਸ਼ਨਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਤੁੜਾਨ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ... ਇਕ ਮਿੰਟ ਹੋਰ... ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਚਾਲ, ਚਿਟਕਣੀ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹਣੇ ਆਵਾਜ਼... ਤੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁਲ੍ਹਿਆ।

ਇਹ ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੁਤ ਉਨੀਂਦਰੇ ਵਿਚ ਨਮਸਤੇ ਆਖੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਾਮਾਨ ਚੁਕਿਆ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਗਿਆ। ਨਿੱਕੇ ਲਾਂਜ ਦੀ ਹਵਾ ਘੁਟਵੀਂ ਸੀ। ਬਾਸੀ

ਮੁਸ਼ਕ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਬੈਚੇਨੀ ਤੇ ਖਾਲੀਪਣ।

ਮੈਂ ਬੈੱਡ ਰੂਮ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਿਆ ਤੇ ਅੰਦਰ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਈਡ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸ਼ੈਲਫ਼ ਉਤੇ ਪਈਆਂ। ਹਜ਼ਰਤ ਈਸਾ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਗਾਇਬ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਨੀ ਦੇ ਬੁਰਸ਼ ਤੇ ਕੰਘੀਆਂ।

ਮੈਂ ਸ਼ੈਲਫ਼ ਖੋਲਿਆ। ਇਹ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਮੈਂ ਦੂਜੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਬੱਚੇ ਸੌਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਵੀ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਲਾਂਜ ਵਿਚ ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਕਿਥੇ ਨੇ?”

“ਸ਼ਿਮਲੇ ਗਏ ਹੋਏ ਨੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ,” ਉਸ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ।

“ਬੱਚੇ ?”

“ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ।”

“ਕਦੋਂ ਗਏ ਸਨ ?”

“ਕੱਲ੍ਹੁ।”

“ਮੇਰੀ ਤਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ?”

“ਮਿਲੀ ਸੀ।” ਤੇ ਉਹ ਭੁਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗਾ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ ?”

ਹੁੰਡੂ ਪੂੰਝਦਾ ਹੋਇਆ ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ...ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਆਖਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੁੜ ਆਉਣਗੇ...ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ।”

ਮੈਂ ਘਰ ਦੇ ਹਰ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਪਿਛੇ ਜੀਨੀ ਦੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਮੇਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਖਿੰਡੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਬੰਡਲ ਤੇ ਪੈਕਟ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਇਹਤਿਆਤ ਨਾਲ ਰਬੜ ਦੇ ਛੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰਖੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆ ਰਹੇ।

ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਬੈੱਡ-ਰੂਮ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਵੱਡੀ ਅਲਮਾਰੀ ਤੇ ਵਾਰਡਰੋਬ ਉਤੇ ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਤਾਲੇ ਸਨ। ਇਕ ਮੱਧਮ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਰਖ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇ, ਮੈਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹਬੰਡਾ ਲਿਆ ਤੇ ਨਿੱਕੇ

ਤਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਭੰਨਿਆ। ਅੰਦਰੋਂ ਅਲਮਾਰੀ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਹੈਂਗਰਾਂ ਉਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਤਲੂਨਾਂ, ਤਿੰਨ ਕੋਟ, ਮਖਮਲੀ ਵਾਸਕਟ, ਸੱਤ ਕੀਮਤੀ ਨਕਟਾਈਆਂ, ਕੁਝ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਇਕ ਉਧੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸਵੈਟਰ ਲਟਕ ਰਹੇ ਸਨ...ਬੋਪੜੀਆਂ

ਵਾਂਗ। ਮੈਂ ਤੁਭਕ ਕੇ ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਿਆ।

ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਮੇਮ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੇਚ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੁਕਿੰਗ ਰੋੜ ਦੇ ਸੌਂ ਰੂਪਏ ਵਿਚ। ਗਲੀਚੇ ਤੇ ਦਰੀਆਂ ਵੀ ਭੋਹ ਦੇ ਭਾਅ। ਮਨੂੰ ਦਾ ਲਾਲ ਸਾਈਕਲ ਜਮਾਂਦਾਰਨੀ ਕੋਲ ਅੱਸੀ ਰੂਪਏ ਵਿਚ ਗਿਰਵੀ ਰਖ ਗਈ ਸੀ।

ਜੀਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮਰੀਕਨ ਛੁਗੀਆਂ ਕਾਂਟੇ, ਪਿਆਲੇ, ਪਲੇਟਾਂ, ਮਿਕਸਰ ਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੀਹਣ ਤੇ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਯੰਤਰ ਡੱਬਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ ਸੀ... ਇਕ ਕਾਰ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਈ... ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਚੁਕਵਾਉਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ... ਤੇ ਉਹ ਇਹ ਆਖ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਦੌਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਸ਼ਿਮਲੇ ਗਈ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇਜ਼ ਝਉਲੇ ਵਿਚ ਦੇਖੇ ਤੇ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜੀਬ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਪੁੱਠੇ ਭਾਣੇ ਵਾਪਰਦੇ ਰਹੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ। ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਮੇਰਾ ਜ਼ਬਤ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਡਲੂਕ ਪਏ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕਲੇਜੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਹੂਕ ਉਠੀ। ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਾਟਣ ਲਗਾ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਪਾਗਲ ਭੂਲ-ਭਲਾਈਆਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੋਸ਼ ਉਡ ਗਏ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁੰਨ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ।

ਉਹ ਕਿਥੇ ਚਲੀ ਗਈ? ਜ਼ਰੂਰ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ ਗਈ ਹੋਣੀ ਏ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਦਲੇ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣ ਲਗੀਆਂ... ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘਰੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਢੋ ਰਹੀ ਸੀ... ਬੰਡਲ, ਕਪੜੇ, ਬੰਸਰੀ, ਬਰਤਨ... ਹਰ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਘਰ ਮੁੜਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਰਤਾ ਕੁ ਵਧੇਰੇ ਵਿਗਾਨ ਲਗਦਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਦੀ ਜ਼ਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਮਰਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਕੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੁੱਪ ਸਾਧ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਖੁਬਸੂਰਤ ਨੀਲੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਝਿਮਣੀਆਂ ਸਨ, ਹੁਣ ਇਕ ਅਣਜਾਣੇ ਖੌਫ਼ ਨਾਲ ਸਹਿਮੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਇਤਥਾਰ ਨੂੰ ਠੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਲਗਣ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਮੈਂ ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹ ਬਣਾਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਹਿੰਮਤ ਆਈ ਤ ਮਾਂ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ
ਘੁੰਮਣ ਲਗਾ... ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਕਦਾ, ਖਾਲੀ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੈਲਫਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ...
ਮੈਨੂੰ ਆਇਆ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚੋਂ ਜੱਨਤ ਦੇ ਲਾਲ ਬੁਟ ਮਿਲੇ ਤੇ ਇਕ ਜੁਗਾਬ।
ਮਨੂੰ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਸਾਈਕਲ ਗਰਾਜ਼ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਜਮਾਂਦਾਰਨੀ ਹਾਲੇ ਉਸ
ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਲਾਅਨ ਵਿਚ ਟਹਿਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਫੈਦੇ
ਦੇ ਉਸ ਦਰੱਖਤ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਜੱਨਤ ਤੇ ਮਨੂੰ ਨੇ ਤੋਤਾ ਦਬਿਆ ਸੀ...

ਸੋ ਜੀਨੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਕਿਥੇ? ਮੈਂ ਹਾਲ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਤੁਖਤਪੇਸ਼
ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਸੋਚਣ ਲਗਾ... ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਲੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ... ਆਪਣੇ
ਟਰੰਕ ਤੇ ਸੂਟਕੇਸ਼ ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਸਾਂਭੇ ਹੋਏ ਬੰਡਲ ਲੈ ਕੇ ਤਾਂ ਜੁ ਉਥੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ
ਜਾਵੇ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਮੱਖੇਲ... ਬਿਲਕੁਲ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਗੇੜ ਅਨੁਸਾਰ... ਯਾਨੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ
ਰੁਪੱਈਆ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਖਿੰਡੇਣੇ ਤੇ ਉਸ ਲਈ ਤੋਹਫੇ, ਤਾਂ ਉਹ
ਮੇਰੇ ਪਿਛੋਂ ਡਰੀ ਸਹਿਮੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦੰੜ ਗਈ ਸੀ... ਆਪਣੀ ਛਾਂ ਤੋਂ
ਖੌਫ਼ਜ਼ਦਾ... ਇਹ ਛਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਖੁਦ ਸਾਂ।

ਉਸ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕ ਠੇਠ ਅਮਰੀਕਨ ਵਾਂਗ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਸੀ।
ਅਮਰੀਕਨ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਛਡਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਦੌੜਦੇ ਹਨ।
ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦੇ। ਚਾਹੇ ਮੁਲਕ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਘਰ। ਤੇ ਇਹ ਅੰਤਤ
ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਈ... ਉਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਈ,
ਮੇਰੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਬਾਹਰ, ਦੂਰ...

ਖਿੜਕੀ ਦਾ ਫਿੱਕਾ ਨੀਲਾ ਪਰਦਾ ਫੜਫੜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਲਹਿਰਾਉਂਦਾ ਤੇ
ਗੋਤੇ ਮਾਰਦਾ। ਮੈਂ ਪਰਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ੍ਹੁ ਉਤੇ ਰਗੜਨ ਲਗਾ... ਬੇਵਕੂਫ਼
ਵਾਲੀ ਹਰਕਤ... ਪਰ ਮੈਂ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ... ਕਿਸੇ ਸਹਾਰੇ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ
ਸਾਂ... ਕੋਈ ਸਹਾਰਾ... ਕੋਈ ਹਰਕਤ।

ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
ਵਰਨਾ ਘਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਉਹੀ ਕਮਰੇ ਤੇ ਉਹੀ ਸ਼ੈਲਫ਼ ਤੇ ਉਹੀ ਖਾਲੀ
ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਦੇਖਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਜ਼ਰੂਰ ਕਿਸੇ
ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ... ਕਿਸ ਨਾਲ?

ਯਕਦਮ ਮੈਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ
ਜਿਸ ਦਾ ਪੁੱਤ ਮੇਰਾ ਸ਼ਹਿਰਦ ਸੀ। ਮੈਂ ਫੌਰਨ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੀ
ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣੀ। ਸੋਚ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਤੁਹਾਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁਕਣਾ
ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫੌਰਨ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰੋ। ਚੀਫ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਮਿਲੋ ਤੇ ਦਿੱਲੀ
ਦੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਵਾ ਦਿਓ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੋਗੀ ਨਹੀਂ
ਲਿਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ। ਘਰਉ

ਨਾ। ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਕੰਮ ਕਰੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਉਤੇ ਹੀ ਰੋਕ ਲੈਣਗੇ ਤੇ ਬੱਚੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ। ਛੇਤੀ ਕਰੋ।”

ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ ਪੁਲੀਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗਿਆ ਤੇ ਰੀਪੋਰਟ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਦਿੱਲੀ ਤਾਰਾਂ ਭੇਜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਹਵਾਈ ਅੱਡੇ ਨੂੰ ਚੌਕਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਜੀਨੀ ਆਪਣੇ ਬੰਡਲ ਤੇ ਬੈਗ ਚੁਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਕਸਟਮ ਦੇ ਜੰਗਲੇ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਖ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਗਮ ਨਾਲ ਟੂਟੀ ਹੋਈ ਕੇਰਦੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਅਗੇ ਵਧੀ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਚੀਕਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜੇ, ਮਮੀ...ਸਾਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਨਾ ਜਾਹ...ਮੰਮੀ...।”

ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਛੌਲਾਦੀ ਹੱਥ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਰਖ ਲਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸੁੱਤੇ ਤਾਂ ਜੱਨਤ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਬੈਠੀ ਤੇ ਹਟਕੋਰੇ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ, “ਮੰਮੀ !...ਮੰਮੀ !” ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖਦਾ ? ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦਾ ? ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਸੱਲਵੇਂ ਹਉਕਿਆਂ ਦਾ ਕੀ ਜੁਆਬ ਸੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ? ਇਹ ਨਿਰਾ ਜੁਲਮ ਸੀ ਬੱਚਿਆਂ ਉਤੇ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਮੁਆਫ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਉਹ ਇਹੋ ਸਮਝਣਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਦਰਿੰਦਾ ਸਾਂ, ਇਕ ਵਹਿਸ਼ੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿਤਾ... ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਭ ਲੈਣਗੇ। ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਦੀ। ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਨਹੀਂ...।

ਯਕਦਮ ਮੈਂ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਚਾਹ ਪੀ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਖਿਆਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ। ਉਥੇ ਬੈਠਿਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬੀਤ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਭੋਗ ਚੁਕਾ ਸਾਂ, ਤੇ ਦੇਖ ਚੁਕਾ ਸਾਂ ਕਿ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ, ਤਸੀਹੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਥਰਦਸਤੀ ਰੋਕ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੁਲਮ ਚੱਖ ਚੁਕਿਆ ਸਾਂ।

ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਨੀ ਦੇ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਦੇਖਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪੁਲੀਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਕੰਬ ਉਠਿਆ। ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ...ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ...ਬੱਚੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ...ਸਿਆਟਲ, ਨਾਨਾ, ਨਾਨੀ, ਆਈਸ ਕ੍ਰੀਮ, ਝੀਲਾਂ...ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਵਰਗ...ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਦੁਆ ਕਰਾਂ।

ਮੈਂ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ। ਵਾਪਿਸ

ਮੁੜਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੋਠੀ ਦੇ ਬਰਾਮਦੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੇਵੇ

ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕਲਾ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਸੁਪਨੇ ਆਏ : ਜੱਨਤ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਭਾਰੀ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ, ਮਨੂੰ ਮੂਰਤਾਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮਿਕਸਰ ਅੰਬਾਂ ਨੂੰ ਰਿੜਕ ਰਿਹਾ ਹੈ...ਇਕ ਵੱਡਾ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਜੋ ਇਕ ਖਾਲੀ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ, ਰਾਜੀ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਮੌਜ਼ ਉਤੇ, ਡਿੱਟੋਲ ਦੀ ਗੰਧ, ਚਿਕਨੇ ਚਿਹਰੇ, ਬੰਟਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਪਾਦਰੀ ਵਾਇਲਨ ਵਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਕਰਾਮ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਬੱਚੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਤੇ ਉਸਤਰਾ ਫਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਨਿਕੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ ਤੇ ਮਾਲਾ ਤੇ ਕਰਾਸ ਪਾਈ...ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ...ਮਿਸਟਰ ਐਲਸਟੇਅਰ ਤੇ ਮੈਕਲਾਰਨ...ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਹਰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਬੇਗਾਨੇ ਬਣ ਗਏ ਸਨ...ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਬਿਦੇਸੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਵਿਕਾਉ ਮਾਲ...ਵਿਚਾਰੇ ਪਿਉ-ਵਾਹਰੇ ਬੱਚੇ ਭਟਕ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਉਠਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਦਰਦ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਪਾਪ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ । ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਲੇ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਹੋਣਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤੋਹਫੇ, ਇੰਜਣ, ਮੋਟਰਬੈਟ, ਅਖਰੋਟਾਂ ਦੀਆਂ ਗਿਰੀਆਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਨਕੋਰ ਨੋਟਾਂ ਦੀ ਬਹੀ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ । ਆਪਣਾ ਵਚਨ ਨਿਭਾਵਾਂ ।

ਮੈਂ ਝਟਪਟ ਬੰਡਲ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸੂਟਕੇਸ ਸਾਂਭਿਆ, ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਵਲ ਚਲਣ ਨੂੰ ਆਖਿਆ...ਤੇਜ਼...ਤੇਜ਼...ਹੋਰ ਤੇਜ਼। ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਬੱਸ ਦਾ ਟਿਕਟ ਲਿਆ ਤੇ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਿਆ ਜੋ ਤੇਜ਼ ਝਕੋਲੇ ਖਾਂਦੀ ਹੋਈ ਦੌੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੱਸ ਦਾ ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਫਰ ਮਸਾਂ ਮੁਕਿਆ ।

ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤੇ । ਮੇਰੇ ਸੋਸ਼ਲ ਤੁਅਲਕਾਤ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਇਤਨੀ ਸੀ ਕਿ ਅਮਰੀਕਨ ਐਮਬੈਸੀ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਲਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਐਮਬੈਸੀ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟਾਂ ਉਤੇ ਠੱਪਾ ਲਵਾਉਣਾ ਸੀ ।

ਮੈਂ ਅਮਰੀਕਨ ਐਮਬੈਸੀ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਸੈਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਯੂਜੀਨ ਓਨੀਲ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਸਿੱਧਾ ਵੀਜਾ ਕਾਉਂਸਲਰ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ ਕੋਈ ਅਮਰੀਕਨ ਹੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ

ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸਿੱਧਾ ਖੁਦ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਊਂਸਲਰ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸੈਕਟਰੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਕੰਮ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗੱਲ ਦਸਟ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਥੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਾਂ।

ਮੇਰਾ ਦੁਖ ਮੇਰੇ ਗੱਲ ਤੀਕ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ - ਜਿਸ ਨੇ ਅਮਰੀਕਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਕ ਅਮਰੀਕਨ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ ਨੇ ਕਲਚਰਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿਤਾ - ਹੁਣ ਉਸੇ ਅਮਰੀਕਨ ਐਮਬੈਸੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਦਾ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਟੈਕਸੀ ਫੜੀ ਤੇ ਚਾਣਕਯਪੁਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਾਅਨ ਵਿਚ ਅਮਰੀਕਨ ਐਮਬੈਸੀ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਵੀਜ਼ਾ ਕਾਊਂਸਲਰ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਮੈਂ ਟੈਕਸੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰੁਕਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਲਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਈ ਸ਼ੁਕੀ ਨਿਗਾਹਾਂ ਤੇ ਠੰਢੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ। ਦਫ਼ਤਰ ਦਾ ਦਾਲਾਨ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜੋ ਵੀਜ਼ਾ ਫਾਰਮ ਭਰਨ ਵਿਚ ਮਸ਼ੁਦ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਨਕੁਆਇਰੀ ਕਾਊਂਟਰ ਉਤੇ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਦੋ ਸੌ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੇ ਸਨ, ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ, ਮੁਜਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਬੇਵਸ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤਰਲਾ ਤੇ ਡਰ ਤੇ ਆਸ ਸੀ।

ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਇਨਕੁਆਇਰੀ ਕਲਰਕ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਾਊਂਸਲਰ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕੀਤੀ ਅਗਜ਼ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਮੌਢੇ ਝਟਕ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਅੱਹ ਫਾਰਮ ਭਰ ਦਿਓ ਤੇ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕੋ।”

ਮੈਂ ਏਧਰ ਉਧਰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਨੋਟਿਸ ਬੋਰਡ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ ਜਿਸ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਸਿਰਫ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਲਈ,” ਤੇ ਇਸਾਰਾ ਸੀ ਵੀਜ਼ਾ ਕਾਊਂਸਲਰ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦਫ਼ਤਰ ਨੂੰ। ਤਿੰਨ ਅਮਰੀਕਨ ਅੰਰਤਾਂ ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦੀਆਂ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ। ਉਹ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਹੱਸ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਇਕ ਘੰਟਾ ਵਿਅਰਥ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਉਂ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਭਿਖਾਰੀ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਕਾਊਂਸਲੇਟ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਨੂੰ ਲੰਘ ਕੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਖੂਨੀ ਕੰਧ ਸੀ, ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ, ਸ਼ਾਸਨੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ। ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਹਵੇਲੀ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੜਨ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਉਤੇ ਸੱਕ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਫਿਕਰ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਆਦਮੀ ਚੋਰ, ਜੇਬ

ਕਤਗ ਤੇ ਸੁਆਲੀ ਕੁੱਤਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰ ਕੌਮਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਏਸ਼ੀਆ ਮੰਗਤਾ ਤੇ ਲੋੜਵੈਦ ਕੁੱਤਾ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਬੇਕਿਰਕ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਦੇ ਬਗ਼ਬਾਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਖਿਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ।

ਇਸ ਵਿਅਰਥ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਮੁੜ ਆਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚਿਤਾ ਜਲਾ ਕੇ ਸਮਸ਼ਾਨ ਤੋਂ ਮੁੜਿਆ ਹੋਵੇ।

ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਿਹਾ। ਦੂਲਾ ਰਾਮ ਆਪਣੇ ਪਹਾੜੀ ਪਿੰਡ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੁੜਿਆ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਥੇ ਝਗੜਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਚੇ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਕੁਹਾੜੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉੱਗਲਾਂ ਵਚੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਈ ਵੀ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਘਰ ਬਹੁਤ ਸੁੰਨਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਵਾ ਉਚੀ ਘਾਹ ਤੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਵੈਣ ਪਾਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਅੰਦਰ ਛੂੰਘੀ ਉਦਾਸੀ ਸੀ।

ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤੇ ਲੰਘ ਗਏ।

ਮੈਂ ਡੀਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਡਾਕ ਦੇਖਣ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਮੇਜ਼ ਉੱਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਲਿਫਾਫਾ ਸੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਟਿਕਟ ਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਰਜਿਸਟਰਡ ਲੇਬਲ ਵੀ ਸੀ। ਇਹ ਜੀਨੀ ਵਲੋਂ ਆਇਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਲਿਫਾਫਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਪੰਜ ਸਫ਼ਿਆਂ ਦੀ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਚਿੱਠੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਨੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀ ਸੀ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂ।

ਮੈਂ ਚਿੱਠੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲਾਈਨ ਪੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਘੁੰਮਣ ਲਗਾ। ਮੈਂ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਐਨਕ ਕਢੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਗਾ। ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੁਰਖੀਆਂ ਸਨ : ਨਿੱਜੀ ਵਰਤਾਉ, ਸਮਾਜਕ ਵਰਤਾਉ, ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਮਾਲੀ ਠੱਗੀਆਂ, ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਖਤਰਾ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਖਿਲਾਫ ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾ ਕੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨਹੂਸ ਸਾਇਆ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਦੇ ਨਾ ਪਵੇ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਵਾਂ। ਇਸ ਖਤ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ, ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੀਚਰਜ਼ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਿਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਕਾਊਂਸਲ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ ਸਨ।

ਚਿੱਠੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮਾ ਹੋਵੇ।

ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਕਈ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਉਭਰੀਆਂ। ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਇਹ ਵੀ ਝੂਠਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਸਲਾਈਡ ਪ੍ਰੈਜੈਕਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਪੈਸੇ ਖਰੇ ਕਰ ਲਏ। ਇਕ ਹੋਰ ਦੋਸ਼ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਮਰੀਕਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਲੈ ਲਏ ਸਨ ਤੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਉਲਾਰ ਮਨ ਦੀ ਕਾਢ ਸਨ। ਮੈਂ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ।

ਉਹ ਸਾਗਰਵਾਨ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਵੱਡੇ ਮੇਜ਼ ਪਿਛੇ ਗੱਦੇਦਾਰ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਫਾਈਲਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਸਨ। ਦੋ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਪੇਪਰ ਵੇਟ, ਇਕ ਬਲੰਗੀ ਕਲਮਦਾਨ ਤੇ ਇਕ ਚਿੱਤਿਆ ਹੋਇਆ ਗਲਾਸ। ਦੋ ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੈਨ ਕਲਮਦਾਨ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਨ, ਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸੁਰਖ ਗੁਲਾਬ ਉਸ ਦੇ ਕੋਟ ਦੇ ਕਾਲਰ ਦਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਰਾਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਤੇ ਵੱਡਾ ਉੱਚਾ ਮੱਥਾ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਜਲਾਲ ਬਖਸ਼ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਢਿੱਲਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵਧਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਬੈਠ ਜਾ।”

ਮੈਂ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜ੍ਹ ਨਾਲ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਉਸ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਨੋਟ ਕਿ ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਦੇ ਇਲਜ਼ਾਮਾਤ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਢੰਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਨਿੱਜੀ ਮੁਆਮਲਾ ਸੀ ਪਤੀ ਪਤਨੀ ਦਾ, ਇਕ ਘਰੇਲੂ ਝਗੜਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਗੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਤੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਨੀ ਸਾਰੇ ਘਰ ਨੂੰ ਹੂੰਝ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕਾਉਂਸਲੇਟ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੋਠ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੈਂਪਸ ਉਤੇ ਮੇਰੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੰਮ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਰਖੇ, ਨਾ ਕਿ ਇਕ ਘਰੋਂ ਭਜੀ ਹੋਈ ਬੀਵੀ ਦੀ ਇਕ ਪਾਗਲ ਚਿੱਠੀ ਤੋਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਨਤ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਦੇਖੇ। ਪਰ ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ, ਉਹੀ ਬਲੋਚ ਮੁਸਕਰਾਹਟ, ਉਹੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ।”

“ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ?”

“ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤੇਰਾ ਪੱਖ ਪੂਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।”

“ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਜਾਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਉ ਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖੋ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ...ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਜਾਨਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ...ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਦਮਾ ਪੁੱਜਾ ਹੈ...ਮੈਂ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ...ਏ ਮਿੰਟਾਂ ਲਈ...ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ...”

ਉਹ ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੱਥ ਮਲਦਾ ਹੋਇਆ।

“ਜੇ ਤੁੰ ਆਖਣਾ ਹੈ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦੇਗਾ।”

“ਜੇ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹੇ ਖਤ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਰੱਦੀ ਦੀ ਟੋਕਣੀ
ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦੇਂਦਾ!”

ਉਹ ਬੇਲਾਗ ਠੰਢੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਉਹੀ
ਮੁਸਕਰਾਹਟ।

ਮੈਂ ਬਕ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਏਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਘਰ ਮੁੜਿਆ, ਇਹ ਸੋਚਦਾ
ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਕਲਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਪੁਲੀਸ ਦੀਆਂ ਚੌਕੀਆਂ ਬਣ
ਗਏ ਸਨ!

ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਪਰ ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਆਇਆ। ਸਿਆਟਲ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤੇ ਪਰ ਕੋਈ ਸੂਹ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਢੂੰਡਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ!

ਉਹ ਕਿਥੇ ਸਨ? ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਜੀਨੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆਂ ਚਲੀ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਗੀਲ ਦੇ ਉਚੇ ਸੰਘਣੇ ਦਰੱਖਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਗਿਰਜੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬਦਲ ਦਿਤੇ ਹੋਣਗੇ...ਜ਼ਰੂਰ ਈਸਾਈ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਦਰੀ ਨੇ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦਾ ਜਲ ਛਿੱਟਾ ਦੇ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਛਾਪ ਦਾਗ ਦਿਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਦੇ ਮੁੜਨਗੇ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲੀ ਨਾ...ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਲਭਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ? ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿਚ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਜੀਨੀ ਦੂਰ ਦੁਰੇਡੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਨ ਸਰਕਾਰ

ਜਾਤੀ ਹਕੂਕ ਤੇ ਅੱਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਦਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਰਾਖੀ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦੋ ਸਾਲ ਹੋਏ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਕਲਕਤਾ ਵਿੱਚ ਇਕ ਡਾਕਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੀਨੀ ਨੇ ਬੜੀ ਅਹਤਿਆਤ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਸ਼ੁਟਕੇਸ, ਕੈਮਰਾ ਤੇ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਕਾਰ ਵਿਚ ਰਖੇ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਪ੍ਰੈਰ ਸੁਖ ਲਈ ਦੁਆ ਮੰਗੀ। ਮੈਂ ਫਿਲਮ ਦੀ ਸ਼ੁਟਿੰਗ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ ਕਿ ਜੱਨਤ ਕੋਲੋਂ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਉਬਲਦੀ ਕੇਤਲੀ ਉਲਟ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਢਿਡ ਮੱਚ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਸੀ। ਮੈਂ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਬੋਲੀ ਕਿ ਜੱਨਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਠੀਕ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਬੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਦਫ਼ਤਰ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ ਕਲਰਕ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜੀਨੀ ਉਥੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜੱਨਤ ਦੀ ਪ੍ਰੈਰ ਸੁਖ ਦਸੀ। ਫਿਰ ਰੁਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜਨਾਬ, ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਇਸ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸੈਕਟਰ ਅਠਾਰਾਂ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਵਿਚ ਬਪਤਿਸਮੇ ਦੀ ਰਸਮ ਨਾਲ ਈਸਾਈ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ।”

ਮੇਰਾ ਸਾਹ ਉਥੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸ਼ੁਕਦਾ ਹੋਇਆ ਦਰਦ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਚੀਰ ਗਿਆ। ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਕੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਮਜ਼ਬ ਦੀ ਘੋਰ ਗੀਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਕਾਰਾ। ਕੋਈ ਜਬਰੀ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਕ ਰੁਹਾਨੀ ਜੁਰਮ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਈਸਾਈ ਬਣਨ ਦੇ ਝਉਲਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੱਲਿਆ।

ਜੀਨੀ ਖੁਦ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਤ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਾਲੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਪਾਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਗਿਰਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਂਦੇ। ਪਰ ਹੁਣ ਸ਼ਾਇਦ ਜੀਨੀ ਦੀ ਦਾਦੀ ਪੜ੍ਹਦਾਦੀ ਦੀ ਈਸਾਈ ਰੂਹ ਇਕਦਮ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਗ ਪਈ ਸੀ। ਰਗਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜਦੇ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ, ਆਦਿ ਕਾਲੀਨ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਤਿਬਧਤਾਵਾਂ, ਦਬੇ ਹੋਏ ਸੰਸਕਾਰ। ਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦਾ ਹਿਸਾ ਬਣ ਜਾਣ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ।

ਕੀ ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪਰਤ ਜਾਵਾਂ? ਫਿਲਮ ਦੀ ਸ਼ੁਟਿੰਗ ਅਧੂਰੀ ਛਡ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਪੁਜਾਂ? ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ ਉਥੇ ਜਾ ਕੇ? ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇਵਾਂ? ...ਵਕੀਲ ਕਰਾਂ? ...ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕਾਂ?

ਮੈਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਾਰਜ ਬੜੀ ਸਮਝ ਤੇ ਠੰਢੀ ਸੂਝ ਨਾਲ ਵਿਉੰਤਿਆਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੀਨਗੇਈ ਕੇ ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਸੰਕੇਤ ਉਤੇ ਹੱਸ ਛਡਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਖਾਤਿਰ

ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਨਾ ਬਦਲੋ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛਡਦਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਵਫ਼ਾ ਦੀ ਰਸਮ ਦੇ ਦਬਾਉ ਹੇਠ ਉਸ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਦਮ ਪੁਟਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕ ਲੰਮੀ ਤਾਰ ਸੈਕਟਰ ਅਠਾਰਾਂ ਦੇ ਗਿਰਜੇ ਦੇ ਪਾਦਰੀ ਨੂੰ ਦਿਤੀ, “ਮੇਰੇ ਪੁਤ ਮਨੂੰ ਤੇ ਪੀ ਜੱਨਤ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਈਸਾਈ ਬਣਾਉਣਾ ਬੰਦ ਕਰੋ! ਬਾਪ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਗੈਰ ਤੁਸੀਂ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ! ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਤੇ ਚਰਚ ਬਰਾਦਰੀ ਉਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਕਰਾਂਗਾ।”

ਮੈਂ ਇਸ ਤਾਰ ਦੀ ਨਕਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਤੇ ਜੀਨੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ।

ਤਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਜੀਨੀ ਡਰ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਾਈ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਛਡ ਦਿਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, “ਅਸੀਂ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹੀਏ। ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਭਲਾ ਸੋਚੀਏ। ਸਾਨੂੰ ਕੀੜੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਖੰਡ ਦੇ ਦਾਣੇ ਲਭ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਦਰੀ ਦੀ ਰੇਤ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਿਤਾਈਆਂ ਘੜੀਆਂ ਦੀ ਖੰਡ ਇਕੱਠੀ ਕਰੀਏ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀਏ।”

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਜੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤੀ ਪੱਤਣਾਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ। ਉਸ ਨੇ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਛਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਉਤੇ ਪਵੇ... ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰ ਬਾਰ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁੰਜਦੇ... ਉਸ ਦੀ ਇਹੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਦੇਖਾਂ...

ਪਰ ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ... ਮਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਵੇ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ, ਆਪਣੀਆਂ ਜੜਾਂ ਦੇਖਣ ਲਈ, ਮੇਰੀਆਂ ਅਸਤੀਆਂ ਲਭਣ ਲਈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਬੰਠਿਡੇ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਸੇ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਸ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਖਰੀਦ ਲਵੇ ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੇ ਪੁਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਦਬੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜੋ ਹੁਣ ਭੁਰ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ... ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਉਸ ਨਿੱਕੇ ਹਨੇਰੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾਵੇ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ... ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਮੁੜ ਆਵੇ... ਟੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਅਣੂੰ ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਅਣੂੰ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ।

ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ ਫ਼ਹਿਮੀ ਸੀ? ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਆਖਦੇ ਨੇ? ਕੀ ਹੈ ਕੋਈ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਜਥੋਤੀ? ਪਿਤਾ

ਪੁੱਤ ਦਾ ਆਦਿ ਤੇ ਅਟੁੱਟ ਸੰਬੰਧ ? ਜਾਂ ਇਹ ਨਿਰਾ ਵਹਿਮ ਸੀ ?

ਮੈਂ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਨਾਲ ਕੋਠੀ ਦੇ ਬਾਹਰ ਪਗਡੰਡੀ ਉਤੇ ਸੈਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਬੁਰ ਰਾਤ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦੀ ਮਹਿਕ ਵਿਚ ਘੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਜੱਨਤ ਬਾਰੇ ਜੋ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਹਸਦੀ ਸੀ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫੁਟਦੀਆਂ ਸਨ, ਦੂਧੀਆ ਕਿਰਨਾਂ...ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਭੁਲ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੇਡਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ...

ਜਕਦਮ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਸਾਨੂੰ ਸੋਟੀ ਜਾਂ ਟਾਰਚ ਲੈ ਕੇ ਨਿਕਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਇਸ ਰੁਤ ਵਿਚ।”

ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਤੁਰਦੇ ਗਏ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਹਾਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਵੀ ਮੁਮਕਿਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਹਾਰ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਪੰਜਾਬ, ਹਰਿਆਣਾ, ਹਿਮਾਚਲ ਵਿਚ ਜਨਤਾ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰਾਂ ਉਤੇ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ। ਇੰਦਰਾ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

“ਇਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?”

“ਉਹ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਪਲੂਸ ਤੇ ਦਰਬਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਿਹ ਗਏ ਹਨ। ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ। ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਬਸ ਮੌਕੇ ਦੀ ਤਾੜ ਵਿਚ ਹਨ, ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਾਰ ਜਾਵੇਗੀ।”

“ਜੇ ਉਹ ਚੋਣਾਂ ਮੁਲਤਵੀ ਕਰ ਦੇਵੇ ?”

“ਉਹ ਮੁਲਤਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।”

“ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ?”

“ਪਾਣੀ ਸਿਰ ਉਤੇਂ ਦੀ ਲੰਘ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਅਖਤਿਆਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।”

ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਰਤਾ ਝੁਕ ਕੇ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿੱਕੇ ਹਨੌਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਧੁਆਖੇ ਬੁੱਤ ਵਾਂਗ ਤੁਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੇਚੈਨ ਸੀ। ਇੰਦਰਾ ਮੁਲਕ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦੀ ? ਉਹ ਹਰ ਜਾਵੇਗੀ...

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਸੁਝੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਹਾਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਖਾਣੇ ਉਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ...ਮੇਰਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ

ਆਖਾਂ... ਪਰ ਕੀ ਆਖਾਂ? ਪਰ ਦਰਅਸਲ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਝ ਰਿਹਾ... ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਰੌਲਾ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ... ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।”

ਇਕ ਹਫਤੇ ਪਿਛੋਂ ਚੋਣਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਹਨੇਰੀ ਵਾਂਗ ਦੌਰੇ ਕੀਤੇ। ਭਾਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੇਰਿਆ ਕਿ ਸਭ ਉਸ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਵੋਟ ਦੇਣ। ਉਸ ਦਾ ਮੈਨੀਫੇਸਟੋ ਸੀ : ਸਮਾਜਵਾਦ, ਸੈਕੁਲਰਿਜ਼ਮ, ਗਰੀਬੀ ਹਟਾਉਣਾ।

ਉਸ ਦੇ ਚੋਣ ਹਲਕੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਮਸ਼ਹੂਰਾ ਰਾਜ ਨਰਾਇਣ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚੋਣ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ ਹਟਾਉਂ ! ਉਸ ਨੇ ਚੋਣ ਛੜਯੰਤਰ ਰਚਿਆ। ਇਕ ਵੱਡਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਪਿੰਜਰਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਣ ਲਗਾ, “ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢੋ!” ਪਿੰਜਰਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੇ ਉਹ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ।

ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਨੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਚੁਣਾਉ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਖੇ।

ਮੈਂ ਘੂਕ ਸੁੱਤਾਂ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੌਢੇ ਤੋਂ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ, “ਉਠੋ ! ਮੁਲਕ ਦਾ ਪਾਸਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ! ਰਾਜ ਸੁੱਤਾ ਦੀ ਤੱਕੜੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਝੁਕ ਗਈ ! ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਹਾਰ ਗਈ !”

ਮੈਂ ਅੱਖਾਂ ਝਪਕਦਾ ਉਠ ਬੈਠਾ। ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗੱਸਨੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੁਭ ਰਹੀ ਸੀ। ਟਰਾਂਜ਼ਿਸਟਰ ਖਬਰਾਂ ਥੋੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਹਾਰ ਗਈ ਸੀ। ਰੇਡੀਓ ਨੇ ਫਿਰ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਤੇ ਸੰਜੇ ਦੋਵੇਂ ਹਾਰ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਅਜੀਬ ਲੂਹਗੀ ਦੱੜੀ, ਉਹੀ ਸਨਸਨੀ ਜੋ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਅੱਗ ਲਗਦੇ ਤੇ ਇਕੋ ਧਮਾਕੇ ਵਿਚ ਡਿਗਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਜੀਬ ਭਾਣਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬਚ ਨਾ ਸਕੀ।

ਮੈਂ ਗੈਸ ਦਾ ਸਟੋਵ ਜਲਾਇਆ ਤੇ ਚਾਹ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ।

ਚਾਹ ਪੀਂਦੇ ਅਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਲਗੇ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇੰਦਰਾ ਦੇ ਘਰ ਕੀ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੀ ਉਹ ਉਦਾਸ ਸੀ? ਗੁੱਸੇ ਸੀ? ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਜਾਂ ਪਛਤਾਵੇਂ ਨਾਲ ਸੰਤਾਪੀ ਹੋਵੇਗੀ?

ਉਸ ਦੇ ਗ੍ਰਾਮ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕੌਣ ਲਗਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਫੌਜ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ...? ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲ ਤੇ ਕਮਾਂਡਰ ਜੋ ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਲਾਏ ਸਨ, ਖੁਫੀਆ ਮਹਿਕਮਿਆਂ ਦੇ ਆਦਮੀ, ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਵਡੇ ਅਫਸਰ? ਉਹ ਸ਼ਾਇਰ ਤੇ ਪੇਂਟਰ ਕਿਧਰ ਕਿਧਰ ਚਲੇ ਗਏ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਤਰੀਫ ਵਿਚ ਆਸਮਾਨ ਤਕ ਗੁੱਜਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਕਿਧਰ ਚਲੇ ਗਏ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਤਰੀਫ ਵਿਚ ਆਸਮਾਨ ਤਕ ਗੁੱਜਦੇ ਨਾਅਰੇ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ... ਕਿਧਰ ਗਏ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ? ਕੀ ਇਹ ਹਾਰ ਅਸਲੀਅਤ ਸੀ? ਐਡੀ

ਮਹਾਨ ਲੀਡਰ, ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕਦਮ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੋਂ ਲਥ ਗਈ ? ਰੇਡੀਓ ਇੰਦਰਾ ਦੀ ਹਾਰ ਦੀਆਂ ਖੁਬਰਾਂ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਸਮੇਂ ਸੂਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਉੱਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਟੈਲੀਪਿੰਟਰ ਖੜਕ ਰਹੇ ਸਨ, ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਦੌੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਡਾਕੀਏ ਚਿੱਠੀਆਂ ਛਾਂਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੰਮ ਦੀ ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ।... ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਧੜਕਣ ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਵੀ ਨਾ ਰੁਕੀ। ਫੌਜ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਅਫਸਰ ਜੋ ਸਾਲਾਂ ਬਧੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਆਦੀ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਤਾਬੇਦਾਰੀ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਹਲਫ਼ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਜਾਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਤੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ, ਇਹ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗ ਕੁਝ ਉਪਰਾ ਲਗਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਕਰਕੇ।

ਸਵੇਰੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇੰਦਰਾ ਦੀ ਹਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਛਪੀਆਂ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਭੰਗੜਾ ਪਾਇਆ, ਲੱਡੂ ਵੰਡੇ ਤੇ ਫੁੱਲ ਬਰਸਾਏ। ਜਲੂਸ ਤੇ ਨਾਅਰੇ। ਨਵਾਂ ਯੁਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕਸ਼ਬਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਉੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਘਿਉ ਦੇ ਦੀਵੇ ਜਗਾਏ।

ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ? ਮੈਂ ਅਖਬਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁਰਖੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ : ਆਂਧਰਾ ਵਿਚ ਹੜ੍ਹ; ਦੋ ਸਾਲ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਤੇ ਸੱਪ ਮਰ ਗਿਆ; ਚੌਕੀਦਾਰ ਦਾ ਕਤਲ; ਪਿਉ ਤੇ ਧੀ ਦਾ ਇਸ਼ਕ; ਸਿਖਿਆ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਚਿਤਰ ਪਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ; ਖੁਸ਼ਗ੍ਰਿਆਂ ਨੇ ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾ ਲਈ।

ਆਖਰੀ ਸੁਰਖੀ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪ ਲਗੀ। ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਕ ਨੌਜ਼ਾਨ 'ਕੁੜੀ ਹੀਜੜੇ' ਨੇ ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਸਕੂਲ ਬੋਰਡ ਤੋਂ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਇਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬੁਲਾਈ, ਨਾਅਰਾ ਲਾਇਆ : ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੀਜੜਿਓਂ, ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਓ ! ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਕੀ ਜੋ ਕੋਈ ਖੋਹ ਲਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਰਮ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਰਵਾਹ ਹੈ ?

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਤੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਧਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮਦ ਇਹ ਵੀ ਹੋਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਲਿੰਗ ਦੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਨ, ਵੋਟ ਦੇਣ, ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਉੱਤੇ ਪੁਲਿੰਗ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਲਿੰਗ ਦੀ ਥਾਂ 'ਹੀਜੜਾ ਲਿੰਗ' ਦਰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹੋਵੇ। ਕਾਨੂੰਨ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਲਿੰਗ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀਜੜਿਆਂ ਦੇ ਅਲੱਗ ਖਾਨੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਗਾਉਣ ਤੇ ਨੱਚਣ ਦੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਨੂੰ ਉੱਨਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡੈਲੀਗੋਸ਼ਨ ਭੇਜੇ ਜਾਣ। ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਜਾਇਜ਼ ਮੰਗਾਂ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਜਲ੍ਹਸ ਕਢ ਕੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਉੱਤੇ ਪਾਵਾ ਬੋਲ ਦੇਣਗੇ।

ਖੁਸ਼ਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਵੈਦਿਕ-ਕਾਲ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹੀਰੋ ਸ਼ਿਖਡੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਵਜ ਹੀ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਰਿਆਂ ਤੇ ਖਾਜਾਸਰਗਾਵਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਗੇਲ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲਾਗਤਾ, ਨਿਰਲੇਪਤਾ, ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਤੇ ਮਹਿਲਾਂ ਤੇ ਰਣਵਾਸ ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਪਹੁੰਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰਾਜ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਰਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਖੁਫੀਆ ਮਹਿਕਮੇ, ਗੁਪਤ ਤੇ ਭੇਦਾਂ- ਭਰੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੀ ਸ਼ਤਰੰਜ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੇਜ਼ ਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਵੰਜਾ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਲੜਾਈ ਹਾਰਿਆ ਸੀ – ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਖਾਲਫ਼ ਫੌਜ ਦਾ ਜਰਨੈਲ ਇਕ ਚੀਨੀ ਹੀਜੜਾ ਸੀ!

ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰੌਅ ਨੇ ਤੇ ਆਪਾਧਾਪੀ ਨੇ ਹੀਜੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੋਸ਼ ਦਿਵਾ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਤੀਜੀ ਤਾਕਤ ਵਾਂਗ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਭਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਨਤਾ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿਛੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਹੁਲਾਸ ਦੇ ਨਾਅਰੇ ਮੱਠੇ ਪੈ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਹੀ ਨਿਤਚਰੀਆ ਦਾ ਗੋੜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੈਮਪਸ ਵਿਚ ਉਹੀ ਪ੍ਰੈਫੈਸਰ, ਉਹੀ ਸਥਕ, ਉਹੀ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਉਹੀ ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ ਤੇ ਉਹੀ ਦਰਬਾਰੀ ਫਿਰ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

ਮੈਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਰਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਇਕ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਸਟੂਡੀਓਵਿਚ। ਜੇ ਨਾਟਕ ਮੈਂ ਖੇਡਦਾ ਤੇ ਜੋ ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਤਜਰਬੇ ਕਰਦਾ ਉਹ ਦੂਜੀ ਸਵੇਰ ਨਾਟਕ ਮੁਕਣ ਪਿਛੋਂ ਮੁਕ ਜਾਂਦੇ। ਇਉਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਇਥੇ ਕਦੇ ਕੁਝ ਹੋਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਿਲਕੁਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਰੇਤੇ ਉਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਬਣਾਏ... ਖੂਬਸੂਰਤ ਸ਼ਾਹਕਾਰ... ਤੇ ਫਿਰ ਹਵਾ ਚੱਲਣ ਤੇ ਇਹ ਡੀਜ਼ਾਈਨ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਜਾਣ। ਕੋਈ ਯਕੀਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਇਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਸੁੰਦਰ ਨਕਸ਼ ਲਕੀਰੇ ਸਨ।

ਨਿੱਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕੰਮ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਕੀੜੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਾਂ ਜੋ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਇੱਕਠੀ ਕਰਕੇ ਤੁਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ, ਖੰਡ ਦੇ ਦਾਣੇ ਢੋਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਘਰੋਂ ਦੇ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਪਲ ਹਨੇਰੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਝ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।... ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਤੁਸੀਂ ਲੱਖਾਂ ਮਣ ਦੁੱਧ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਛੋਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਕਤੀ... ਤੇ ਇਹ ਝਟ ਹੀ ਰੇਤੇ ਵਿਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ....

16

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਫਿਲਮ ਫੈਸਟੀਵਲ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਜਿਉਗੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਥੇ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਉਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕਰਜ਼ਨ ਰੋਡ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਜੋ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰਖਿਆ ਸੀ।

ਸਵੇਰੇ ਟੈਲੀਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜੀ। ਇਹ ਉਮਾ ਸੀ।

ਉਹ ਬਹੁਤ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, 'ਵੇਦ ਮਹਿਤਾ ਨਿਉਯਾਰਕ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾਵਾਂ... ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਮਖੌਲ... ਪਰ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੇਹਬਲ ਹਾਂ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਦੇ ਨੇ। ਤੂੰ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਡਿਨਰ ਉਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੀਂ।"

ਦਸ ਸਾਲ ਹੋਏ ਮੈਂ ਵੇਦ ਮਹਿਤਾ ਨੂੰ ਨਿਉਯਾਰਕ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਸਾਂ। ਉਹ ਬੜੇ ਕੀਮਤੀ ਡਲੈਟ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਨ ਚੰਕੀਦਾਰ ਤੋਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ।

ਵੇਦ ਮਹਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਹੀ ਡਾਕਿਆਂ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸੈਕਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਿਸ਼ੰਗ ਤੇ 'ਪੱਕੀ' ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ। ਯਕਦਮ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤੀਵੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ, “ਤੂੰ ਕਿਨੇ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਛਕਿਆ ਹੈ ?” ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਆਖਦਾ, “ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੀ ਚੌਲੀ ਦਾ ਗਲਮਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਰਮਾ ਨਾ। ਦੇਖਾਂ ਕਿਥੇ ਲੁਕੇ ਰਖੇ ਨੇ ਬੰਬ ਦੇ ਗੋਲੇ।” ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਆਖਦਾ, “ਤੂੰ ਜਾਣਦੀ ਏਂ ਨਾ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ - ਕਿਸ਼ਨ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ। ਸਾਲਾ ਨਿਪੰਸਕ ਹੈ... ਹਰਾਮੀ, ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹਦੀ ਬੀਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨੱਚਣ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਆਖਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਜੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਢਾਲਵਾਂ।”

ਵਿਚ ਵਿਚ ਉਹ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ 'ਨਿਊਯਾਰਕਰ' ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਜਿਥੇ ਉਹ ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਐਡੀਟਰ ਸੀ।

ਵੇਦ ਨੂੰ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਕੰਡੇਦਾਰ ਮਜ਼ਾਕ ਤੇ ਖਰੀ ਗੱਲ ਮੂੰਹ ਤੇ ਆਖਣ ਲਈ ਸਲਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਖੁਦ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਖਰੀ ਗੱਲ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਇਸ ਡਰ ਨਾਲ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਨਾ ਗੁਆ ਬੈਠਣ, ਉਸ ਦੇ ਚੁਭਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਵੇਦ ਨੇਤਰਹੀਣ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਨ੍ਹਾ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਸ਼ਟੀ-ਹੀਣ ਚਿਹਨ ਇਕ ਮਖੌਟੇ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਅੱਖ ਵਾਂਗ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀਲ ਲਵੇ। ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਲੁੱਚੇ ਤੇ ਅਸ਼ਲੀਲ ਬੋਲ ਪਵਿੱਤਰ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਲਿੰਗਾਭਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮਾਸੂਮ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅੰਰਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਉਂਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਦਲੇਗੀ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਨੰਗੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਬਾਰੇ ਦੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਾਫੀ ਵਿਕੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਸਮਾਜ ਤੇ ਲੀਡਰਾਂ ਉਤੇ ਟਿਪਣੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪ ਸਨ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਵਿਕਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਮਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਉਡਾਇਆ। ਉਹ ਬੜੀ ਸੂਝ ਨਾਲ ਤੇ ਤੀਖਣ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉੱਘਾੜਦਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਨੰਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਵੇਦ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਖਜਾਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਅਮਰੀਕਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਸੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ? ਏਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਤੀਜੇ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੁ ਆਪਣੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਪਣ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖ ਸਕੇ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਮਾ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਉੱਚੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿਤੀਆਂ। ਸਤੀਸ਼ ਤੇ ਵੇਦ ਕਿਸੇ ਭਖਦੇ ਹੋਏ ਮਸਲੇ ਉਤੇ ਬਹਿਸ ਰਹੇ ਸਨ।

ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਦ ਨੇ 'ਚਾਚਾ ਜੀ' ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਰੰਗਦਾਰ ਟੀ.ਵੀ. ਫਿਲਮ ਬਣਾਈ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਮਰੀਕਨ ਟੈਲੀਵਿਜਨ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਫਿਲਮ ਦਾ ਨਾਇਕ ਉਸ ਦਾ ਬੁੱਢਾ ਚਾਚਾ ਸੀ। ਇਕ ਘੰਟੇ ਦੀ ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਚਾਚਾ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਕ ਨਿਖੱਟੂ ਤੇ ਛਜੂਲ ਬੁੱਢੇ ਦਾ ਪਾਤਰ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਫਿਲਮ ਦੇ ਪਾਈਵੇਟ ਸ਼ੋਆ ਦਿਖਾਏ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਗਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੋਸਤ, ਅਖਬਾਰ ਨਵੀਸ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਤੀਵੀਆਂ ਇਸ ਫਿਲਮ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਵੇਦ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, "ਤੂੰ ਦੇਖੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਫਿਲਮ? ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ... ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਏਨੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੂੰ ਫਿਲਮ ਜ਼ਰੂਰ ਦੇਖੀਂ। ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੈ।"

ਸਤੀਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਦ ਦੀ ਇਹ ਸਵੈ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪਸੰਦ ਨਾ ਆਈ। ਉਹ ਭੜਕ ਉਠਿਆ, "ਇਹ ਮੁਲਕ ਝੂਠਿਆਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖੋ ਆਪਣੇ ਗੁਣ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੇਦ ਦੀ ਫਿਲਮ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ? ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਵਾਂਗ ਦਰਸ਼ਨੀ ਕਲਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਥੇ ਤੁਸੀਂ ਵੇਦ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਫਿਲਮ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖੀ ਅੱਖ ਕੈਮਰੇ ਦੇ ਲੈਨਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੇ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਿਰੀ ਬਕਵਾਸ!"

ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਵੇਦ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ, "ਤੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਤੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਸੁਜਾਖੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸੂਅਂਗ ਰਚਣ ਦੀ? ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਣ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਂਦਾ ਕਿਉਂ ਹੈਂ? ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨੇਤਰਹੀਣ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਜੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਹੈਂ। ਇਸ ਅੰਨ੍ਹੇਪਣ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਅਦੁੱਤੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਸ਼ਰਮ ਖਾਂਦਾ ਹੈਂ ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਫ਼ਖਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਨਾ ਦੇਖਣ ਦੀ ਖੂਬੀ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਅੰਦਰਲੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈਂ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖ। ਮੈਂ ਬੋਲਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਛੇੜਦੇ, ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕਈ ਸੰਤਾਪ ਕੱਟੇ। ਪਰ ਇਸੇ ਸੰਤਾਪ ਨੇ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਚੰਡਿਆ, ਮੇਰੀ ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਣ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਗਿਆਨ ਪਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਨਵੀਂ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਚਿਤਰਕਲਾ ਵਿਚ ਪੜਕਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਵੱਖਰੇ ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ। ਅਡਰੇ

ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ। ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਛੁੱਘ ਖੂਹ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਬਣੀ ਕਾਲ-ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਡਕ ਦੇਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚੋਂ ਕਦੇ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਹ ਅਭਾਗੇ ਕੈਦੀ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਕੀ ਸੋਚਦੇ ਨੇ। ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਕੈਦੀ ਜਤਨਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਉਪਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ। ਤੂੰ ਤੇ ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਦੋ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਕੈਦੀ ਹਾਂ ਜੋ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨੇਤਰਹੀਣ ਤੇ ਧੁਨੀ ਹੀਣ ਜਗਤ ਵਿਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਅਦੁੱਤੀ ਤੇ ਰਹਸ਼ਮਈ ਅਨੁਭਵ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਸੇ ਲਈ ਬਣੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੋਖੇ ਤੇ ਅਨਜਾਣੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਦਸੀਏ। ਪਰ ਤੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਹ ਸੂਂਗਾ ਰਚਾ ਕੇ ਕਿ ਤੂੰ ਆਮ ਆਦਮੀ ਵਾਂਗ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ”

ਸਤੀਸ਼ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ।

ਸਤੀਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਬਿਤਾਈ ਜਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗਾ।

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਸਕੀਰੋਸ ਤੇ ਰਵੀਰਾ ਸਨ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਰੂਹਾਨੀ ਗੁਰੂ ਉਰੋਜ਼ਕੋ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਮੈਨੂੰ ਖਿਚਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਾਲਿਟਿਕਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁਲਿਟੀਕਲ ਆਰਟ ਦਾ ਸਮਰਥਕ ਸਾਂ, ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਤੀਬਧਤਾ ਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਤਾਲੀਮ ਤੇ ਪਿਛੋਕੜ ਸਿਆਸੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਕਈ ਸਾਲ ਮੁਲਕ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਜੇਲ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਖੱਦਰ ਪਹਿਨਦੇ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਇਸੇ ਵਾਯ ਮੰਡਲ ਦਾ ਜੰਮ ਪਲ ਸਾਂ। ਪਰ ਉਰੋਜ਼ਕੋ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਖ ਕੇ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਪੁਲਿਟੀਕਲ ਆਰਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬੇਫਾਇਦਾ ਹੈ... ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੇ ਲੋਕ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿਖਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਓ, ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ਹੁਣ ਮਿਸ਼ਨ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਨਾਂ ਭੰਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਕਮਿਸ਼ਨ ਤੇ ਪਰੈਸ਼ ਉਸ ਉਤੇ ਕਾਲਖ ਥੱਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਇਮੇਜ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਰ ਚੁਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭੀ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਹੁਣ ਤੀਕ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੇਸ ਹਿਮਾਲਿਆ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਜਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਰੇ ਨੂੰ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਮੁਰਦੇ ਦਰਅਸਲ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ, ਤੇ ਇੰਦਿਗ ਗਾਂਧੀ ਤਾਂ ਅਜੇ ਜਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਵੇਦ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਸਾਡੇ ਲੀਡਰ ਨਿਘਰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ - ਬਕਵਾਸ।”

ਕੀ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਜਿੱਤ ਜਾਵੇਗੀ ?” ਉਸਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਵੇਦ ਬੋਲਿਆ, “ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇਕ ਵਾਰ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਵੀਜੇ ਲਈ ਅਰਜ਼ੀ ਦਿਤੀ ਤਾਂ ਐਮਬੈਸੀ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਠੋਕ ਦੇਵੇਗੀ... ਹੁਣ ਉਹ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਲੁੰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆ ਬੈਠੇ। ਇਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਹੈ : ਉਹ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨ ਇਸ ਲਈ ਹਾਰ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਦੀ ਧੀ ਵਧੇਰੇ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ ਘੱਟ। ਜੇ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਤਾਕਤ ਵਿਚ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੱਕੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮਾਂ ਬਣ ਕੇ ਰਾਜ ਕਰੇਗੀ। ਕਈ ਸਾਲ ਤਕ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਸਰਾਪੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪਿਤਾ ਮਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚਿਤਾ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਹੀ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਭੇਟ ਕਰੇ। ਉਸੇ ਦਾ ਹੱਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਲਦੀ ਚੁਆਤੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਖੋਪੜੀ ਨੂੰ ਭੰਨੇ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ... ਜੇ ਪੁੱਤ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਹਿਰੂ ਮਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪੁੱਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦੋਹਤਰੇ ਨੂੰ ਯਰਪ ਵਿਚੋਂ ਫੌਰਨ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦਾਹ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸੇ ਨੇ ਚਿਤਾ ਦੇ ਗਿਰਦ ਫੇਰੇ ਲਾ ਕੇ ਬਲਦੀ ਹੋਈ ਚੁਆਤੀ ਮਾਰੀ ਸੀ।”

ਉਹ ਬੋਲਦਾ ਗਿਆ, “ਜਦੋਂ ਆਦਮੀ ਸੱਠ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਤ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਪੁੱਤ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰੂਪ। ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਧੀ ਨੇ ਦਸ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਸੰਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੇ ਕੰਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਫਲਸਫੇ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ... ਆਵਾਗਵਣ ਦਾ ਚੱਕਰ... ਪੁੱਤ ਬਿਨਾਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਇੰਦਰਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ, “ਮੈਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਹਾਂ, ਨਿਰੀ ਅੰਰਤ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਪੁਰਨ ਮਾਂ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਿਵੇਂ ਲੜ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਖੇ, ਇਕ ਚੀਜ਼ ਚੁਣ ਲੈ : ਪੁੱਤ ਜਾਂ ਮੁਲਕ ? ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ? ਮੁਲਕ ਕੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ? ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪਰਤੀ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਅਣਜਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹੈ। ਪੁੱਤ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੱਡ ਮਾਸ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਕੋਈ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਨਹੀਂ। ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਭੰਡਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਸੰਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ।”

ਅੰਬਿਕਾ ਬੋਲੀ, “ਮੈਨੂੰ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਡਰ ਲਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ। ਬੜਾ ਨਸ਼ਾ ਸੀ ਇਸ ਵਧਦੀ

ਤਾਕਤ ਵਿਚ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਈ। ਜਾਦੂਮਈ ਅਸਰ ਸੀ ਇਸ ਵਿਚ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਤੇ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਜਦੀ ਸਾਂ। ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਕਟੋਰਸ਼ਿਪ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਾਰ ਲੀਡਰ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ। ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗਾਥਾਵਾਂ ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਧਰਮ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਡਿਕਟੋਰ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਲੀਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ... ਤੇ ਫਿਰ ਭਿੰਕਰ ਦੇਉ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਜੀਬ ਗੋੜ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਅੰਰਤ ਨੇ ਇਕ ਖਾਸ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਆਜ਼ਾਦ ਚੋਣਾਂ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਸੈਂਸਰਸ਼ਿਪ ਉਠਾ ਦਿਤੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਾਰੇ ਹੁਟੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦੇ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੌਕਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਇਹੋ ਵਿਰੋਧੀ ਜਿੱਤ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਹਾਰ ਗਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸਜ਼ਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਹਨੇਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹਾਰ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਨ ਸੀ ਕਿਆਮਤ ਦਾ ਉਹਦੇ ਲਈ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਿੱਤੀ ਹੋਈ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦੇਣ ਤੇ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕੱਦਮੇ ਲੜਨ ਦੀ ਖੇਡ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰਾ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵੱਲ ਦੇਖੋ ਜੋ ਇਕ ਅੰਰਤ ਨੂੰ ਮੁਲਕ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਚੌਗਾਨ ਵਿਚ ਭੰਡ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਿਲਕੁਲ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜਾਪਦੇ ਨੇ। ਮਧਕਾਲ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਜਾਂ ਧੂ ਕੇ ਬਲਦੇ ਖੰਬੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾੜ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤੀਵੀਂ ਚੁੜੇਲ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦੇਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਮਰਦ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੀਕ ਹਕੂਮਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੁਰੱਪਸ਼ਨ, ਜੁਲਮ, ਡਾਕੇ, ਕਤਲ, ਖੂਨੀ ਜੰਗਾਂ - ਸਭ ਮਰਦ ਦੀ ਜਾਤ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਦੀ ਗੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਅੰਰਤ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬੈਠ ਗਈ - ਮਰਦਾਂ ਉਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਲਈ। ਮਰਦ ਕਿਵੇਂ ਭੁਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਬੇਇੱਜਤੀ ਨੂੰ? ਕਿਵੇਂ ਮੁਆਫ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ? ਇਹ ਤਾਂ ਖੂਨੀ ਬਦਲਾ ਹੈ... ਮਰਦ ਜਾਤ ਦਾ ਤੀਵੀਂ ਜਾਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼।”

ਵੇਦ ਬੋਲਿਆ, “ਕਮ-ਅਜ਼-ਕਮ ਇਕ ਗੱਲ ਉਸ ਨੇ ਚੰਗੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਸ਼ੋਖੀਖੇਰੇ ਤੇ ਛੱਨੇ ਖਾਂ ਸਿੱਧੇ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਾਟੇ ਖਾਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਉਸ ਦੀ ਆਕੜ ਭੰਨ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਪੁਛਦੀ, ‘ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੂੰ?’ ਉਹ ਆਖਦਾ, ‘ਮੈਂ ਜਗਨਿਲਿਸਟ ਹਾਂ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼। ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ। ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰਨ ਵਾਲਾ, ਉਹ ਆਖਦੀ, ‘ਇਸ ਨੂੰ ਦੋ ਠੁੱਡੇ। ਲੈ ਜਾਓ ਇਸ ਨੂੰ ਏਥੋਂ।’ ਤੇ

ਸਾਰੇ ਜਗਨਿਲਿਸਟਾਂ ਨੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕ ਦਿਤੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਣ ਲਗੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਕੀਲ ਗਰਜਿਆ, “ਮੈਂ ਕਾਨੂੰਨ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਨਿਯਮ, ਸਾਰਾ ਵਿਧਾਨ।” ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦੀ, ‘ਲੈ ਜਾਓ ਇਸ ਗਧੇ ਨੂੰ! ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਵਕੀਲ ਉਸ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ, ‘ਕੌਣ ਹੈਂ ਤੂੰ? ਜੁਆਬ ਮਿਲਦਾ, ਮੈਂ ਹਾਂ ਜੈ ਪਕਾਸ਼ ਨਾਰਾਇਣ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਚੇਲਾ। ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ।’ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਦੀ, ‘ਸੁੱਟ ਦਿਉ ਇਸ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ, ਉਥੇ ਖੰਘਦਾ ਰਹੇਗਾ ਪੂਰਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਲਈ।’ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੁੱਨਾ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਦਿੜ੍ਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦਾਦ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈਅਂ ਨੇ ਜੋਨ ਆਫ਼ ਆਰਕ ਕਿਹਾ। ਕੋਈਅਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰੂਹ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਅੰਰਤ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਚੂਹੇ ਖੁੱਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁੰਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਿਥੇ ਸਨ ਇਹ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਲਾਈ? ਇਹ ਉਸ ਦੇ ਸਾਬੀ ਸਨ, ਫੈਸਲੇ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸਹਾਈ। ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਉਤੇ ਮੋਹਰਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਲਾਈਆਂ। ਇਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਵਜ਼ਾਰਤ ਦੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਜੇ ਇਹ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦੇ ਖਿਆਫ਼ ਸਨ ਤਾਂ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਹੀ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਤੀਹ ਸਾਲ ਤੀਕ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਦੀ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੋ, ਠੁੱਡੋ ਮਾਰੋ, ਧਿਤਕਾਰੋ ਪਰ ਇਹ ਹੱਡੀ ਦੰਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ।”

ਇਕ ਰਿਟਾਇਰਡ ਜਰਨੈਲ ਜਿਸ ਦੀ ਧੌਲੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਤਰਾਸੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਵਿਸਕੀ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ, “ਇੰਦਰਾ ਉਤੇ ਸ਼ਾਹ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਿਠਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਗਲਿਆਂ ਉਤੇ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹਕੂਮਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਅਸਲੀ ਮੁਜਰਮ ਹਨ। ਇੰਦਰਾ ਤਾਂ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਵਿਚ ਹਕੂਮਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬੰਗਲਾ, ਇਕ ਕਾਰ, ਤੇ ਚੌਖੀ ਤਨਖਾਹ ਇਹ ਝੂਠੇ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬੰਗਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਉ ਤਾਂ ਇਹ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜੁਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਦਰਾ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਟਹਿਰੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ... ਕੋਲ ਵੇਚਿਆ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਦਰਾ ਕੋਲ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ... ਤੁਸੀਂ ਕਮਿਸ਼ਨ ਬਿਠਾਉਂਦੇ ਹੋ... ਤਾਂ ਗਵਾਹੀ ਕੌਣ ਦੇਂਦਾ ਹੈ? ਇਹੋ ਲੋਕ, ਇਹੋ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਉਹ ਗੀਤਾ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੱਚ ਭਿੱਸਟਾਚਾਰ ਦੇ ਚੰਧਰੀ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਧਰਮ ਤੇ ਈਮਾਨ ਦੀ ਕਸਮ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਉਹ ਗੀਤਾ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਕੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿ ਕਲੁਣੂੰ ਇਹੋ ਲੋਕ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਸੱਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਗਾਰੰਟੀ ਹੈ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਝੂਠ ਨਵੇਂ ਕਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲਣ ਉਤੇ ਕਲੁਣੂੰ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ। ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਬਦਲਣ ਉਤੇ ਕਲੁਣੂੰ ਦਾ

‘ਸੱਚ’ ਅੱਜ ਦਾ ‘ਝੂਠ’ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੱਜ ਦਾ ‘ਝੂਠ’ ਕਲੁਕ ਦਾ ‘ਸੱਚ’। ਇਹ ਮਜ਼ਾਕ ਹੈ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਲ, ਜਿੰਦਗੀ ਨਾਲ, ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ।”

ਗੱਲਬਾਤ ਇਨਸਾਫ਼ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤੋਂ ਤੁਰਦੀ ਹੋਈ ਮੁਰਾਰਜੀ ਡਸਾਈ ਬਾਰੇ ਹੋਣ ਲਗੀ।

ਉਮਾ ਨੇ ਨੱਕ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ? ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਹੱਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰੜ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਉਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਹੱਕ ਹੈ? ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ...ਪੀਣ ਲਈ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਜਰਨੈਲ ਬੋਲਿਆ, “ਸਾਡੇ ਮਜ਼ਬ ਵਿਚ ਪਿਸ਼ਾਬ ਬਹੁਤ ਪਲੀਤ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਪਾਕ ਸੈ। ਇਕ ਤੁਪਕਾ ਵੀ ਨਾਪਾਕ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਅਸਤੰਜਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਬੂਹ ਬੂਹ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਕਿ ਮੁਰਾਰਜੀ ਆਪਣਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਪੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

ਇਕ ਡਾਕਟਰ ਬੋਲਿਆ, “ਪਿਸ਼ਾਬ ਸੇਹਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ ਨਰੋਈਆਂ ਧਾਤਾਂ ਤੇ ਅੱਸਧੀਆਂ ਦਾ ਸਤ ਹੈ। ਇਹ ਕਈ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਕੋਇਲਾਟਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਕਈ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈਆਂ ਪਰ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਦੋਸਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੜੀ ਘਿਰਣਾ ਜਿਹੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਘਿਰਣਾ ਉਤੇ ਫ਼ਤਹਿ ਪਾ ਲਈ। ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਿਲਕੁਲ ਰਾਜੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪੀਣਾ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦਾ।”

ਉਮਾ ਨੇ ਫਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਪਲਕਾਂ ਝਪਕੀਆਂ, “ਇਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ?

“ਤਿੱਖਾ ਤੇ ਨਮਕੀਨ”, ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ। “ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਆਪਣਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਪੀਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਤੇ ਹੀ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਕੌੜੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਤੇ ਭੈੜੀ ਤੋਂ ਭੈੜੀ ਬੂੰਵਾਲੀ ਖੁਰਾਕ ਨੂੰ ਪੀਣੇ ਨਹੀਂ ਝਿਜ਼ਕਦੇ। ਡਾਕਟਰ ਇਸ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਿਸ਼ਾਬ ਪੀਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਖਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਈ ਮਾਲੀ ਹਿਤ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਫਿਰ ਕੌਣ ਖਰੀਦੇਗਾ? ਅਸੀਂ ਬੇਵੂਫ਼ੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਇਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਗੁਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸੌ ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਆਖਣਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੁਰਖ ਤੇ ਵਹਿਮੀ ਲੋਕ ਸਾਂ...”

ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇਰ ਤੀਕ ਚਲਦੀ ਰਹੀ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਹਰਿਆਣੇ ਦੀ ਏਅਰ ਕੰਡੀਸ਼ਨਡ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ। ਉਸ ਬੱਸ ਵਿਚ ਇਕ ਢੌਚਰ ਛਿਲਮ ਦਿਖਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ :
ਚੀਕਵੇਂ ਗੀਤ, ਗਰਜਦੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਕੰਬਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਿੜ੍ਹਕੀ
ਦਾ ਪਰਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਦੇਖਣ ਲਗਾ... ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ ਦਰੱਮਤ ਝੁੱਗੀਆਂ...
ਟੈਂਕੇ... ਤੇ ਰਾਜੀ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਨਾਲ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸੀਣ
ਉਤੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਟੇਕ ਲਾ ਲਈ ਤੇ ਰਾਜੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਮਹਿਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ।

17

ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯੂਨਾਨੀ ਨਾਟਕ 'ਮਿਡਿਆ' ਵਿਚ ਜੇਸਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਠਾਕੁਰ ਜਿਹੇ ਵੱਡੇ ਐਕਟਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਕੁਝ ਸਿਖਣਗੇ। ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਦਾਕਾਗੀ ਦੀਆਂ ਧੁੰਮਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਪੈ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ।

ਠਾਕੁਰ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਪਿਛੋਕੜ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇੜ੍ਹੁ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਛੁੰਘੀ ਕਲਾਤਮਕ ਸੂਝ ਤੇ ਅਭਿਨੈ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਖੁਰਦਗੀ ਦਾੜੀ, ਉਚਾ ਮੱਥਾ ਤੋਂ ਪਹਾੜੀ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ। ਪਰ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਕਮਾਲ ਸੀ।

ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਲਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾਟਕ ਟੋਲੀ ਸੀ, ਨਾਟਕ ਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਮਰਦ ਤੇ ਦੋ

ਤੀਵੀਂਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਲਭ ਲਏ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਇਕ ਐਕਟਰੈਂਸ ਦੀ ਤਾਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਸਨ, ਜੋ ਅੰਨ੍ਹੇ ਕਾਮ ਜਜ਼ਬੇ ਵਸ ਹੋਈ ਹੋਰੋਇਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰ ਸਕੇ।

ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਰਾਜੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰ ਸਕੇਗੀ, ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਜ਼ਰੂਰ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲਵੇ।”

ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਮਿਡੀਆ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਤੜਪ ਸੀ, ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਕਿ ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਐਕਟਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜੀ ਕਈ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰੋਇਨ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ-ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਐਕਟਰੈਂਸਾਂ ਨੂੰ ਰੋਸ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਤਪਦਾ ਹੋਇਆ ਖੂਨੀ ਰੋਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਰਾਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਭੜਕ ਪਈ।

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਦਾ ਡਰ ਹੈ? ਇਹ ਰੋਲ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ? ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਦੁਜੀਆਂ ਐਕਟਰੈਂਸਾਂ ਨੂੰ ਪਰਚਾਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈਂ? ਕੀ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਐਕਟਰੈਂਸ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ? ਕਿਉਂ ਤੂੰ ਇਹ ਵੱਡਾ ਖੂਨੀ ਰੋਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਐਕਟਰੈਂਸ ਨੂੰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਬੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਹਿਬੂਬ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਜੋ ਕਿਸੇ ਓਪਰੇ ਨੂੰ। ਬੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪ ਚਲਾਉਣਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿੱਦ ਦਾ ਭੂਤ ਸਵਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਤੁਰਤ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਰੋਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੋਸ਼ਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬੀਏਟਰ ਗਰੁੱਪ ਟੁਟਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਰੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿੱਦੀ ਜਨੂੰਨ ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ‘ਮਿਡੀਆ’ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਮਿਡੀਆ ਹੈ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਡੀਆ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇ ਕੇ ਜੇਸਨ ਨਾਲ ਦੰਡ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਜੇਸਨ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹੀ, ਪਰ ਯਨਾਨੀ ਦਰਬਾਰ ਨੇ ਜੰਗਲੀ ਮਿਡੀਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਹ ਬੇਗਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ। ਤੇ ਫਿਰ

ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਸਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕ੍ਰਿਆਨ ਦੀ ਧੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਗਜੀ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਤੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਐਕਟਰੈਂਸ ਨੂੰ ਇਹ ਰੋਲ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਹ ਧਰੋਹ ਸੀ। ਗੱਦਾਰੀ। ਉਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਰਸ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮਸੌਦਾ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਨਫਰਤ ਦੇ ਉਬਲਦੇ ਹੋਏ ਝਗੜਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੌਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਰਸਰਾਹਟ ਨਾਲ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਵਾਪਰਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁੜ ਪਿਆਰ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਲੜ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਇਹ ਬਸ ਅੰਤ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਤੜਪਦਾ, ਉਸ ਦੇ ਬਿੰਬ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ, ਵੇਗ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਮਚਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਉਹੀ ਗਿਸ਼ਤਾ, ਉਹੀ ਪਿਆਰ।

ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਆਈ ਤੇ ਗੀਹਰਸਲ ਵਿਚ ਖਾਮੋਸ਼ ਬੈਠ ਗਈ।

ਗੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ? ਮੈਂ ਇਹ ਰੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਕਰਾਰ ਹਾਂ। ਠਾਕੁਰ ਵਰਗੇ ਚੰਗੇ ਐਕਟਰ ਨਾਲ ਪਾਰਟ ਕਰ ਕੇ ਮੇਰੀ ਕਲਾ ਨਿਖਰੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ?”

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਉਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਮੱਲੜੋਗੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਮੈਂ ਖਿਡ ਗਿਆ। ਉਹ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਜ਼ਾਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਸੀ।

ਯਕਦਮ ਉਸ ਨੇ ਛੁੱਕਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ, “ਤੂੰ ਉਸ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ? ਉਸ ਚੁੜੇਲ ਨੂੰ? ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਇਹ ਰੋਲ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਦੇ ਤੇਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ।”

“ਤੇਰੀ ਮੰਗ ਨਾਜਾਇਜ਼ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ।”

“ਮੈਂ ਗਲਤ ਅੰਰਤ ਹਾਂ ਨਾ? ਮੇਰੇ ਖਾਬ ਗਲਤ। ਮੇਰਾ ਜਜ਼ਬਾ ਗਲਤ। ਮੇਰੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਗਲਤ। ਮੇਰੀ ਮੰਗ ਗਲਤ। ਤੈਨੂੰ ਹੁਣੇ ਚੁਣਨਾ ਪਵੇਗਾ - ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਜਾਂ ਗਲਤ ਅੰਰਤ।”

ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਗਰਮਾ ਗਰਮ ਬਹਿਸ ਹੋਈ। ਤੇਜ਼ ਤੇਜ਼ ਝੜਪਾਂ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਸ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਜੇ ਮਿਡੀਆ ਦਾ ਰੋਲ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਦਿਤਾ

ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਤੇਰੀ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਤੇਰੇ ਡਰਾਮੇ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੀ!”
ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਧਮਕੀ ਉਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ - ਉਸ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ
ਬਲੈਕਮੇਲ ਉਤੇ। ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਖਿਆ, “ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ
ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ਕ ਨਾ ਕਰੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ। ਤੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਖੁਗਾਬ ਹੈ।”

“ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਖੁਗਾਬ ਹੈ। ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹਾਂ...ਪਾਗਲ। ਮੈਂ ਦੇਖਾਂਗੀ
ਕਿਵੇਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤੀਵੀ ਤੇਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ
ਕਢ ਸੁਟਾਂਗੀ।”

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਂਦੀ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ ਛਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।
ਉਹ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਸਿਸਕੀਆਂ ਭਰਦੀ ਰਹੀ।

ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦੋ ਦਿਨ ਨਾ ਆਈ।

ਮੈਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੇ
ਘਰ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੇਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ‘ਮਿਡੀਆ’ ਵਿਚ ਕੋਰਸ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਪਾਰਟ
ਕਰੇ। ਮੈਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਕੋਈ ਰੋਲ ਛੋਟਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ; ਕਲਾਕਾਰ
ਹੀ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਐਕਟਰੈਂਸ ਜੇ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ
ਨੌਕਰਾਣੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖਿੱਚ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ
ਉਹੀ ਪਾਰਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮੈਂ ਦੇਵਾਂ।

ਉਹ ਜਜ਼ਬੇ-ਝੰਬੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਨਾਟਕਾਂ
ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਪਾਰਟ ਨਾਲ
ਪਰਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ। ਰਾਤ ਮੈਂ ਸੌਂ ਨਾ ਸਕੀ...ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹੀ,
ਹੈਰਾਨ...ਮੇਰਾ ਤੇ ਤੇਰਾ ਕੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਐ? ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਏ? ਪਰ
ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਲਈ ਝੁਕ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹਾਂ...ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ
ਨਹੀਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਮਾਨ...ਮੈਂ ਇਹੋ ਕੋਰਸ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਾਂਗੀ।

ਪਰ ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਰੀਹਰਸਲ ਲਈ ਨਾ ਆਈ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕੀ ਹੋ
ਗਿਆ। ਉਹ ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ? ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ? ਕਿਥੇ ਸੀ ਉਹ?

ਮੈਂ ਕੈਂਪਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲਭਦਾ ਫਿਰਿਆ। ਇਸੇ ਰੌਆ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉੱਚੇ ਗੋਲ
ਕੌਡੀ ਹਾਉਸ ਵਲ ਚਲਾ ਗਿਆ - ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਸੈਂਟਰ - ਜੋ ਸੀਮਿੰਟ ਦੀ ਉੱਚੀ ਡੰਡੀ
ਉਤੇ ਪਿਆਲੇ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਹਾਸਿਆਂ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਸੁਣੀ।
ਮੈਂ ਇਥੇ ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਦੇਖਿਆ, ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ
ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕੌਡੀ ਪੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਧੂਆਂ, ਕੌਡੀ ਦੀ
ਭਾਫ਼, ਤੇ ਡੋਸਿਆਂ ਦੀ ਮਹਿਕ। ਮੈਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਚਹਿਲ ਪਹਿਲ ਤੇ ਮਚਲਦੀ
ਸ਼ਕਤੀ ਸੁਹਣੀ ਲਗੀ।

ਯਕਦਮ ਮੈਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਉਹ ਕੁੱਲ ਦੀ ਲਾਲ ਫੱਟੀ ਵਾਲੀ ਟੋਪੀ ਪਾਈ ਇਕ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਜੀ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਦੂਰ ਇਕ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਇਕੱਲਾ ਜਾ ਬੈਠਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੌਂਡੀ ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਤੇ ਅੱਧ-ਲੁਕਿਆ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਚੜੀਆਂ ਤੇ ਝੁਮਕੇ। ਉਹ ਏਧਰ ਓਧਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਰਹੀ। ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਬੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਕਾਲੇ ਬਟੂਏ ਵਿਚੋਂ ਰੁਪਏ ਕਢ ਕੇ ਬਿਲ ਅਦਾ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਖਿਸਕ ਆਇਆ।

ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਉਹ ਗੀਹਰਸਲ ਵਿਚ ਆਈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੌਂਡੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ?

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਹਾਂ, ਠਾਕੁਰ ਆਪਣੀ ਫੈਮਿਲੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ। ਉਸ ਦੀ ਬੀਵੀ ਹੈ ਤੇ ਦੋ ਬੱਚੇ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਟੱਬਰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਕੁੜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਇਕ ਦੋਸਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿੰਦਗੀ ਅਜੀਬ ਚੀਜ਼ ਹੈ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਹੈ।”

ਰਾਜੀ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਦਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਹੱਸਣ ਲਗੀ।

ਫਿਰ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਨਾ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰੋਲ ਹੈ। ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਜੋ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਸ਼ੁਕਦੀ, ਕੁੜ੍ਹਦੀ, ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਤੇ ਕੂਕਦੀ ਹੈ। ਕਲੁਗਤ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਗੀਹਰਸਲ ਵਿਚ ਦੇਰ ਤੀਕ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਤੁੰ ਬੁਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਨਾ ਮਨਾਇਆ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ? ਉਸ ਨੇ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਵੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਵੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਵਰਗੀ ਐਕਟਰੈਸ ਦੀ... ਕਲੁਗਤ ਗੀਹਰਸਲ ਵੇਲੇ ਉਹ ਐਕਟ ਕਰ ਕੇ ਦਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਾਗਲ ਅੰਰਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੀਖ ਮਾਰ ਕੇ ਦੌੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ... ਢਿੜੋਂ ਨਿਕਲੀ ਚੀਖ... ਤੇ ਉਹ ਖੁਦ ਇਕ ਪਾਗਲ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਪਾਰਟ ਕਰਦਾ ਲੰਮੀ ਚੀਖ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਚੱਕਰ ਕਢ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਮੀ ਚੀਖ ਮਾਰ ਕੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਵਾਲ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਦੌੜਨ ਲਈ ਆਖਿਆ... ਤੇ ਮੈਂ ਲੰਮੀ ਚੀਖ ਮਾਰਦੀ ਹੋਈ ਦੌੜ ਪਈ... ਬੜਾ ਮਜ਼ਾ ਆਇਆ... ਇਕੋ ਪਾਗਲ ਚੀਖ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਟੇਜ ਦੇ ਦੋ ਚੱਕਰ ਕਢ ਲਏ... ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਹੱਸਣ ਲਗੀ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਹਾਸੀ ਰੁਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਆ ਗਏ ਹੱਸਦੀ ਹੱਸਦੀ ਦੇ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਹੈ... ਤਿੱਖੀ ਸੂਝ ਤੇ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ, ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕੀ... ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ...।”

ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦੀ ਗਈ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ-ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗਦੀ -

ਠਾਕੁਰ, ਉਸ ਦਾ ਹੁਨਰ, ਉਸ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ, ਤੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਰੋਡਕਸ਼ਨ ਨੂੰ ਬੜੇ ਨਿਗਣੇ ਜਿਹੇ ਬਜਟ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਰਾਜੀ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਤਬਦੀਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਦਾ ਅਨਸਰ ਸੀ। ਕੀ ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਵਿਚ ਗੁਆਚੀ ਹੋਈ ਸੀ? ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਰੋਲ ਵਿਚ? ਜਾਂ ਬੀਏਟਰ ਦੇ ਸੰਘਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ? ਕੀ ਉਹ ਮੈਥਿਕ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ? ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਈਰਖਾ ਸੀ?

ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਯੋਰੂਪ ਗਿਆ ਸਾਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ : ਮਾਸਕੋ, ਪਰਾਗ, ਬਰਲਿਨ, ਪੈਰਿਸ। ਹਰ ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜੀ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਡੀਕਦੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਲੰਡਨ ਪਹੁੰਚਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਸੋਚਿਆ ਉਹ ਮੇਰੀ ਵਾਪਸੀ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਈ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਚਿੰਤਾ ਜਿਹੀ ਫਿਰ ਗਈ।

ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਮੈਂ ਇਕ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ - ਬਰੈਂਖਤ ਦਾ ਖੁਬਸੂਰਤ ਨਾਟਕ ‘ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਕੁੰਡਲੀ’। ਹਾੜੇ, ਕਿਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਨਾ ਲਾ ਬੈਠੋ। ਇਕ ਸੀਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੜੇ ਨੂੰ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਉਂਦੀ ਹਾਂ।”

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰੀਹਰਸਲ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹੀ ਸੀਨ ਦੇਖਿਆ। ਰਾਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਵਤ ਦੇ ਡੋਰੇ ਸਨ... ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਐਕਟਰ ਦੇ ਮੌਢੇ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਸੀਨੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛਿਨਰ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾ ਰੁਕੀ। ਉਸ ਨੇ ਐਕਟਰਾਂ ਤੇ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੜਕ ਦੇ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਢਾਬੇ ਉਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੜਕ ਦੇ ਇਕ ਨਿੱਕੇ ਢਾਬੇ ਉਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਐਕਟਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡਣ ਲਈ ਗਿਆ।

ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ।

ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦਲੀਲਾਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਬਹੁਤ ਸਬਰ ਤੇ ਸਮਝ ਨਾਲ। ਉਸ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਪਿੱਤਲ-ਰੰਗੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲੇ ਐਕਟਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤੁਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਰੰਗੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲੇ ਐਕਟਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤੁਅੱਲਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ ਪਿੱਤਲ-ਰੰਗੀ ਦਾੜੀ ਵਾਲਾ ਐਕਟਰ ਉਸ ਨੂੰ ਛਡਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੀ।

ਉਸ ਰਾਤ ਮੈਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਮਧ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਕਾਰ ਨੂੰ ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਖੁਦ ਇਕ ਝਾੜੀ ਪਿਛੇ ਲੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਗਾ... ਬਹੁਤ ਠੰਢ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ।

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੀ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਲੰਘ ਗਈ ਸੀ? ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਸਤੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਲੀ ਗਈ? ਏਨੀ ਦੇਰ ਤਾਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾ ਸਕਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਿਆਂ। ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ?

ਬੱਕਿਆਂ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਿਆ ਮੈਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਤੇ ਉਸੇ ਰਸਤੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜਿਆ। ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਲੰਘੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਕੀ ਐਕਟਰਾਂ ਨਾਲ ਬੈਠੀ ਉਸੇ ਢਾਬੇ ਉਤੇ ਚਾਹ ਪੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਾਰ ਖੜੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਰਾਤੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਮੈਂ ਨਾ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਡਰਾਮਾ ਮੁਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰਾਜੀ ਵਿਚ ਫੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਨਿੱਘਾ ਜਜ਼ਬਾ ਝਲਕਣ ਲਗਾ।

ਹੁਣ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਈ... ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਨਿਰਲੇਪਤਾ। ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਵਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਤਵਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਸੀ... ਅਜਿਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਦੇਖਦਾ ਗੀਹਰਸਲ ਲਈ, ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਕਰਿਪਟ, ਤੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ੀ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਗ੍ਰੂਹਤਾਰ ਸੀ।

ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲੰਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੁੜੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲੰਚ ਵੀ ਝਟਪਟ ਗੀਹਰਸਲ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਹੀ ਖਾ ਲੈਂਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਲੰਚ ਖਾਂਦਿਆਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਰੋਲ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਹਰ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਉਡੀਕਦਾ, ਮੇਰੇ ਕੰਨ ਕਿਸੇ ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ਾ ਦੀ ਫਟ ਫਟ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ। ਨਿੱਕੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਮੈਂ ਹਰ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਸੁਣਦਾ। ਇਹ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਸੀਹ ਸੀ, ਹਰ ਮਿੰਟ ਖੰਜਰ ਦੀ ਨੋਕ। ਇਹ ਨਿਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੀ ਜੋ ਮੈਂ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਕਿਆ ਹੁਟਿਆ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕਾਰਡਰਾਏ ਦਾ ਕੋਟ ਪਾ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਬੀਏਟਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ।

ਉਹ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ - ਤਾਜ਼ਾ ਤੇ ਖੁਸ਼, ਵਾਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਾਦੂ ਫੇਰਦੀ। ਸਟੂਡੀਓ ਉਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਪਿਛੇ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਛਡ ਜਾਂਦੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਭੁਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਰਾਂ।

ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਮੰਗ ਲੈਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚਾਬੀਆਂ ਦੇ ਦੇਂਦਾ। ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਕਿਰਾਏ ਦੇ

ਸਕੂਟਰ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਨਿਖੇੜਦਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੜਪਦੇ ਹੋਏ ਪੇਮੀ ਦੀ ਹੋਣੀ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਆਤਮ ਬਲੀਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੀਰੇ ਦੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਪੇਮੀ ਦੀ ਤੜਪ ਨੂੰ ਦੂਰ ਬੈਠੀ ਹੀਰੇਇਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਤੜਪਦੀ ਧੜਕਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਬੈਠੀ ਪੇਮਿਕਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਦਿਲੋਂ ਦੁਆ ਕਰਦਾ ਤੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਮੱਚਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਟਹਿਲਦਾ, ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਆ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹਾਲ ਦੇਖੋ। ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਆਈ।

ਉਹ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਮੁਹੱਬਤ ਵਿਚ ਗਰਕ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਤੇਜ਼ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦਾ ਰੁਖ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਲੋਂ ਗਰਮ ਰੌਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆਉਂਦੀਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਢੂੰਡਦੀਆਂ ਸਨ।

ਠਾਕੁਰ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ, ਰਾਜੀ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਬਚਾ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਖੁਚ ਕਰਦੀ। ਠਾਕੁਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਬੇਪਵਾਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੌਟੀ ਧੌੜੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਪਹਿਨਦਾ, ਚਾਰ ਮੀਨਾਰ ਦੇ ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦਾ, ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸੂਲਾਂ ਵਰਗੀ ਤਿੱਖੀ ਨਿੱਕੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਰਖ ਲਈ ਸੀ। ਗੀਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਯਕਦਮ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਰਾਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਭਦੀ ਫਿਰਦੀ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਫੌਬ ਪੈ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਦਸੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ। ਸ਼ਿਮਲੇ ਬਰਫ ਪੈ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਸਖ਼ਤ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਡਿਨਰ ਉਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਮੇਜ਼ ਲੁਆ ਦਿਤੀ ਸੀ ਤੇ ਬਾਵਰਚੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਇਥੇ ਹੀ ਪਵੇ। ਮੈਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਤਾਣ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਜੁ ਬਾਹਰੋਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਖਾਣਾ ਲੈ ਆਵੇ। ਮੈਂ ਖਿੜਕੀਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਤਾਣ ਦਿਤੇ ਤਾਂ ਜੁ ਬਾਹਰੋਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਖਾਣਾ ਲੈ ਆਵੇ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਭਦੀ ਹੋਈ ਏਧਰ ਆ ਨਿਕਲੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਤਕ ਲਵੇ।

ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਤੇ ਦਸਤਕ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਇਹ ਠਾਕੁਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੰਦ ਗਲੇ ਦਾ ਦੀ ਗੱਲ ਆਖਾਂਗਾ। ਸਵੈਟਰ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਭੁਸਲਾ ਕੋਟ। ਸਿਰ ਉਤੇ ਉਹੀ ਲਾਲ ਪੱਟੀ ਵਾਲੀ ਕੁੱਲ੍ਹ ਦੀ ਗੱਲ ਉੱਨੀ ਟੋਪੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ - ਤਕੜੇ, ਨੰਢੇ ਹੱਥ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਾਈ ਸੈਕਟਰ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ।

ਉਹ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਪਣੇ ਠੰਢੇ ਹੱਥ ਮਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂਕਿ ਕੁਝ ਨਿੱਘ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਰਾਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਛਡਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਵਿਚ ਖਲਲ ਨਾ ਪਾ ਦੇਵਾਂ। ਉਹ ਹਰ ਵਕਤ ਹੀ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਂ ਰਾਜੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ।

ਹੁਣ ਇਕੱਲਿਆਂ ਆਪਣੇ ਰਕੀਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਇਕ ਅਜੀਬ ਗਾਹਤ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ... ਉਹ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਖਾਬਾਂ ਵਿਚ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਖੰਜਰ ਮਾਰ ਚੁਕਾ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘਾਣਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਬਦਦੁਆ ਨਿਕਲਦੀ ਕਿ ਰੱਬ ਕਰੇ ਇਹ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਵੇ।

ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਹ ਬੜੇ ਮਜ਼ੇ ਨਾਲ ਮੀਟ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਖੈਰ ਸੁਖ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਤੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਫਿਕਰੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖੇ। ਦੋਵੇਂ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਾਂ ਕਿ ਕਦੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਸ਼ਾ ਛਿੜਦਾ ਹੈ - ਰਾਜੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ।

ਉਸ ਨੇ ਮਸੂਝਿਆਂ ਉਤੇ ਜ਼ਬਾਨ ਫੇਰੀ ਤੇ ਮੀਟ ਦੇ ਫਸੇ ਹੋਏ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਚਖਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਮੂੰਹ ਹਲਕ ਤੀਕ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਇਕ ਗੁੰਜਦਾ ਹੋਇਆ ਗਾਰ। ਇਸੇ ਗਾਰ ਵਿਚੋਂ ਉਥੈਲੇ, ਤੇ ਇਡੀਪਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕ ਕੰਬ ਉਠਦੇ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਯੋਗਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਪਾਤਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ, ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਕਾਇਆ ਕਲਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਚੁੱਪ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਨਿਚੋੜ ਲਿਆ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਉਹ ਮੰਚ ਉਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਅਦੁੱਤੀ ਜਲੋਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਖਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਵਾਲੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮੱਥਾ ਤਪਣ ਲਗਦਾ ਤੇ ਗਰਦਨ ਉਤੇ ਦੋ ਨਾੜਾਂ ਫੁਲ ਜਾਦੀਆਂ। ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁੰਜਦੇ ਹੋਏ ਅੰਗਿਆਰਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਕਲਦੇ।

ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਠੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਬੁੱਲ੍ਹ ਪੂੰਝੇ, ਗਲਾ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਤੇ ਚਾਰ ਮੀਨਾਰ ਦਾ ਪੈਕਟ ਕਢਿਆ। ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਪੀਲੀ ਉੱਗਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਠੋਕਿਆ। ਦੋ ਸਿਗਰਟਾਂ ਦੇ ਸਿਰੇ ਉਭਰੇ। ਇਕ ਸਿਗਰਟ ਮੈਨੂੰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਸੁਲਗਾਈ। ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਿਗਰਟ ਪੀਂਦਾ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਤ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਦਸ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਰਾਜੀ ਲਈ ਮੇਰਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਪਿਆਰ। ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਦਸਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ।

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ

ਬਲਵੰਤ ਜੀ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਅਯਾਸ਼ੀ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਹੈ, ਦੋ ਬੱਚੇ। ਕੋਈ ਨੰਕਗੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਐਕਟਿੰਗ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਵਾਂ। ਬੰਬਈ ਜਾਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦੀ ਸੋਚਾਂ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਿਰਫ ਜੱਦੇ-ਜਹਿਦ ਹੈ... ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਿਯਤ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ... ਮੈਂ ਖੁਦ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਕਿਉਂ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕਿਉਂ ਰੀਹਰਸਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਗਾਇਬ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਉਂ ਵਕਤ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ... ਕਲੁੰ ਰਾਤ ਉਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਰ ਮੰਗੀ ਤੇ ਦੂਰ ਪੈਂਤੀ ਸੈਕਟਰ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਛਡਣ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਜੁਰਮ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਪਿਛੇ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹੋ... ਇਹ ਪਾਪ ਹੈ ਮੇਰੇ ਲਈ। ਤੁਹਾਡੀ ਨੇਕੀ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਖੌਫ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ... ਵਰਨਾ ਮੈਂ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ। ਕਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਸੌਣ ਤੋਂ? ਬਸ... ਬੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਤੀਕ ਮੈਂ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਫਿਰ ਸਭ ਕੁਝ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।”

ਉਹ ਉਠ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਗੇਟ ਤੀਕ ਛਡਣ ਗਿਆ, ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਚਲਦਾ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਰਾਜੀ ਬਦਲ ਕਿਵੇਂ ਗਈ। ਮੈਂ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਾਂ। ਪਰ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਿਸਚਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਖੋ ਬੈਠਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਬਲਦਾ, ਬੇਵਸ। ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ, ਬਾਹਰਾ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤਜ ਕੇ, ਤੇ ਇਗਦਾ ਬੰਨ੍ਹਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਬੇਲਾਗਤਾ ਦਿਖਾਵਾਂਗਾ।

ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮੂੰਹ ਮੌਜ ਲਵਾਂ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਛੁੱਘੇ ਦੁਖ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲਗਣ ਦੇਵਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਨਜ਼ਰ ਆਵਾਂ। ਸ਼ਾਂਤ। ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਾ ਦੇਵਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਤਰਸ ਕਰੇ। ਮੰਗਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਭੁਬ ਕੇ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਮੈਂ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝੀ ਹੋਈ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦਾ ਮਖੌਟਾ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਚਾਪ ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਰਸਰਾਹਟ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਧਕ ਧਕ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਤੇ ਮੈਂ ਝਟ ਮੇਜ਼ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ, ਜਾਂ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਨੂੰ... ਪੈਂਨ... ਤੇ ਲਿਖਣ ਲਗਦਾ। ਕੁਝ ਹੀ। ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਕਿਸੇ ਦਫ਼ਤਰ ਨੂੰ... ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ... ਜਾਂ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੂੰ।

ਉਹ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀ, “ਬਹੁਤ ਮਸਰੂਫ ਹੋ? ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਖਲਲ

ਨਹੀਂ ਪਾਵਾਂਗੀ। ਬਸ ਇਕ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਾਂਗੀ। ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ ?" ਉਹ
ਡਾਇਲ ਘੁਮਾਉਂਦੀ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਲਈ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੂਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਾਹੀਂ ਵੀ
ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਂ ਬੰਬਈ ਟੈਲੀਫੋਨ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਟੈਲੀਫੋਨ
ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਗਰਮੀ ਮੇਰੇ ਤੀਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ।
ਹੁਣ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਲਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ
ਕੱਸਲ ਦੀ ਡੋਰੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇਖਦਾ, ਉਸ ਦਾ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਨੈਕਲਸ, ਤੇ
ਕਾਂਚੀਪੁਰਮ ਸਿਲਕ ਦੀ ਸਾੜੀ ਜੋ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਖਰੀਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ
ਪਹਿਨੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤੈਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਗੁਲਾਬੀ ਡੋਰੀਆਂ
ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਖਾਸ ਚਮਕ ਦਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵਾਸ਼ਨਾ ਭਰੀਆਂ ਨਜ਼ਾਰਾ
ਨਾਲ ਤਕਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹੋ ਰੰਗ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਝਲਕਦਾ ਜਦੋਂ ਉਹ
ਠਾਕੁਰ ਵਲ ਦੇਖਦੀ। ਉਹ ਮੈਥੋਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੁਕੋ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ
ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਹਰ ਨੁਹਾਰ ਤੇ ਹਰ ਅਦਾ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਾਂ : ਉਸ ਦੇ ਤਪਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ, ਉਸ ਦੀ
ਚਿਤਵਨ, ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਤੇ ਡੰਗਵੀਂ ਮੁਸਕਾਹਟ। ਉਸ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੰਗੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਕਈ ਘੰਟੇ ਖਾਮੋਸ਼ ਬੈਠਾ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਿਆਰ
ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਭੇਜਦਾ, ਮਨੋ-ਸੰਚਾਰ ਦੁਆਰਾ, ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ
ਉਸ ਤਕ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਹ
ਆਈ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ? ਉਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੀ ?
ਜਾਂ ਠਾਕੁਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਈ ਸੀ ? ਦੋਵੇਂ ਕਿਥੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ? ... ਇਕ ਕਾਤੀ ਮੇਰੇ
ਛਿਡ ਅੰਦਰੋਂ ਫਿਰ ਜਾਂਦੀ। ਇਹ ਦਰਦ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਤੜਪ
ਉਠਦਾ। ਹਰ ਰਾਤ ਮੈਂ ਇਸੇ ਦੁਖ ਦਾ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਬਿਸਤਰ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ, ਮੇਰਾ
ਸਿਰ ਪਾਟ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਤਸੀਹੇ ਨੂੰ ਹਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਚਦਾ। ਮੈਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਆਪਣਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਦੇਖਾਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਦੁਖ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ
ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ, ਸਿਵਾਏ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ - ਇਸ
ਅੱਰਤ ਦੇ ਜਿਸਮ ਉਤੇ ਪੂਰਾ ਕਬਜ਼ਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਰਹਿ
ਸਕਦਾ। ਇਸ ਵਿਚ ਬੇ-ਹਦ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜ੍ਹ ਸੀ... ਹਰ ਵੇਲੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ
ਟੂਟਦੀ ਤੇ ਭੁਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ... ਮੈਂ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਿਸੇ
ਦੇ ਸਿਆਣੇ ਤੇ ਚੰਗੇ ਸ਼ਬਦ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਫੌਕੀ ਤੇ
ਅਰਥਹੀਣ ਜਾਪਦੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਦੀ ਨਿੱਗਰ ਅਸਲੀਅਤ
ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਰਥ ਸੀ ਮੇਰੇ ਲਈ।

ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਚਦਾ, ਉਸ ਲਈ ਤੜਪਦਾ ਹੋਇਆ ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਸਤ ਕੇ

ਪੁਠੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਮੰਗਦਾ : ਰੱਬ ਕਰੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਨਫਰਤ ਕਰੇ, ਮੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਛੱਡ ਦੇਵੇ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਵੇ। ਉਸ ਨਾਲ ਰਹੇ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇ, ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਛਰਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰੇ। ਉਸ ਦੀ ਰੱਟੀ ਪਕਾਵੇ ਤੇ ਜਿੰਦਗੀ ਭੋਗੋ। ਠਾਕੁਰ ਉਸ ਦੇ ਤਿੱਖੇ ਮਿਜ਼ਾਜ਼ ਤੇ ਈਰਖਾ ਭਰੀ ਸ਼ੱਕੀ ਹਉ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਰੋਵੇਗੀ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਢੇਗੀ ਤੇ ਉਸ ਪਾਗਲ ਅੰਰਤ ਵਾਂਗ ਕੂਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਫਿਰੇਗੀ ਜਿਸ ਪਾਗਲ ਅੰਰਤ ਦਾ ਰੇਲ ਉਹ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗਾਜ਼ੀ ਬੀਏਟਰ ਵਿਚ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਠਾਕੁਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਠਾਕੁਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਰਾਜੀ ਨੂੰ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਸੀ।

ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਧੁਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਹਾਂ। ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤੇਰੇ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਮਰ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਹੈ। ਬਿਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਰਹੀਏ ਤੇ ਇਕ ਦੁਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੀਏ...ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਖੁਗਾਬ ਕਰ ਲਈ। ਮੈਂ ਆਵਾਂਗੀ ਤੇ ਤੈਰੇ ਲਈ ਰੱਟੀ ਪਕਾਵਾਂਗੀ। ਤੇਰੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੀ, ਜੇ ਤੂੰ ਚਾਹੋਂ। ਪਰ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਰਿਸਤਾ ਮੁਕ ਚੁਕਾ ਹੈ।”

ਉਹ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੁਖ ਵਿਚ ਗੁਸਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਇਹ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰੱਦੀ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੈਂ...ਮੈਂ ਰੇਲ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ। ਬਸ ਉਸੇ ਰਾਤ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਰੋ ਰਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਠਾਕੁਰ ਆਪਣਾ ਸਕਿਪਟ ਚੁਕਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਠਾਕੁਰ ਆਪਣਾ ਸਕਿਪਟ ਚੁਕਣ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਉਤੇ ਰਖ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ...ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਿੱਘ ਸੀ...ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਨਿੱਘ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਨੂੰ ਏਸੇ ਹੱਥ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪੀਰਜ ਦੇਂਦਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਂਦਾ, ਸਮਝ ਦੇਂਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਹੱਥ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਕੀ ਦੁਖ ਸੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ...”

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਾਕੁਰ ਲਈ ਪਿਆਰ ਉਬਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਸੇ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ, ਉਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ, ਉਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਉਹ ਗੱਲ ਨੂੰ ਟਾਲ ਜਾਂਦੀ।

ਮੈਂ ਹੁਣ ਯਕਦਮ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, “ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਕੀ ਰਿਸਤਾ ਹੈ ਤੇਰਾ ?”

“ਸਿਰਫ਼ ਦੋਸਤੀ !”

“ਤੂੰ ਉਸਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈਂ ?”

“ਹਾਂ, ਪਰ...ਇਕ ਐਕਟਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ !”

“ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਹੱਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ?”

“ਬਕਵਾਸ !”

“ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਹੈਂ ?”

ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਗੁੱਸਾ ਦੌੜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਾਸਾਂ ਕੰਬਣ ਲਗੀਆਂ, “ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛਦਿਆਂ ?”

ਮੈਂ ਫਿਰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਹੈਂ ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ। ਮੈਂ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ...ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦਸ। ਆਖ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਹੈਂ...ਆਖ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਗੱਲ ਤੇ ਬਲਦੇ ਬਲਦੇ ਅੰਗਿਆਰੇ ਪਾ ਦੇਹ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ... ਮੈਂ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਤੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤੜਪ ਰਿਹਾਂ ਹਾਂ...ਬਸ ਇਹੋ ਸ਼ਬਦ ਮੈਨੂੰ ਸਾਂਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ...ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ...ਆਖ ਕਿ ਤੂੰ ਉਸੇ ਦੀ ਹੈਂ...”

ਇਕ ਕੰਜੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਤੇ ਨਮੂਦਾਰ ਹੋਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤਲੀਆਂ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਚਮਕਣ ਲਗੀਆਂ। “ਤੂੰ ਕਿੰਨਾ ਨੀਚ ਹੈਂ...ਕਿੰਨਾ ਗਿਰਿਆ ਹੋਇਆ...ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈਂ। ਇਕ ਜੀਨੀਅਸ, ਇਕ ਮੀਨਾਰ...ਹੁੰਹ !”

ਯਕਦਮ ਖੂਨ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਗਰਜਿਆ, “ਕਮਜ਼ਾਤੇ ! ਤੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰੀ ਰੰਡੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਹੈਂ !”

ਉਹ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਬਿਫਰੀ, “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਰੰਡੀ ਆਖਿਆ ? ਜਿਹੜਾ ਪਿਆਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦਿਤਾ ਕੀ ਇਹ ਰੰਡੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ ? ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪੈਰ ਧੋਤੇ, ਆਪਣੀ ਮਾਂਗ ਵਿਚ ਸੰਧੂਰ ਭਰਿਆ, ਤੇਰੀ ਖਾਤਰ ਲਹੂ ਡੋਲਿਆ -ਕੀ ਇਹ ਰੰਡੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ ? ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਛੱਡੇ, ਤੇਰੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਹਰ ਥਾਂ ਗਈ, ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ...ਮਿੰਨਤ ਮੁਗਦਾਂ ਮੰਗਦੀ ਰਹੀ ਤੇਰੇ ਲਈ। ਕੀ ਇਹ ਰੰਡੀ ਦਾ ਪਿਆਰ ਸੀ ? ਦੱਸ ਮੈਨੂੰ, ਝੂਠੇ ! ਕਮੀਨੇ ! ਬੋਲ !”

ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਜਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਤਰੇੜਾਂ ਨਜ਼ਰ ਆਈਆਂ, ਇਕ ਵਹਿਸ਼ੀ ਚਮਕ। ਗੁੱਸਾ ਉਸ ਦੀ ਛਿੱਡ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੋਂ ਉਬਲਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਮਨੋ-ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਜਾਂ ਮਿੰਨਤ ਵਿਅਰਥ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਭਵਾਂ ਸਕੋੜ ਕੇ ਉਹ ਬੋਲੀ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਮੁਆਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਉਸ ਪਾਪ ਲਈ ਜੋ ਤੂੰ ਕੀਤਾ !”

“ਪਾਪ ?”

“ਹਾਂ ! ਤੇਰਾ ਪਾਪ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਈ ਫਿਰਦੀ ਰਹੀ। ਤੂੰ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਕੈਦੀ... ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੀ ਨੂੰ ਭੋਗਣਾ ਪਿਆ ਸਭ ਕੁਝ। ਹੋ ਈਸ਼ਵਰ ! ਤੇਰਾ ਬੀਜ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਪਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇਰਾ ਨਾਪਾਕ ਬੀਜ... ਤੇ ਤੂੰ ਡਰਾਮੇ ਦੀ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ ਸੀ, ਗੀਹਰਸਲਾਂ ਵਿਚ, ਰੋਲ ਵੰਡਣ ਵਿਚ, ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨੋ-ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿਚ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਮੈਂ ਕੀ ਕੀ ਦੁਖ ਝੱਲੇ ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਏ ... ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ...”

ਉਹ ਇਕ ਕਦਮ ਪਿਛੇ ਹਟ ਗਈ, “ਖਬਰਦਾਰ ਜੁ ਮੇਰੇ ਨੇੜੇ ਆਇਆ। ਤੇਰੇ ਨਕਸ਼ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ, ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇਰਾ ਚਿਹਰਾ... ਉਹੀ ਪਾਟੀ ਹੋਈ ਤੱਕਣੀ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਉਹੀ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਸ਼ਹਿਵਤ। ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ.... ਕੌਣ ਹੈ ਤੂੰ ? ਇਹ ਪਾਪ ਕੀ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਖਾਤਿਰ ਕੀਤਾ ? ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਇਹ ? ਪਰ ਇਹ ਮੈਥਿਅਤ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਤੂੰ ਦੁਸ਼ਟ ਬੈਠਾ ਸੈਂ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਕਿਥੇ ਜਾਂਦੀ ? ਕੀ ਕਰਦੀ ਇਸ ਭਿੱਟੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦਾ ? - ਇਸ ਪਾਪੀ ਸਰੀਰ ਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਬੀ ਪਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਤੋਂ ਲੁਕੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਕ ਸਹੇਲੀ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਫੜੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ ਗਈ ... ਰੱਬ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਏਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਥੋਂ ਆ ਗਈ। ਇਕੱਲੀ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਪਈ ਮੈਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਕਿਥੇ ਸੀ ਤੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ?”

“ਮੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਦੇਹ... ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਦੁਖ... ਤੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ...”

“ਬਕਵਾਸ ਨਾ ਕਰ !” ਉਹ ਗਰਜ ਕੇ ਬੋਲੀ। “ਕਿਹੜਾ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਗਰਭਪਾਤ ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ। ਸੌ ਚਾਕੂ ਮੇਰੇ ਢਿਡ ਵਿਚ ਫਿਰ ਗਏ। ਬੱਚਾ ਜੰਮਣ ਨਾਲੋਂ ਗਰਭ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੌ ਗੁਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ... ਮੈਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਅਣਜ਼ਮੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਟੋਟੇ... ਜਿਵੇਂ ਲਹੂ ਵਿਚ ਭਿਜੇ ਰੂੰ ਦੇ ਫੰਬੇ ਹੋਣ... ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੱਥ ਸਨ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦੇ, ਜਾਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੀਚੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜੋ ਕਾਲੇ ਲਹੂ ਵਿਚ ਵਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਦੱਦ ਨਾਲ ਤੜਪ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਤੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਖ ਦਿਤਾ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ। ਤੇਰਾ ਇਹ ਫਿਕਰਾ ਮੈਨੂੰ ਬਲਦੇ ਬਲਦੇ ਸੂਏ ਵਾਂਗ ਚੁਭਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਝੋਲੀ ਅਡੀ ਤੇ ਦੁਆ ਮੰਗੀ ਕਿ ਤੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਖ ਝੱਲੇ... ਤੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰੇਂ ਤੇ ਰੋਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਢਿਡ ਨੂੰ ਫੜੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ... ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ।”

“ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ ਰਾਜੀ...ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਪ ਦਾ ਸਿਲਾ ਚੁਕਾਉਣ
ਲਈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ ਤੇਰਾ ਬਦਕਿਸਮਤ ਸਾਬੀ...”

“ਜੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮਰ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਮੁਕਰ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿ
ਤੇਰਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਵੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਸ਼ਇਦ ਬੰਬਈ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ
...ਉਹੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟਾਂ, ਉਹੀ ਮੁਆਫ਼ੀਆਂ, ਉਹੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ...ਤੇ ਤੂੰ ਆਪਣੀ
ਬੀਏਟਰ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਸਰੂਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ...ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ
...ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਰੈਂਦੀ ਮੇਰੇ ਲਈ...ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ -ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਬੁੱਢਾ
ਬਾਪ...ਹਾਏ ਰੱਬਾ, ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਪਾਟ ਰਿਹਾ ਹੈ...ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉ! ਬਚਾਉ! ਇਸ ਦੁਸ਼ਟ
ਘੜੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉ!”

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਦੈਤ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਰਹੀ
ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਮਿਡੀਆ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਭਿੰਕਰ ਤੇ ਤਬਾਹਕੁਨ। ਉਹ
ਸਾਵੀਂ ਦੀ ਸਾਵੀਂ ਮਿਡੀਆ ਬਣ ਗਈ ਸੀ...ਮੈਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ
ਨੂੰ।

ਉਹ ਗਰਜੀ, “ਨਿਕਲ ਜਾ ਇਥੋਂ ਬਾਹਰ! ਨਿਕਲ ਜਾ ਇਥੋਂ! ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ
ਇਥੋਂ! ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ!”

ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਨਫਰਤ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ
ਹਨੇਰੀ ਵਾਂਗ ਚਲੀ ਗਈ।

ਮੈਂ ਕਾਰ ਦੇ ਇੰਜਣ ਦੇ ਸਟਾਰਟ ਹੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤੇ ਗੋਅਰ ਦੇ
ਕੜਕ ਕਰ ਕੇ ਲਗਣ ਦੀ ਤੇ ਫੇਰ ਕਾਰ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਮੇਜ਼ ਉਤੇ ਰਖ ਦਿਤਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਪੁੜ੍ਹਪੁੜੀਆਂ ਵਜ
ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਕਾਰ ਦੇ ਇੰਜਣ ਦੀ ਕੰਬਦੀ ਹੋਈ ਘਰਰ ਘਰਰ
ਗੁੰਜਣ ਲਗੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਛੂੰਘਾ ਹਉਕਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਮੇਰਾ ਦੁੱਖ ਹੋਰ ਵਧ ਗਿਆ।
ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਡੂ ਛਲਕ ਪਏ ਤੇ ਮੈਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਭਰਨ ਲਗਾ। ਕਾਸ਼ ਉਹ ਮੁੜ ਆਵੇ।

ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਹੰਡੂ ਕਿਸ
ਲਈ ਵਗਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਉਸ ਲਈ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸਾਂ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ
ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੋਂ? ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ
ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਜੀਵਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।
ਉਹ ਦੌਵੀ ਸੀ ਕਿ ਰਾਕਸ਼ਣੀ? ਕਿਸ ਦਾ ਵਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿ ਉਹ ਹਰ
ਵੇਲੇ ਜਿੰਦਾ ਸੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ? ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਸੀ ਇਹ? ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦਾ ਸਾਂ
- ਉਸ ਦੀ ਛਾਂ ਮੇਰੇ ਖੂਨ ਅੰਦਰ ਕੁਕਦੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਬੈਹੱਦ ਨਫਰਤ ਹੋਈ।

ਬੱਕਿਆ ਹਾਰਿਆ, ਮੈਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਠ ਖਲੋਤਾ। ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ

ਪਰਦਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖਿਚਿਆ। ਤਾਜ਼ਾ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦਾ ਝੰਕਾ ਲਾਅਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉ ਆਇਆ ਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਹਰੇ ਨਿੰਬੂਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਖੜ੍ਹਾ ਇਸ ਹਵਾ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਿਆ ; ਅੱਖਾਂ ਸੁੱਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਖ ਦੇ ਬੇੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਇਆ। ਸੋਚਿਆ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਗੁਪਤਾ ਵੱਲ ਜਾਵਾਂ, ਜਾਂ ਮਿਸਟਰ ਬਾਗਲਾ ਦੇ ਘਰ ਜਿਸ ਦੀ ਬੀਵੀ ਮੇਗੀ ਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਜਾਂ ਬੇਹਤਰ ਹੈ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ ਕੋਲ ਜਾਵਾਂ।

ਮੈਂ ਕੋਟ ਪਾਇਆ, ਬਿਜਲੀ ਬੁਝਾ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਹਾਲੇ ਦੋ ਹੀ ਕਦਮ ਪੁਟੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਸਿਥਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਪਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਹ ਸਤ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਅਗੇ ਨਾ ਤੁਰ ਸਕਿਆ। ਰਾਜੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਝਉਲੇ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂ, ਹਰ ਨਕਸ਼ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਵਾਂ, ਤੇ ਬੋਹੜੀ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਹਿ ਜਾਵਾਂ।

ਮੈਂ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਰਾਤ ਮੈਂ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਤੀ।

ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੱਲਤ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਆਉਣ ਲਗਾ। ਜੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਜ਼ਿੱਲਤ ਦੀਆਂ ਛੁੰਘਾਣਾਂ ਵਿਚ ਲੱਖ ਜਾਵਾਂ... ਥੱਲੇ ਹੀ ਥੱਲੇ... ਮੇਰਾ ਮੰਹ ਕਾਲਖ ਨਾਲ ਲਿਪਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਮੈਂ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਵਾਂ... ਇਸ ਜ਼ਿੱਲਤ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਤਨਾ ਉਪਰ ਹੀ ਉਪਰ ਜਾਣ ਵਿਚ।

ਜ਼ਿੱਲਤ ਦੀ ਇਕ ਖਾਸ ਮਹਿਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਹਿਕ ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰੰਡੀ ਦੇ ਘਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਭਰਾ ਮੇਰਾ ਜਮਾਤੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜੀਬ ਮਹਿਕ ਸੀ, ਫਿਸਲਵੇਂ ਸਿਲਕ ਦੀ, ਚੰਬੇਲੀ ਦੀ, ਸਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਤਬਲਿਆਂ ਦੀ, ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਦੀ ਤੇ ਕੱਬੇ ਚੂਨੇ ਦੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਰੰਡੀਆਂ ਤੇ ਦੱਲਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਧਿਤਕਾਰੀ ਹੋਈ ਦੁਨੀਆਂ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚੋਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਖੁਸ਼। ਆਪਣੀ ਧਿਤਕਾਰੀ ਹੋਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਤੇ ਫ਼ਖਰ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਮਾਜਕ ਸ਼ਰਮ ਦੀ ਆਖਰੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਸੇ ਹੱਦ ਨੂੰ ਛੋਹਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

ਕਈ ਹਫ਼ਤੇ ਮੈਂ ਮਾਨਸਿਕ ਧੁੰਦ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕਮਰੇ ਕਮਰੇ ਘੁੰਮਦਾ, ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ, ਲਾਅਨ ਵਿਚ, ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ।

ਰਾਜੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ੂਦਗੀ ਹਰ ਥਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਖਾਸ ਮਹਿਕ, ਰੋਸ਼ਮੀ ਸਰਸਰਾਹਟ, ਖਣਕਦੀ ਹਾਸੀ, ਤੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਧੂਹ। ਮੈਂ ਗਰਾਜ ਵਿਚ ਗਿਆ

ਤਾਂ ਉਥੇ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਇਕ ਨੰਗੀ ਛਾਂ ਪਈ ਦੇਖੀ - ਰਾਜੀ ਦੀ ਛਾਂ, ਬਾਹਵਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ, ਘਣੇ ਵਾਲ। ਇਹ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਚੋਏ ਹੋਏ ਤੇਲ ਦਾ ਲੰਮਾ ਧੱਬਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਧੱਬੇ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਇਹ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਹਉਂਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਚਨ ਵਿਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਚੂੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹੱਥ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਕੀਆਂ ਦੇਂਦਾ ਜਾਪਿਆ...

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਿਰਦ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੌਲ ਆਕੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਡਿਕਸ਼ਨਗੀ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਬਹੁਤ ਨਿੱਘ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇਂਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਮਾਨਸਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਨਿੱਕਾ ਮੁਰਗਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ ਵਡੇ ਪਤੀਲੇ ਵਿਚ ਭੁੰਨਦਾ। ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਮਹਿਕ ਪੁਗਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਘੇਰ ਲਿਆਉਂਦੀ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ ਦੇ ਬਿੰਬ ਦੌੜਦੇ, ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਸ਼ੋਖ ਹਾਸੀਆਂ, ਬੁੱਢੀ ਸੁਰਤੀ ਦਾ ਝੁਰੜੀਆਂ ਵਾਲਾ ਨੇਕ ਚਿਹਰਾ, ਸ਼ਾਲ ਦੀ ਉੱਨ ਦੀ ਥੋੜੀ, ਤੇ ਰਾਜੀ।

ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਭੁੰਨੇ ਹੋਏ ਮੁਰਗੇ ਦਾ ਪਤੀਲਾ ਚੁਕ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖਾਂਦੇ। ਜੇ ਮੈਂ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਗੱਲ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਯਕਦਮ ਜਾਗਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਉਭੜਵਾਹਾ ਡਿਕਰਾ ਆਖਦਾ ਤਾਂ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗਦਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਵਾਂਗ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕੁੱਬੀ ਤੇ ਉਲਾਰ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ..... ਲੱਖਾਂ ਬਿੰਬ ਤੇ ਝਉਲੇ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਾਹ ਪੀਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹਾਂ। ਕੌਣ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕੁਰਸੀ ਉਤੇ ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਘੁੱਟਾਂ ਭਰਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ 'ਮੈਂ' ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ, ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਜੋ ਚਾਹ ਦਾ ਪਿਆਲਾ ਮੇਰੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤਕ ਲਿਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਫੇਰ ਟ੍ਰੈ ਵਿਚ ਰਖ ਦੇਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦੇਖਦਾ... ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਚੇਤ ਸੀ ਇਹ ਹੱਥ, ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਪੁਰਾ ਤਾਲ-ਮੇਲ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ... ਕਰੋੜਾਂ ਅਰਬਾਂ ਅਣੂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸੰਕੇਤ ਭੇਜ ਰਹੈ ਸਨ, ਗੁਝੇ ਸੁਨੇਹੇ, ਤੇ ਲਹੂ ਮੇਰੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲ-ਬਧ ਗਤੀ ਵਿਚ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੇ ਸੂਖਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਸਵੈ-ਚਾਲਕ ਕਲ ਪੁਰਜ਼ੇ... ਸਭ ਠੀਕ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਝਟਕਾ ਲਗਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਫੇਲ੍ਹੀ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ। ਮੇਰੇ ਫੇਫੜੇ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਦਿਲ ਕਿਵੇਂ ਧੜਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਗੁਰਦੇ ਕਿਵੇਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਦੇ ਸਨ... ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਕਦੇ ਮੁਆਇਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਰੁਕ

ਜਾਵੇਗਾ...ਕੀ ਹੈ ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਅੰਦਰ ? ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਮੀਜ਼ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬਾਹਵਾਂ ਤੇ ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਗਾ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਵਡੇ ਸ਼ੀਸੇ ਅਗੇ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਕਸ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ...ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਅੱਡਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਪੁਤਲੀਆਂ ਦੇਖੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੰਦ ਤੇ ਤਾਲੂ...ਮੈਂ ਡਰ ਗਿਆ। ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ।

ਦੂਜੀ ਸਵੇਰੇ ਮੈਂ ਸਮਸ਼ਾਨ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਥੇ ਬੈਠਾ ਮਰਘਟ ਵਿਚ ਜਲਦੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ...ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਪਟਾਂ, ਚਿੜਚਿੜ ਕਰਦੀ ਚਰਬੀ, ਘਿਉ ਤੇ ਮੇਵੇ ਤੇ ਛੁੱਲਾਂ ਤੇ ਮਾਸ ਦੇ ਸੜਨ ਦੀ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਬੋ...ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ...ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ...ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਬਿੰਬ...ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ...ਆਪਣੀ ਹੀ ਚਾਲ...ਸਾਡੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤੇ ਕੰਮ ਸਮੇਂ ਦੀ ਚਾਲ ਅਗੇ ਬਹੁਤ ਤੁੱਛ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਛੁੱਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਤਿਨਕਾ ... ਅਨੰਤ... ਅਪਾਰ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤੇ ਇਹ ਸੁਪਨਾ ਇਕ ਅਜੀਬ ਪਰਾਯਥਾਰਬ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰਘਟ ਵਿਚ ਜਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਇਥੇ ਬੈਠਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ... ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੈ...ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ, ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਦੀ, ਸੁਹਰਤ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦੌੜਨ ਦੀ ? ਕੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਪਰੂਫ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ....?

ਰਾਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਠੰਢਾ ਸ਼ਾਂਤ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸੇ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਮਚਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਤੇ ਧੋਹ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਹੁਣ ਕਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਉਤੇ ਭੜਕਦੀ। ਇਕ ਸ਼ਾਂਤੀ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਇਕ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਵਰਤਾਉ। ਜੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਉਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਂਦੀ ਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੜੇ ਤੇ ਝਗੜੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਆਖਣ ਲਗੀ, “ਤੂੰ ਕੋਈ ਸੁਹਣੀ ਤੇ ਨੇਕ ਤੀਵੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲਭ ਲੈਂਦਾ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ? ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਜੀਨੀ ਨਾਲ ਤੇਰੀ ਸੁਲੂ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਕੀ ? ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਆ ਜਾਵੇ। ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਜਾਓ ।”

ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋਈ ਕਾਟਵੀਂ ਤੇ ਵਿਨੁਵੀਂ ਗੱਲ ਸੁਝਦੀ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਉਤਰ ਨਾ ਦਿਤਾ।

“ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਕਿਤੇ। ਤੇਰੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਪੈਟਰੋਲ ਹੈ?” ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ। ਸੌ ਮੀਲ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।”

ਉਸ ਨੇ ਚਾਬੀ ਲੈ ਲਈ। ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਨਿਸਚਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਾਂਗਾ।

ਜਾਣ ਲਗਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਨਮਕੀਨ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਦਿਤੀ। ਮੇਰਾ ਜ਼ਬਤ ਟੁੱਟ ਗਿਆ। ਮਥੋਂ ਰਹਿ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੂੰ ਗਈ ਸੀ ਉਸ ਨਾਲ ਰਿਹਰਸਲ ਪਿਛੋਂ?”

“ਹਾਂ, ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ... ਅੱਧੀ ਰਾਤ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਚਲੀ ਗਈ।”

“ਤੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਈ ਸੀ?”

“ਨਹੀਂ। ਉਸ ਦਾ ਦੋਸਤ ਕਿਤੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਚਾਬੀ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਉਸ ਦੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਉਡੀਕਦੇ।”

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਫਿਰ ਇਕ ਸ਼ੱਕੀ ਤੇ ਜਾਬਰ ਪੇਮੀ ਦਾ ਭੂਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੀ ਨੇ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੰਮਿਆ ਸੀ?”

“ਤੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਏ।”

“ਮੈਨੂੰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦਸ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਿੰਨਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ... ਮੈਨੂੰ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਦੱਸ।”

“ਤੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਖਲਲ ਹੈ! ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇਹ। ਖਬਰਦਾਰ...! ਮੈਨੂੰ ਜੋ ਆਦਮੀ ਮਿਲਿਆ ਕਮੀਨਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਭੁੱਖਾ... ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ... ਅਸਲੀ ਪਿਆਰ... ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਤਰਸ ਰਹੀ ਹਾਂ।”

ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਕੰਬ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਰਾਜੀ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਹਾਂ... ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ... ਤੇਰੇ ਬਗੈਰ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੈਂ ਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਏਨੀ ਦੂਰ... ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਗਈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਾਇਦੇ? ਉਹ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਕਸਮਾਂ? ਉਹ ਗੀਤਾਂ ਉਤੇ ਹੱਥ ਰਖ ਕੇ ਸਦਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਸੱਚੇ ਕੌਲ? ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਗਈ ਤੂੰ? ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਾਦੂ-ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਮੰਤਰ... ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਦੇਖ ਰਹੀ ਹੋਈ? ਕੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਹੈ? ਜਵਾਬ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ? ਤੂੰ ਸਮਝਦੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ...”

ਯਕਦਿਮ ਉਹ ਹੰਝੂਆਂ ਵਿਚ ਫੁਟ ਗਈ, “ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਦੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ... ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਤੇ... ਕੁਝ ਨਹੀਂ

ਚਾਹੀਦਾ... ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ... ਮੈਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਸਿਰਫ਼ ਠਾਕੁਰ! ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਜਿਸਮ ਉਸ ਲਈ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੇ ਈਸ਼ਵਰ, ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਾਂ... ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਤੜਪ ਰਹੀ ਹਾਂ... ਮੱਚ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਭਵਿੱਖ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ। ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੀ, ਤੇਰੇ ਡਰਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਾਂਗੀ ਤੇ ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਕਰਾਂਗੀ। ਤੂੰ ਹੀ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਆਦਰਸ਼। ਮੇਰਾ ਸਭ ਕੁਝ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪਵਾਂਗੀ। ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਪਨੇ ਲਏ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਦੇ ਇਹ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਵਾਹ ਨਹੀਂ ਆਪਣੀ ਐਕਟਿੰਗ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ। ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤੁੱਛ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪਿਆਰ ਅੱਗੇ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ... ਮੈਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ... ਉਸ ਦੇ ਭਾਰੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਚਾਲ, ਉਸ ਦੀ ਗੰਜਦਾਰ ਆਵਾਜ਼, ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੀਲੀਆਂ ਉੱਗਲਾਂ ਦੀ ਤਮਾਖੂ ਦੀ ਬੂ। ਮੈਂ ਰਾਤ ਵੱਲੋਂ ਯਕਦਮ ਜਾਗ ਉਠਦੀ ਹਾਂ ਤੇ ਏਧਰ ਓਧਰ ਝਾਕਦੀ ਹਾਂ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ... ਰੱਬਾ! ਮੈਂ ਕਿੰਨੀ ਇਕੱਲੀ ਹਾਂ... ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਲੀ ...”

ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਦੇਖ ਕੇ ਠੰਥਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਸੱਚ ਤੋਂ ਕੰਬ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਆਖਾਂ ਉਸ ਨੂੰ। ਉਹ ਇਸ ਜਜ਼ਬੇ ਨਾਲ ਝੁੰਬੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂ ਪੂੰਝੇ। ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਮਾਸੂਮ ਤੇ ਓਪਰਾ ਜਾਪਿਆ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਦਾ।

“ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਦਸੀ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਡਰਦੀ ਸਾਂ,” ਉਹ ਬੋਲੀ। “ਮੈਂ ਇਸ ਘੜੀ ਨੂੰ ਟਾਲਦੀ ਰਹੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਤਕ ਛੁਪਾਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਖਾਲੀ ਸਾਂ। ਠਾਕੁਰ ਆਇਆ ਤੇ ਇਹ ਖਲਾਅ ਭਰ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਤੇਰੇ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਕੋਈ ਤੁਅਲੱਕ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠਾਕੁਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ... ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦੀ ਸਾਂ ਕਿ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਅੰਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਜੋ ਇਕ ਮਰਦ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰਦ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜਾ ਸਮਝਦੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦੀ! ਮੈਂ ਬਦਲ ਗਈ ਹਾਂ... ਮੇਰੇ ਵਾਅਦੇ ਤੇ ਕਸਮਾਂ ਸਭ ਮਿਟ ਗਈਆਂ ਹਨ... ਉਹ ਖੂਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕੌਲ ਕਰਾਰ ਸਭ ਧੋਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਬੇ-ਅਰਥ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਸਿਵਾਏ ਠਾਕੁਰ

ਦੇ...ਮੈਂ ਬਦਲ ਗਈ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿਧ ਕੀਤਾ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਚ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਦੁਖ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੋਗ ਚੁਕਾ ਸਾਂ।

ਯਕਦਮ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਟੋਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਂ। ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਬੀਮਾਰ ਪਈ ਹੈ...ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲ। ਸ਼ਾਇਦ ਕੌਂਢੀ ਹਾਉਸ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਜ਼ਰੂਰ ਉਥੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ।”

ਉਸ ਨੇ ਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਚੁਕੀਆਂ ਤੇ ਚਲੀ ਗਈ।

ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਕਲਰਕ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਉਹ ਮੇਰਾ ਜਾਤੀ ਟਾਈਪਿਸਟ ਵੀ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਵਾਉਣੀ ਹੈ ਤੁਸੀਂ?” ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ... ਕੁਝ ਜਾਤੀ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਵਾਉਣੀਆਂ ਨੇ।”

ਮੈਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖਵਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਯਕਦਮ ਉਹ ਟਾਈਪ ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਰੁਕ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਸੁਣਿਐ ਰਾਜੀ ਠਾਕੁਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਏ?”

‘ਠਾਕੁਰ’ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮੈਂ ਚੌਂਕ ਪਿਆ। “ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਹੈ?” ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸਾਰੇ ਕੈਮਪਸ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੰਬਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਪਾਰਟ ਕਰਨ।”

ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਰਾਜੀ ਬੰਬਈ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਛੱਡਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਦਿੱਲੀ ਲਈ
ਬੇਕਰਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਗਰਮ ਸੂਟ ਤੇ ਨਕਟਾਈਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤੀਆਂ। ਲੱਕੜ
ਦੇ ਦੀਵਾਨ, ਡਬਲ ਬੈੱਡ, ਬੈਂਤ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ, ਰੂਮ ਕੂਲਰ, ਲਾਲਟੈਣਾਂ, ਕਿਚਨ
ਦਾ ਨਿਕਸੁਕ ਤੇ ਸ਼ੈਲਫ ਵੀ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੇ। ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਮੈਂ
ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹੀ ਰਖੀਆਂ : ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ, ਕੈਮਰਾ, ਚਾਹ ਦੀ ਕੇਤਲੀ, ਟੇਬਲ
ਲੈਪ, ਕਿਤਾਬਾਂ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ। ਉਸ ਆਖਿਆ, “ਸੁਣਿਐ
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਯੁਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਢ ਦਿਤਾ। ਇਥੇ ਹਰ
ਬੇਈਮਾਨ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਐਕਸਟੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਪੈਸ਼ਲ ਤਨਖਾਹ, ਸਪੈਸ਼ਲ ਭੱਤੇ।
ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਠੀਕ ਆਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੈਂ?”

ਮੈਂ ਮੁਸਕਰਾ ਦਿਤਾ।

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਲਵਿਦਾਈ ਛਿੰਕ ਬਾਰੇ ਕੀ ਖਿਆਲ ਹੈ ?” ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤੇ ਉਹ ਚਲਾਉਣ ਲਗਾ। ਜਦੋਂ ਕਾਰ ਮਧ ਮਾਰਗ ਤੈਅ ਕਰਕੇ ਪੁਲ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਆਪਾਂ ?”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਇਸ ਸਾਲੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਸ਼ਗਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਮੁਰਾਰਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਭ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਖੁਬਸੂਰਤ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।”

ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹਰਿਆਣੇ ਦੇ ਟੂਰਿਸਟ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਰੈਂਡ ਰਾਬਿਨ ਸੀ। ਇਹ ਬੰਗਲਾ ਉੱਚੇ ਚੀਲ੍ਹ ਦੇ ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ। ਚਮਕਦੀ ਹੋਈ ਬਾਰ।

ਅਸੀਂ ਬੈਠ ਗਏ। ਵੇਟਰ ਠੰਢੀ ਯਖ ਬੀਅਰ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਤਲੀ ਹੋਈ ਮੱਛੀ, ਨਿੰਬੂ, ਮਿਉਨੇਜ਼ ਸਾਸ। ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਅਸੀਂ ਪਿਆਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗੇ।

ਆਦਰਸ਼ ਬੋਲਿਆ, “ਪੂਰਨ ਪਿਆਰ ਵਰਗੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ... ਅਸੀਂ ਜੋ ਵਾਅਦੇ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ... ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜੇਬ-ਕਤਰੇ ਹਾਂ... ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗਿਸ਼ਤੇ ਅਪੱਧਰੇ ਹਨ। ਅਸਾਵੇਂ, ਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਜੇਬ ਕਟਣ ਵਾਂਗ ਹਨ... ਹਰ ਕੋਈ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ-ਬਿੱਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੇ ਕੌਲ ਕਰਾਰਾਂ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ... ਦੂਜੇ ਦੇ ਇਕਾਂਤ ਦਾ ਖੜਕਾਨਾ ਲੁੱਟਣ ਲਈ... ਉਸ ਦੀ ਧੁਰ ਅੰਦਰਲੀ ਪਨਾਹ ਉੱਤੇ ਡਾਕਾ ਮਾਰਨ ਲਈ। ਸਾਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਚਮਕਦੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਥੱਮ੍ਹ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰਖੀਏ ਜੋ ਮੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਵਲਗਣਾਂ ਟੱਪ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਵ੍ਹੀਂ ਏਸੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਸ਼ਾਇਰ ਜਾਂ ਪੇਂਟਰ ਕਿਸੇ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਇਸ਼ਕ ਵਿਚ ਗਿਫ਼ਤਾਰ ਹੋਇਆ ਉਹ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ।”

ਮੈਂ ਆਖਿਆ, “ਅੰਰਤ ਮਰਦ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਭੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ... ਮਤਲਬ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਰਦ ਦਾ ਕੋਈ ਬਦਲ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਫਿਰ ਉਸੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਪਰਨਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਕੋ ਮਰਦ ਦੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੁਕੰਮਲ ਕਬਜ਼ਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਤੋਂ ਮੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਰਦ ਉਸ ਨੂੰ ਛੂਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਤਰਲੇ ਬੇਮਾਇਨੀ। ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਬੇਵਕੂਫ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਘਟੀਆ। ਅੰਰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਆਦਮੀ ਆਪਣੀ ਮਹਿਬੂਬ ਤੋਂ ਮੰਹ ਮੋੜ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਕੌਲ ਕਈ ਹਥਿਆਰ ਹਨ... ਉਹ ਮਰਦ ਨੂੰ ਭਰਮਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਂ ਵਾਂਗ

ਮਰਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪੁਚਕਾਰ ਸਕਦੀ ਹੈ... ਹੇਡ, ਜਿਸਮ ਦੀ ਗਰਮੀ, ਤੁਰਲੇ, ਚਪਲਤਾ, ਲਾਡ। ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਠੁਕਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਦੀ ਨਿਸ਼ਚਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਬੀਵੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੀਵੀਂ ਦੀ — ਤੱਤ-ਰੂਪੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀ।”

ਉਹ ਬੋਲਿਆ, “ਤੀਵੀਅਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੇ-ਵਫ਼ਾ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਰਾਜ਼ ਹੀ ਇਹ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਹੈ। ਮਰਦ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧੜਕਾ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਧੋਖਾ ਨਾ ਦੇ ਦੇਵੇ... ਹੁਸੀਨ ਤੇ ਭਰਮਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਾਮਨੀ ਦੀ ਇਹੋ ਖੂਬੀ ਹੈ। ਉਹ ਸੁੰਦਰੀ ਜੋ ਵਫ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖੁਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਤਪਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਘੋਰ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਦੀ ਹੈ ਕਈ ਵਾਰ ਖੁਦ ਧੋਖਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਸ਼ਗਨ ਟੂਣੇ ਇਸ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅਚੇਤ ਮਨ ਵਿਚ ਕਿਧਰੇ ਖੁਦ ਮੁੱਕਰ ਜਾਣ ਤੇ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਲੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ... ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਇਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੋਂਗਲੂ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਕਿਉਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਹੋ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖੋ ਮੈਂ ਜੁਲਾਹੇ ਦੀ ਨਾਲ ਵਾਂਗ ਹਾਂ - ਸੈਕਟਰ ਅੱਠ ਤੋਂ ਸਤਾਰਾਂ, ਤੇ ਸਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਅੱਠ। ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਾਂ ਤੇ ਹਾਲ ਪੁੱਛਾਂ... ਬਲਵੰਤ ਜੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਨਾ ਕਰਨਾ। ਆਪਣੇ ਵਕਤ ਦਾ ਸਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰੋ। ਬੈਠ ਕੇ ਲਿਖੋ। ਰਚਨ ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਜੀ ਸਕਦੇ ਹੋ।”

ਉਹ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਦੇਖਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ,

“ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦਸਿਆ। ਮੇਰੀ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਮੁਹੱਬਤ ਲਈ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਸਾਂਵਲੀ ਅਮਰੀਕਨ ਕੁੜੀ ਮੇਰੀ ਪੈਂਨ ਫੈਰੈਂਡ ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੇਰੇ ਉਤੇ ਮੋਹਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖੋ, ਮੈਂ ਬਸਾਖੀਆਂ ਸਹਾਰੇ ਤੁਰਦਾਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਗਏ ਤੇ ਮੈਂ ਸੀ.ਬੀ.ਐਸ. ਦਾ ਫੋਟੋਗਰਾਫਰ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਇਆ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲਗੇ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਪੁੱਤ ਹੋਇਆ। ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ? ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਖ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤਾ। ਅੱਠ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਮਿਲਣ ਗਈ, ਤੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਾ

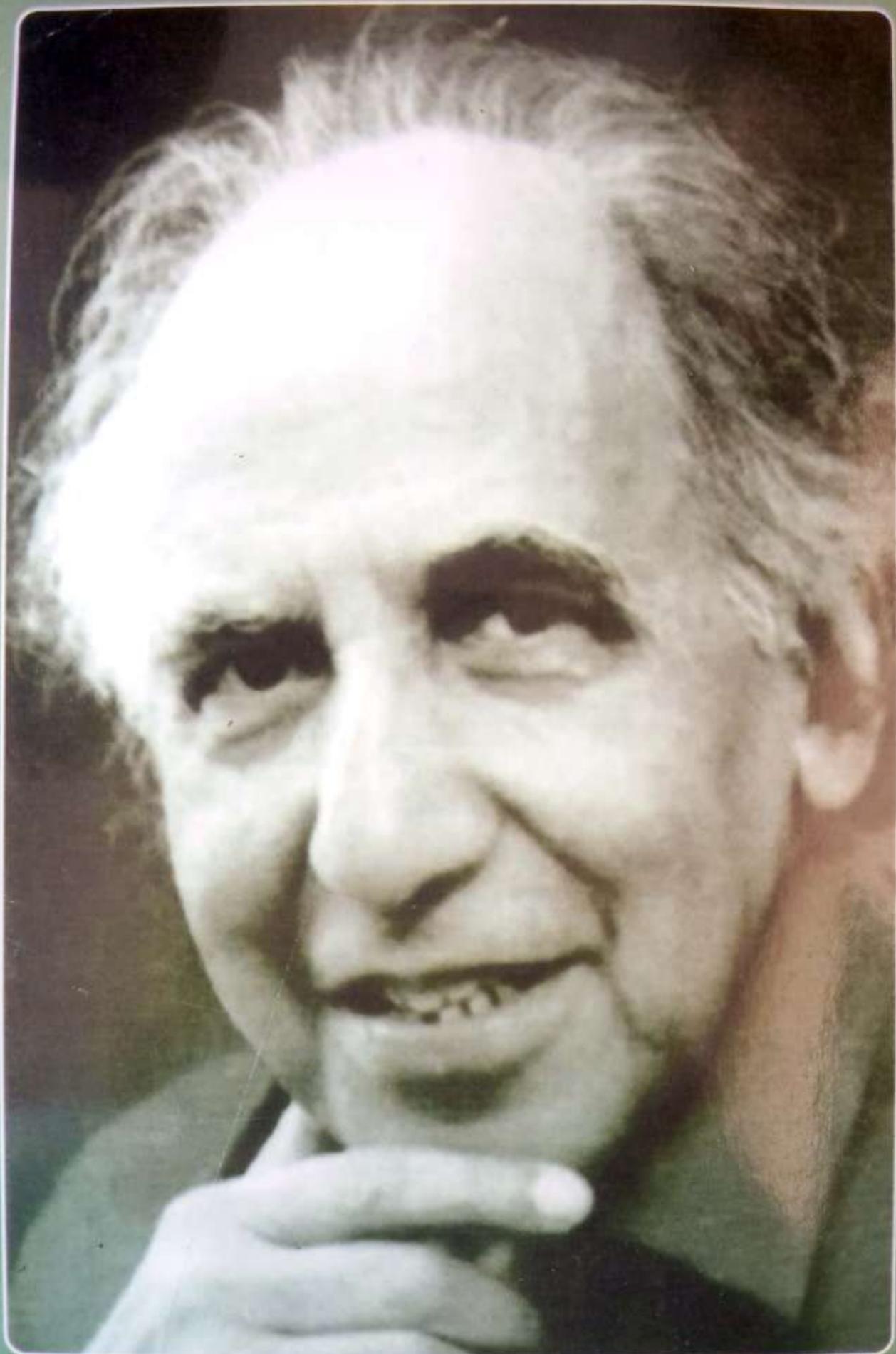
ਆਈ। ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਮੈਂ ਉਦਾਸ ਰਿਹਾ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਕਦਾ ਆਪਣੀ ਉਦਾਸੀ ਬਾਰੇ। ਮੈਨੂੰ ਜਿੰਦਾ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬੜੀ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਦੁਕਾਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਦਰਜਨਾਂ ਦੇਸਤ ਹਨ ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਵਿਚ ਵੀਹ ਤੋਂ ਉਪਰ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗਾ ਖਾਣਾ ਤੇ ਜਵਾਨ ਅੰਰਤਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਦਗੀ ਕਮਾਲ ਹੈ!"

ਇਕ ਮੁਸਕਰਾਹਟ ਉਸ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਕਾਲੀ ਦਾੜੀ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਈ।

ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਇਆ... ਉਹੀ ਜਰਨੈਲੀ ਸੜਕ ਜਿਸ ਉਤੇ ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਸਫਰ ਕੀਤਾ ਸੀ... ਗਸਤੇ ਵਿਚ ਢਾਬੇ, ਤੰਦੂਰ, ਟੇਬੇ, ਝੁੱਗੀਆਂ, ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਤੇ ਧੰਅਾਂ... ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਮੇਰਾ ਨਿੱਕਾ ਥੀਏਟਰ ਘੁੰਮ ਗਿਆ, ... ਆਦਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਟੈਢੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਛੱਲੀਆਂ ਭੁੰਨਦੀ ਬਾਗੜਿਆਣੀ, ਸਫੈਦੇ ਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਤੋਤੇ, ਮਨੂੰ ਤੇ ਜੱਨਤ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਕਰਾਸ, ਕੈਲੇਫੋਰਨੀਆਂ ਦੇ ਜੰਗਲ, ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦੇ ਗੀਤ, ਚਾਹ ਦੀ ਕੇਤਲੀ ਦੀਆਂ ਭਾਫਾਂ, ਗਰਾਜ ਵਿਚ ਤੇਲ ਦਾ ਧੱਬਾ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਸਰਸਰਾਹਟ... ਮੇਰਾ ਅਤੀਤ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ... ਗਜ਼ੀ ਤੇ ਜੀਨੀ ਦੇ ਬਿੰਬ ਕਿਸੇ ਅਣਵਿਆਹੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮਿਲ ਰਹੇ ਸਨ...

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕੌਣ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ? ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਬੱਚੇ, ਨਾ ਹੀ ਘਰ... ਫਿਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਤੜਪ ਸੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਲਈ। ਮੈਂ ਉਹੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਸਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘੋਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ... ਉਸ ਲੋਹੇ ਦੀ ਬੰਮੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜੋ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਗੱਡੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਟੂਣੇ-ਹਾਰਾ ਕੇਂਦਰ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਣ ਵਾਲਾ ਬਿੰਦੂ। ਦਿੱਲੀ ਮੈਨੂੰ ਹਾਕਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਕਿ ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੇ ਥੀਏਟਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਢਾਣੀ ਵਿਚ ਰਲ ਜਾਵਾਂ... ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਤਨਾਉ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਝਗੜਿਆਂ ਤੇ ਈਰਖਾਵਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਜੋ ਮੈਂ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਸਾਂ... ਕੌਫ਼ੀ ਹਾਉਸ ਦਾ ਧੂਆਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੁਰੰਧਾਂ... ਕਰਜ਼ਨ ਰੋਡ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਨਿੱਕਾ ਘਰ ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਵੀਹ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਸਨ... ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਦੋਸਤੀਆਂ, ਨਿੱਘੀਆਂ ਯਾਰੀਆਂ, ਕਲਾਤਮਕ ਲੜਾਈਆਂ... ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਮੂਰਤੀ, ਤੇ ਨਿੱਕੀ ਰਸੋਈ ਜਿਥੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ ਕੌਫ਼ੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੀਂਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੀ ਸੀ।

ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਸ ਟਾਪੂ ਵਾਂਗ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖੋਫਨਾਕ ਤੂਫਾਨ ਨੇ ਝੰਬਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਵਿਚ ਛੁੱਬ ਗਿਆ ਹੋਵੇ... ਹੁਣ ਇਹ ਟਾਪੂ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ